

РОЗДІЛ 6

ВИМОГИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТА В РІЗНИХ ВИДАХ ТУРИЗМУ

- 6.1. Подієвий туризм
- 6.2. Паломництво (релігійні подорожі до святих місць)
- 6.3. Лікувально-оздоровчий туризм
- 6.4. Пішохідний туризм
- 6.5. Велотуризм
- 6.6. Сільський туризм (зелений, агротуризм)
- 6.7. Екологічний туризм
- 6.8. Кінний туризм
- 6.9. Мисливський туризм
- 6.10. Різні види екстремального туризму
- 6.11. Правила виживання людини в екстремальних умовах

Поділ туризму на активний і пасивний вкладається у визначення видів пересування та інтенсивності діяльності людини в процесі туризму.

Активний туризм включає види відпочинку і подорожей, розваг і спорту, що вимагають значної фізичної напруги і доступні далеко не всім категоріям туристів (ще більш виділяється в цьому сенсі так званий екстремальний туризм). До активних зараховують різні пригодницькі тури, відвідини екзотичних місць, тури на місця катастроф, сафарі, занурення в екстремальні ситуації.

Пасивні види туризму орієнтовані на спокійнішу і менш напружену, в сенсі фізичних навантажень, програму туристичної подорожі. Це — відпочинок на морському, гірському, водолікувальному курорті, оздоровчі тури, тури на лікування тощо. Активність туризму може бути використана не тільки для складання відповідного турпакета, але і як часткова оплата туристом послуг туристичного сервісу (участь у реалізації сервісної частини програм туру, в місцевих роботах і соціальних програмах).

6.1. Подієвий туризм

Подієвий туризм — це поїздки для тих, хто хоче стати живим свідком найбільших подій у світі спорту, культури, мистецтва і розваги. Такі поїздки залишаються в пам'яті як одні з найяскравіших моментів у житті.

Туристи їдуть на фестиваль цирків до Франції, на півний фестиваль до Баварії, на свято кольорів до Голландії, на Олімпійські Ігри та інші спортивні видовища.

Туристи — з якою б метою вони не приїжджали (пізнавальною, бізнес, транзит) — хочуть розважитися. Вони жадають яскравих вражень, цікавого проведення часу, нових зустрічей і знайомств. Музичні та пивні фестивалі стають дедалі більш популярними.

Фестиваль представляє обширну культурну програму: концерти, дитячі свята, спортивні змагання, святкові гуляння. В дні роботи фестивалю організовується святкова торгівля. Наприклад, півний фестиваль «Октоберфест» проходить з року в рік з 1887 р. у серці Баварії — Мюнхені.

До спортивного туризму відносять поїздки з метою активної участі в спортивних заходах (туристи є учасниками), а також поїздки, які носять пасивний характер участі в спортивних змаганнях (туристи є глядачами).

Порядок організації і проведення масових заходів

До масових заходів належать: культурно-видовищні, спортивно-масові, релігійні, рекламні та інші масові заходи, що проводяться в стаціонарних або тимчасових спортивних і культурно-видовищних спорудах, а також у парках, садах, скверах, на бульварах, вулицях, площах і водоймищах. Під час проведення масових заходів їх організатори повинні забезпечувати громадську безпеку та безпеку учасників цих заходів.

Громадська безпека — це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави, їх матеріальних і духовних цінностей від порушень громадського порядку, стихійних лих, пожеж, аварій, катастроф, що ставлять під загрозу життя і здоров'я населення.

Безпека учасників — стан захищеності життєво важливих інтересів туристів, що беруть безпосередню участь у масовому заході, від непередбачених обставин і надзвичайних ситуацій, що вимагають вжиття комплексу заходів, спрямованих на запобігання порушенням громадського порядку, забезпечення протипожежної безпеки, техніки безпеки при експлуатації об'єктів, на яких проводиться захід з масовим перебуванням людей.

Місце масового перебування людей — будівля або окреме приміщення, спортивна арена, спеціально відведена територія (що має або не має огорожі) та інші об'єкти, спеціально пристосовані або використовувані для проведення масових заходів.

Організатори масового заходу — юридичні або фізичні особи, які є ініціаторами масового заходу і здійснюють організаційне, фінансове та інше забезпечення його проведення.

Види масових заходів такі: акції громадянської непокори (страйки, пікети); заходи політичного характеру (з'їзди, конференції, мітинги, демонстрації, ходи тощо); заходи, присвячені державним, національним, релігійним святам; спортивні змагання (комплексні, міжнародні, республіканські, міські, районні тощо); культурні заходи (фестивалі, концерти, шоу-програми) тощо.

Про проведення масового заходу його організатор зобов'язаний повідомити адміністрацію відповідного району, органи МВС і відповідні територіальні ор-

гани внутрішніх справ не пізніше ніж за місяць до дати проведення наміченого масового заходу і надати інформацію про його назву, програму із зазначенням місця, часу, умов організаційного, фінансового та іншого забезпечення проведення, передбачуваної кількості учасників, своєї адреси, номерів контактних телефонів і П.І.Б. відповідального.

На проведення масового заходу організатори зобов'язані отримати згоду відповідної районної чи міської адміністрації. Організатори масового заходу розміщують рекламу та інші оголошення про дату, час і місце його проведення в засобах масової інформації тільки після отримання такої згоди. Координація і контроль за торгівним обслуговуванням відвідувачів, глядачів і інших учасників масового заходу покладаються на комітет з торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування адміністрації міста і голів адміністрацій районів. Повідомлення про культурно-видовищні, спортивно-масові, громадсько-політичні, релігійні та інші масові заходи направляються головам адміністрацій районів. У повідомленні вказуються: мета, форма, місце проведення масової акції або маршрути руху, час початку і закінчення акції, передбачувана кількість учасників, прізвища, імена, по батьковій уповноважених (організаторів), місце їх проживання, дата подачі повідомлення, номер контактного телефону. Обумовлюються форми і методи гарантованого забезпечення уповноваженими (організаторами) при проведенні масових акцій громадського порядку, організації медичної допомоги, використання звукопідсилювальної апаратури. Вказуються особи, відповідальні за ділянки забезпечення.

В ході розгляду повідомлення з організатором масового заходу із запрошенням представників правоохоронних органів, протипожежної служби і міських служб проводиться узгодження порядку організації і проведення заходу.

Повідомлення про проведення масової акції адміністраціями районів не приймаються у випадку, якщо:

— акція суперечить принципам Декларації прав і свобод людини і громадянина, Конституції України, загальноприйнятим нормам суспільної моралі та моральності;

— у повідомленні відсутні зобов'язання уповноважених (організаторів) забезпечувати дотримання громадського порядку, а також якщо вони або організація, що уповноважили їх, неодноразово не виконували взяті зобов'язання щодо масових акцій, що раніше проводилися;

— акція співпадає за формою, місцем, часом, але не за напрямом і цілями з іншою масовою акцією, повідомлення про яку в установлені терміни подане раніше або одночасно;

— акція створює реальну загрозу нормальному функціонуванню підприємств, установ, організацій;

— створюється необхідність припинення роботи пасажирського і залізничного транспорту через неможливість зміни маршруту його руху.

Адміністрація відповідного району має право за узгодженням з уповноваженими (організаторами) змінити час, місце (маршрут) і порядок проведення

масової акції з метою забезпечення громадського порядку, нормальної роботи транспорту, державних і громадських органів, підприємств, установ і організацій.

Рекомендується утримуватися від планування проведення масових акцій поблизу ліній електропередачі високої напруги, газопроводів високого тиску, теплотрас великого діаметру, особливо вибухо- і пожежонебезпечних об'єктів, об'єктів, що будуються, і комунікацій.

Масові акції проводяться відповідно до цілей, викладених у повідомленні, в зазначені в ньому терміни і в обумовлених місцях (маршрутах). За наслідками розгляду повідомлення приймається мотивоване розпорядження про узгодження або відмову на проведення масового заходу. Розпорядження приймається і вручається організатору в строк, передбачений для розгляду повідомлення. Масові заходи, проведення яких пов'язане з отриманням прибутку, забезпечуються нарядами міліції, невідкладною медичною, протипожежною та іншою необхідною допомогою на договірній основі.

Організатор масового заходу:

— проводить роботу щодо технічного і матеріального облаштування масового заходу (установка сцен, їх оформлення, обладнання звукопідсилювальною апаратурою, енергопостачання тощо) і забезпечує при цьому дотримання правил техніки безпеки і протипожежної безпеки;

— завчасно направляє в управління міського господарства і впорядкування адміністрації міста повідомлення на виконання понадрегламентних робіт щодо прибирання місць проведення масового заходу і прилеглої території, встановлення і обслуговування тимчасових мобільних туалетів з подальшою оплатою вказаних робіт згідно з укладеною угодою;

— у разі виникнення в ході підготовки або проведення масового заходу передумов до здійснення терористичних актів, екстремістських проявів, безладів та інших небезпечних протиправних дій організатор масового заходу зобов'язаний негайно повідомити про це керівників правоохоронних органів, що відповідальні за забезпечення безпеки громадян на масовому заході, надавати їм необхідну допомогу і неухильно виконувати їх розпорядження;

— спільно з комітетом з торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування адміністрації міста, співробітники органів внутрішніх справ вживають заходів щодо виключення продажу в місцях проведення масового заходу спиртних, слабоалкогольних напоїв, пива і прохолодних напоїв у скляній і металевій тарі, а також щодо виключення споживання спиртних, слабоалкогольних напоїв і пива в невідновлених місцях і щодо видалення з масового заходу осіб, які знаходяться в стані сп'яніння, що ображає людську гідність і суспільну мораль;

— подає запити та одержує дані про погодні умови, а у разі потреби спільно з правоохоронними органами вносить корективи в план проведення масового заходу;

— уповноважені (організатори) масової акції не мають права проводити її, якщо повідомлення не було подано в строк або не було прийнято, і зобов'язані припинити її підготовку.

Адміністрація об'єкта масового заходу:

— приймає щодо проведення кожного масового заходу розпорядчий документ із зазначенням конкретних завдань для всіх служб об'єкта, що беруть участь у проведенні заходу;

— затверджує розташування осіб, відповідальних за певні місця, виставляє контрольно-розпорядчу службу за 1,5 години до початку проведення масового заходу;

— спільно з органами МВС та СБУ проводить перевірку готовності об'єкта і прилеглої території до проведення масового заходу;

— відповідає за роботу персоналу і дотримання на об'єкті встановлених заходів безпеки, зокрема, пожежної і санітарної;

— встановлює технічні засоби для виявлення зброї та інших заборонених до вільного обігу предметів і речовин;

— організовує роботу камер тимчасового схову для великогабаритних предметів, а також для зброї;

— перевіряє, закриває і опечатує всі приміщення, які не застосовуються при проведенні масового заходу;

— забезпечує необхідні умови для організації надання медичної допомоги учасникам, глядачам, технічному і обслуговуючому персоналу масового заходу;

— розміщує медичний персонал і (або) надає приміщення для організації тимчасових медичних пунктів поблизу місця проведення масового заходу, що має достатнє природне і (або) електричне освітлення, обладнане телефонним зв'язком і знаком «Червоний хрест на білому фоні» або написом «Медпункт», а у разі потреби надає технічну і фізичну допомогу медичному персоналу;

— складає акт готовності об'єкта не менше ніж за 5 днів до дати проведення масового заходу, за добу і за 4 години до початку масового заходу; спільно із співробітниками МВС та СБУ, управлінням державної протипожежної служби МНС України і представниками органів влади проводить обстеження об'єкта, підприємств торгівлі і громадського харчування, зайнятих на об'єкті проведення масового заходу, визначає його готовність до проведення масового заходу;

— у випадках виявлення обставин, що знижують рівень забезпечення громадської правоохорони і безпеки учасників заходу, вживає заходи до їх усунення і негайно інформує про це керівників правоохоронних органів, громадського порядку, що відповідають за забезпечення охорони на масовому заході;

— розміщує на видних місцях правила поведінки (витяги з них — на вхідних квитках), покажчики маршрутів руху глядачів і інших учасників від зупинок суспільного транспорту до об'єкта або місця масового заходу, а також шляху евакуації з урахуванням недопущення стрічних потоків учасників масового заходу.

Органи СБУ в межах своєї компетенції і відповідно до чинного законодавства здійснюють діяльність із забезпечення безпеки масових заходів, що проводяться.

Органи МВС України в межах своєї компетенції:

— забезпечують громадський порядок у місцях проведення масових заходів і на прилеглих територіях, спільно з адміністрацією об'єкта здійснюють пропускний режим під час проведення масового заходу, зокрема, метою виключення проносу вогнепальної зброї, колючих, ріжучих та великогабаритних предметів, вибухових, радіоактивних, вогненебезпечних, отруйних і пахучих речовин, напоїв у скляній і металевій тарі та інших предметів, що заважають проведенню масового заходу;

— перевіряють у приватних охоронних служб і їх співробітників, що беруть участь у забезпеченні проведення масового заходу, наявність необхідних документів і ліцензій, які підтверджують право на заняття охоронною діяльністю;

— здійснюють контроль за недопущенням проникнення на об'єкт проведення масового заходу і знаходження на ньому в період проведення масового заходу осіб, що мають при собі зброю, окрім співробітників Державної служби охорони України, прикріплених до об'єкта, і забезпечує спільно з організатором заходу і адміністрацією об'єкта прийом на зберігання і видачу громадянам зброї, зданої при вході;

— інформують про проведення заходу посадовців, що дали згоду на його проведення;

— застосовують заходи до відвідувачів і інших учасників масового заходу, що порушують громадський порядок у місцях проведення масового заходу, в межах своєї компетенції і в рамках законодавства України.

Відвідувачі, глядачі та інші учасники масового заходу:

— мають право вільно входити на об'єкт проведення масового заходу, якщо інше не передбачене порядком його проведення, або, якщо він проводиться на платній основі, за наявності квитків або документів (акредитацій), що дають право на вхід, і користуватися всіма послугами, що надаються організаторами масового заходу і адміністрацією об'єкта;

— зобов'язані дотримуватися і підтримувати громадський порядок і загальноприйнятні норми поведінки, поводитися шанобливо щодо інших відвідувачів і учасників масових заходів, обслуговуючого персоналу, осіб, відповідальних за дотримання порядку на масовому заході, не допускати дій, що створюють небезпеку для оточуючих;

— пред'являти представникам адміністрації об'єкта проведення заходу і співробітникам правоохоронних органів квитки або документи, що дають право на відвідання масового заходу, а також перепустку на в'їзд автотранспорту на територію місця проведення масового заходу, якщо це передбачено порядком його проведення, і займати місця, вказані в придбаних квитках або документах, що їх замінюють;

— здавати в камеру схову великогабаритні предмети і в спеціально відведені для цих цілей сховища особисту зброю після пред'явлення дозвільних документів співробітникам правоохоронних органів;

— виконувати законні розпорядження працівників адміністрації об'єкта проведення масового заходу і правоохоронних органів;

— негайно повідомляти адміністрацію об'єкта і правоохоронні органи про випадки виявлення підозрілих предметів, речей, захоплення людей у заручники, а також про всі випадки виникнення задимлення або пожежі;

— при отриманні інформації про евакуацію діяти згідно з розпорядженнями адміністрації об'єкта і співробітників органів внутрішніх справ, відповідальних за забезпечення правопорядку, дотримуючи спокій і не створюючи паніки.

Відвідувачам, глядачам і іншим учасникам масового заходу забороняється:

— приносити зброю, вогнебезпечні, вибухові, отруйні, пахучі і радіоактивні речовини, предмети, що колють і ріжуть, чемодани, портфелі, великогабаритні пакунки і сумки, скляний посуд і інші предмети, що заважають глядачам і нормальному проведенню масового заходу;

— палити в закритих спорудах, а також інших місцях, де це заборонено адміністрацією об'єкта;

— розпивати спиртні напої в нествановлених місцях або з'являтися у сп'янілому стані, що ображає людську гідність і суспільну мораль;

— викидати предмети на трибуни, арену, сцену та інші місця проведення масового заходу, а також здійснювати інші дії, що порушують порядок проведення масового заходу;

— допускати вигуки або інші дії, що принижують людську гідність учасників масового заходу, глядачів або що ображають людську мораль;

— знаходитися під час проведення заходу в проходах між рядами, на сходах або в люках залу для глядачів, створювати перешкоди пересуванню учасників заходу, забиратися на огорожі, парапети, освітлювальні пристрої, майданчики для телевізійних зйомок, дерева, шогли, дахи, несучі конструкції, пошкоджувати устаткування і елементи оформлення споруд, інший інвентар, зелені насадження;

— з'являтися без дозволу адміністрації об'єкта на арені, сцені, а також у роздягальнях спортсменів, суддів, гримуборних артистів, інших службових і технічних приміщеннях об'єкта проведення масового заходу;

— проходити на масовий захід з тваринами, якщо це не передбачено характером масового заходу;

— здійснювати торгівлю, наносити написи і розклеювати оголошення, плакати та іншу продукцію інформаційного змісту без письмового дозволу адміністрації об'єкта;

— носити або виставляти напоказ знаки або іншу символіку, спрямовану на розпалювання расової, соціальної, національної і релігійної ворожнечі.

Організатор масового заходу, адміністрація об'єкта його проведення, обслуговуючий персонал, співробітники правоохоронних органів зобов'язані проявляти

шанобливе ставлення до відвідувачів, глядачів і інших учасників масового заходу, своїми діями виключати провокацію з їх боку правопорушень і не допускати порушення їх прав і законних інтересів.

За здійснення протиправних дій при проведенні масового заходу винні особи несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Організація і проведення феєрверків і святкових артилерійських салютів здійснюються на підставі розпорядчих документів адміністрації міста і окремо у кожному конкретному випадку.

Заходи із забезпечення громадського порядку і громадської безпеки громадян при проведенні спортивних і культурно-масових заходів на стадіоні

Заборонено прохід на трибуни стадіону: із спиртними, прохолодними напоями і пивом у скляній тарі і металевій упаковці, в закритій пластиковій упаковці; з громіздкими речами, чемоданами, коробками, що заважають нормальному перебуванню громадян на трибунах, а також піротехнічними виробами промислового і кустарного виробництва.

Необхідно здійснити такі заходи:

— організувати неподалік від стадіону на спеціально обладнаному майданчику стоянку автотранспорту;

— виділити в розпорядження адміністрації стадіону бригаду швидкої медичної допомоги. Організувати роботу санітарної групи на стадіоні під час проведення спортивних і культурно-масових заходів;

— організувати торгівлю кондитерськими, кулінарними виробами, прохолодними напоями і пивом і узгодити ці заходи з керівництвом стадіону і місцевими органами державного пожежного нагляду. Забезпечити в місцях торгівлі санітарно-гігієнічний контроль відповідно до пожежних вимог;

— заборонити продаж спиртного, прохолодних напоїв і пива в скляній тарі на території стадіону і прилеглих територіях;

— організувати безперебійну роботу громадського транспорту в період проведення заходів на стадіоні і забезпечити виділення додаткових транспортних засобів з метою своєчасного перевезення глядачів після закінчення культурно-масових заходів і футбольних матчів;

— вжити необхідних заходів щодо забезпечення оперативного реагування при виникненні надзвичайних ситуацій на стадіоні;

— забезпечити безперебійне електропостачання стадіону і прилеглої території під час проведення і після закінчення спортивних і культурно-масових заходів.

Органи МВС спільно з адміністрацією стадіону мають забезпечити громадську безпеку, виділяючи для цього необхідні сили і засоби.

Органи державної протипожежної служби, мають виділити спеціальний автомобіль з бойовим розрахунком на час проведення заходів на стадіоні з метою вжиття необхідних заходів з ліквідації можливої пожежі.

6.2. Паломництво (релігійні подорожі до святих місць)

Паломницька подорож — це прагнення до трансформації, до виходу за межі власне людського, до розширення свого масштабу і горизонтів, це спосіб відсунути межі, радикально їх подолати; це подорож у пошуках залишків сакрального.

Мета паломництва — подорож святими місцями, святою Землею, де можливе Диво. Мета паломника — побачити святині, доторкнутися до божественного, змінити себе, розмірнати себе з нескінченністю, пережити щось неповторне, неможливе, дивовижне.

Паломницький (релігійний) туризм є складовою сучасної індустрії туризму. Нині паломники користуються послугами туристичної індустрії, створюються спеціальні туристичні фірми, що організують такі тури. Собори, мечеті, культові музеї і духовні центри — це туристичні об'єкти, які мають чималу популярність.

Перспективи і актуальність паломницького (релігійного) туризму мають велике значення для України, оскільки потенціал її духовних об'єктів величезний.

Крім того, сучасні релігійні подорожі — це бажання бути присутнім на святах, танцях, карнавалах, релігійних церемоніях, жертвопринесеннях і самокатуваннях.

До паломницьких подорожей в основному вдаються малозабезпечені верстви населення. Їм потрібно надавати пільги.

За роки незалежності в Україні значно збільшилася кількість релігійних туристів, що здійснюють паломництво до святих України, а також тих, які прямують за кордон з релігійно-пізнавальними цілями. Основні маршрути таких поїздок пролягли до Ізраїлю, Італії, Греції, Кіпру, Туреччини, Саудівської Аравії тощо. Найбільшого поширення в Україні набули такі релігійні напрями, як християнство (православ'я і католицизм), іслам та іудаїзм.

З наукового погляду за географічною ознакою паломницькі поїздки можна розділити на три напрями:

а) монастирі і святині ближнього зарубіжжя (переважно Росія, Болгарія, Польща та інші країни).

б) далекого зарубіжжя (святині Греції — гори Афон, Італії — мощі Миколи Мір Лікійського, Ізраїлю).

Паломницькі поїздки Україною можна умовно розбити на: одноденні; 2—3-денні; тривалі.

Наприклад, поїздки в монастирі Болгарії (Рильський, Роженський монастирі, монастир Аладжа) носять переважно індивідуальний характер. На Болгарському паприці це пов'язано з тим, що групу на 9-денну поїздку Болгарією (з відвідинами Стамбулу і Трої) можна зібрати лише напередодні пасхальних святкуваннях.

Паломництва до Італії в Барі приурочуються зазвичай до «Миколи Весняного» і «Миколи Зимового» — 22 травня і 19 грудня.

Поїздки мусульманськими святинями — до Мекки і Медини (хадж), організуються одиничними організаціями. Обмеженість кола пропозицій пов'язана з рядом об'єктивних складнощів — закритістю Саудівської Аравії для туристів і жорстким лімітом, що встановлюється владою на кількість паломників із кожної країни. Поїздки до шанованих мусульманських святих на території України наразі ніхто не організовує.

Релігійний туризм має три форми: паломництво; екскурсійні тури з релігійною тематикою; спеціалізовані тури, в яких об'єднуються паломники і екскурсанти.

Для католиків Свята Земля — Ізраїль, католицькі святині розташовані також в Італії, Ватикані, Франції, Португалії та інших країнах Західної Європи.

Святі місця для відвідання в іудаїзмі зосереджені в Україні, Ізраїлі, Румунії, Чехії, Німеччині та Іспанії.

Для послідовників ісламу — сунітів священними містами є Мекка і Медина в Саудівській Аравії. Місцем паломництва шиїтів є міста Ен-Наджаф і Кербела в Іраку.

Для хасидів в Україні — м. Брацлав та Умань.

Для українських паломників лідерами серед центрів паломництва є місто Київ, Москва і Ізраїль.

Одним з найбільш важливих чинників здійснення релігійних подорожей до тієї або іншої країни є часові інтервали, протягом яких святкуються релігійні і державні свята.

Збіги релігійних свят і туристичного сезону створюють додаткові складнощі в організації релігійного туризму.

Православні свята. На чолі святкового кола православної церкви — Великдень, найбільш шановане загальнохристиянське свято. Потім йдуть дванадцять свят — одинадцять інших головних свят. З них три перехідні, що випадають щороку на різні числа залежно від того, коли святкується Великдень (що не має твердої дати).

Католицькі свята. Католицька церква так само має певні особливості, що знайшло своє підтвердження в церковному календарі. Початок церковного року припадає на початок різдвяного поста, тобто на 29 листопада. Як і в інших календарях, у католицькому календарі існують свята у суворо встановлені дні і свята, і дні, святкування яких змінюються з року в рік.

Мусульманські релігійні свята. Іслам — одна з наймолодших релігій. Зараз в ісламському світі йде 1425 рік. У мусульманських країнах літочислення ведеться за місячним календарем, що призводить до незбігів з нині чинним офіційним календарем, прийнятим у всьому світі. Місячний календар складається з 12 місяців. Одні місячні місяці можуть мати 29 днів, інші — 30. Таким чином, місячний рік складається з 354 днів, що на 11 днів коротше за сонячний. Саме цим пояснюється зрушення мусульманського місячного року щодо астрономічного.

Під час таких свят, як Стояння на горі Арафат і Свято жертвопринесення кожен мусульманин повинен зробити «Хадж» (паломництво до Мекки до Кааби — храму Аллаха) як мінімум один раз у житті. Мусульмани можуть відвідувати ці місця в будь-яку іншу пору року, але таке паломництво називається «Умра».

Юдейські релігійні свята. Особливість іудейських свят полягає в тому, що вони відзначаються за місячним календарем, і тому в кожному році вони випадають на різні дні сонячного календаря. Як вже наголошувалося, місячний рік коротше за сонячний на 11 днів. Для того щоб єврейські свята завжди припадали на одні і ті ж сезони, у складі староеврейського календаря лежить поєднання сонячного і місячного календарів. Раз на два або три роки додають ще один місяць, і такий рік стає високосним.

В іудаїзмі паломництво не є обов'язковим обрядом, за винятком нечисленного за своїм складом релігійного напрямку брацлавських хасидів. Проте місць, шанованих у релігійних євреїв, чимало. Основні з них розташовані в Західній Європі, на Україні, в Білорусії, Литві і Латвії. Але найшановнішим і найбільш відвідуваним місцем є Свята Земля Ізраїлю. У традиціях іудаїзму паломництво не пов'язується з якимись конкретними деталями. Навпаки, в святкові дні іудеї прагнуть не покидати місця свого постійного мешкання, а паломництво здійснювати в час, який не припадає на свята і пости.

Особливості організації паломницьких турів. Приналежність до якої-небудь релігійної конфесії не є перешкодою для здійснення туризму. Турист повинен бути ознайомлений і поважати місцеві закони і звичаї. Це положення не зобов'язує його виконувати обряд, слідувати, залучатися до тієї або іншої релігії або культу, за винятком випадків, коли таке є метою подорожі, тобто паломництва. Якщо духовних сил з релігійних міркувань для пошани не вистачає, то туристу слід відмовитися від відвідання культового об'єкта даної місцевості або країни.

За міжнародними нормами турист має право на безперешкодне відправлення релігійних обрядів і молитов, однак, якщо це не заважає іншим туристам і не порушує місцеві звичаї і правила перебування в готелі та інших громадських місцях. Наприклад, у великих міжнародних аеропортах є спеціальне приміщення для відправлення релігійних обрядів, що обслуговується як мінімум представниками трьох конфесій. Будь-які відвідування святих місць, храмів, інших культових об'єктів і споруд, що знаходяться під егідою діючої конфесії або секти, в їх володінні, включені в програму туру, має узгоджуватися з керівництвом цієї релігійної общини, встановлюватися порядок відвідин об'єкта туристами, час відвідання, що не заважає обрядам, або порядок присутності на обрядах. Як правило, монастирі, храми та інші культові споруди доступні для відвідання туристами, а общини і секти, що володіють ними, охоче пускають туристів зі стягуванням платні за такі відвідини. Вони встановлюють певне правило для відвідувачів, зокрема, щодо одягу, порядку проходження, проведення фотозйомки, надання власного екскурсовода. Отже, слід

заслалегідь ознайомитися із звичаями всіх общин і монастирів, через які проходить маршрут.

В ісламських країнах до іноземних туристів висуваються підвищені вимоги згідно з релігійними канонами. В Об'єднаних Арабських Еміратах не можна знаходитися в нетверезому стані в громадських місцях, купатися в голому вигляді або у відкритих купальниках, топ-лес жінкам. Існують й інші обмеження. Порушення карається тюремним ув'язненням, штрафом або навіть биттям палицями.

Релігійні обмеження поширюються і на їжу. Мусульмани і євреї не вживають в їжу свинину. Релігійно настроєні євреї вимагають кошерної їжі, приготованої спеціально з дотриманням релігійних обрядів і правил, що також повинно бути вказано в туристичній путівці. Багато релігій встановлюють пости, періоди, коли обмежується споживання окремих видів їжі і навіть розваг. Все це слід враховувати при плануванні туристичних послуг для певних груп населення. Необхідно відзначити, що відмова вживання свинини в їжу — явище дуже поширене, і якщо турист висловлює таке бажання, то воно неухильно виконується (про це слід дізнатися до продажу туру). Кошерна їжа надається лише за окрему ціну і за попереднім погодженням, оскільки далеко не всі підприємства громадського харчування можуть надати такий вид їжі. Якщо група формується з урахуванням всіх цих вимог, то доведеться шукати спеціальний єврейський ресторан, де подається кошерна їжа. Навіть не враховуючи суто релігійну їжу, на стіл єврея не можна ставити одночасно м'ясні і молочні продукти, тим більше їх змішувати. Проте рятівним є чинник, що не всі, навіть віруючі євреї, дотримуються цих принципів. При організації туристичної подорожі такі вимоги можуть стати серйозною перешкодою або спричинити відчутне подорожчання туру або послуг харчування.

6.3. Лікувально-оздоровчий туризм

Оздоровлення, сприяючи скороченню захворюваності і смертності, подовжує активне життя людини. Стан здоров'я людини визначається частково спадковістю, частково умовами та способом життя людини і суспільства. Протягом життя відбувається погіршення здоров'я людини, чому можна зарадити заходами, що пов'язані з охороною здоров'я. Таким чином, особливе значення набуває пошук ефективного збереження резервів здоров'я при обмежених людських, природних і інших ресурсах.

Лікувально-оздоровчий туризм — один з найперспективніших видів туризму України. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського узбережжя, гарячих, теплих і холодних мінеральних джерел, лікувальних лиманових родовищ грязі, лісів тощо, якими багата країна. Інтерес до лікувально-оздоровчого туризму в Європі постійно зростає, що в значній мірі обумовлено демографічними тенденціями.

Проте знака рівності між лікуванням, оздоровленням у санаторно-курортних і лікарняно-поліклінічних умовах не може бути, оскільки окремі компоненти (наприклад, використання в лікувально-профілактичних цілях бутильованої води) не можуть замінити всього комплексу лікувально-оздоровчої дії на людину курортної місцевості. Лікувально-оздоровчими властивостями володіє вся сукупність чинників природного комплексу курортно-рекреаційної місцевості в їх взаємозв'язку і взаємодоповненні, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтно-кліматичні ресурси.

Санаторно-курортне лікування для певної категорії людей у сучасних умовах якоюсь мірою може стати лікувально-оздоровчим туризмом. Лікувальний туризм розглядає організацію роботи рекреаційної галузі з погляду технології подорожі та, окрім захоплюючих маршрутів різної категорії складності, обов'язково повинен враховувати систему занять, зумовлену методами бальнео- і кліматолікування.

Однією з форм використання лікувально-оздоровчого потенціалу може бути організація лікувального туризму і створення лікувально-профілактичних установ на базі нових перспективних лікувально-оздоровчих методів. У основі лікувального туризму повинна бути закладена лікувальна або оздоровча технологія, яка поліпшує якість життя шляхом повного задоволення потреби у відпочинку і лікуванні під час подорожі.

До лікування природними чинниками звертається останніми роками дедалі більше пацієнтів.

Сучасна курортологія і фізіотерапія — це, насамперед, фізична реабілітація за допомогою кінезотерапії — «лікування рухом». Останніми роками на курортах України відроджуються традиційні теренкури, чудові паркові зони, гірські маршрути, стежки ближнього і дальнього лікувального туризму та інші способи, що в світовій курортній практиці позначаються терміном *recreation facility* (оздоровчі послуги).

Лікувальна дія ландшафтотерапії обумовлена безперервним чередуванням садів і лісів, полів тощо, що сприяє постійній зміні вражень, поліпшує настрій і діяльність всього організму. Прекрасний ландшафт і повітря різноманітної української природи, в поєднанні з ходьбою, справляють потужний оздоровчий ефект.

Однією з найбільш серйозних небезпек для життєдіяльності туристів у рекреаційно-оздоровчому туризмі є небезпеки при відпочинку на водоймищах.

Забезпечення безпеки і охорона життя людей на водоймищах

З метою забезпечення безпеки та охорони життя людей на пляжах необхідно здійснювати контроль за всіма організаціями, незалежно від форм власності і відомчої приналежності, що мають на своїх територіях водоймища з береговими зонами, підтримання їх у належному стані і суворій відповідності з Правилами охорони життя людей на воді і не допускати їх експлуатації без дозволу органів Держсанепіднагляду, МНС і МВС.

Необхідно організувати інформаційно-роз'яснювальну і профілактичну роботу щодо дотримання правил і заходів безпеки на воді серед туристів. Мають бути розвернуті рятувальні пости і розроблені маршрути берегового патрулювання для забезпечення безпеки населення в районах масового відпочинку біля води, в необладнаних місцях купання, а також у районах розташування пляжів, човново-прокатних станцій, водно-моторних клубів.

Слід організувати водолазне обстеження і очищення дна водоймищ в районі пляжів.

Для рятувальних постів, розташованих у зоні прокатних станцій, виділяється необхідна кількість плавзасобів, устаткування, спорядження і забезпечується чергування рятувальників для запобігання нещасним випадкам з людьми і надання допомоги тим, хто тоне.

Залежно від оперативної обстановки в місті і погодних умов потрібно виділяти наряди міліції в місця масового відпочинку громадян; організувати роботу дільничних інспекторів, на території обслуговування яких є водоймища для купання.

Треба здійснювати профілактичну роботу з запобігання нещасним випадкам з людьми на воді в зонах оперативної дії рятувальних станцій, забезпечувати їх роботу на водних об'єктах, укомплектувавши необхідною кількістю матросів-рятувальників, рятувальними засобами та інвентарем.

Потрібно проводити інструктаж і здійснювати контроль за діяльністю активістів (дружинників) по забезпеченню безпеки на воді, що виділяються для чергування на рятувальних постах.

Необхідно забезпечувати готовність до роботи з охорони життя людей на воді і своєчасне прибуття пошуково-водолазного загону до місця події під час надходження повідомлень про нещасні випадки.

Перед початком купального сезону слід провести технічний огляд пляжів з видачею висновку про їх придатність до експлуатації.

У період купального сезону здійснюється постійний контроль за дотриманням Правил охорони життя людей на воді. Забороняти відкриття і експлуатацію пляжів без позитивних актів органів санепідемслужби, а також актів водолазного обстеження і очищення дна акваторії.

На пляжах і в місцях масового відпочинку населення на водоймищах необхідно розвернути тимчасові медичні пункти, укомплектувавши їх медичним персоналом; у вихідні і святкові дні забезпечити на них додатково чергування бригад швидкої медичної допомоги.

При організації зимового плавання і гартування слід забезпечити безпеку і охорону життя людей на воді.

У ЗМІ необхідно систематично давати інформацію про стан безпеки і охорони життя людей на водоймищах і інші профілактичні матеріали.

Регіональні громадські організації профілактики і порятунку на водах мають постійно вести агітаційно-пропагандистську роботу із роз'яснення правил поведінки і заходів безпеки на воді, використовуючи ЗМІ, систематично

інформувати населення про стан водоймищ, обставини і причини нещасних випадків і заходи щодо їх запобігання, виховувати культуру поведінки туристів біля води і на воді.

Вимоги до пляжів. Перед початком купального сезону кожен пляж має бути оглянутий державним органом санітарно-епідеміологічного нагляду з видачею письмового висновку про санітарний стан території пляжу і придатності поверхневих вод для купання, а також повинні бути проведені водолазне обстеження, очищення дна акваторії пляжу на глибинах до 2 метрів у межах запливу і його щорічний технічний огляд на придатність до експлуатації.

Відкриття і експлуатація пляжу без позитивного висновку про його придатність до купання, виданого уповноваженим посадовцем, забороняється.

На період купального сезону власники пляжів мають організувати розгортання на пляжах рятувальних постів. Рятувальники цих постів повинні мати допуск до рятувальних робіт на пляжах, що видаються органами МНС та МОЗ за результатами перевірки виконання нормативів і прийомів надання допомоги людям, що потерпають лихо на воді під час купання. Розклад роботи рятувального поста та чергування рятувальників встановлюється власником пляжу за узгодженням з органом місцевого самоврядування. Контроль за роботою рятувальних постів покладається на власників пляжів, органи місцевого самоврядування і органи МНС і МОЗ.

Пляжі розташовуються на відстані не менше 500 метрів вище за течією від місць спуску стічних вод, не ближче 250 метрів вище і 1000 метрів нижче за портови, гідротехнічні споруди, пристані, причали, пірси, дбаркадери, нафтоналивні пристрої. У місцях, відведених для купання, і вище них за течією до 500 метрів забороняється прання білизни і купання тварин.

Берегова територія пляжу повинна мати огорожу і стоки для дощових вод, а дно його акваторії — поступовий скат без уступів до глибини 2 метрів при ширині смуги від берега не менше 15 метрів і очищено від водних рослин, корчів, скла, каменів та інших предметів.

Площа водного дзеркала в місці купання на проточному водоймищі повинна забезпечувати не менше 5 м² на одну людину, що купається, а на непроточному водоймищі в 2—3 рази більше. На кожну людину має припадати не менше 2 м² берегової частини пляжу, в купальнях — не менше 3 м².

У місцях, відведених для купання, не повинно бути виходу ґрунтових вод, водоверт, вирв і течій, що перевищує 0,5 м/с. Купальні мають з'єднуватися з берегом містками або трапами, бути надійно закріпленими, сходи до води повинні бути зручними і мати поручні.

Межі плавання в місцях купання повинні позначатися буйками оранжевого кольору, розташованими на відстані 20—30 м один від одного і до 25 м від місця з глибиною 1,3 м. Межі запливу не мають входити у зону суднового руху.

На пляжах повинні відводитися ділянки акваторії для купання дітей і для осіб, які не вміють плавати, з глибинами не більше 1,2 м. Ці ділянки позначаються лінією поплавців або захищаються штахетною огорожею.

Обладнані на пляжах місця для стрибків у воду, як правило, повинні знаходитися в природних ділянках акваторії з приглубними берегами. За відсутності таких ділянок встановлюються дерев'яні містки або плоти до місць з глибинами, що забезпечують безпеку при пірнанні. Можуть також встановлюватися вежі для стрибків у воду в місцях з глибинами, що забезпечують безпеку виконання стрибків.

Містки, трапи, плоті і вежі повинні мати суцільний настил і бути випробувані на робоче навантаження.

Пляжі повинні обладнуватися стелами з витягами з правил, матеріалами щодо профілактики нещасних випадків з людьми на воді, даними про температуру води і повітря, забезпечуватися в достатній кількості лежачками, шезлонгами, тентами, парасольками для захисту від сонячних променів, душами з природним підігрівом води, баками з кип'яченою водою, а за наявності водопроводів — фонтанчиками з питною водою.

На виступаючій за берегову межу у бік суднового руху частині купальні з настанням темряви має запалюватися білий вогонь кругового освітлення на висоті не менше 2 метрів, ясно видимий з боку суднового руху.

На береговій частині пляжу не далі 5 метрів від води мають виставлятися через кожні 50 метрів стійки (щити) з рятувальними кругами. На кругах повинно бути нанесено назву пляжу і напис «Кидай потопаючому». На пляжі слід встановлювати щогли блакитного кольору заввишки 8—10 м для підняття сигналів: жовтий прапор 70 × 100 см (або 50 × 70 см), що значить — «купання дозволено» і чорна куля діаметром 1 м, що значить — «купання заборонено».

Пляжі, як правило, повинні бути радіофіковані, мати телефонний зв'язок і приміщення для надання потерпілим першої медичної допомоги.

Продаж спиртних напоїв на пляжах забороняється.

Навчання людей плаванню має проводитися в спеціально відведених місцях пляжу. Відповідальність за безпеку тих, що навчаються, несе викладач (інструктор, тренер, вихователь), яким проводить навчання або тренування.

Дорослі зобов'язані не допускати купання дітей у невстановлених місцях, їх витівок на воді, плавання на не пристосованих для цього засобах (предметах) і інших порушень на воді.

Пляжі таборів для відпочинку дітей та інших дитячих оздоровчих установ, окрім відповідності загальним вимогам до пляжів, мають бути захищені штахетною огорожею з боку суші. На цих пляжах рятувпі круги і кінці навішуються на стійках (щигах), встановлених на відстані 3 метрів від кромки води через кожні 25 метрів, обладнуються ділянки для купання і навчання плаванню дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з глибинами не більше 0,7 метра, а також для дітей старшого віку з глибинами не більше 1,2 метра. У місцях з глибинами до 2 метрів дозволяється купатися дітям у віці 12 років і більше, які добре вміють плавати.

Експлуатація пляжів у таборах відпочинку дітей забороняється без інструк-

торів з плавання, на яких покладається відповідальність за безпеку дітей і методичне керівництво.

Для проведення уроків з плавання обладнується майданчик, що примикає до води, на якому повинні бути плавальні дошки, гумові круги, жердини для підтримки тих, хто не вміє плавати, пояси, що підтримують у воді, електромегафони та інші навчальні засоби. Контроль за правильною організацією і проведенням купання дітей у таборах відпочинку здійснюють керівники цих таборів.

Для купання дітей під час походів, прогулянок і екскурсій вибирається неглибоке місце на водоймищі з пологим дном без палів, корчів, гострих каменів, скла, водоростей і мула. Обстеження місця купання проводиться дорослими, які вміють добре плавати і пірнати. Купання дітей проводиться під контролем дорослих.

Знаки безпеки на воді. Знаки безпеки на воді встановлюються власниками пляжів, переправ, баз (споруд) для стоянок судів і іншими водокористувачами з метою запобігання нещасним випадкам з людьми на воді.

Знаки безпеки мають форму прямокутника з розмірами сторін не менше 50x60 см і виготовляються на дошках товстої фанери, металевих листів або іншого міцного матеріалу. Знаки встановлюються на видних місцях за розпорядженнями уповноважених органів державного нагляду і укріплюються на стовпах (дерев'яних, металевих, залізобетонних тощо) заввишки не менше 2,5 м.

6.4. Пішохідний туризм

Пішохідний туризм — наймасовіший і найдоступніший вид туризму. Проте він не найбільш безпечний, тому потребує вжиття заходів щодо забезпечення безпеки туриста. Цей вид туризму поділяється на плановий і самодіяльний.

Туристичний похід поєднує здоровий відпочинок, пізнання і освоєння навколишнього світу, що ставить його в ряд найбільш ефективних методів комплексного відпочинку.

Плановий пішохідний туризм, тобто такий, що планується туристичним підприємством, наприклад турбазою, для групи туристів має відповідати всім нормам безпеки життєдіяльності туристів на природі.

Контигент групи

Кількість туристів може бути довільною. Але вирушати в пішохідний похід можуть, звичайно, тільки добре фізично розвинені люди, що не мають медичних протипоказань до занять активним туризмом. Тому перед організацією походу необхідно проконсультуватися з лікарем, а в інших випадках і з родичами з питання допуску до походів і одержати на кожного клієнта медичну довідку — дозвіл займатися пішохідним туризмом. Треба враховувати і ступінь підготовленості.

Зміст і методика пішохідного туризму

Перед походом необхідно повідомити туристам початкові відомості з організаційних питань підготовки і проведення походу, основні відомості про місцевість, яку планується відвідати, елементарні поняття про орієнтування на місцевості, знання основ топографії, гігієни туриста, першої долікарської допомоги при захворюваннях і травмах.

Підготовка походів включає вивчення і розробку маршруту, розподіл обов'язків, організаційну і господарську підготовку. Маршрути походів мають будуватися так, аби група могла познайомитися з визначними місцями краю. Маршрути повинні знайомити туристів з найбільш характерними за природними умовами куточками області (відвідання заповідника, водного господарства, біостанції, лісництва тощо). В результаті походів туристи набувають знань з охорони природи, пам'ятників історії і культури. Керівник має бути готовий навести цікаві факти, розповісти легенди, пов'язані з місцями, де проходять маршрути.

Обов'язки між учасниками походу слід розподіляти так, щоб кожен був зайнятий посильною і цікавою для нього справою.

При підготовці до походу обов'язково потрібно навчити туристів основним елементам туристичної техніки і навиків похідного побуту. Тут слід приділити спеціальну увагу відпрацюванню таких елементів похідної техніки, як встановлення туристичних наметів у звичайних умовах і на швидкість, розведення багаття в різних умовах, перехід через річку по колоді та убрід, орієнтування по карті, компасу і зіркам, ходьба по заболоченій місцевості, по густому дрібноліссю, підйоми і спуски по заліснених схилах, визначення сторін горизонту за місцевими ознаками і за сонцем. За час походу туристи мають добре засвоїти систему організації руху маршрутом похідного бівуачного побуту: правильне укладання рюкзака, приготування їжі, миття посуду, особиста гігієна, заготівка палива тощо.

Програма для більш підготовлених та витривалих туристів може передбачати подальше вдосконалення, поглиблення і розширення знань, накопичення досвіду, вдосконалення навичок і умінь, необхідних кожному грамотному і культурному мандрівнику.

Безпека в пішохідному туризмі

Безпека в пішохідному туризмі (поході, експедиції, екскурсії) складається з кількох складових: вплив природного середовища і стихійних лих; вплив людського чинника; вплив суспільства загалом.

Виявляється, що основну частину нещасних випадків у туристичних походах спричиняє саме людський чинник, пов'язаний з незнаннями, невміннями тощо.

Подорожі повинні проводитися відповідно до законодавства України, законодавства країни, по якій проходить маршрут, хартії туризму та інших міжнародних документів з туризму.

Вимоги безпеки перед проведенням туристичного походу, екскурсії, експедиції. Питання техніки безпеки життєдіяльності в пішохідному туризмі розглядаються перед кожним походом. Короткі бесіди з цих питань повинні проводитися і під час самих походів, тренувань, практичних занять на конкретному матеріалі правильних і неправильних дій туристів.

Учасник повинен пройти відповідну підготовку, інструктаж з техніки безпеки, медичний огляд і надати керівнику довідку про стан свого здоров'я.

Учасник має виходити на маршрут в тій формі і з тим спорядженням, яке вказане керівником.

При розробці маршруту туристичного походу необхідно передбачити запасні та аварійні варіанти маршруту.

При закупівлі продуктів харчування, медикаментів перевіряти термін їх зберігання.

При зміні складу групи, маршруту керівник повинен повідомити про зміни адміністрації туристичної організації, яка організувала похід, маршрутно-кваліфікаційній комісії, пошуково-рятувальній службі.

При проведенні туристичного походу в районі, де діє пошуково-рятувальна служба (ПРС), керівник групи зобов'язаний повідомити про свій маршрут підрозділу ПРС, після закінчення — зняти групу з контролю.

Обов'язки мандрівника. Мандрівник повинен:

- знати чинники природного середовища, що впливають на безпеку проходження маршруту (стан снігу, рівень води, прогноз погоди) і стан свого організму;
- добре уявляти небезпеки і труднощі маршруту;
- розраховувати свої можливості в наданні самостійної допомоги собі або потерпілому, не чекаючи прибуття рятувальників;
- знати ознаки перетому, переохолодження і обмороження;
- здійснювати контроль за своїм здоров'ям, уміти оцінювати рівень своєї підготовленості і відповідно до нього рівень своїх спортивних амбіцій;
- при нещасному випадку, ознаках захворювання негайно повідомити про це керівнику;
- вживати заходи щодо запобігання і ліквідації аварійної ситуації, надавати першу долікарську медичну допомогу потерпілим;
- нести відповідальність за безпеку подорожі і не здійснювати дій, що можуть завдати шкоди іншим і собі;
- при підготовці подорожі відвідати маршрутно-кваліфікаційну комісію для отримання консультації щодо району подорожі та оформлення маршрутних документів;
- повідомити про свою (мандрівника або керівника походу або керівництва туристичної фірми) подорож офіційні служби (в Україні — пошуково-рятувальні служби МНС) і близьких;
- розуміти яку відповідальність несе керівник (гід-провідник) і мати мужність відмовитися від подорожі або проходження його окремих небезпечних ділянок, якщо є підозра про неготовність до нього;

— ставитися до учасників походу з повагою, взаємною підтримкою, відповідальністю тощо;

— своєю поведінкою, діями на маршруті сприяти встановленню дружніх відносин з учасниками туристичної групи і місцевими жителями, враховувати їх традиції, звичаї і особливості культури;

— не псувати гірські схили і скелі, не вирубувати живі дерева і чагарники, зупинятися на нічліг переважно на вже наявних стоянках і використовувати наявні місця для розведення багаття;

— не залишати ні свого сміття, ні того, яке було знайдене (за можливістю утилізувати);

— не порушувати умови життя тварин і рослин; не руйнувати споруд (загороджувальні огорожі, стінки для зміцнення доріг і стежок, хатини та інші споруди, кроки на маркованих маршрутах).

До туристичних походів, екскурсій, експедицій допускаються туристи, що мають медичний допуск і пройшли інструктаж з техніки безпеки.

При проведенні туристичних походів, екскурсій, експедицій необхідно враховувати можливу дію на учасників таких небезпечних чинників:

- потертості ніг при неправильному підбиранні взуття;
 - травми і рани при неправильному використанні гострих і ріжучих предметів, вогню і кип'ятку;
 - зараження шлунково-кишковими захворюваннями при вживанні води з неперевірених відкритих водоймищ;
 - отруєння отруйними рослинами, плодами, грибами;
 - самовільне залишення учасниками місця розташування групи.
- При проведенні туристичних походів, екскурсій, експедицій в групі повинна бути медична аптечка з набором необхідних медикаментів.
- Можливість проходження дальніх і багатоденних туристичних походів і експедицій слід погоджувати з маршрутно-кваліфікаційною комісією.
- Тривалість і протяжність походів, графік проходження, природні перешкоди мають відповідати віковим можливостям учасників і підготовці групи.

Сигнали лиха

При пішохідному туризмі, як і в деяких інших видах туризму (наприклад, мисливському, екологічному), які характеризуються віддаленням від населених пунктів, необхідно вміти подавати сигнали лиха.

На жаль, історія аварій знає чимало прикладів, коли невміння подати сигнал лиха коштувало людям життя. Тим часом, існує цілий арсенал засобів залучення уваги рятувальних команд, а також літаків, що випадково опинилися в районі лиха, вертольотів, суден. Не станемо описувати складні сигнали лиха, які вимагають застосування спеціальних радіо- і світлосигнальних засобів. Поведемо мову про прості, які можна застосувати в пішохідному туризмі.

Піротехніка. Мало знайдеться аварійних наборів, в комплект яких не входили б одна або кілька парашутних ракет. Для того щоб привести ракету в дію,

треба затиснути її в лівій руці, відтягнути захисний ковпачок, направити сопло в небо і висмикнути запальний шнур. Сигналом лиха в даному випадку слугує червоний, малиновий одно- або багатозірковий яскравий спалах в небі. В деяких випадках — поєднання ракет інших кольорів. До недоліків ракет можна віднести їх значні розміри і вагу.

Зараз замість парашютних ракет іноді використовуються невеликі патрони-мортирки, що запускаються за допомогою спеціального механізму розмірами трохи більше авторучки. При пострілі мортирка, вибухаючи на висоті 50—75 метрів, утворює яскраву «зірочку».

Заслуженим визнанням користуються патрони сигнальні нічної-денної дії (ПСНД). Принцип дії у них той само, що і ракет. Патрон приводиться в дію висмикнуванням запального шнура. Межа виявлення нічного сигналу (яскраво-оранжеве або малинове полум'я) досягає 10—15 кілометрів. Денний сигнал (малиновий дим) добре помітний на тлі снігу, льоду, води, але, наприклад, в пісках пустелі або густолісся його можна не помітити в трьох сотнях кроків. Дія сигнального патрона короткочасна — не більше 10—20 секунд.

Крім того, існують спеціальні фальшфейери, факельні свічки, димові шашки, які горять довше, іноді до десяти і більше хвилин.

Необхідно пам'ятати, що парашютні ракети, ПСНД і деякі інші піротехнічні сигнальні засоби конструктивно підготовлені до пострілу і тому поводитися з ними слід як із зарядженою зброєю, дотримуючись особливої обережності. У разі осічки патрони викидаються. Намагатися ремонтувати їх украй небезпечно і тому неприпустимо. Для подання сигналу біди, особливо димової, слід вибирати піднесені точки рельєфу. При цьому треба намагатися, щоб з підвітряної сторони був відкритий простір — водоймище, льодовик, поляна.

При подачі сигналу будь-який піротехнічний засіб слід тримати у витягнутій руці, розвернувши соплом від себе. З підвітряної сторони не повинні стояти люди, знаходитися легкозаймисті і вогнебезпечні предмети. Категорично неприпустимо направляти ракети і патрони у бік рятувальних літаків, вертольотів, суден. Окрім прямого призначення, піротехнічні сигнальні засоби можуть з успіхом використовуватися для відлякування хижих тварин — білих і бурих ведмедів, вовків тощо.

Слід також відзначити, що більшість піротехнічних засобів мають разову дію, тобто, подавши сигнал один раз, повторити його неможливо. Тому подавати сигнал треба з максимальною близькою відстані і лише коли є впевненість, що його помітять. Якщо необхідність у подачі сигналу відпала, запальний шнур з кільцем треба обережно укласти в гніздо і загвинтити захисний ковпачок. Під час руху сигнальні засоби слід зберігати в захищеному від ударів і атмосферних опадів і, водночас, досяжному місці.

Сигнальне дзеркало. Інженери підраховали, що яскравість світлового сигнального зайчика при куті стояння сонця в 90 градусів складає майже сім мільйонів свічок. Спалах сигнального дзеркала в безхмарний сонячний день спостерігається з літака, що летить на висоті 1—2 кілометра на відстані в

20—25 кілометрів, а в деяких випадках — до 40 кілометрів. До речі, сигнальним дзеркалом можна давати аварійний сигнал не лише вдень, але і вночі при повному місяці.

Сигнальне дзеркало в роботі — достатньо складний «інструмент», тому навчитися з ним поводитися бажано наперед. Саморобне сигнальне дзеркало можна виготовити з жерсті, металевої фольги, обгортки від шоколаду і цукерок, кількох звичайних кишенькових дзеркал, осколків слюди тощо. Далеко видно блиск широкого леза ножа, дна консервної банки, полотна пили тощо.

Світловідбиваючі властивості металевої фольги можна з успіхом використовувати не тільки в сигнальних дзеркалах. Наприклад, у безпосередній близькості від табору буде корисно розвісити смужки фольги на вітках окремого дерева. Поблискуючи на сонці, вони здалеку привертатимуть увагу.

З тією ж метою можна розкласти на схилах пагорбів листи фольги, заздалегідь несильно їх зім'явши для утворення множини відбиваючих площин.

Нарешті, можна прикріпити фольгу до шматка фанери, дошки або роздвоєної на кінці вітки і одержану пластину, що блищить, вільно підвісити на відкритому місці на верхівці вбитої в землю високої жердини. Пластина, постійно обертаючись на вітру, даватиме добре помітні світлові сигнали.

Справі порятунку людей може слугувати й повітряний змій. Раму, зроблену з кількох тонких дощочок, треба обтягнути легким папером, тканиною або поліетиленом — і ось вже над лісом парить здалеку помітний повітряний змій. Якщо до «хвоста» змія прив'язати смужки строкатої тканини або фольги, він стане помітніший.

Можна також порадити біля табору, на вершинах окремих дерев, або дерев, що підносяться над лісовим масивом, повісити прапори — сигнали, зшиті із строкатих шматків тканини, з розпоротих наметів, одягу. Добре помітні зверху великі оранжеві або строкаті полотнища, розтягнуті за допомогою довгих мотузок над озером або річкою паралельно поверхні води. Одна сторона полотнища прив'язується до кущів і дерев, що ростуть на березі, інша — до колів, вбитих в дно водоймища. Над неширокими водоймищами тканина розтягується від одного берега до іншого. Як сигнальний засіб можна з успіхом використовувати кишеньковий електричний ліхтарик. Сигнал, поданий сильним ліхтарем читається за 3—4 кілометри, слабким — до 2 кілометрів. Періодичність сигналу повинна бути 6 разів на хвилину.

Відповіддю є сигнал «Виклик прийнятий, допомога йде!». Він подається з періодичністю 3 рази на хвилину, а також будь-яким доступним способом. Знаючи азбуку Морзе, за допомогою ліхтаря, відкриваючи і закриваючи відбивач, можна передавати сигнал лиха та інші повідомлення. І навіть у найбільш, здавалося б, безнадійних випадках, коли у потерпілих зовсім немає ніякої піротехніки, немає матеріалу для виготовлення сигнальних дзеркал і навіть тканини на прапори-сигнали, вони не безпорадні. За наявності сірників та дров можна розпалити багаття.

Багаття. Багаття — це найпростіший і, напевно, найдревніший спосіб сигналізації.

Ефективність сигнального багаття прямо пропорційна місцю його розведення. Багаття, розкладене на відкритій, добре видимій з землі і повітря місцевості — високому голому пагорбі, узліссі лісу, великій поляні, незалісненому острові посеред водоймища, скелі, що підноситься над лісовим масивом, то що — видно здалеку.

Краще приготувати не одне багаття, його можна прийняти за випадкове, а кілька, розташувавши їх у формі якої-небудь геометричної фігури. Наприклад, три багаття утворюють трикутник, п'ять — букву «Т». Відстань між багаттями повинна бути не менше 20—30 метрів. Біля кожного багаття необхідно скласти додатковий запас дров. У даному випадку економити сили і час не варто. Хай краще пропадуть даремно декілька кубів заготовлених дров, ніж у найвідповідальніший момент для підтримки вогню не відшукається сухого полінця. Під час сильного снігопаду або дощу вогнище та запасні дрова необхідно захистити від намокання, накривши шматком поліетиленової плівки, тканиною або товстим шаром ялинового гілля. У безпосередній близькості від костра треба обладнати цілодобовий наглядовий пост, де розпалити і підтримувати постійний вогонь у невеликому запальному багатті.

При видимості літака, судна, що пропливає річкою або морем, будь-якого іншого транспортного засобу або людей за допомогою вугілля і полін, що горять, витягнутих з «запального» багаття, швидко розпалюються великі сигнальні багаття. Саме «запальне» багаття у цей момент завалювати додатковим паливом не слід, а треба спробувати роздути полум'я або кількома ударами по дровах, що горять, підняти сніп іскр. Одиначне багаття рекомендується періодично прикривати шматком тканини або пучком ялинового гілля, в крайньому випадку, загороджувати своїм тілом. Переривистий сигнал звертає на себе більше уваги, ніж постійний. Таким само способом можна передавати сигнал лиха за допомогою азбуки Морзе.

В ясну сонячну погоду добре помітний білий дим, що кублиться. Для його отримання в багаття, що розгорілося, підкидаються зелені вітки, мох, трава. У дощому погоду краще видно чорний дим — у вогонь додаються зелене листя, шматки гуми, покришки і камери від коліс автотранспорту, ялинове гілля, сирій мох, масляні ганчірки. У сумнівних випадках краще давати комбінований сигнал — білий і чорний дим від двох прилеглих одне до одного багать. У пустинній місцевості для подачі димового сигналу можна використовувати місткості; наполовину наповнені піском, просоченим змащувальними матеріалами, соляркою, бензином. Вночі можна підпалювати зібрану і зв'язану в пучки суху траву, чагарник. Багаття, що яскраво горить у ночі, пілот літака або вертольота, який пролітає, може помітити за 20 кілометрів. При спостереженні із землі багаття видно за 8 км.

Як сигнал лиха можна використовувати факели. До речі, вони і від звіра допоможуть уберегтися, і багаття під дощем розвести. Щоб виготовити сиг-

нальний факел, треба з нестарої, краще загиблої берези, надрати більше сухого береста, скрутити його в тугий сувій і насадити на довгу палицю. Такий берестяний факел горітиме дуже довго, даючи навколо себе яскраве, рівне світло. Якщо їм розмахувати над головою або періодично закривати полум'я, сигнал буде помітніший.

Тривалість горіння факела та інтенсивність свічення залежать від кількості береста, товщини і щільності сувою. У пустелі факел виготовляється з порожньої консервної банки, прив'язаної до палиці і наповненої піском, просоченим бензином або соляркою. Вдень для отримання густого диму в банку треба додатково плеснути масла або кипути кілька невеликих шматків гуми. Вночі — використовувати чистий бензин або інше паливе, що дає яскраве полум'я. Вогонь багаття, що горить, або факела можна спробувати «відбити» у бік літака, що летить, за допомогою сигнального дзеркала. І навіть елементарна свічка може слугувати сигнальним засобом. Хоч це на перший погляд і здається дивним, але світло свічки краще помітне, коли вона горить усередині тканинного (особливо, якщо тканина світлих тонів) або сніжного притулку. Просочуючись крізь мікроскопічні отвори в матеріалі або крізь сніг, особливо в місцях стиків сніжних блоків, світло примушує стіни притулку яскраво світитися в темноті. Такі освітлені зсередини сніжні притулки або намети видно значно далі, ніж просто засвічену на відкритому просторі свічку. А якщо усередині намету запалити три або чотири свічки одночасно, то межа виявлення світлового сигналу в ясну погоду при спостереженні з повітря може зрости до кількох кілометрів.

Міжнародна кодова таблиця. Для потерпілих, позбавлених аварійно-сигнального «інструментарію», придуманий ще один спосіб аварійної сигналізації — міжнародна кодова таблиця.

Сигнали кодової таблиці викладаються на відкритих, добре помітних з повітря місцях — на схилах пагорбів, полянах. Розмір одного сигналу повинен бути не менше трьох метрів, інакше його буде складно розібрати з великої висоти. Обмежень в інший бік немає, чим більший сигнал, тим вища вірогідність, що його помітять.

Сигнал можна зробити практично з будь-чого: з розкладених на землі спальників, розрізаного намету, запасного одягу, рятувальних жилетів, шматків тканини, закріплених за допомогою вбитих у ґрунт кілочків або накладених зверху каменів, з уламків транспортного засобу, каменів, ялинового гілля і віток дерев. Можна сигнал не викладати, а, наприклад, викопувати — зняти за допомогою лопати або ножа дерев і заглибити траншею. При цьому сам дерев потрібні акуратно укласти уздовж траншеї на траву, внутрішньою, темною стороною вгору. На снігу сигнал «малюється» за допомогою золи від багаття, або видавлюється підшвою взуття. Дно витоптаних траншей бажано вистилати гіллям дерев та іншим темним матеріалом. У пустелі, де будівельний матеріал вибирати не доводиться, нагрібаються невисокі вали з піску. Такий знак «працює» двічі в добу — вранці та ввечері, коли сонце стоїть пизько над горизон-

том. Густі тіні, відкинуті штучними піщаними валами, достатньо добре читаються з повітря.

У всіх випадках треба прагнути забезпечити максимальний контраст кольорового сигналу і тла, на якому він розкладений. Інакше кажучи, на світлому ґрунті знаки повинні бути якомога темнішими, на темному — світлими.

Кожен знак кодової таблиці має одне єдине, відоме пілоту пошукового літака, значення. Вгадувати власні сигнали не слід, а якщо ви з якої-небудь причини забули, як розшифровується той або інший знак, можна викласти на землі загальновідомий сигнал SOS.

В аварійній ситуації не можна обмежуватися встановленням одного або двох сигналів. Сигналізація повинна бути різноманітною і, якщо так можна виразитися, багатоступінчатою, тільки тоді вона дієва. Наприклад, спіймавши на склі кабіни відблиск від сигнального дзеркала, льотчик уважніше огляне, помітить вирізану в чагарнику геометричну фігуру. Знизившись, розбере знаки кодової таблиці і дим сигнального багаття і, нарешті, розгляне самих людей. До речі, останні повинні поклопотатися про те, щоб їх було добре видно — надіти яскравий, краще оранжевий, а в пустелі білий одяг, вийти з тіні дерев на сонячне, відкрите місце, розмахувати над головою яскравими шматками тканини, вночі — факелом або ліхтариком. Пілот, помітивши людей, обов'язково зробить над ними коло або кілька разів гойдне крилами літака.

Після того як літак відлетить, потерпілим необхідно приготуватися до евакуації — відновити сигнальні багаття, що прогоріли, накувати речі, за можливістю підготувати посадковий майданчик для рятувального вертольота. Єдине, що вони не повинні робити, це змінювати свій спосіб життя — залишати прирутки, з'їдати на радощах НЗ продуктів, безперервно спостерігати за небом. Допомога може прийти не дуже швидко. Рятувальні операції нерідко розтягуються на години, а при несприятливій погоді на добу і навіть тижні.

Посадочний майданчик для вертольота повинен бути розміром не менше 35х35 м і розташовуватися горизонтально або з малим ухилом над схилом або на вершині куполу, звідки можливий так званий літаковий зліт, тобто з розгоном. Під схилами нерідкі низхідні потоки, що утруднюють або роблять неможливою посадку. Поверхня майданчика має бути достатньо твердою. Сніг треба утоптати так, аби при ходьбі не провалювалися ноги. У зоні посадки не повинно бути перешкод — дерев, каменів, предметів, що вертикально стирчать. Всі легкі речі, а також намети необхідно закріпити за допомогою кілочків, вбитих у ґрунт, і каменів. Пілоту вертольота бажано вказати напрям вітру за допомогою саморобного прапора, сигнального патрона, диму багаття, шматка тканини. Сигнальник повинен завжди ставати спиною до вітру. Підходити до вертольота, що сів, можна тільки за командою пілота або після повної зупинки несучого і рульового гвинтів і лише спереду в межах видимості пілота.

Якщо потерпілі з тих або інших причин вирішили, не чекаючи допомоги рятувальних команд, вибратися до людей самостійно, то місце, де сталася аварія, необхідно позначити за допомогою описаних способів, а у напрямку

руху в обов'язковому порядку викласти добре помітний з повітря знак з міжнародної кодової таблиці.

Одночасно на землі, на видному місці, з каменів, шматка льоду, колод споруджується далеко видимий тур — башточка. На його вершині закріплюються кілька півтора-двометрових палиць, до яких прив'язуються яскраві клапти тканини, фольга, консервні банки. Під туром або поряд з ним, у захищеній від негоди смності — в пляшці із залитою стеарином свічки шийкою, потрібному поліетиленовому мішку, гумовій повітряній кульці тощо — залишається записка, в якій вказуються: повні дані тих, що потерпіли аварію (прізвища, імена, домашні і робочі адреси), стисло описується аварія, перераховується майно, що є у розпорядженні групи, і спорядження (продукти, вода, сигнальні засоби, зброя, одяг тощо); обґрунтовується вибраний напрям руху. Обов'язково вказується рік, число і час, коли залишена записка. В основі туру з каменів або товстих віток викладається кілька стрілок — покажчиків, направлених вістрям у бік передбачуваного напрямку руху.

Всі непотрібні речі залишаються біля туру на видному місці. Вантаж у до рогу, окрім обов'язкових засобів сигналізації і орієнтування, зброї, поліетилену (за допомогою якого можна чудово захиститися від опадів, вітру, холоду, а в пустелі добути воду), слід брати, виходячи з конкретних кліматичних і географічних умов маршруту, але не забуваючи мудре правило — сподіваючись на краще, готуйся до найгіршого!

Під час руху необхідно якомога частіше мітити свій маршрут — обломлювати вітки, робити затеси на стволах дерев, складати в помітних місцях непотрібні речі тощо. У важкопрохідній місцевості мітки повинні розташовуватися в межах прямого виявлення — від однієї мітки повинно бути видно іншу. В місцях зміни напрямку руху слід ставити дві-три «великих» мітки — великий затес на стволі дерева, тур, смуги яскравого матеріалу, закріплені на вітках дерева, поряд з міткою викладати стрілку, що вказує напрямок руху. Раз на добу необхідно залишати в добре помітних місцях, захистивши від негоди, записки із зазначенням свого маршруту та іншою важливою для рятувальників інформацією і датою залишення записки. Слід пам'ятати, що часто поставлені мітки полегшують пошук зниклої групи.

Слід також зазначити, що завжди залишається вірогідність, що поданий сигнал, окрім самих потерпілих, ніхто не помітить. Особливо це характерно для випадків, коли потерпілих спеціально не шукають. Отже, слід завжди бути готовим до самопорятунку — виходу до найближчого населеного пункту.

6.5. Велотуризм

Велотуризм — це подорожування на велосипеді. Пересування на велосипеді — найбільш швидкий і економічний спосіб пересування за рахунок власних сил. Саме в силу цього велотуризм має величезну перевагу в порівнянні з рештою видів туризму. Велосипедист пересувається у кілька разів швидше за

пішохода або байдарочника, зберігаючи, на відміну від останнього, вельми високу свободу у виборі напрямку руху. За день можна проїхати від 60 до 150 км, що дозволяє проводити одноденні походи віддаленими і глухими місцевостями. Велотуризм — це універсальний засіб для зміцнення здоров'я і розвитку активного відпочинку.

Класифікація видів велотуризму

Класичний (традиційний) велосипедний туризм — це одноденні або багатоденні велопоходи в середньому і повільному темпі, що передбачають експлуатацію велосипеда в режимі помірних навантажень. Маршрут може бути різної протяжності і практично в будь-якому регіоні України або світу.

Агресивний велосипедний туризм — це одноденні велопоходи з мінімальним багажем в швидкому темпі по будь-яких дорогах. Ухил робиться на швидкісне проходження складних ділянок, швидке пересування по шосе та бездоріжжю. Привали, звичайно, короткочасні, без багаття. До цього виду туризму належать дво- і триденні походи без вантажу з ночівлями на дачах, в готелях тощо. Агресивний велосипедний туризм наймолодший зі всіх. Він зародився в Західній Європі з появою гірських велосипедів. Він висуває підвищені вимоги до техніки безпеки і підготовки учасників. Маршрут і дорожні умови часто невідомі, що вимагає готовності до будь-яких труднощів на шляху.

Спортивний велосипедний туризм — це багатоденні веломандрі в автономному режимі з повним похідним спорядженням, змагання з велотуристичного багатоборства (велоралі, фігурне водіння, тріал, велоорієнтування). Ухил робиться на складність маршруту, що передбачає подолання перевалів, важких для проїзду доріг, лісових стежок, бездоріжжя тощо. Чимале значення також має віддаленість регіону від цивілізації, незаймані куточки природи, інші кліматичні умови, зарубіжні країни.

Спортивно-пізнавальний велотуризм — це дальні веломандрі країною та за кордон; передбачається огляд визначних пам'яток, цікавих у природному або історичному відношенні місць.

Екскурсійно-оздоровча велоїзда складається з вечірніх велопрогулянок і походів у вихідні дні на природу.

Агітаційні історико-патріотичні велопробіги і велоходи в наш час відбуваються рідко.

Спортивний велотуризм — найбільш захоплююча сфера велосипедного туризму. Не зменшуючи значення і важливості оздоровчих і пізнавальних цілей у велопоходах, треба визнати, що по-справжньому захоплюючими походи стають лише тоді, коли є виклик туристу, коли для подолання маршруту потрібна повна віддача фізичних і моральних сил.

Велосипедні подорожі у віддалених, важкодоступних районах завжди ризиковані, особливо взимку — будь-яка незначна подія або нетяжке захворювання, абсолютно безпечно у околицях крупних міст, може становити серйозну загрозу у безлюдних місцях.

Останнім часом у деяких країнах бурхливо розвивається цілий напрям туристичного бізнесу — пригодницький туризм. Для любителів гострих відчуттів турфірми організують подорожі на велосипедах в екзотичну і важкодоступну місцевість — гори, пустелі, тропічні ліси. Наприклад, групу мисливців за пригодами супроводжує автобус, але це — для підстраховування. Якщо мандрівники дуже втомляться або піде проливний дощ, можна скласти велосипед і продовжити рух в автобусі.

Види велосипедів

1. *Шосейно-гоночні велосипеди*. Призначені в основному для руху по гладкому асфальту, де вони мають переваги завдяки тонким шинам — трубкам. Трубки часто проколюються, особливо в дощ або при русі поза шосе. Установка на шосейно-гоночний велосипед так званих клинчерних шин деякою мірою знімає недоліки трубок, залишаючи незмінними решту негативних якостей. Займатися велосипедним туризмом на таких велосипедах рекомендується досвідченим людям. На шосейно-гоночному велосипеді на гладкому асфальті можна тривалий час рухатися із швидкістю 40 км/год і навіть вище, проте вже зернистий асфальт відразу ж гальмує рух. Маневреність таких велосипедів невелика, прохідність найнижча серед всіх видів велосипедів.

2. *Туристичні велосипеди («туринги»)*. В своєму класичному вигляді є більш міцним варіантом шосейника. Мають дещо іншу раму, колеса з покриттями і камерами, часто зігнуте «шосейне кермо». Ширші шини дозволяють поставити повноцінну дорожню гуму. Найбільш раціональні матеріали рам — хромомолібден і титан. До достоїнств цих велосипедів відносять: легкість ходу по шосе і ґрунтових дорогах, добра курсова стійкість, велика вантажопідйомність, широкий спектр передач (18—27). З недоліків слід відзначити невисоку маневреність і помірну прохідність по технічно складних трасах. Велосипед даного виду призначений для розміреної їзди по найрізноманітніших дорогах, він поєднує високу швидкість на шосе з комфортом і функціональністю. Для класичних і спортивних походів такі велосипеди — кращий варіант. А для гонок і агресивної їзди вони не підходять.

3. *Гібриди*. Відносно новий вид велосипеда: симбіоз гірського велосипеда і «туринга». Відмітні ознаки «гібрида» — геометрія рами близька до гірського велосипеда, винесення керма і саме кермо теж подібне маунтинбайку (часто на «гібрид» ставляться також «роги»). Іноді винесення керма має змінний кут нахилу. Розмір колеса, як правило, складає 28 дюймів, покриття мають дорожній малюнок. Останнім часом пропонуються передні амортизаційні вилки спеціально для «гібридів», що робить їх ще більш універсальними. Відмінні швидкісні показники поєднуються в гібриді з достатньо високою прохідністю поганими дорогами. Ще одна схожість гібрида і маунтинбайку — велика кількість передач (24—27), що дозволяє вибирати оптимальний режим руху в будь-яких умовах. Гібрид, як і «туринг», більш підходить для класичних походів, але орієнтований і на жорсткі режими руху.

4. *Дорожні велосипеди.* Сучасний дорожній велосипед має достатньо широкий набір передач, міцну конструкцію і «дорожні» покриття, що дозволяє йому за прохідністю не поступатися «турингу». Висока посадка і м'яке сидло робить його найбільш комфортним зі всіх видів велосипедів. Звичайно, подібні велосипеди обладнуються крилами, багажниками, освітлювальними приладами, сумками та іншими аксесуарами. Основне призначення цих велосипедів — неквапливі прогулянки на невеликій відстані, поїздки по магазинах за продуктами або як варіант туристичної машини для літніх людей. До дорожніх велосипедів можна віднести доладні невеликі велосипеди (на зразок «Ками»), але вони не підходять для активного велотуризму, оскільки не мають передач. Переваги дорожніх велосипедів у їх невисокій вартості, яка обумовлена встановленням устаткування початкового класу, простими рамами і відсутністю амортизаційної вилки. Посадка значно відрізняється від всіх описаних видів велосипедів: спина розташована майже вертикально, кермо вище за сидло. Звідси низька ефективність педалювання, проте високий рівень комфорту.

5. *Гірські велосипеди (Mounting Bike).* Їх називають по-різному: маунтинбайки, позашляховики, усюдиходи, гірські велосипеди, байки. Це велосипеди, спеціально створені для руху в особливо складних умовах. Мають характерний «агресивний» зовнішній вигляд, «позашляхову» раму (кожна фірма має свою розробку на комп'ютерах геометрію рами) і колеса 26 дюймів. Гірський велосипед відрізняє надміцна конструкція, широкі шини з розвиненим протектором, велика кількість передач (24—27) і чудова прохідність по будь-яких дорогах і при їх відсутності. Гірський велосипед, як і гібрид, є наймолодшим видом двоколісних машин. Народження його відбулося на початку восьмидесятих років ХХ століття. Гірські велосипеди стрімко розвиваються — з'явилася велика кількість їх типів, призначених для певних умов застосування.

Призначення маунтинбайка — швидкісне пересування по пересіченій місцевості. Але його можливості цим не вичерпуються. Фактично, він є вельми універсальним велосипедом, придатним як для міської їзди, так і для дальніх подорожей і спорту.

Хардтейл — (у перекладі означає «жорсткий хвіст») (велосипед з передньою амортизаційною вилкою) — це вид гірського велосипеда, найбільш продуманий і популярний, одночасно допускає практично будь-які варіанти використання. На таких машинах проводяться більшість змагань у різних дисциплінах, вони чудово зарекомендували себе в дальніх і близьких подорожах і просто як надійний велосипед «на кожен день». Хороший хардтейл чудово їде по пересіченій місцевості, але і на асфальті демонструє цілком пристойну швидкість. На практиці навіть на гладкому шосе він переважає за характеристиками дорожні і навіть спортивно-туристичні велосипеди. Матеріали рам використовуються найрізноманітніші: хромомолібден, алюмінієві сплави, титан, магній, різні композитні матеріали, екзотичні сплави. Кількість передач — 24—27, всі компоненти вищого рівня (залежно від класу велосипеда). До хардтейлів відносять

маунтинбайки, призначені як для походів і велопогулянок, так і для змагань світового рівня.

Софттейл — названий так за аналогією з хардтейлом (перекладається як «м'який хвіст»). Родзинка конструкції — вбудований у задній трикутник рами амортизатор із невеликим ходом. У поєднанні з гнучкими (зазвичай карбоновими) нижніми шинами дозволяє достатньою мірою поглинати дорожні нерівності, але не втрачати енергію на роботу підвіски. Деякі софттейли взагалі не мають амортизаторів, а гнучкість забезпечується за рахунок деформації карбонових шин і вставок спеціальної форми.

Забезпечення безпеки на велосипеді

Необхідно дотримуватися правил руху, правил утримання велосипеда, а також знати, що робити в зоні інтенсивного руху, як перевіряти гальма, звуковий сигнал, передні і задні світлові вогні, ланцюги.

Управляючи велосипедом, треба пам'ятати про таке: не їхати проти руху; триматися лише правої сторони; наперед сповіщати про зміну руху; не гальмувати різко, щоб уникнути ковзання; бути уважними до пішоходів, які можуть почати переходити вулицю несподівано; бути уважними до автомобілів, які під час обгону створюють повітряну хвилю, що може викликати втрату рівноваги; рухатися один за одним, щоб світловідбиваючі деталі були чистими; возити сумки або пакети тільки на багажнику; виконувати вимоги дорожніх знаків, щоб уникнути ДТП і штрафів; користуватися велосипедними доріжками там, де вони є; не буксирувати інших і не їздити самому на буксирі; не влаштовувати гонок на швидкість або для з'ясування того, хто краще водить; періодично змащувати деталі; тримати дистанцію при русі в потоці; знижувати швидкість на дорозі, покритій піском, льодом, снігом або на спуску.

Учасники і керівник комбінованого походу, маршрут якого включає ділянки різних видів, повинні мати досвід проходження таких ділянок.

Обов'язки і права керівника групи. Керівник, як правило, вибирається членами групи, але може у порядку власної ініціативи набрати групу самостійно.

Керівник зобов'язаний:

- у період підготовки до походу пройти медогляд;
- забезпечити підбір членів групи за їх туристичною кваліфікацією, фізичною та технічною підготовкою, а також психологічною сумісністю;
- ознайомитися з районом походу;
- вивчити складні ділянки маршруту і способи їх подолання, підготувати картографічний матеріал;
- провести необхідні тренування групи;
- організувати підготовку і підбір спорядження, продуктів харчування, складання кошторису витрат;
- одержати пу разі потреби дозвіл на відвідування районів з обмеженим доступом (погранзона, заповідник тощо);
- оформити маршрутні документи;

— у разі зміни маршруту, складу групи після виїзду повідомити про це в МКК (маршрутно-кваліфікаційну комісію);

— повідомити в МКК про вихід на маршрут і про завершення маршруту;

— дотримуватися маршруту і виконувати одержані в МКК розпорядження і рекомендації;

— вживати необхідні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки учасників, аж до зміни або припинення походу у зв'язку з виниклими небезпечними природними явищами та іншими обставинами, а також у разі потреби надання допомоги потерпілому. При цьому ускладнення маршруту допускається лише у виняткових випадках і не дає підстави для підвищення залікової категорії складності походу;

— повідомляти про нещасний випадок, що відбувся, до найближчої рятувальної служби або органів внутрішніх справ, а також у МКК;

— оформити звіт про похід і представити його в МКК, а після розгляду звіту оформити довідки членам групи про закінчений похід або зробити відповідні записи в книжці туриста.

Керівник має право:

— після обговорення на зборах групи виключити з числа учасників походу туриста, що виявився за моральними якостями або спортивно-технічними даними не підготовленим до проходження маршруту. Якщо така необхідність виникла в поході, турист при першій нагоді доставляється в населений пункт для відправлення його до місця проживання;

— передавати у разі потреби керівництво походом своєму заступнику або іншому учаснику, що має відповідну кваліфікацію.

Обов'язки і права учасників велопоходу. Учасник походу зобов'язаний:

— своєчасно виконувати розпорядження керівника походу;

— у період підготовки до походу пройти медогляд;

— своєчасно інформувати керівника походу про погіршення стану свого здоров'я;

— брати участь у підготовці походу, тренуваннях і складанні звіту.

— виконувати вимоги правил дорожнього руху;

— здійснювати рух в один ряд якомога ближче до правого краю проїжджої частини дороги;

— дотримуватися інтервалу між велотуристами не менше 2—3 метрів (на спусках — 10—20 метрів);

— не заїжджати поперед направляючого і не виїжджати убік без попередження керівника.

Бажано мати посвідчення особи, а також медичний страховий поліс.

Учасник походу має право:

— вибирати керівника походу;

— брати участь у виборі і розробці маршруту;

— після закінчення походу обговорювати дії керівника і учасників походу,

у разі незгоди з їх діями, звертатися до туристично-спортивного підприємства-організатора;

— брати участь у розборі туристично-спортивними організаціями дій групи і його власних.

Перед велопоходом слід звернути увагу на колеса, гальма, троси на перемикачах швидкостей, кріплення велорюкзак до багажника, запастися новою касетою або ланцюгом.

Речі краще упакувати у велосумку — місткістю 20—30 літрів. У неї помістяться всі речі туриста, а зверху еспандером можна причепити намет, спальник і килимок.

Велосумці слід віддати перевагу, адже возити вантаж в рюкзаку на спині незручно і небезпечно. У велопохід з собою слід брати 2—3 пари шкарпеток, тонкий, але теплий шерстяний светр, велотреки, легкі тренувальні штани, легку куртку, пару футболок, плавки. Легкі запасні кросівки.

Учасником велопоходу вихідного дня може бути кожен, кому виповнилося 16 років (за винятком сімейних велопоходів з дітьми) і хто має тверді навички їзди на велосипеді. Проте керівник має право усунути учасника від участі в поході (або зняти учасника з маршруту).

Кожен учасник велопоходу повинен бути обізнаний з правилами дорожнього руху і виконувати їх вимоги.

Велопоходи протипоказані людям з недостатністю кровообігу, не можна виходити у велопохід тим, хто напередодні зловживав спиртними напоями.

Залежно від темпу руху і рівня фізичного навантаження учасників, велопоходи вихідного дня підрозділяються на походи в повільному, середньому і швидкому темпі.

Повільний темп — поїздка на велосипедах всіх типів на відстань до 60 км із швидкістю руху по рівній дорозі 10—15 км/год. Рекомендується для осіб старшого віку і велотуристів-початківців.

Середній темп — похід для велотуристів на всіх типах велосипедів на відстань не більше 100 км із швидкістю руху по рівній дорозі не менше 15 км і не більше 20—25 км/год. Рекомендується для практично здорових людей, що регулярно їздять на велосипеді.

Швидкий темп — похід на спортивно-туристичних і спортивних велосипедах на відстань не менше 80 км із швидкістю руху не менше 20—25 км/год. Рекомендується для велотуристів з доброю фізичною підготовкою.

При збиранні до походу слід ретельно перевірити стан велосипеда, звертаючи увагу, передусім, на кріплення коліс, рульове управління і гальма. У велосипеда будь-якого типу повинні працювати обидва гальма. Велосипед має бути оснащений насосом із шлангом, набором інструментів і запасною камерою. Велосипед повинен мати багажник і кілька гумок від плечового еспандера для кріплення рюкзака або сумки. У темний час доби обов'язкова наявність світло-відбивачів, заднього червоного та переднього білого ліхтаря.

У всіх походах на привалі влаштовується «загальний стіл», готується чай на

багатті, а іноді ще і суп. Учасники походу беруть з собою необхідний запас продуктів на свій розсуд. Туристам рекомендується мати з собою флягу з водою (чаєм, морсом, соком тощо), а також кухоль, ложку, миску, ніж. Все групою спорядження, необхідне для приготування їжі, беруть керівники походів (за винятком походів за попереднім записом).

Одяг не повинен утруднювати рух, а в прохолодну і вітряну погоду він має бути повітронепроникним (типу штормівки). Бажано також їздити у велошоломі.

Велотуристам у холодну погоду необхідно мати лижну шапку, запасні шерстяні шкарпетки і рукавички. На випадок дощу повинні бути поліетиленова накидка або водозахисний костюм.

Слід також пам'ятати про те, що у разі аварії, найбільш вірогідними жертвами стають велосипедисти.

6.6. Сільський туризм (зелений, агротуризм)

Сільський туризм — це туристична діяльність на території сільських поселень, де створені умови як для тривалого, так і для короткочасного відпочинку, крім того, існує екологічно чистий ландшафт, сільське житло, придатне для приймання туристів і необхідні об'єкти обслуговування. Сільський туризм належить до пасивної форми відпочинку, за рівнем своєї організованості є швидше самодіяльним, за метою — більш соціальний.

Сільський туризм включає подорож і транзитне переміщення через сільську місцевість на машині, велосипеді, човні, верхи, а також проживання в сільських будинках. Він пов'язаний як з відвідуванням сільської місцевості, так і зі зацікавленістю науково-дослідною діяльністю, з відвідинами релігійних місць і центрів. Аграрний туризм включає все, що пов'язане з сільськогосподарською діяльністю, з певними подіями, святами, музеями, присвяченими виробництву сільськогосподарських продуктів і з селянськими традиціями і звичаями.

Агротуризм, який включає відвідини туристами сільської місцевості, відпочинок і оздоровлення в екологічно чистих сільських районах, має значні перспективи розвитку в Україні.

Ресурси для розвитку агротуризму є у всіх регіонах України.

Основними напрямками розвитку сільського туризму є:

— створення туристичних сіл на основі існуючих сільських поселень з традиційною народною дерев'яною архітектурою, розташованих у мальовничій місцевості;

— організація «сільських» турів із проживанням і харчуванням туристів у сільському (фермерському) будинку, ознайомленням з традиційним сільським побутом, ремеслами;

— здача в оренду будинків і кімнат у сільській місцевості в екологічно чистих природних районах.

Сільський туризм, на відміну від масового, не справляє шкідливого впливу на навколишнє середовище — природне і культурне і, в той же час, дає поштовх для регіонального розвитку. Сільський туризм є одним із способів переходу туристичної індустрії до сталого розвитку і переосмислення природних і культурних цінностей сучасного світу. Він дозволяє використовувати існуючий житловий фонд, скорочує інвестиційні витрати і запобігає надмірному використанню лісових і пасовищних площ. Низька густина туристичних потоків у сільських регіонах дає можливість більш рівномірно розподілити туристичні об'єкти на території, що буде не лише на користь навколишньому середовищу, але і принесе додаткові доходи місцевому населенню.

Слід зазначити, що з функціональної точки зору сільський туризм тісно пов'язаний з іншими видами туризму, насамперед, з рекреаційним (морським і гірським), культурним, спеціалізованими видами туризму (лижним, мисливським, рибальським, культовим тощо). Це дозволяє включати сільський туризм у комбіновані тури, що збільшує попит на традиційні туристичні послуги.

Наприклад, круїзний туризм можна поєднати з відпочинком на селі. Особливо це вигідно великим круїзним компаніям, які можуть урізноманітнити свої туристичні послуги відвідуванням сіл як додатковою послугою. Можливе і формування спеціалізованих турів, які включають однорідні об'єкти сільського туризму: відвідування групи монастирів, природних феноменів (печер тощо), турпоходи на човні по річці або відвідування близько розташованих озер з ночівлею в наметах тощо.

Забезпечення безпеки туристів від домашніх тварин

Відносини, які можуть пов'язувати дитину з домашньою твариною, безумовно хороші з погляду виховання. Зазвичай домашні тварини слухняні і грають з дітьми, навіть приймаючи від них маленькі образи, проте потрібно бути обережними з собаками тих порід, які відомі своєю агресивністю: неапольської сторожовий пес, дог, доберман, бультер'єр тощо.

Кішки можуть подряпати, занести в рану інфекцію; були випадки, коли кішка позбавила дитину ока.

Інша небезпека — передача людині різних типів інфекцій через шерсть домашніх тварин.

Тварини не повинні спати в ліжку або в кімнаті дитини. Їх слід часто і ретельно мити, періодично показувати ветеринару, робити їм необхідні щеплення. Найвідоміші інфекції, які передаються від собак і кішок — це сказ і короста. Через подряпину, зроблену собакою або кішкою, також може передатися правець. Особливо ця небезпека загрожує вагітним жінкам.

Багато людей страждає від укусів собак. Велика частина постраждалих — діти, які довірливо підходять до тварин або турбують собак під час сну, їжі, догляду за щенятами.

У літній період, коли збільшується кількість кинутих господарями тварин, голодні бродячі собаки стають ще більш небезпечними. Крім того, що укус є

хворобливим, він ще і несе небезпеку заразитися сказом. В цьому випадку необхідні невідкладна медична допомога і подальше лікування. Щоб уникнути нападу собак, необхідно:

— ставитися до тварин з повагою і не торкатися до них за відсутності господаря;

— не чіпати тварин під час сну або їжі;

— не відбирати те, з чим собака грає, щоб уникнути її захисної реакції;

— не годувати чужих собак;

— не наближатися до собаки, що знаходиться на прив'язі;

— не грати з господарем собаки, роблячи рухи, які можуть бути сприйняті тваринами як агресивні;

— не показувати страху або хвилювання перед вороже налаштованим собакою;

— не робити різких рухів і не наближатися до собаки;

— віддавати твердим голосом команди, типу: «Місце! Стояти! Лежати! Фу!»;

— не починати бігти, щоб не викликати в тварини мисливського інстинкту нападу ззаду і не стати легкою здобиччю;

— у випадку, якщо ви піддалися нападу собаки, киньте в її сторону будь-що з того, що у вас є під рукою, щоб виграти час;

— слід прагнути захистити горло і обличчя;

— захищатися за допомогою палиці.

Для захисту від агресивних дій собак можна використовувати електрошокер.

У випадку укусу, слід промити поранене місце водою з милом. Якщо рана кровоточить, необхідно скористатися пов'язкою, щоб зупинити кровотечу. Навіть якщо рана несерйозна, слід звернутися до травм пункту або викликати швидку допомогу. Необхідно звернутися до господаря, аби з'ясувати, чи був собака щеплений проти сказу. Потрібно повідомити міліцію і санітарні служби про те, що трапилося, вказавши, за можливістю, точну адресу власника собаки.

Пожежі в сільських будинках

Причини виникнення пожеж у сільських будинках можна класифікувати таким чином.

1. Від пічного опалення. Відбувається це найчастіше у таких випадках:

— використання металевих печей, що не відповідають вимогам пожежної безпеки, стандартів і технічних умов;

— невиконання інструкцій при використанні металевих печей заводського виготовлення;

— використання печей, що мають тріщини, несправні дверцята, з недостатньою обробкою та відстанню від горючих конструкцій;

— застосування для розпалювання печі на твердому паливі бензину та інших легкозаймистих рідин;

— перегартування печі;

— близьке розташування горючих матеріалів від печі і сушіння білизни на них;

— використання печі без металевого передтопкового листа розміром не менше 50x70 см (на дерев'яній або іншій підлозі з горючих матеріалів);

— залишення печі, що топиться, без нагляду або доручення нагляду за нею малолітній дитині;

— використання для димарів керамічних, азбестоцементних або металевих труб, а також силікатної цегли.

2. *Необережне поводження з вогнем.* Необережне або недбале поводження з вогнем (непогашені сірники, недопалки, свічки, відігрівання вогнем факелів і паяльних ламп водопровідних труб, недбалість при зберіганні вугілля, горючої золи тощо) є причиною кожної третьої пожежі. Пожежа може виникнути і від багаття, розпаленого поблизу будівлі, причому найчастіше від іскор, які розносить вітер. Особливу небезпеку становить паління в нетверезому стані, лежачи в ліжку, застосування газових ламп, свічок, факелів для освітлення горючих приміщень, коридорів, комор і різних господарських споруд.

3. *Порушення правил користування електричними приладами.* Аналіз таких пожеж свідчить, що вони відбуваються в основному з двох причин: через порушення правил при користуванні електропобутовими приладами або прихованої несправності цих приладів.

У залишеної надовго включеної електричної плитки нагрів спіралі сягає 600—700°C, а опори плитки — 250—300°C. При дії такої температури стіл, стілець або підлога, на якій поставлена плитка, можуть запалати.

Водонагрівальні прилади вже через 15—20 хв. після википання води викликають загоряння майже будь-якої горючої опорної поверхні, а при застосуванні електричних чайників з нагрівальними елементами потужністю 600 Вт запалювання опори відбувається через 3 хв. після википання води.

4. *Несправність електропроводки або неправильна експлуатація електромережі.* Виникнення пожеж з цих причин полягає в такому. При проходженні струму по провіднику виділяється тепло. У звичайних умовах воно розсіюється в навколишнє середовище швидше, ніж встигає нагрітися провідник. Тому для кожного електричного навантаження підбирається провідник певного перетину. Якщо перетин провідника менше, ніж належить за розрахунком, то тепло, що виділяється, не встигає розсіятися і провідник перегрівается. Також при включенні до однієї розетки одночасно кількох побутових приладів виникає перевантаження, нагрів дротів і загоряння ізоляції.

Однією з причин пожеж, що виникають від електромереж, є коротке замикання при з'єднанні двох провідників без ізоляції. Внаслідок цього відбувається різке зростання сили струму в мережі, миттєвий нагрів дротів до температури плавлення металевих жил, спостерігається інтенсивне іскріння і виділення великої кількості тепла. Саме тому необхідно стежити за справністю ізоляції дротів, не допускати кріплення їх цвяхами, які можуть порушити ізоляцію.

Пожежну небезпеку становлять освітлювальні лампи накаливання, оскільки відбувається сильний нагрів поверхні скляної колби, температура якої може досягати 550°C.

5. *Пожежі від побутових газових приладів.* Основна причина цих пожеж — витікання газу внаслідок порушення герметичності трубопроводів, з'єднувальних вузлів або через пальники газових плит.

Природний і зріджений балонний газ (зазвичай це пропан-бутанова суміш) здатні утворювати з повітрям вибухонебезпечні суміші. При відчутті запаху газу в приміщенні не можна запалювати сірники, запальнички, вмикати або вимикати електричні вимикачі, входити в приміщення з відкритим вогнем або з цигаркою — все це може спричинити вибух газу.

Зріджений газ, на відміну від природного, володіє більш пожежонебезпечними властивостями: великою текучістю, швидким наростанням пружності пари і питомого об'єму рідини і газу з підвищенням температури, низькою концентраційною межею вибуховості тощо.

Якщо витік газу відбувся з відкритого крана на газовому пристрої, то його треба закрити, ретельно провітрити приміщення і лише після цього можна запалити вогонь. У разі витікання газу в результаті пошкодження газової мережі або приладів, користування ними необхідно припинити і негайно повідомити в службу газу.

У газифікованих будинках рекомендується кожного ранку провітрювати приміщення, в яких встановлені газові плити, лічильники тощо.

Категорично забороняється користуватися вогнем для виявлення витікання газу з газопроводів, балонів і газових пристроїв, можна застосовувати лише мильний розчин.

Не можна дозволяти включати і користуватися газовими пристроями дітям і особам, що не обізнані з будовою цих пристроїв.

Первинні засоби пожежогасіння

Всі первинні засоби пожежогасіння і протипожежний ручний інвентар, до яких відносять: вогнегасники, драбини, сокири, ломы, багри, лопати, відра, ліхтарі електричні, ножиці для різання електропроводів, місткості для води не менше 250 літрів — повинні завжди знаходитися в повній справності і бути готовими для застосування на випадок пожежі.

На кожному будівлю (або групу будівель) повинен бути обладнаний пожежний щит або пожежний стенд з набором ручного протипожежного інвентарю в кількості: вогнегасників — 2 шт., відер пожежних — 2—4 шт., сокир — 2—4 шт., ломів — 1—2 шт., багрів — 2—4 шт.

Використання пожежного інвентарю і устаткування для господарських і інших потреб, не пов'язаних з пожежогасінням, категорично забороняється.

Більш детально про пожежі, методи боротьби та їх запобігання йдеться у розділі 9.

6.7. Екологічний туризм

Екологічний туризм — це перебування на природі, насолода нею, що включає мешкання в гостьових будинках або турбазах, харчування, лазню, водні екскурсії і маршрути на катерах і байдарках, пішохідні маршрути різного ступеня складності, зокрема зимові, під керівництвом інструкторів, прокат туристичного інвентарю, риболовля, збір грибів і ягід, полювання на території мисливських угідь (з обслуговуванням мисливствознавців, егерів). Для екологічного туризму великий інтерес становлять озера, ліси, тварини, болота, пам'ятники культури.

Екологічні тури цікаві для орнітологів, герпетологів, колекціонерів мінералів, студентів природних факультетів, для всіх любителів живої і неживої природи. Вони носять науковий, пізнавальний характер і дають можливість відвідати прекрасні природні куточки, що збереглися в первозданній чистоті.

Вже зараз багато регіонів, де розвинений масовий туризм, потерпають від ерозії ґрунту і забруднення води. Крім того, цілий ряд тварин і рослин позбавляється звичного середовища мешкання.

Поняття «екотуризм» (екологічний туризм) широко використовується в сучасній діяльності заповідників і національних парків. За деякими оцінками, на частку екотуризму припадає до 20% всього ринку світового туризму. Бурхливе зростання екотуризму в світі впродовж останніх десятиліть пояснюється не тільки погіршенням навколишнього середовища, але і все більшим «окультуренням» популярних районів відпочинку — гірських курортів, узбережжя теплих морів тощо.

Правила поведінки туристів на природі

Забороняється рвати будь-які наземні і водні рослини, збирати раковини і живих мешканців вод.

Із стежки не можна виносити ніяких природних сувенірів: красиві камені, археологічні знахідки тощо.

Палити і розводити багаття можна тільки в спеціально відведених і позначених місцях.

Паливо використовується тільки заготовлене інспекторами заповідника наперед. Платня за використання дров входить у загальну суму вартості дозволу на відвідання даної стежки.

На стежку не можна брати з собою радіоприймачі і магнітофони (хіба що для запису голосів природи).

На екскурсію по стежці не можна брати собак (їх гавкіт умовно відносять до антропогенного шуму).

Особливо суворі заходи щодо запобігання роздратуванню тварин вживаються за розпорядженням екскурсовода в місцях мешкання рідкісних і зникаючих видів.

Забороняється смітити, навіть недопалок або цукеркова обгортка, кинуті на стежці, можуть викликати відчуття різкої невідповідності тому піднесеному настрою групи, який створюється прекрасним пейзажем або натхненням і поетичною розповіддю провідника.

Забороняється сходити із стежки, оскільки можна, по-перше, пошкодити рослини, а по-друге, ненавмисно завдати шкоди самому собі.

Основні ознаки екологічності туру:

- екологічний транспорт, яким користуються туристи;
- їжа туристів екологічно чиста і корисна, при цьому в раціоні туристів присутні місцеві продукти;
- маршрути туристів і кваліфіковані гідни ведуть їх в цікаві та екологічно сприятливі природні і культурні ландшафти;
- у програму туру вклячаються відвідування навчальних екологічних стежок, природознавчих, краєзнавчих музеїв, екотехнологічних господарств і, неодмінно, ознайомлення з місцевими екологічними проблемами;
- сміття не викидається на загальний смітник або звалище, а збирається спеціальним чином і поступає потім на екотехнологічну переробку;
- привали, бівуаки і особливо багаття влаштовуються тільки в спеціально обладнаних місцях;
- гриби, ягоди, квіти, лікарські рослини, будь-які природні сувеніри збираються тільки тоді і там, де це дозволено;
- готелі, кемпінги або притулки і хатини, в яких зупиняються туристи, розташовані так, аби не порушувати нормальний, екологічно стійкий розвиток навколишнього ландшафту і не спотворювати його зовнішність;
- готелі і кемпінги побудовані з екологічно нешкідливих матеріалів, їх мешканці не витрачають надмірно енергію і воду, при цьому стоки і викиди очищаються, інші відходи утилізуються;
- місцеві жителі залучаються до туристичного бізнесу і дістають можливість розвивати свої традиційні форми господарства;
- туристи з повагою ставляться до місцевих культурних традицій, прагнуть вивчити і зрозуміти їх;
- туристи доступними їм способами беруть участь у вирішенні місцевих екологічних проблем;
- доходи від туру не вилучаються цілком з місцевого бюджету, а сприяють його наповненню.

Унікальна мережа природних територій, що особливо охороняються (ООПТ), — заповідників, національних парків, заказників тощо є одним з чинників, що залучають до країни міжнародних екотуристів. Національні парки і буферні зони заповідників можуть відіграти центральну роль у розвитку екологічного туризму в Україні через такі причини:

1. Мережа заповідників і національних парків охоплює багато унікальних і найбільш примітних ландшафтів і екосистем, не порушених діяльністю людини.

2. Заповідники мають наукові відділи, до функцій яких входить постійний моніторинг природних екосистем. Це обумовлює високу перспективність українських заповідників для організації наукового туризму і літніх польових практик для зарубіжних студентів.

3. Заповідники і національні парки відіграють помітну роль у суспільному і культурному житті районів, де вони розташовані. Екологічні екскурсії і туристична діяльність значно посилюють роль ООПТ у цьому процесі.

Потік туристів у заповідники повинен бути обмеженим і ретельно регулюватися. Це має на увазі ретельний вибір оптимальних категорій відвідувачів (для багатьох заповідників найбільш перспективним уявляється розвиток наукового туризму). Замість масових видів туризму, для заповідників уявляється більш прийнятною організація тривалих, спеціалізованих турів для невеликого числа груп.

Ліцензійне полювання можливе в різних куточках країни восени і взимку. Найбільш популярне полювання на лося, кабана, зайця, ведмеда, оленя. Привертає увагу любителів і весняне полювання на пернату дичину (качка, тетерук, глухар, вальдшнеп). Рибалки-любители можуть освоювати озера, водосховища і малі річки. Найбільшою ж популярністю користується «тихе полювання».

Рекреаційне природокористування — засноване на розвиненій мережі заміських природних парків для тривалого відпочинку і туризму, лісових і мисливських господарств, природних укосів, відгінних пасовищ, тобто передбачає помірну експлуатацію природних комплексів природного походження, частково з антропогенним видовим складом і спеціально підбраною стійкою рослинністю.

Так само, як і при заповідному природокористуванні, великого значення набувають екскурсії, а важливим чинником залишається пейзаж. Тут розташовуються туристичні бази, дачні селища, прокладається мережа туристичних стежок і маршрутів.

Піші походи. Для екологічного туризму це кращий спосіб отримання інформації про природу. Мінімальне нанесення шкоди не порушує довкілля, оскільки маршрути прокладені по стежках — немає шумового ефекту. Найголовніше в екологічному туризмі — це планування маршруту і наявність топографічних карт плюс спорядження, яке повинне бути екологічно безпечним. Туристам необхідно знаходитися протягом всього туру на стежці для своєї ж безпеки, не зрізати шлях особливо в горах — щоб не завдати шкоди природі.

Національні парки і заповідники, що допускають рекреацію на своїх територіях, мають зведення правил, яких мають дотримуватися туристи, що приїжджають на відпочинок. Ці правила переважно визначаються властивостями тих екосистем, які охороняються. Загалом вони зводяться до того, що гості повинні: не рвати квіти; не збирати черепашок і камені; не турбувати диких тварин; ходити спеціально відведеними стежками; прибирати за собою сміття; не купувати сувеніри, виготовлення яких завдає шкоди навколишньому середовищу.

Приготування їжі і розведення вогню

Вогонь необхідний для обігріву, сушіння одягу, сигналізації, приготування їжі, очищення води шляхом її кип'ятіння. Час виживання збільшується або зменшується залежно від здатності розводити багаття. За наявності сірників можна розводити багаття в будь-яких умовах і в будь-яку погоду. Сірники завжди треба тримати при собі у водонепроникному пакеті. Необхідно навчитися якомога довше зберігати полум'я сірника при сильному вітрі.

Паливо, трут і визначення місця для багаття

Маленьке багаття легше розводити і контролювати, ніж велике. Декілька маленьких багать, розведених в холодну погоду навколо людини, дадуть більше тепла, ніж велике багаття. Слід визначити і чітко обмежити місце розведення багаття, щоб уникнути великої лісової пожежі. Насамперед, при необхідності розведення багаття на мокрому ґрунті або на снігу, слід спорудити платформу з колод або каменів. Слід захистити вогонь від вітру за допомогою щита (вітролому) або відбивача, який направить тепло в необхідному напрямі. Паливом слугуватимуть висохлі дерева і гілля. У мокру погоду сухе паливо можна знайти під стовбурами повалених дерев.

У місцевостях з рідкісною рослинністю паливом можуть стати сухі трави, тваринні жири, а іноді навіть вугілля, сланцевий дьоготь або торф, які можуть знаходитися на поверхні ґрунту. Якщо поблизу є уламки літака, що зазнав аварії, можна використовувати суміш бензину і масла (нафти).

Для розведення вогню слід скористатися тим, що швидко запалюється, наприклад, маленькими брусками сухого дерева, ялиновими шишками, корою дерев, лозою, листям пальм, засохлими голками хвойних дерев, травами, лишайниками, папороттю, губчастими нитками гігантського дощовика (гриб), який до того ж їстівний. Перш ніж намагатися запалити багаття, слід приготувати з сухого дерева стружку. Один з найбільш зручних і кращих матеріалів для розведення вогню — гнилизна висохлих дерев або колод. Гнилизну можна відшукати навіть у мокру погоду, розчищаючи вологий верхній шар такого дерева ножем, гострою палицею або навіть руками. Папір і бензин стануть у пригоді як паливо. Навіть у дощ смола ялинових шишок або сухі пні швидко загорять. Суха кора берези також містить смолянисті речовини, які швидко спалахують. Слід укласти ці матеріали у формі вігвamu (куреня) або штабелю з колод.

Необхідно правильно підтримувати вогонь. Слід використовувати свіжозрубані колоди або торець товстої гнилої колоди, щоб вогонь горів поволі. Треба захищати жевріючі дрова від вітру. Слід покривати їх попелом і зверху шаром ґрунту. Таким чином буде легше підтримувати вогонь, ніж розводити його наново.

У північних льодах або в місцевості, де інші види палива недоступні, можна використовувати тваринний жир.

Одяг, взуття і спорядження

Подорожуючи різними районами, людина повинна постійно піклуватися про стан ніг і взуття. Добре підігнане і в міру розношене взуття не викликає серйозних потертостей. Воно має підганятися так, щоб пальці ніг мали повну свободу. Взимку в північних районах і в горах взуття підганяється на дві шкарпетки, а в чобіт (черевик) рекомендується вкладати устілку (краще повстяну). Якщо виникає необхідність розпрямити складки взуття, слід розрівняти їх металевим предметом або каменем, не порушуючи цілісності швів. У тому місці, де взуття натирає, потрібно наклеїти на ногу лейкопластир. Якщо шкарпетки сильно просочені потом, слід змінити їх, оскільки, будучи мокрими, вони швидше викликають потертості. На великому привалі треба обов'язково прополоскати у воді і просушити шкарпетки, а також вимити ноги. Потертості або намини необхідно обмити, накласти тонкий шар вати і заклеїти лейкопластиром. Якщо дозволить час, наклеюку можна зняти і підсушити садно, а потім, змінивши вату, знову заклеїти. Пухирі, що з'явилися на ногах, потрібно проколоти, випустити рідину і заклеїти лейкопластиром. Взуття вимагає ретельного догляду, особливо в сирих кліматичних умовах і взимку. Його потрібно часто просушувати, але обережно, позаяк при швидкому сушінні (на вогні багаття, біля гарячої печі) воно може зіпсуватися. Те ж саме буде якщо воно залишиться на морозі. Хорошим способом сушіння є заповнення взуття нагрітими (так, щоб не обпалювало) дрібними камінчиками, галькою, піском. Взуття можна набити папером, сухим сіном або мохом, що сприяє швидшому сушінню і перешкоджає деформації. Допустиме в крайньому випадку надягання сирих чобіт (черевик) на сухі шкарпетки, але не навпаки. Необхідно регулярно змашувати взуття тонким шаром шевського крему. Його можна замінити несолоним салом, дьогтем, жиром водоплавних птахів і риби, милом, рослинним маслом. Для отримання дьогтю потрібно нагрівати бересту в банці над вогнем до тих пір, поки не утвориться темна рідина.

Як одяг, так і намети потребують просочення спеціальними складами. Існують три способи просочення для кращого їх збереження. Перший — за допомогою хімічних складів. При такій обробці тканини її нитки стають непроникними для води, але проміжки між ними не заповнюються. Добре натягнутий намет з просоченої тканини при куті нахилу не менше 35° не пропускає води. Але якщо речі, що лежать у наметі, стикаються з тканиною, то вода проникає через пори, і вони намокають. Просочення повинне поновлюватися щороку, якщо сезон подорожей досить тривалий і буває багато дощів. Хімічними способами можна просочувати також і мотузки (стропи), щоб вони не намокали і не гнили. Другий спосіб — просочення тканини масляним або воскоподібним складом, що заповнює всі проміжки. В результаті вона стає абсолютно непроникною для повітря і води, але більш важкою і вогненебезпечною, а при низьких температурах — негнучкою. Іскри, що падають на тканину, можуть легко пропалити її або навіть спричинити пожежу. Такому способу просочення піддаються тканини, що застосовуються головним чином для підлоги намету,

внутрішньої обшивки спального мішка, обшивки в'ючних мішків і сумок, іноді рюкзаків. При дбайливому поводженні з тканиною просочення зберігається кілька років. Третій, проміжний спосіб — просочення складами, що містять риб'ячий або столярний клей або казеїн. В результаті тканини стають щільними і придатними для виготовлення з них як одягу і наметів, так і підлоги полешеного типу.

Однією з найбільш важливих деталей спорядження є рюкзак. Конче важливо правильно його заповнювати речами: дрібні предмети потрібно укласти до спини, тверді і важкі — в нижній половині рюкзака. Лямки слід підганяти за зростом таким чином, щоб нижній край місця, де прикріплений вантаж, прилягав до крижів тулуба. Підігнаний таким чином рюкзак не б'є по спині і не дуже натирає плечі. При важкому вантажі (більше 20 кг) необхідно подбати про м'які прокладки під наплічні ремені з поролону, повсті або моху. При подорожах взимку потрібно ретельно стежити за справністю одягу, утримувати його сухим і оберігати від пропалювання.

Найбільш частою причиною зволоження одягу є сильне потовиділення. При його появі слід зняти з себе зайві речі (обов'язково зберігши верхній вітрозахисний шар), і, якщо є можливість, зменшити фізичне навантаження. Одяг при тривалих подорожах, особливо в холодних кліматичних умовах, слід просушувати, вивішуючи у верхній частині притулку, заздалегідь витрусивши сніг, що накопичився в складках. Якщо немає умов для прання одягу і білизни, їх необхідно витрусити, а потім повісити на 1,5—2 год. на відкритому повітрі. Щоб в завірюху і заметіль до одягу не приливав сніг і він не промокнув, рекомендується зверху надягати капронові панчохи, халат, накидку, виготовлені з капронової парашутної тканини. Таким чином за потребою забезпечується маскування. Головним для підтримки життєдіяльності в полярних районах є збереження тепла. Тому одяг повинен виконувати одну функцію — оберігати людину від дії холодного повітря, допомагати уникнути переохолодження. Одягання і зняття одягу (при необхідності), допомагає регулювати температуру тіла. Внутрішні шари утримують тепле повітря, а зовнішній одяг, що не продувається, не дає можливості холодному повітрю проникати через одяг і охолоджувати тіло.

Слід пам'ятати: одяг, що дуже щільно прилягає, зменшує зону нерухомого повітря навколо тіла і перешкоджає вільному кровообігу. Потіння небезпечно, оскільки воно знижує ізоляційну здатність одягу, насичуючи його вологою, після випаровування якої тіло охолоджується. Запобігти перегріванню можна, знявши частину одягу або розстебнувши його на шиї, зап'ястях і на грудях. Руки і ноги охолоджуються швидше, ніж інші частини тіла, і тому вимагають більшої уваги. Руки за можливістю повинні бути закриті. Зігрівати їх слід під пахвами, на внутрішній частині стегна або на грудях. Оскільки ноги швидко потіють, щоб уникнути їх переохолодження, краще носити взуття більшого розміру, яке дозволяє надягати не менше двох шкарпеток.

У тропіках і субтропіках тіло людини через спеку захищене погано. Тому вона може піддатися нападу комах і п'явок, одержати удари, подряпини, порізи. Для подорожей в таких умовах необхідно мати таке спорядження: одяг, достатньо вільний для того, щоб його можна було заправити в рукавички і шкарпетки, а також міцну, пристосовану для переходу через джунглі сітку від комарів і рукавички для захисту від шпильок (накомарник повинен бути жовтого або якого-небудь іншого світлого кольору, якого комарі бояться, на відміну від чорного та інших темних тонів (що привертають їх); мішки, куди можна покласти необхідні речі, наприклад карти, компас, сірники; чоботи або високі армійські черевики, зручні для носіння в джунглях. У пустинних районах необхідно захищати тіло від дії прямих сонячних променів, щоб уникнути надмірного потовиділення, а також від укусів численних комах, що мешкають у пустелі. Вдень рекомендується закривати тіло і голову, а також шию шматком матерії, носити довгі штани і сорочку з довгими рукавами. Одяг повинен бути вільним. Знімати його слід лише в тіні, оскільки навіть відбите сонячне світло може викликати опік. Проте, готуючись до подорожі, треба пам'ятати, що ночі в пустелі холодні.

Захист ніг в пустелі — це життєво важливе питання. Потрібно витрусувати пісок і комах з взуття і шкарпеток, навіть якщо для цього доводиться робити часті зупинки. За відсутності чобіт можна зробити обмотки з будь-якого підручного матеріалу. Необхідно вирізати дві смуги шириною 7—10 см і завдовжки 120 см, а потім обернути ними ноги у вигляді спіралі поверх взуття. Це обереже від попадання в нього піску. Можна виготовити імпровізовані сандалі з боковини старої шини (за наявності пошкодженого транспорту). Проте, якщо взуття, що зносилося, завдає дискомфорту, краще укріпити підошви черевик (чобіт) міцним матеріалом. Під час відпочинку бажано роззувати і шкарпетки (онучі). Робити це треба обережно, оскільки ноги можуть набрякати, що утруднить подальше надягання взуття. Ходити босоніж не рекомендується, оскільки можна натерти ноги піском. Крім того, пересування босоніж по солончаках або грязі загрожує лужними опіками. Для захисту ніг необхідно зробити дерев'яні черевики, прикріпивши до шматка дерева цвяхом ремінець. Треба захищати ноги від дії сонця. Для оберігання очей від сонячних променів слід вирізати з тканини парашута (брезенту) стрічку завдовжки 15—20 см і зробити в ній вузькі отвори для очей. Закріпити окуляри на обличчі можна за допомогою гумок, а краї прорізів зачорнити сажею.

Особисте спорядження. Спорядження повинне бути легким, міцним, надійним, зручним у застосуванні і з розумним ступенем універсалізації. До найнеобхідніших речей належать: одяг, взуття, спальне приладдя. Пухова куртка або жилет — від холоду і вологи. Светр, вовняні штани, шкарпетки — від холоду. Светр має бути теплим, з коміром. Шкарпетки повинні бути м'які, облягати ногу, без складок. На вовняні шкарпетки краще одягнути еластичні, щоб на шкіру ніг не потрапляв дорожній пил, пісок, дрібні камінчики. Лістормовка і брюки (брезентові або з щільної матерії) — для пересування по лісистій місцевості.

вості з переважанням чагарнику. Вітрозахисний костюм (болоневий або подібний) — для захисту від холодного вітру. Плащ-накидка (поліетиленова, з прогумованого капрону або подібна) — для захисту від дощу себе і рюкзака. Поліетилен легше, але не міцний. Прогумований капрон міцний, але важкий. Шорти, панам, бавовняна сорочка з довгими рукавами — для сонячної погоди. Основне взуття: туристичні черевики на профільованій підошві типу «Вібрам» — найбільш зручні для походів.

Загальні принципи підбирання взуття: наявність місця для додаткової устілки і вовняних шкарпеток; взуття не повинне тиснути на пальці (щоб пальці могли вільно ворухитися); при затягнутому шнурюванні черевики мають облягати гомілковостопний суглоб; низький каблук; товста гумова підошва (пластмасова може зламатися); міцні шнурки. Окрім цього, черевики повинні бути перед походом розношені. Швидко розносити черевики можна, носячи їх 2—3 дні на мокрій вовняній шкарпетці. Для більшої водонепроникності черевики можна змащувати жиром. На нескладних маршрутах можна носити інше міцне взуття. В період весняно-осіннього бездоріжжя краще мати гумові чоботи.

Спальний мішок. У нескладних походах можна використовувати мішок-ковдру. Під спину у будь-якому випадку необхідно покласти пінополіуритановий килимок (можна і надувний матрац, але він набагато важчий). Спати в спальнику завжди тепліше без одягу, в прохолодні ночі треба надіти вовняні брюки, тільник, шкарпетки. Рештою одягу можна укритися. Основний принцип організації сну — збереження тепла (повітряного прошарку).

Рюкзак. Рюкзак — це пристосування для перенесення різних речей протягом тривалого часу. Тому критерієм вибору рюкзака є: зручність ходіння (чим пряміша постава, тим легше ходити); зручність передачі навантаження (широкі плечові ремені, поясний і лобовий ремені значно знижують тиск на плечі); зручність у перенесенні речей різної ваги і габаритів.

Основними характеристиками рюкзаків є: наближення центру тяжіння до спини; складаність; форма рюкзака при різному наповненні; здатність передачі навантаження на людину; матеріал виготовлення.

Існуючі типи рюкзаків: «круглий», станковий, «банан». Кожний з названих типів має свої переваги і недоліки, які виявляються в різних умовах експлуатації, що дуже важливо враховувати при виборі рюкзака. До умовно «круглих» рюкзаків можна віднести «Абалаковський», «Експедиційний», різні брезентові рюкзаки меншого об'єму. До їх достоїнств слід віднести компактність у згорнутому вигляді, зручність у наповненні і можливість перенесення об'ємних речей. До недоліків слід віднести відсутність поясного ремня, знижений центр тяжіння, складність пакування різномірними предметами. Станкові рюкзаки краще прилягають до спини, у них центр тяжіння вище і ближче до спини, вони легко заповнюються будь-якими речами і це не позначається на зручності перенесення, але вони дуже великогабаритні в складеному вигляді, і не мають поясного ремня. Рюкзаки типу «банан» дуже чутливі до пакування при різному наповненні, проте добре центровані і мають поясний ремінь.

Сучасний тип рюкзака повинен відповідати таким вимогам:

- 1) максимально витягнута конструкція для підняття центру тяжіння;
- 2) розподіл несучої функції між лямками поясным ременем (іноді головним);
- 3) бічні затягування або шнури для додання жорсткості рюкзаку при різному наповненні;
- 4) наявність додаткових притягаючих ременів, розташованих зверху на плечових, для притягання верхньої частини рюкзака вгору і вперед;
- 5) наявність кишень (бажано тільки в задній частині рюкзака, для зменшення його ширини) для швидкого та зручного доступу до необхідних речей.

6.8. Кінний туризм

Використання коня в транспортних і військових цілях прискорило прогрес розвитку людства і у зв'язку з цим виникла наука про коня, що включає правила розведення, утримання, тренінгу, а також мистецтво верхової їзди, спорт і туризм.

Століттями створюване мистецтво верхової їзди до теперішнього часу придбало конкретні форми і підпорядковується суворим правилам і вимогам, прийнятим у всьому світі.

Рівень вершників для даних маршрутів може бути будь-яким. В групі можуть бути як вже досвідчені кінні туристи, так і ті, хто сідає на коня кілька разів на рік. Це не означає, що всі їдуть, чекаючи новачків. Кінь підбирається за рівнем вершника, і, як правило, таким само чином будується маршрут. У випадку різного рівня підготовки група, як правило, розбивається на частини і їде різними аліями.

Верхова їзда — це складна взаємодія людини і коня. Причому людина в цій системі повинна бути лідером. На практиці часто буває навпаки: молодий, погано вийданий кінь може виявитися лідером щодо невпевненого в собі або невмілого вершника. Упевненість у собі, що поєднується із спокійною, не грубою, але твердою наполегливістю — ось найважливіша і необхідна умова поводження з конем.

У кінних походах, при польовій їзді вершники часто стикаються з необхідністю долати ті або інші перешкоди. При колективній їзді зміною (групою) можливість подолання перешкод в більшому ступені визначається її складністю і досвідом тренера (головного), ніж вмінням членів групи, оскільки досвідчений кінь у важкій ситуації вивезе сам. Канави, броди, мости, колоди, вузькі проходи, круті підйоми і спуски — різні види перешкод вимагають різної техніки подолання. Основне завдання вершника при подоланні будь-яких перешкод — зберегти рівновагу системи «людина-кінь», тобто не зашкодити йому своїми діями, зберігаючи управління.

Під час стрибку кінь, різко відштовхнувшись, ніби вилітає з-під вершника,

який повинен за мить до відштовхування подати корпус вперед. Під час польоту кінь витягає шию, чим вище і далі — тим сильніше.

Вершник повинен відповідно подавати руки вперед, зберігаючи контакт з ротом коня, але не затягуючи повіддя. Для новачка кращим виходом з положення буде підвестися в стременах і вхопитися разом з повіддям за гриву. Тим самим він одержить додаткову точку опори — шию, зможе краще контролювати свою рівновагу і не заважати коню.

При їзді галопом на польовій посадці подолання невеликих перешкод — лежача колода, невелика канавка сприймається як збільшений темп (стрибок). Проте треба мати на увазі, що молодий кінь може перелякатися і зробити закидання (різку зупинку), обхід перешкоди або виконати невідповідний розміру перешкоди сильний стрибок. Тому, долаючи навіть незначні перешкоди, треба бути уважним і зібраним. Кінь, що спіткнувся, потребує підтримки повіддям, без чого і кінь, і вершник можуть впасти.

При подоланні водних перешкод треба знати, що брід завжди кращий за ненадійний, гнилий місток. Невеликі містки будуються з розрахунку на людську вагу і можуть провалитися під вагою коня. Кінь у воді втрачає рівновагу, в'язне, пускається уплав, треба вчасно зіскочити, продовжуючи утримувати повіддя і гриву.

При проходженні складних ділянок маршруту далеко не всякому коневі можна повністю довіряти. Серед деяких порід коней часто зустрічаються тварини, які, будучи вельми самостійними, завжди самі виберуть кращий спосіб подолання важкої ділянки. Проте більшість коней європейських порід стаєного розведення привчена цілком і повністю поклатися на людину.

Техніка безпеки при використанні коня у поході

Догляд за конем, їзда верхи і в екіпажі пов'язані з певним ризиком. Кінь за своєю природою тварина стадна, швидше полохлива, ніж агресивна, в природних умовах при небезпеці найчастіше рятуються втечею. Проте це — жива істота, а отже, воля туриста, навіть при умілomu і правильному впливі на коня, не завжди може бути сприйнята, а вимога бездоганно виконана. Водночас кінь у будь-яку мить із власної волі або під впливом обстановки, що створилася, може вчинити небажане для туриста. Небажані дії — удари копитами передніх і задніх кінцівок, укуси зубами, підняття на диби, різкі кидки убік, вперед, різкі зупинки на жвавих алюрах тощо — здійснюють і спокійні, добре виїжджені коні. Все це може спричинити травматизм.

Вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення безпеки

Коні, що використовуються в кінному туризмі, повинні бути здорові, спокійні, довірливі до людини, не полохливі.

При навчанні верховій їзді на коні необхідно, щоб в коня були підковані всі чотири кінцівки.

Місце для навчання верховій їзді має бути обгороджене, з м'яким ґрунтом і не мати сторонніх предметів. Під'їзні шляхи не повинні проходити уздовж автомагістралей з жвавим рухом і через залізничні переїзди.

Траси маршрутів слід маркувати. Вказівники (покажчики напрямку руху) на літніх маршрутах повинні бути розташовані так, щоб будь-яка розвилка стежки супроводжувалася вказуванням напрямку руху. Бажано, аби в безпосередній близькості від вказівника (віхи) була видимою наступна. На зимових маршрутах від однієї марки повинні бути видимими дві подальші. Це необхідно на випадок раптового снігопаду, що обмежує видимість.

Дозволяється використовувати тільки справні екіпажі, сани, зброю і спорядження для верхової їзди. З особливою ретельністю потрібно щодня перевіряти справність вудил, повіддя, віжок, підпруг і приструг, пугліщ і стремени. Сідло кавалерійського зразка для їзди в гористій місцевості має бути укомплектоване підхвістям. На трасах маршрутів не слід використовувати запобіжне взуття (нагавки та ін.) і бинтувати ноги коня. Порушення цілості взуття і бинтів може бути причиною падіння коня, що дуже небезпечно для туриста.

Особиста екіпіровка туриста може бути довільною, але зручною для верхової їзди. Для уникнення потертостей штани і білизна не повинні мати грубих швів із внутрішнього боку. Дозволяється їзда тільки в чоботях. Чоботи повинні вільно входити і виходити із стремени. Забороняється їзда у взутті з рифленою підошвою, що перешкоджає негайному вивільненню ноги із стремени в необхідних випадках. Забороняється їзда в м'якому взутті, при якому можливе проходження ступні через стремени вперед.

Вимоги безпеки при догляді за кінями

Турист, якому доручається догляд за конем, повинен поводитися з ним лагідно, не роблячи різких, поривчастих рухів, ласощі можна давати на відкритій долоні.

До коня слід підходити, окликнувши його, завжди з лівого боку. Якщо кінь стоїть зліва, потрібно сказати: «прими» і проходити в прохід, що утворився; не слід підходити до коня ззаду, протягувати руки і торкатися тіла коня. Коня обходять спереду. Якщо необхідно підняти лежачого коня, то не можна його лякати, але, окликнувши, треба дати йому можливість самому спокійно піднятися.

Перш ніж виконувати будь-які дії поблизу коня, потрібно надіти на нього наголів'я і прив'язати. Коні під час чищення, огляду копит і сідлання повинні бути прив'язані так, щоб виключалася можливість удару задніми ногами іншого коня і людини, що його обслуговує.

Забороняється виконання будь-яких робіт з догляду за конем під час годування.

При чищенні слід стояти збоку коня вліво до нього, стежити за його поведінкою і не застосовувати грубих прийомів чищення, що турбують коня.

Для огляду і очищення копит коня слід прив'язати коротко і використовувати лише рекомендовані прийоми огляду.

Сідлають лише коротко прив'язаного коня. При підтяганні підпруг навіть кінь дуже спокійний, що має непомічені намини, часто виражає невдоволення і може укусити того, хто його сідлає, іншу людину, що знаходиться поблизу, або іншого коня.

Проведення коней в колоні поодинці здійснюють при дистанції не менше двох корпусів коня (4—5 м). У цей момент забороняється підганяти коня, що йде попереду, помахом руки, батога або хлиста.

На короткочасних привалах турист може тримати не більше двох коней. Забороняється сідати і лягати на землю, намотувати чумбур на руку і захльостувати його петлею.

Спутування коней на пасовищі проводять з лівого боку, накладаючи путо спочатку на праву, а потім на ліву ногу; наголів'я знімають після закінчення опутування.

Триноження коней на пасовищі проводять з лівого боку, накладаючи триногу спочатку на праву передню, потім на ліву передню і далі на ліву задню ноги, після чого знімають наголів'я.

На вільне пасіння коня випускають, заздалегідь повернувши його головою у бік, протилежний тому, де знаходяться коні. При знятті наголів'я стежать, чи випустили коні вудила з рота. Переконавшись в останньому, знімають наголів'я повністю, звільняючи шию від чумбура і спокійно відходять від коня.

Перед взяттям коня з пасовища на нього, насамперед, надягають наголів'я і загнздують. Звільнення коней від пут і триніг проводять у послідовності, зворотній опутуванню і триноженню.

Не рекомендується доручати туристам лов і забір коней з пригонів. Роблячи це невміло в гушавині коней, вони можуть бути травмовані. На турбазах туристи повинні одержувати виділених їм коней, прив'язаними до конов'язі або у верстатах стаєнь.

У зимовий час для очищення копит від гною і льоду, що намерзнув, використовують спеціальний молоток. Забороняється виконувати цю роботу сокирою та іншими гострими предметами.

Забороняється грубо поводитися з конем, дратувати його, замахуватися хлистом, лякати; категорично недопустимою є жорстокість при покаранні коня.

Вимоги до дії туриста під час їзди на коні

Перед посадкою на верхового коня потрібно кожного разу перевіряти натягнення підпруги, якщо це необхідно, підтягати її, перевіряти, чи загнзданий кінь. Їзда на незагнзданому коні категорично забороняється.

При їзді на коні верхи турист повинен зберігати міцну посадку на будь-якому алорі, не розпускати повіддя, не втрачати управління конем і бути готовим

будь-якої хвилини застосувати необхідні прийоми управління відповідно до ситуації, що склалася.

Забороняється:

- сідати на коня, якщо в пристругах немає двох запасних отворів;
 - сідати на коня з правого боку;
 - сідати на коня, прив'язаного чумбурним ремнем, або при неперекинутих на шию повіддях, а також при повіддях, які не зібрані, або бовтаються;
 - випускати батіг з рук, кидати його на шию коня, закріплювати до сідла, намотувати батіг на руку, поміщати під коліно тощо;
 - їхати при дуже короткому стремені, що зсуває коліна вгору, при довгому, або таким, що бовтається, стремені, а також поміщати ноги між ремнями путилиця;
 - рухатися з дистанцією менше ніж один корпус коня, повертати коня задом у напрямі людей і коней, що знаходяться поблизу;
 - бити і смикати коня повіддям, примушувати його до руху іншими засобами, піднімати на диби; свідомо збільшувати дистанцію з метою наздогнати коня, що йде попереду, риссю або галопом; обганяти коней, що йдуть попереду, якщо це не викликано необхідністю, і здійснювати інші дії, не передбачені програмою руху;
 - засовувати руки в кишені, а хлист у чобіт;
 - провозити в кишенях гострі, ріжучі і колючі предмети, які можуть травмувати при падінні;
 - їхати на хворих, шкутильгаючих конях, з травмованими спиною і загривком;
 - їхати з підковою, що бовтається.
- У русі і на зупинках категорично забороняється хаотичне скупчення коней. У разі зосередження вершників на зупинці колона перебудовується в шеренгу. Ворота і хвіртки дверного типу повинні бути відкриті повністю. Рух через неповністю відкриті ворота або хвіртки забороняється.
- При проходженні створу воріт, що закладаються жердинами, головний вершник повинен спішитися і звільнити прохід. Забороняється рух через жердини повалених воріт. Замикаючий вершник відновлює цілісність воріт.
- При русі по лісу не слід відводити коня від дерева, упираючись у нього рукою; необхідно стежити за висотою дерев, оберігаючи голову.
- При здійсненні конем рухів із власної волі — переході на жвавіший алор — слід спокійно, впевнено і енергійно батогом присікти його ініціативу на самому початку. Пізніше це зробити значно важче. Якщо кінь вийшов з підкорення, необхідно прагнути утриматися в сідлі і зупинити його, здійснюючи рухи по колу. Керівник походу (інструктор) зобов'язаний негайно надати допомоги туристу, перехопити його коня.
- При їзді в екіпажах (санях) під час руху забороняється залишати їх обом сідокам одночасно, випускати віжки з рук, намотувати їх на руки, прив'язувати віжки, або обертати їх навколо ноги тощо.

Якщо кінь переступив ногою через віжки, потрібно негайно зупинити його; турист, що сидить з лівого боку, повинен вийти з екіпажа (саней), відстебнути необхідну пряжку віжок, виправити її положення, знову пристебнути кінець віжок до кільця вудил і продовжити рух.

Якщо сани нахилилися набік, слід скоротити рух коня, можна зупинити його, вирівняти сани, пересуваючись у санях, і продовжити рух.

Коли кінь в упряжці виходить з покори і збільшує швидкість, потрібно негайно енергійно прийняти його на віжки, звернути убік з дороги, щоб не вчинити наїзд на тих, що йдуть попереду, продовжити рух по колу доки керівник походу (інструктор) не надасть необхідної допомоги.

У будь-якій несприятливій ситуації не слід залишати екіпаж (сани). Перш ніж вийти з екіпажу (саней), слід зупинити коня.

Залізничний переїзд вершники повинні переходити з дистанцією на один корпус коня; запобіжні засоби зобов'язаний застосовувати кожний вершник. Керівник походу (інструктор) організовує проходження переїзду, переконавшись у безпеці руху, враховуючи дорожні знаки, світлову і звукову сигналізацію, положення шлагбауму і після узгодження з черговим по переїзду. Керівник походу зобов'язаний особисто забезпечити безпечний рух туристів через переїзд. Перетинати залізничні шляхи поза переїздами забороняється.

У зимовий час необхідно уважно стежити за станом обличчя, рук і ніг і не допускати випадків обмороження, переохолодження і перегріву від ходьби пішки і в теплому одязі, щоб уникнути простудних захворювань.

Керівник походу (інструктор) зобов'язаний попереджати про наближення до небезпечної ділянки траси маршруту і стисло інформувати туристів про необхідність додаткових дій з управління конем і заходи забезпечення безпеки руху. На цих ділянках від вершників потрібна велика уважність і сувора дисципліна.

Всі вершники-туристи повинні знати, що керівнику походу надано право припиняти рух, змінювати маршрут на запасний, повертатися на основні і проміжні бази або до найближчих населених пунктів при різкому погіршенні погоди, під час стихійних лих та за інших обставин, що роблять подальший рух маршрутом небезпечним.

Кінь — істота ласкава і чуйна, покірنا і старанна. Такі якості вироблені багатовіковим спілкуванням з людиною. Водночас, фізично — це дуже сильна тварина, яка наділена природою потужними засобами захисту від ворогів: зубами і копитами і дивно швидкою реакцією.

Спілкуючись з конем, слід бути впевненим у собі, в правильності своїх дій, спокійним і довірливим, не боятися коня — і він не стане вас боятися. Не слід робити різкі, поривчасті рухи. Всі рухи повинні бути плавними, спокійними, навіть дещо сповільненими і ніби байдужими щодо коня і до того, що ви в даний момент робите. Все це тварина відразу відчує, ситуація тривоги і оборонні реакції зникнуть, і міцний контакт людини і коня як компаньйонів, що

робить кожний свою справу, буде забезпеченим. А разом з цим контактом прийде і гарантія вашої безпеки.

Ізда на маршруті — це відпочинок, задоволення. Основний алпор руху на маршруті — крок. Цей алпор визначається вантажем, що перевозиться на верхових і в'ючних конях. Кінною стежкою коні йдуть один за одним ланцюгом.

Планові зупинки в дорозі роблять у цікавих з погляду туризму місцях, але не рідше, ніж через 1—3 години руху. На плановій зупинці туристи спішуються, відв'язують чумбур, відпускають попруги і дозволяють коням шипати траву. Дозволяється одному туристу тримати в повіду двох коней. Якщо є можливість, коней прив'язують. Перед початком подальшого руху поправляють сідла. Розсідлувати коней слід тільки на великих привалах, тривалістю більше години.

Під час денного переходу не слід звертати з кінної стежки без дозволу керівника походу і якщо в цьому немає гострої необхідності за ситуацією, що склалася, особливо при русі лісною місцевістю або болотистим топким ґрунтом.

Проходження небезпечних ділянок маршруту потребує від туриста-вершника пильності і зібраності, керівник походу має інформувати групу про наближення до небезпечної ділянки.

6.9. Мисливський туризм

Полювання — це одна з найдавніших пристрастей людини. Живописний і різноманітний характер ландшафту України, чимало типів птахів і звірів створюють неповторну навколишню атмосферу для полювання. Полювання на диких птахів є найбільш популярним видом полювання в Україні. Глухарі, тетеруки, рябчики, куріпки — популярна здобич мисливців.

Мисливський сезон на хутрових звірів починається з середини жовтня та триває до кінця березня. Білки, білі зайці, горностаї, куниці, ласки, норки, росомахи, вовки, лисиці — всі вони в цей час року — хороша здобич для мисливця. Окрім звичайного наземного способу полювання на вовків, існує полювання з вертольота. Вовків стріляють з висоти 70—50 м. Це найбільш захоплюючий спосіб полювання, але, однозначно, не найдешевший. Мисливський сезон на ведмедів відкривається 15 вересня і триває до березня. Полювання на лося триває з початку листопада по 15 січня.

Звичайно, мисливцям необхідно бути фізично підготовленими, не тільки через існуючий ризик зустрічі наодинці з диким звіром, але так само і через тривалі переходи, що доходять до 10—20 км по складній місцевості — ліс, болота, пагорби. Проте під час полювання у багатьох господарствах можна зустріти багато мисливських будиночків, розташованих, як правило, в мальовничих місцях, неподалік від озер, річок, де можна відпочити, поповнити запаси продовольства і амуніції.

Організація полювання

Найважливішою умовою об'явного полювання є, перш за все, хороша підготовка до нього, суворі дисципліна її учасників, беззаперечне виконання всіх розпоряджень старшого команди, який обирається зі складу мисливців у розпорядника полювання (егеря, мисливствознавця, директора господарства). Об'явне полювання проводиться при хорошій видимості, вдень. Будь-яке стріляння в тумані, сутінках і снігопаді забороняється.

Перед початком полювання керівник команди під розписку проводить інструктаж з техніки безпеки і порядку організації і проведення полювання, домовляється про подачу чітких сигналів початку заганняння і його кінця.

Розпорядник полювання (егер, директор господарства) визначає місця загороди, розташування стрілецької лінії і номерів. Перед початком полювання мисливці (до 10 чол.) жеребкуванням визначають номери. Заганяння звіра на стрільців проводять егеря або призначені особи зі складу команди. Загоничам забороняється бути в загороді з рушницями. Стрілецька лінія повинна бути прямолінійною і добре позначеною на місцевості (просіка, дорога, протипожежний розрив, межа ділянки та ін.). Не слід ставити лінію на просіках у густих молодяках. Зайнявши номер, мисливець зобов'язаний мовчки підняти руку або шапку, вказуючи сусідньому стрільцю місце своєї стоянки, і дочекатися його сигналу у відповідь. Рушницю дозволяється заряджати лише після того, як стрілець вже встав на свій номер. Стрільня проводиться тільки по ясно видимій цілі на відстані до 50 м. Категорично забороняється стріляти на шум. Недопустимий постріл по звіру, що йде на сусідній номер, або постріл по лінії стрільців. Дозволяється стріляти тільки у межах вказаного розпорядником сектора відстрілу (45 градусів праворуч або ліворуч від напрямку пострілу). Пострілом по стрілецькій лінії вважається постріл, якщо снаряд або частина його пройшли на відстані ближче 15 м від сусіднього номера. При наближенні загоничів до лінії стрільців до 150 м стріляння в їхньому напрямку недопустиме. Звіра стріляють в угін. Забороняється стріляння з коліна або сидячи. Дозволяється стріляти тільки того звіра, на якого організоване полювання, інших звірів слід пропускати, бо важко перезаряджати рушницю миттєво, коли показався звір: найменший рух негайно відлякає його. Забороняється будь-яким чином сигналізувати мисливцю сусіднього номера про звіра, що йде на нього. Після стріляння мисливець зобов'язаний стояти на своєму номері до сигналу «відбій». Перед відходом з номера рушницю необхідно розрядити.

Правила полювання в Україні включають такі основні положення:

- полюванням визнається висліджування з метою добування, переслідування і добування диких звірів і птахів, що знаходяться в стані природної свободи;
- добування диких звірів і птахів може проводитися як у порядку промислового полювання (для здачі продукції державним або кооперативним організаціям), так і у порядку любительського і спортивного полювання з використанням добутої продукції для особистого споживання мисливцем;

- правом полювання з мисливською вогнепальною зброєю, іншими дозволеними знаряддями полювання, а також з мисливськими собаками і ловецькими птахами користуються всі громадяни, що є членами одного з товариств мисливців і риболовів, котрі склали іспит з мисливського мінімуму і сплатили державне мито у встановленому розмірі. При цьому право полювання з мисливською вогнепальною зброєю надається особам, що досягли вісімнадцятирічного віку;

- мисливець зобов'язаний мати при собі мисливський квиток, інші необхідні документи на право полювання і пред'являти їх на першу вимогу уповноважених на перевірку осіб (працівників державних органів управління мисливським господарством, державного і відомчого мисливського нагляду) охорони заповідників, заказників і інших територій, що особливо охороняються, промислових, спортивних і інших приписних мисливських господарств, міліції, лісової і рибної охорони, громадських інспекторів з полювання та інспекторів охорони природи в період полювання), при проходженні в угіддя або поверненні з них, при транспортуванні продукції полювання, продажі або здачі її заготовчим організаціям. При перевірці мисливець зобов'язаний пред'явити для огляду наявні в нього знаряддя полювання і мисливську продукцію;

- посвідченням на право здійснення любительського і спортивного полювання слугує членський мисливський квиток або мисливський квиток з відміткою про сплату державного мита і путівка, видана у встановленому порядку;

- при отриманні письмового дозволу на право полювання мисливець зобов'язаний уточнити межі господарства. Він несе відповідальність за їх порушення. Мисливець не несе відповідальності у разі ненавмисного переходу в дотичні угіддя в місцях, де межа неясно виражена на місцевості і немає аншлагов;

- мисливець зобов'язаний дотримуватися норм добування тварин і термінів полювання, вказаних в путівці;

- мисливець зобов'язаний повернути путівки і ліцензії за місцем їх видачі, зробивши відмітку про результати полювання. Путівки і ліцензії повертаються або відсилаються поштою в п'ятиденний термін після закінчення терміну їх дії.

На всій території України типовими правилами забороняється:

- застосування малокаліберних гвинтівок і карабінів під патрон бічного вогню для любительського і спортивного полювання, а також для добування ведмеда і копитних тварин;

- добування диких копитних тварин і ведмеда в спортивних цілях при переправі через водоймища або із застосуванням самоловів;

- застосування на полюванні пневматичної зброї, лука, арбалетів, а також ловецьких ям;

- застосування на полюванні не зареєстрованої в органах МВС мисливської зброї;

— стріляння дробом по диких копитних тваринах і ведмедю, а також стріляння картсечю по ведмедю, лосю, оленю;

— використання сіток, вентерів, петель, шатрів, крюків під час любительського і спортивного полювання;

— застосування будь-яких видів хімічних препаратів, вибухових речовин при добуванні диких тварин, за винятком пахучих приманок;

— застосування магнітофонів і інших відтворюючих звук електронних пристроїв;

— застосування світлових пристроїв для добування птахів;

— застосування транспортних засобів для добування тварин будь-яких видів;

— збір яєць і розорення гнізд диких птахів, руйнування бобрових дамб, руйнування і розкопка постійних жител хутрових звірів і борсука.

Типовими правилами на законному полюванні дозволяється:

— частково руйнувати ондатрові хатини і пори;

— розкривати будь-які притулки дрібних хутрових звірів;

— застосовувати при добуванні дрібних хутрових звірів, лисиць, борсука невеликі сітки (обмети, рукавиці, сачки тощо) при безпосередній участі мисливця;

— прокопувати вузькі колодязі до нір лисиці, борсука з метою допомоги собакам, які знаходяться в норі; після полювання розкопані ділянки нір повинні бути засипані;

— використовувати собак при полюванні на звірів і птахів. Всі собаки повинні бути вписані в мисливський квиток.

Дозволяється застосування лягавих і спанієлів на вальдшнепній тязі. Застосовувати інших собак на весняному полюванні не можна.

Цілодобово дозволяється тренування мисливських собак в спеціально відведених ділянках угідь, закріплених за державними, кооперативними і громадськими організаціями. Межі ділянок, правила їх використання встановлюються орендарями мисливських угідь за узгодженням з місцевими органами управління мисливським господарством.

Натаскування і наганяння собак дозволяється у всіх відкритих для полювання мисливських угіддях у такі терміни:

— по болотяній дичині з 20 липня (1 серпня) по 15 листопада;

— по дичині, бобру, білці з 1(10) серпня по 28 (29) лютого;

— по водоплавній дичині з 1 (10) серпня по 15 листопада;

— по зайшо, лисиці з 1 вересня по 28 (29) лютого.

Натаскування і наганяння проводяться за спеціальними путівками.

Полювання на лисиць, енотоподібних собак, борсуків, кабанів і ведмедів у закриті для полювання терміни проводиться на пригравочних станціях або в спеціально обладнаних для цієї мети місцях.

Всі собаки, що знаходяться в мисливських угіддях, повинні бути в на-

морднику або на прив'язі, за винятком випадків полювання, натаскування, наганяння.

У випадку, якщо при полюванні собака погнав звіра за межі господарства для полювання, на якому мисливець має відповідний дозвіл на право полювання, мисливець при пошуку собаки на іншій території зобов'язаний знаходитися з розрядженою і розібраною рушницею.

Власники собак несуть юридичну відповідальність за збиток, заподіяний державному мисливському фонду їх собаками, окрім випадків натаскування і наганяння, що проводиться у встановленому порядку.

Добування ліцензійних видів хутрових звірів регламентується спеціальною інструкцією.

Полювання на зайців дозволяється з 25 вересня по 28 (29) лютого. Полювання на зайців і лисицю з гончими і борзими, що мають довідку або свідоцтво про походження, дозволяється з 15 вересня.

Добування крота, бурундука, ховрахів (окрім ховраха-пісковика), хом'яка дозволяється проводити без членського мисливського квитка і путівки.

Навесні дозволяються такі види полювань: на самців глухарів на току; на токуючих самців тетеруків з укриттів і з підходу; на вальдшнепів на всчірній і уранішній тязі; на селезнів та качок з укриття; на гусаків з укриття. Весняне полювання на пернату дичину дозволяється не більше 10 календарних днів на кожен вид.

Граничні терміни літньо-осіннього і осінньо-зимового полювання на пернату дичину встановлюються з уранішньої зорі другої (третьої) суботи серпня по 28 (29) лютого (30 листопада для водоплаваючих).

Літньо-осіннє полювання на пернату дичину з лягавими і спанієлями дозволяється на 2 тижні раніше.

На території України підлягає регулюванню чисельність вовків, шакалів, сірої ворони, а також бродячих собак і кішок. Мисливець має право відстрілювати названих тварин, знаходячись в угіддях з метою полювання.

Браконьєрством вважається:

— полювання без мисливського квитка або з недійсним квитком;

— полювання на заборонені до добування види тварин;

— полювання поза термінами полювання на даний вид тварини;

— полювання в заборонених місцях (заповідниках);

— полювання на диких копитних тварин або ведмедя без дійсної ліцензії;

— полювання без договору (наряду-завдання) на ліцензійні види хутрових звірів;

— полювання із застосуванням заборонених знарядь або способів полювання.

До браконьєрів відповідно до чинного законодавства застосовуються адміністративні заходи. У разі спричинення збитку державному мисливському фонду вони притягуються до цивільно-правової відповідальності. Суми штрафів і позовів, застосовуваних до браконьєрів, встановлюються законодавчо. Особливо злісні браконьєри притягуються до кримінальної відповідальності.

Правила техніки безпеки на полюванні і поводження з мисливською зброєю

Більшість видів полювання проводяться із застосуванням мисливської зброї, що становлять джерело підвищеної небезпеки, тому кожен мисливець зобов'язаний знати і неухильно дотримуватися правил з техніки безпеки на полюванні і поводження з мисливською зброєю. Ніколи, ні за яких умов мисливець не повинен допускати порушення вказаних правил і пам'ятати, що їх дотримання — це гарантія не тільки його особистої безпеки, але і гарантія безпеки інших громадян.

Основні правила безпеки при поводженні з мисливською зброєю. Головною умовою безпеки при поводженні з мисливською зброєю і використанні мисливської зброї на полюванні є знання видів і способів полювання із застосуванням мисливської зброї, чітке знання і виконання правил безпеки при поводженні з мисливською зброєю і сувора дисципліна всіх мисливців при здійсненні полювання.

Мисливська зброя і боеприпаси має зберігатися в умовах, що виключають доступ і користування ними іншими особами, особливо дітьми. Зброя повинна утримуватися в справному стані і зберігатися незарядженою, бажано в розібраному стані, а боеприпаси закритими. Краще всього зброєю і боеприпаси зберігати в спеціальному металевому ящику під замком.

Стріляння і знаходження із зарядженою зброєю в населених пунктах, а також у безпосередній близькості від них забороняється. Знаходження із зарядженою зброєю і стріляння допускаються тільки на відстані, що забезпечує безпеку людей і домашніх тварин у населеному пункті.

Пристрілка мисливської зброї повинна проводитися в місцях, спеціально відведених для цієї мети, або в організованому порядку в місцях з природною огорожею (яри, рови тощо), або в окремих випадках у місцях, що добре проглядаються на всю дистанцію польоту снаряда. При необхідності виставляється сторожова охорона.

Не допускається виїзд мисливців і перебування на полюванні з несправною зброєю.

Мисливець зобов'язаний поводитися із зброєю так, ніби вона завжди заряджена і готова до пострілу.

Забороняється направляти зброєю на людину або домашніх тварин, навіть якщо вона не заряджена. Зброєю мисливець повинен тримати так, щоб її ствол завжди були направлені убік від людей, домашніх тварин або споруд. При заряджанні або розряджанні рушницю слід направляти стволами вгору або в землю, відвернувшись убік від інших мисливців.

Забороняється передавати іншому мисливцю рушницю, заздалегідь не оглянувши і не розрядивши її. Узяти рушницю, необхідно, насамперед, переконатися, що вона розряджена.

Забороняється зводити курки без необхідності зробити негайний постріл, а безкуркову зброєю тримати з відкритим запобіжником.

При пересуванні на всіх видах транспорту зброя повинна бути в чохлах або розібраною. При коротких переїздах всередині угідь, а також при пересуванні на човні по водоймищу під час полювання і проходження до куренів і засідок допускається тримати рушницю зібраною, але обов'язково розрядженою і направленою стволами вгору або убік від людей, що знаходяться поряд.

При подоланні на полюванні перешкод — канав, огорож, буреломів, переході по покладах через річки та струмки зброєю необхідно обов'язково розрядити.

Щоб уникнути пострілу, направлено в самого себе, ніколи не слід витягувати зібрану зброєю за ствол з човна, воза, саней, машини.

При підході до населеного пункту, місця привалу, збору або до машини рушницю слід обов'язково розрядити.

На привалі зброєю слід вшати на надійну, вище людського зросту опору, міцний сук дерева, заздалегідь розрядивши рушницю і переконавшись у міцності сука дерева або іншої опори.

Особливою обережності мисливець має дотримуватися при стрілянні. У чагарниках, кущах і закритій місцевості забороняється стріляння по птаху, який летить на висоті нижче 2,5 м.

Забороняється стріляти на «шум», «шерех», по неясно видимій цілі, в тумані, в сильний снігопад, у сутінках, проти сонця і за інших умов поганої видимості.

Стріляння кулею, навіть з гладкоствольних рушниць, а також картечню і крупними номерами дробу мисливець повинен проводити з особливою обережністю і лише заздалегідь переконавшись у тому, що у напрямку пострілу немає людей або домашніх тварин.

Необхідно пам'ятати, що кулі, випущені з гладкоствольної рушниці, небезпечні на відстані одного кілометра, картеч на 400—500 м, крупні номери дробу до 200—300 м, а також те, що куля і дріб дають рикошет від дерев або мерзлого ґрунту і навіть у густому лісі часто проходять велику відстань, не зачепивши дерев або природних перешкод.

Стріляючи, мисливець повинен завжди пам'ятати, що в угіддях можуть знаходитися інші мисливці, туристи, лижники, а також люди, що проводять сільськогосподарські роботи, вирубування лісу, випас худоби, збір грибів і ягід.

При груповому пішому полюванні на пересіченій місцевості, в лісі, очеретах, чагарниках слід бути особливо уважним при здійсненні пострілу. Треба суворо дотримуватись взятого напрямку, постійно підтримувати слуховий і зоровий зв'язок з іншими мисливцями.

При стрілянні, особливо бездимними порохами, у разі осічки мисливець не повинен відразу ж відкривати рушницю, оскільки трапляється, що порох від капсуля запалав поволі і може відбутися так званий «затяжний» постріл при відкритій рушниці. Після осічки рушницю можна відкривати через 3—5 секунд.

У разі падіння рушниці або мисливця з рушницею, слід негайно ж розрядити рушницю і переконатися, що в канали стволів не потрапили земля, сніг, листя, трава. Інакше при пострілі при забитих землею, снігом, травою або листям стволах може відбутися розрив або роздуття стволів і навіть поранення мисливця. При потраплянні землі або снігу в канали стволів необхідно їх негайно прочистити.

Після пострілу слід кожного разу перевіряти, чи не залишилося в каналах стволів пижів, прокладок, частин розірваної вати. Цим оберігається рушниця від розриву стволів, а мисливець від можливого поранення.

Категорично забороняється добивати прикладом рушниці пораненого звіра або птаха. При ударі прикладом рушниці об землю може відбутися постріл, спрямований в самого мисливця.

Якщо патрон не входить у патронник (відвологлий, не калібрується, роздута гільза), ніколи не слід досилати його силою в патронник, а тим більше забивати. Це небезпечно, оскільки може відбутися постріл при відкритій рушниці. Патрон слід обережно витягнути з патронника і замінити іншим.

Якщо рушниця не закривається внаслідок погано поставленого капсуля-запальника в гніздо, капсуля гільзи, то такий патрон слід замінити іншим. Закривання рушниці силою в цьому випадку може привести до займання капсуля, пострілу при відкритій рушниці і важкого поранення мисливця.

Якщо заряджений патрон не витягається з патронника екстрактором, необхідно, закривши рушницю, зробити постріл. Стріляна гільза буде легко витягнута. У разі, коли при відкритті рушниці головка гільзи проскочила через екстрактор, а патрон залишився в патроннику, слід відокремити стволи від колодки рушниці, відгвинтити гвинт екстрактора, вийняти або виштовхнути патрон за допомогою вирізаної лозини, шомполу або ручного екстрактора.

При поперечному розриві гільзи, частина якої залишилася в каналі ствола, подальше стріляння з цього ствола не допускається. Частину гільзи, що засіла, слід витягувати екстрактором.

Не допускається стріляння одночасно з двох стволів рушниці-двостволки. Щоб уникнути здавленого пострілу і поранення пальців ніколи не слід закладати в скобу на спускові гачки одночасно два пальці.

Крайньої обережності повинні дотримуватися мисливці при стрілянні з човна. Абсолютно неприпустиме стріляння з човна через веслярів або інших мисливців, що знаходяться в човні.

На нестійкому човні не можна стріляти стоячи, а також в напрямку упоперек борту човна. Човен легко може перекинутися.

При стрілянні стоячи, навіть із стійкого човна, не можна стріляти по дичині, що вилетіла упоперек бортів або ззаду. Внаслідок віддачі можна впасти в човен або за борт, тримаючи в руках рушницю, готову до пострілу з другого ствола.

При зміні веслярів або стрільців, а також при будь-яких переходах мисливців у човні рушниця розряджається. Перехід по човну здійснюється без зброї. Коли перехід закінчений, мисливцю передається його розряджена рушниця.

Здійснення стріляння веслярами не допускається.

При переїздах на човні до місць полювання рушниці мисливців у розрядженому вигляді надійно, щоб уникнути їх ковзання і падіння, укладаються біля носа або корми човна з напрямом стволів убік від людей, що знаходяться в човні.

При колективних полюваннях кожен мисливець повинен бути особливо уважним і знати особливі умови певного полювання, залежні від об'єктів і способів полювання, характеру місцевості та ін., і суворо дотримуватися правил безпеки при поводженні із зброєю при проведенні колективних полювань.

Командир, егер або організатор полювання перед початком будь-якого полювання зобов'язані провести з мисливцями інструктаж з техніки безпеки при здійсненні даного полювання і дати мисливцям чіткі вказівки про порядок його проведення і особливості стріляння в умовах даного полювання.

Перед полюванням і під час полювання категорично забороняється вживання спиртних напоїв. Особи в нетверезому стані до полювання не допускаються. Озброєний рушницею мисливець, що знаходиться хоч би в слабкому ступені сп'яніння, є небезпечним для навколишніх.

Керівники полювання, егері, і старші команд, що допустили проведення полювань без інструктажу з техніки безпеки, а також дозволили участь у полюванні особам в нетверезому стані, несуть особисту відповідальність за порушення техніки безпеки при проведенні полювань.

Основні правила техніки безпеки при організації і проведенні облавних полювань. Облавними полюваннями називаються колективні полювання із застосуванням заганняння диких тварин на засідку стрільців (стрілецьку лінію).

Важливою умовою безпеки при проведенні облавних полювань є чітке знання техніки безпеки, суворе дотримання правил, дисципліни і беззаперечне виконання всіма учасниками полювання розпоряджень егеря, керівника полювання або старшого команди.

Облавні полювання проводяться тільки в умовах доброї видимості з настанням повного світанку, сходу туману або припинення сильного снігопаду. Проведення облавних полювань у сутінках, тумані, в сильний снігопад і в інших умовах поганої видимості забороняється.

Перед початком полювання капітаном команди спільно з керівником полювання проводиться інструктаж з техніки безпеки, порядку організації і проведення полювання. Інструктаж проводиться під розписку всіх учасників полювання.

Особи, що не мають мисливських або членських мисливських квитків, до участі в облавних полюваннях не допускаються.

Після прибуття на місце полювання керівник полювання встановлює чіткі сигнали — початок заганняння, кінець полювання, збір та інші.

Без дозволу керівника полювання залишати самовільно збірний пункт, проводити будь-яке інше полювання, стріляти і шуміти забороняється.

Ставка звіра, визначення місця загороди, стрілецької лінії, номерів визначається керівником полювання спільно зі старшим команди.

Заганяння звіра на стрільців проводиться, як правило, егерським складом. У тих випадках, коли егерів недостатньо, загоничі можуть призначатися старшим команди зі складу команди мисливців. При цьому мисливці інструктуються про порядок проведення заганяння.

Загоничі в оклад заводяться егерем або особою, що його заміщає, які обізані з місцем полювання, розташуванням окладу і стрілецької лінії.

Стріляння по звіру загоничами в загороді забороняється.

Як виняток дозволяється полювання на звіра в загороді, коли загоничами є один-два егеря або мисливці з собаками і собаки зупинили звіра. Стріляння може проводитися тільки убік від стрілецької лінії.

Якщо звір зупинений собаками, підходити до нього для відстрілу можуть з дозволу керівника полювання тільки егер і один досвідчений мисливець, як правило, господар собаки.

Підходити до звіра необхідно обережно, обом — егерю і мисливцю, — тільки з одного боку і бути гранично уважними при пострілі по звіру, оскільки в безпосередній близькості від звіра знаходяться собаки. Стріляння може проводитися в бік, протилежний лінії стрільців.

Вся решта мисливців повинна залишатися суворо на своїх місцях і бути готовими зробити прицільний постріл по звіру, що вийшов на них.

Стрільці на номери стрілецької лінії розставляються керівником полювання, егерем або, за узгодженням з ними, старшим команди.

По краях (на флангах) стрілецької лінії при необхідності виставляється охорона для запобігання проникненню в оклад і на стрілецьку лінію сторонніх осіб і домашніх тварин.

Стрілецька лінія повинна будуватися за можливістю прямолінійно і бути добре позначеною на місцевості (просіка, дорога, узлісся лісу, межа лісового масиву тощо).

Стрілецькі номери мають розташовуватися один від одного на відстані, яка визначається керівником полювання спільно із старшим команди залежно від виду звіра, на якого йде полювання, місцевості, застосовуваного у даному полюванні виду зброї і патронів.

Керівник полювання або старший команди, що розставляє на номери, повинен вказати стрільцям місця знаходження сусідніх номерів і напрям загороди.

Кожен стрілець, що стоїть на номері, має точно знати розташування сусідніх номерів і всієї стрілецької лінії. Для цього сусідні стрільці до маскування на номерах повинні показати один одному місця, де вони стоять.

Мінятися номерами, самостійно вибирати місця і сходити з номерів до закінчення загороди категорично забороняється, крім випадку, коли мисливець повинен надати негайну допомогу товаришу, що потрапив у біду.

Керівник полювання або команди, егер, ставлячи стрільців на номери, має

вказати їм напрямок стріляння і сектора обстрілу як всередину окладу, так і на випадок прориву звіра через стрілецьку лінію, назад за стрілецьку лінію.

Межі секторів обстрілу повинні бути добре позначені помітними деревами або іншими місцевими предметами і складати із стрілецькою лінією кут не менше 45 градусів. Особливу увагу на визначення сектора обстрілу мають звертати ті номери, які, якщо це необхідно, розставляються на вигині (злам) стрілецької лінії.

Цим мисливцям вказуються більш обмежені сектори і безпечний напрямок стріляння з ясно видимими орієнтирами або визначається сектор обстрілу поза окладом (за лінією стрільців), і тоді стріляння допускається тільки після виходу звіра за лінію стрільців.

Мисливець на номері повинен дотримуватися абсолютної тиші, не рухатися, не палити, бути уважним і від початку до кінця загороди ретельно проглядати місцевість і сектор свого обстрілу у напрямку передбачуваного звіра і пострілу.

Вставши на номер, мисливець має зарядити рушницю, уважно оглянути і вивчити свій сектор обстрілу, намітити орієнтири, визначити відстані і можливі місця появи звіра в секторі, де можна стріляти. Необхідно оглянути місцевість і за стрілецькою лінією для визначення місць і можливості стріляння по звіру, що йде.

Мисливець з номера може сходити тільки після сигналу старшого команди або керівника полювання про закінчення загороди.

Сигнал про закінчення загороди («Відбій») подається старшим команди або керівником полювання і передається данцюгом стрільців. Сигнал, за домовленістю, може бути поданий мисливським рогом, голосом, стволом рушниці.

До сигналу про закінчення загороди мисливець не повинен шуміти, розмовляти, сходити з місця навіть у тому випадку, якщо до нього вийшли загоничі.

Після сигналу про закінчення загороди («Відбій») будь-яке стріляння категорично забороняється.

Стріляння на облавних полюваннях проводиться згідно з встановленими в господарствах правилами або всередину окладу або по виходу звіра за стрілецьку лінію. При прориві звіра через стрілецьку лінію або при наближенні загоничів до стрілецької лінії ближче ніж на 150 метрів стріляння проводиться тільки назад після виходу звіра за стрілецьку лінію.

Стріляння уздовж стрілецької лінії і за межами свого сектора категорично забороняється. Пострілом по стрілецькій лінії вважається постріл, якщо снаряд або частина снаряда пройшли на відстані ближче 10 метрів від сусіднього номера.

Мисливець має стріляти по звіру тільки в межах напевного пострілу і при явному розпізнаванні звіра. Стріляти на «шум», «шерех», по місцю коливання гілок, чагарників, по неясному мигтінню цілі категорично забороняється.

Загоничі при наближенні до стрілецької лінії повинні частіше і голосніше подавати голос, а при пострілах на лінії повинні зупинитися, ще гучніше подати

голос і, за можливістю, сховатися за стовбурами товстих дерев, якщо постріли ведуться близько до загороди.

Стріляння на облавах дозволяється лише по звіру, на якого проводиться полювання. Будь-яке інше стріляння, окрім стріляння по вовку, без спеціального на те розпорядження керівника полювання не дозволяється.

При полюванні на копитних тварин їх добування слід проводити лише згідно з наявними дозволами (ліцензіями).

Якщо після пострілів мисливець або загонич побачив, що звір впав і не піднімається або стоїть важко поранений, а дозвіл (ліцензія) на відстріл цього виду тварин у команди тільки один, мисливець або загонич повинні голосно подати сигнал «Готовий!». Цей сигнал негайно передається іншими мисливцями і загоничами по всій лінії стрільців. При цьому сигнал «Готовий!» є одночасно і командою закінчення полювання «Відбій!» і припинення будь-якого стріляння.

Якщо полювання ведеться одночасно на кілька видів тварин, мисливець або загонич при відстрілі звіра повинні подати сигнал «Готовий!» з доданням виду звіра, наприклад, «Готовий лось!». В цьому випадку дозволяється продовжувати полювання, але стріляти можна тільки по іншому звіру, на відстріл якого у команди є дозвіл (ліцензія).

При облавних полюваннях на лосів, оленів, диких кабанів і ведмедів стріляння з гладкоствольної зброї ведеться кулями на дистанції напевного пострілу, не далі 50 метрів, а з нарізної зброї не більш ніж на дистанції прямого пострілу, встановленого для того або іншого виду зброї і боєприпасів. Стріляння картечно на облавах може проводитися по вовках, рисях, косулях і в окремих випадках по дикому кабану.

Стріляння круглою кулею на облавних полюваннях забороняється, оскільки цей снаряд дає найбільшу можливість рикошету при ковзаючому попаданні в дерева, мерзлий ґрунт або інші перешкоди.

Щоб уникнути смертельної небезпеки категорично забороняється сходити з номера, кидатися до впалого, вбитого, або пораненого звіра, або звіра, що йде, до закінчення загороди і сигналу «Відбій!».

Переслідування пораненого звіра допускається тільки після закінчення облави з дозволу керівника полювання.

Керівник полювання спільно із старшим команди визначають порядок добору пораненого звіра.

Заряджати зброю на облавних полюваннях стрільцю дозволяється тільки вставши на номер. Сходячи з номера, стрілець зобов'язаний розрядити рушницю.

Стріляння по звіру, що йде на сусідній номер, не допускається. Дозволяється стріляння по звіру, що йде від сусіднього номера, за стрілецькою лінією.

Забороняється стріляння по звіру, що впав від пострілу іншого мисливця, якщо видно, що звір не може піднятися.

Підходити до звіра, що впав, навіть лежачого без руху, слід з боку спини з рушницею, готовою до пострілу. Треба мати на увазі, що нерідко звір, що

здається убитим, ще живий і має досить сил, аби кинутися на мисливця, який наближається до нього.

При підході до звіра треба стежити за положенням вух і шерстяного покриття на загривку. Якщо вуха у звіра притиснуті, а шерсть на загривку піднята, звір ще живий і небезпечний. Виявивши це, необхідно, не підходячи до звіра близько, дострелити його.

Підготовка, безпосередня організація і проведення полювання здійснюються керівником полювання, яким є мисливствознавець, егер господарства, ділянки, інший працівник мисливського господарства, фахівець, лісник, досвідченіший мисливець, обізнаний з місцем полювання і проведення облавних полювань.

Керівник полювання є відповідальним за підготовку і проведення облавного полювання, і його розпорядження, що стосуються порядку проведення полювання і техніки безпеки, обов'язкові для всіх членів команди.

6.10. Різні види екстремального туризму

Екстремальний туризм є одним з найперспективніших видів туризму, який привертає до себе дедалі більше людей.

До активних зараховують різні пригодницькі тури, пригодницькі подорожі, відвідування екзотичних місць, вулканів, островів, водопадів тощо. Зазвичай це нестандартний тур в екзотичні та екологічно чисті природні резервації, пов'язаний з незвичайними подорожами, нетрадиційними засобами транспортувань. В окремих випадках такий тур пов'язаний з ризиком і серйозними фізичними навантаженнями, вимагає сміливості та умінь. Популярний відпочинок на гірськолижних курортах — участь передбачає певну фізичну підготовку і майстерність учасників. Такий туризм близький до спортивного туризму, проте маршрути краще підготовлені та умови істотно комфортніші, ризик зводиться до мінімуму за рахунок забезпечення провідниками, проміжними таборами, туристичним спорядженням.

Особливістю екстремального туризму є його спортивний характер і участь у ньому молодіжної вікової категорії.

Водні види екстремального туризму

Дайвінг — плавання з аквалангом у пошуках підводних красот і дивовижних речей.

Вейкбордінг — комбінація водних лиж, сноуборду, скейту і серфінгу. Катер буксирує райдера, що стоїть на короткій широкій дошці. Рухаючись на швидкості 30—40 км/год. з додатковим баластом на борту, катер залишає за собою хвилю, яку райдер використовує як трамплін. У стрибку можна виконати безліч різноманітних трюків.

Для вейкбордінгу потрібен спеціалізований катер, але такі катери коштують дорого, тому в Україні і з'являються рідко. Отже, в нашій країні цей вид відпочинку майже не розвинений через свою дорожнечу.

Водні лижі — один з найвідоміших видів активного відпочинку. Це гідна заміна гірським і біговим зимовим лижам. Для занять водними лижами потрібні водні лижі, рятувальний жилет, рукавички і гідрокостюм.

Водні лижі в даний час активно практикуються на Чорноморському узбережжі.

Віндсерфінг — це овальна дошка з вуглепластика з жорсткою поверхнею для стійкості і з плавниками-стабілізаторами на нижній площині, і невеликим вітрилом, яке кріпиться до дошки. Серфінг — це те ж саме тільки без вітрила. Власне віндсерфінг і походить від серфінгу. При хорошому вітрі можна розвинути швидкість 10—12 м/с (рекорд на сьогодні — більше 70 км/год.).

Каякинг — шалено популярний за кордоном, набирає популярності і в Україні. Цей спорт одинаків, хоч і позбавлений командного духу, проте дає можливість кинути виклик стихії і залишитися з нею на самоті.

У сучасному каякингу розвиваються три основні напрями — гребний слалом, родео і сплав.

Слаломний каякинг — це уміння маневрувати на каяку, відчуваючи човен і воду.

Родео, на відміну від слалому — це не тільки віртуозна техніка, але ще і елемент гри. Фристайл на каяку — це виконання різних трюків на човні за рахунок особливостей рельєфу річки.

На каяку можна відправитися у водний похід по річці будь-якої складності, або проводити ігрові сплави на невеликому відрізку гірської річки, вибираючи окремі перешкоди у вигляді бочок, валів і водопадів і проходячи їх без нічого. Природно, щоб відчувати себе упевнено під час сплавів, необхідно володіти базовою технікою слалому і родео.

Екіпіровка. До складу екіпіровки каякера входять: човен, шолом, рятувальний жилет, спідниця (запобігає попаданню води в човен), прогумовані капші і весло.

Рафтинг — це захоплюючий спуск по гірській річці на каное або спеціальних плотах. Рафтинг — один з найбільш популярних турів, абсолютно безпечний навіть для юних туристів. Останніми роками він викликає такий величезний інтерес з боку поціновувачів екстремального відпочинку, що більшість придатних для цього туризму гірських річок були освоєні професіоналами, які тепер пропонують рафтинг-тури практично в будь-яку точку світу.

Рафт-тури в основному бувають такими: поїздки на лень або півдня і багатоденні подорожі. Під час останніх туристи потрапляють у віддалені куточки гір з незайманою природою, розбивають табір у міру проходження річки і досліджують дикі околиці навколо стоянок.

Наземні види екстремального туризму

Маунтинбайкинг — їзда на гірському велосипеді. Влаштовуються змагання і для непрофесійних маунтинбайкерів.

Спелеологія — це дослідження печер. Щоб займатися спелеологією, треба

мати серйозну підготовку, причому не тільки фізичну, але і технічну, а також психологічну. Печери бувають різними, але у будь-якому випадку надзвичайна краса печер зачаровує. Озера, химерні вигини, незвичайне світло. Якщо повеже, можна знайти і печерні перлини (вони утворюються у ваннах з проточною водою, але дуже рідкісні).

Спелестологія — це захоплююча суміш туризму і науки, що вивчає порожнини штучного походження. У найширшому сенсі слова спелестологія — це наука про штучні підземні споруди. Спелестологія тісно пов'язана із спелеологією, тільки спелеологів цікавить проникнення в підземні пустоти та приміщення, що на даний час покинуті та становлять певний історичний інтерес: покинуті каменоломні, шахти, водоводи, колодязі, підземні ходи, підземні храми і монастирі тощо.

Х-гонки — це коли одні і ті ж люди настільки добре і універсально підготовлені, що можуть лізти на скелі, скакати на коні, сплавлятися на каяку або плоту по порогах, мчати по горах на велосипеді і спускатися по мотузках під водопадом. Ці люди об'єднуються в команди, і беруть участь у змаганнях, де їх мета — шонайшвидше пройти дистанцію в 300—400 кілометрів, використовуючи свої навички. Це називається «мультиспорт», або «екстремальні» (а частіше навіть «пригодницькі») гонки.

На Заході щорічно проводиться більше 200 екстремальних гонок. Наприклад, найбільші гонки проводяться у Великобританії, організовані «Асоціацією Екстремальних Гонак Сполученого Королівства та Ірландії».

Гірські види екстремального туризму

Альпінізм вважається найбільш екстремальним відпочинком. Сьогодні альпінізм є цілою індустрією, яка рівномірно розвивається і популяризується. Як правило, для сходжень прийнято вибирати літо, коли погода дозволяє з мінімальними втратами дістатися до пам'яченої вершини. Проте любителі найгостріших відчуттів не зупиняються і взимку. А складні погодні умови і схід лавини тільки додають гостроту подорожі. У гори йдуть, щоб випробувати себе, ризикнути, подолати все і дістатися до вершини. Для цього потрібно бути добре фізично підготовленим.

Спорядження для забезпечення безпеки. У спортивному скелелазінні використовується різноманітне альпіністське спорядження, що забезпечує пересування спортсменів і їх безпеку, а також деякі спеціальні пристрої, наприклад, страхувальна лебідка з тросом і блоками. Основою забезпечення безпеки скелелазів є верхня страховка. Її проводять звичайним альпіністським мотузком діаметром 9—12 мм або сталевим тросом діаметром 3—4 мм за схемою: скелелаз-блок-страховник.

Верхня страховка — основа безпеки — необхідна на тренуваннях і змаганнях. Проте сенс її полягає не тільки в цьому. Верхня страховка сприяє також швидшому і ефективнішому освоєнню скелелазів техніки лазіння.

Кращою з погляду організації верхньої страховки слід вважати скелю, у

верхній частині якої є широкий майданчик із зручним підходом до неї збоку. Якщо немає зручного підходу до майданчика, наміченого для організації верхньої страховки, спочатку пробираються до неї по стіні із взаємною страховкою. Це повинно бути доручено кваліфікованим альпіністам.

Верхня страховка децю відрізняється від верхньої страховки, що застосовується альпіністами на сходженні. Наявність двох страховиків обов'язкова. Другий страховик орудує вільним кінцем мотузку, видаючи або вибираючи його від товариша, що стоїть попереду.

Цей спосіб страховки хороший тим, що ані при підйомі по скелі, ані при швидкому спуску по мотузку скелелаз не відчуватиме натягнення мотузку, який знаходиться ніби в стані невагомості.

Для забезпечення оперативності при такій страховці необхідний хороший радіо- або телефонний зв'язок між страховиками, що знаходяться над маршрутом, і коректувальником страховки, що сидить внизу, оскільки страховики не бачитимуть, що робиться на трасі, і не зможуть своєчасно реагувати.

У тих випадках, коли маршрут змагань піднімається на велику висоту, страховка мотузком іноді стає малоефективною. Причина в тому, що при зриві скелелаз мотузку сильно витягується під навантаженням і він, по суті, кілька метрів летить майже у вільному падінні, поки мотузку не натягнеться. Щоб уникнути цього, потрібно забезпечувати страховку з двох пунктів: нижню половину маршруту забезпечує укріплений там блок або страховик, що влаштувався на середині траси, верхню половину — страховик, що знаходиться вгорі. Скелелаз після проходження нижньої половини перестьобується на другий страховальний мотузку.

Під час змагань на дуже високих маршрутах, аби уникнути великої амортизації, мотузку доцільно замінити тросом. Лебідка може бути встановлена також над трасою або під нею, що забезпечує велику оперативність. Але і цей спосіб не позбавлений недоліку: при спуску по мотузку скелелазу доведеться протягувати трос через блок масою свого тіла.

Перш ніж прикріпити кінець троса до грудного об'язування, стартер зобов'язаний правильно покласти трос на скелю, щоб він піде не чіпляючись за виступ або вітку. У міру підйому спортсмена по скелі страховик, обертаючи ручкою барабан лебідки, намотує на нього трос. Трос весь час повинен мати достатнє провисання. У цьому і полягає мистецтво страховки. Не можна тримати трос у натягнутому стані, що полегшує, а іноді погіршує лазіння. Зрив при натягнутому тросі не заподіє травми (1—1,5 м вільного польоту).

Забороняється передавати страховку на лебідці не закріпленому до неї альпіністу. Це може призвести до серйозних наслідків.

Карабіни страховальні. Сполучна ланка при роботі з мотузкою і крюком. За нормами, затвердженими УІАА в 1981 році, карабіни повинні мати розривну міцність 2200 кг уздовж великої осі і 600 кг уздовж малої осі. На карабіні, відповідно до вимог УІАА, має стояти клеймо підприємства-виробника і максимальне навантаження на велику вісь (але не менше 2200 кг). Карабіни,

використовувані в ланцюгах страховки повинні мати запобіжні муфти, що виключають мимовільне відкриття їх клямок.

Останнім часом промисловістю випускаються дюралеві карабіни. Вони легкі, міцні, зручні. Проте при протравленні крізь них навантажених мотузку вони протираються. Протерті місця слугуватимуть концентраторами напруг при підвищеному навантаженні на карабін і карабін вже не «триматиме» необхідні 2200 кг навантаження.

Основний мотузку. Виготовляється з сучасних синтетичних матеріалів. Призначається для утримання учасника у разі зриву, а також для підйому і спуску по ньому або витягування вантажу. Повинний мати розривну міцність не нижче, ніж у карабінів (у крадіх іноземних зразків розривна міцність мотузку доходить до 3100 кг) і володіти здатністю поглинати енергію падіння.

Діаметр основного мотузку не може бути менше 10 мм.

Мотузку, які навіть трохи надірвані («побиті»), вже не триматимуть обумовлене навантаження. Вже з самого моменту своєї появи синтетичні волокна починають руйнуватися. Особливо інтенсивно цей процес йде під впливом прямого сонячного світла (ультрафіолетового випромінювання), пари агресивних середовищ (аміаку, різних розчинників тощо). Категорично забороняється використовувати мотузку, забруднені фарбами і герметиками.

Репшнур. Тонкий допоміжний мотузку діаметром 6—7 мм, виготовляється з тих само матеріалів, що і основний мотузку. Стандарт УІАА обумовлює розривне зусилля при статичному вантаженні 6 мм репшнура в 720 кг. Категорично забороняється використовувати одинарний репшнур, як елемент страховального ланцюга. Так само категорично забороняється використовувати репшнур для динамічної страховки.

Затиски (жумарі, кролі, шунти, кулачки та ін.) — пристрої, що дозволяють мотузку проходити крізь них тільки в одному напрямі. Затискні пристрої працюють за одним з двох принципів: затиск мотузку між ексцентриковим кулачком і корпусом та перелом мотузку кулачком усередині корпусу. Обидва прийоми спрямовані на збільшення тертя між затиском і мотузкою до припинення ковзання мотузку усередині затиску. З тією ж метою (збільшення тертя між затиском і мотузкою) робочу поверхню кулачка часто забезпечують зубцями. При підвищенні навантаження на такий затиск він починає псувати обплетення мотузку. Саме тому не треба дозволяти учасникам використовувати затиски для натягнення мотузку.

При перевірці саморобних жумарів слід звертати увагу на те, що кулачок повинен притискувати мотузку до корпусу не в одній єдиній точці, а на деякій ділянці. Дуже часто у саморобних жумарів задня (рідше передня) кромка «вгризається» в мотузку при навантаженні.

Спускові пристрої («вісімки», «пелюстки» та ін.) гальмують проходження мотузку крізь них у будь-якому напрямі. Залежно від натягнення мотузку змінюється величина тертя мотузку усередині спускового пристрою, аж до повного припинення ковзання мотузку.

Спускові (вони ж гальмівні) пристрої не повинні мати гострих кромки, об які можливо зіпсувати мотузок.

Страховальні системи. Призначені для виключення небезпечних навантажень на організм людини під час зриву або руху по мотузках.

Ширина ременів (стрічок) грудного обв'язування і альтанки повинна бути не менше 43 мм. Ширина бретель обв'язування — не менше 28 мм.

Кожен має самостійно, без сторонньої допомоги, надягати страховальну систему на себе.

Страховальна система повинна забезпечувати вільне висіння без больових відчуттів протягом 10 хвилин в розслабленому стані. Навантаження при цьому має рівномірно розподілятися між обв'язуванням і альтанкою. Альпініст повинен вільно ворухити кінцівками. Місце підвіски системи не повинне бути нижче грудни людини. З положення зависання вниз головою альпініст має самостійно повернутися у вертикальне положення вгору головою. При роздільній системі місце прив'язки альтанки з обв'язуванням повинне бути дещо вищим за грудину. Грудне обв'язування має щільно огинати груди під пахвами.

Хребет не повинен прогинатися під час вільного висіння в страховальній системі. Пряжки системи не мають залишати сліди на тілі людини. Вони не повинні розташовуватися під пахвами, в районі нирок і між ніг. При будь-якому навантаженні пряжки мають розташовуватися паралельно тілу людини.

Грудне обв'язування повинне витримувати навантаження в 1600 кг. При цьому не має бути пошкоджень у стрічках і швах. При випробуванні обв'язування повинне витримувати навантаження протягом однієї хвилини. Потім випробування повторюється, але вже протягом п'яти хвилин. Якщо перенести це навантаження на елементи обв'язування, то петлі обв'язування повинні витримувати по 800 кг кожна.

Система повинна мати достатню міцність плечових бретель. Згідно з вимогами UIAA плечові лямки, насамперед, спрямовані на запобігання випаданню з системи у разі падіння або зависання вверх ногами.

При спусках на петлі з'єднання системи припадає потрійне навантаження — три ваги людини. Тому її міцність з урахуванням можливих екстремальних ситуацій повинна складати 1000 кг.

Обв'язування при експлуатації в умовах низьких температур (-20°C) має забезпечувати ті ж показники міцності. Шви повинні мати контрастний колір, аби можна було визначити їх потертість. Металеві частини повинні мати радіус кривизни кромки не менше 3 мм. Це означає, що пряжки мають бути завтовшки 6 мм.

Каски. Застосовуються для захисту голови учасників від різних ударів. Каска повинна бути обладнана амортизуючим вкладишем, надійним пристроєм для кріплення на голові і шнуром для кріплення до страховальної системи учасника.

Рукавиці. Призначаються для захисту кистей рук при роботі з мотузкою. Зазвичай використовуються робочі рукавиці з брезенту або щільної бавовняної тканини. Текстильні рукавички зручні у використанні, але недовговічні, можуть розірватися або протертися ще до закінчення проходження альпіністом дистанції. Шкіряні рукавиці забезпечують збільшення сили тертя при утриманні основного мотузка в 1,5—2 рази, в порівнянні з брезентовими рукавицями.

Безпека дистанції. При організації місць страховки і самостраховки, вантажних точок необхідно керуватися правилом «одна людина — один мотузок». На сніжному рельєфі несуча здатність льодорубу, забитого в щільний вологий сніг, досягає 60—80 кг. А навантаження на льодоруб при зриві на 45° сніжньому схилі досягає 500 кг, що означає, що необхідні додаткові заходи щодо збільшення несучої здатності льодорубу.

Несуча здатність льодорубу, закрученого в «стандартний» лід (750 кг/куб. м) 2000 кг, при навантаженні перпендикулярної осі; 1500 кг — при вириваючому навантаженні льодорубу уздовж осі.

Несуча здатність:

- вертикальних скельних крюків з м'якої сталі — близько 300 кг;
- горизонтальних скельних крюків з м'якої сталі — близько 600 кг;
- вертикальних скельних крюків з твердої сталі — близько 1000 кг;
- горизонтальних скельних крюків з твердої сталі — до 2000 кг.

Блокування двох крюків компенсаційною петлею збільшує несучу здатність системи в 1,6 рази; блокування трьох крюків компенсаційною петлею збільшує несучу здатність системи в 2,6 рази.

Гірська хвороба. Розвиток гірської хвороби залежить від віку, статі, фізичного і психічного стану, ступеня трепованості і тривалості кисневого голодування, інтенсивності фізичних навантажень, висотного досвіду. Недостатнє харчування і неповноцінний відпочинок, що передують подорожі, відсутність акліматизації знижують стійкість організму.

Хвороба може виявлятися як раптово — при надмірному перенапруженні в умовах кисневого голодування, так і поступово. Перші ознаки її — апатія, втома, сонливість, нездужання, запаморочення. У разі продовження перебування на висоті, виникають розлади травлення, нудота і блювота, порушується ритм дихання, з'являються озноб і лихоманка.

Надалі, особливо при підвищенні висоти сходження, хвороба може прогресувати: головний біль укриває заострюється, сонливість виявляється сильніше, можуть бути носові кровотечі, різко виражена задня, підвищена дратівливість, можлива втрата свідомості, синюшність шкіри і слизових.

Інтенсивність розвитку гірської хвороби залежить від висоти.

800—1000 м. Як правило, висота переноситься легко, проте у деяких людей спостерігаються невеликі відхилення від норми.

1000—2500 м. Фізично нетреновані люди переносять деяку млявість, вини-

кає легке запаморочення, частішає серцебиття. Симптомів гірської хвороби немає.

2500—3000 м. Більшість здорових не акліматизованих людей відчувають дію висоти: легкий головний біль, у деяких хворобливі відчуття в м'язах і суглобах; знижується апетит, порушується ритм дихання, виникає підвищена сонливість. Проте яскраво виражених симптомів гірської хвороби у більшості здорових людей немає, а у деяких спостерігаються зміни в поведінці: піднесений настрій, зайва жестикуляція і балакучість, безпричинна веселість і сміх (як при легкому алкогольному сп'янінні).

4000—5000 м. З'являється гостра і така, що важко триває (в окремих випадках) гірська хвороба. Різко порушується ритм дихання, скарги на задуху. Нерідко виникає нудота і блювота, виникають болі в ділянці живота. Збуджений стан змінюється занепадом настрою, розвивається апатія, байдужість до навколишнього середовища, меланхолійність. Яскраво виражені ознаки захворювання, звичайно, виявляються не відразу, а протягом деякого часу перебування на цих висотах.

5000—7000 м. Відчувається загальна слабкість, важкість у всьому тілі, сильна втома. Біль у скронях. При різких рухах — запаморочення. Губи синіють, підвищується температура, часто з носа і легенів виділяється кров, а іноді починається шлункова кровотеча. Виникають галопінації.

При тривалому знаходженні на висоті організм зазнає ряд фізіологічних змін, що є пристосовними реакціями організму для збереження нормальної життєдіяльності. Акліматизація залежно від термінів перебування в горах може бути повною або частковою. Для туристів і альпіністів характерна часткова акліматизація через порівняно короткий термін подорожі.

Період часткової акліматизації для кожної людини може варіюватися. Часткова акліматизація найшвидше і повно настає у фізично здорових людей у віці від 24 до 40 років. В умовах фізичної активності 14-денний термін є достатнім для часткової акліматизації.

Безпосередньо в період походу необхідна значна фізична активність навіть на бивуаках, що примушує організм швидше пристосовуватися до висоти.

У цей період рекомендується раціон харчування калорійністю до 5 тис. ккал. з підвищеним 5—10% змістом вуглеводів, і в першу чергу — глюкози. Враховуючи обезводнення організму, споживання рідини повинне бути не менше 4—5 л на добу. Потрібне також підвищене споживання вітамінів (у 2—3 рази), особливо групи В, що беруть участь у процесі окислення (В1, В2, В6, В12, В15), а також вітамінів С, РР, фолієвої кислоти, вітаміну А.

Для прискорення акліматизації можливе застосування адаптогенів — речовин, які сприяють пристосуванню організму до екстремальних умов (женьшень, елеутерокок, лимонник китайський). Ефективне застосування суміші Н. Н. Сиротиніна: 0,05 г аскорбінової кислоти, 0,5 г лимонної кислоти і 50 г глюкози на один прийом або сухий чорносмородинний напій (у брикетах по 20 г), що містить глюкозу і органічні кислоти.

При появі ознак гірської хвороби необхідно звільнити хворого від частини або від всього вантажу, понизити темп руху, зробити зупинку. Часто цих заходів буває досить, щоб запобігти подальшому розвитку хвороби.

При наростанні захворювання необхідно зробити тривалу зупинку і застосувати лікарські засоби: при головному болі — приймати анальгін (по 1 г на прийом, не більше 3 г в добу), при нудоті і блювоті — аерон, валідол, кислі фрукти і соки, при безсонні — триоксазин, гарячий німецький чай.

У разі підозри на запалення легень, потрібно вжити заходів щодо швидкого спуску до висоти 2000—2500 м.

При розвинутому запаленні легень і важкій формі гірської хвороби необхідний прийом еритроміцину, підшкірні введення кофеїну. Потрібна термінова евакуація в лікарню.

Гірські лижі і сноуборд. Гірські лижі — один з найстаріших видів активного відпочинку. Майже будь-який гірськолижний курорт пропонує якісний і різноманітний гірськолижний сервіс, є спуски як для професіоналів, так і для новачків, яких завжди можуть навчити правильно кататися місцеві інструктори. Спорядження: комплект лиж, кріплення, палиці, черевики, костюм, шолом, маска, рукавички.

Сноубординг — спуск по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці. Це більш агресивний, активний і екстремальний вид, ніж гірські лижі. Сноубординг як окремий вид спорту з'явився в Америці в 60-х роках ХХ століття. Існує багато спеціальних трас з трамплінами та іншими всілякими перешкодами, на яких сноубордисти можуть робити різні акробатичні трюки. Але в останнє особливо популярним серед сноубордистів став хаф-пайп (від англ. half-pipe «пів-труби») — споруда зі снігу, схожа на рампу для ролерів.

Взагалі екстремальні захоплення, пов'язані з гірськими лижами і сноубордом, можна розділити на кілька груп: freeskiing або freeride — це спуск по крутих непідготовлених схилах зі складним рельєфом; heliskiing — те ж саме, але з використанням вертольота як засобу доставки на гору; ski-touring (randonee ski) — ски-тур, гірський туризм з використанням лиж і спеціальних кріплень для підйому вгору;

Лижний альпінізм — сходження на гору з метою спуститися з вершини на лижах або сноуборді (використання страховки, або якого-небудь додаткового спорядження, окрім лиж, на спуску порушує «чистоту» такого сходження); останніми роками з'явилася new school — щось на зразок сноубордистського фристайлу.

Гірськолижний туризм, мабуть, найбільш розвинений зі всіх видів екстремального туризму в Україні. У нас є досить високого рівня гірськолижні курорти. І хоча вони значно поступають своїм аналогам, наприклад, в європейських країнах, наші туристи з середнім доходом із задоволенням відвідують українські курорти.

Під час перебування у високогір'ї може виникнути снігова сліпота.

Снігова сліпота виникає в результаті сонячного опіку слизистої оболонки

ока і сітківки, викликаного яскравим сонячним світлом, що відбивається снігом, льодом або поверхнею води.

При сніговому засліпленні виникає сильна сльозотеча, світлобоязнь, почервоніння очей. У важких випадках можлива тимчасова втрата зору.

Для запобігання сніговому засліпленню слід користуватися окулярами зі склом, що поглинають 50—70% світла.

При розвитку симптомів необхідна темна пов'язка на очі, холодні компреси, промивання очей 2—4-% розчином борної кислоти. Якщо зір не відновлюється, слід евакуювати хворого до лікарні.

Повітряні види екстремального туризму

Парашутний спорт. Класичний парашутизм включає дві вправи: перше — стрибки на точність приземлення. Завдання полягає в ураженні мішені розміром в 3 см. Раніше, при круглих куполах, мішень була великою (коло, діаметром в 100 метрів), і відхилення у 80 метрів було достатньо непоганим результатом. Із вдосконаленням техніки мішень зменшувалася в розмірах. Після появи щільного куполу УТ-15 мішень стала мати розмір 10 см, а після винаходу куполів «плануюча оболонка» мішені прийняла розміри, які існують і сьогодні. Зараз для перемоги на змаганнях необхідно показати серію результатів з відхиленням в 0 сантиметрів.

Друга вправа — комплекс фігур у вільному падінні. Достатньо консервативний вид спорту: сам комплекс фігур не зазнає змін вже багато років. Вимагає вигостреної майстерності і постійності в результатах.

Групова акробатика. Дана дисципліна переслідує мету побудови максимальної кількості різних фігур командою з кількох парашутистів. Класична кількість парашутистів у команді — 4 і 8. Бувають також команди з 16-ти спортсменів. Основні фігури для побудови, звичайно, оголошуються наперед, назви ж цих фігур дають деяке уявлення про те, як вони виглядатимуть: «чарка», «зірка» тощо. Команда з чотирьох чоловік може побудувати близько 30 фігур за час вільного падіння.

Купольна акробатика — полягає в побудові формацій з куполів розкритих парашутів. Цим вона кардинально відрізняється від інших видів парашутного спорту, де робота над результатом йде до розкриття парашута (окрім стрибків на точність приземлення).

При виконанні фігур купольної акробатики парашутисти входять у безпосередній контакт з парашутами інших спортсменів, при цьому часто відбуваються завали куполів. Тому парашутистам, що займаються купольною акробатикою, потрібне особливе устаткування. Куполи мають бути стійкими, добре навантаженими і володіти можливістю точного регулювання швидкості.

Фристайл — порівняно молодий вид парашутизму, виник приблизно 10 років тому. Полягає в показі спортсменом різних фігур у вільному падінні. Тут оцінюються краса, складність елементів, виконаних парашутистом, а також

майстерність повітряного оператора, який проводить зйомку спортсмена в повітрі.

Відпрацювання фігур на землі вимагає спеціального устаткування, якого немає на кожній дроп-зоні, і це, так само як і відсутність достатньої інформації про фристайл, гальмує розвиток даного виду в Україні.

Скайсерфінг — це стрибки на лижах з виконанням різних фігур у вільному падінні. Аеродинаміка лижника сильно відрізняється від простого вільного падіння, тому стрибки на лижах вважають практично іншим видом спорту. Оскільки всі елементи виконуються в стані вільного падіння, то для оцінки стрибка необхідний повітряний оператор, щоб на основі відеозапису, зробленого цим оператором, члени журі змогли виставити свої оцінки. Таким чином, команда складається з двох членів — спортсмена-лижника і спортивного оператора. У залік йде тільки перші 50 секунд відеозапису стрибка. Оцінюється майстерність і артистизм виконання фігур, а також якість роботи оператора.

V. A. S. E. jumping. Бейс-джамперу для заняття улюбленою справою — стрибками з парашутом — не потрібен літак або інша техніка, що літає. Він обходиться звичайним ліфтом, а часто і власними руками і ногами плюс альпіністське спорядження.

Спортсмен-бейсер забирається на дах якої-небудь будівлі, бажано хмарочоса, або яку-небудь телевежу, гору або скелю, і стрибає вниз. Навіть ентузіасти цього виду спорту говорять, що це один з найнебезпечніших видів, навіть на фоні екстремальних.

Популярні і такі види активного відпочинку, як польоти на повітряних кулях і дельтапланах. Дальність польоту на повітряній кулі залежить від сили вітру. Повітряні кулі піднімаються на висоту до 1000 м. Місце приземлення повністю залежить від метеоумов.

Дельтапланеризм входить до числа всесвітньо відомих видів спорту, що швидко розвиваються. Апарати зараз неймовірно стійкі, міцні, і польоти на них можуть бути обмежені лише погодними умовами і досвідченістю самого пілота.

Екзотичні види екстремального туризму

Космічний туризм — найдорожчий і, мабуть, найбільш екзотичний вид екстремального туризму — подорож на орбіту Землі. Наразі космічних туристів одиниці.

Кайтсерфінг. Сутність його полягає в тому, що людина, яка стоїть на дошці, розганяється за допомогою повітряного змія, мотузка від якого знаходиться у неї в руках. Займатися кайтсерфінгом можна як в горах, так і на рівнинній місцевості, єдиною обов'язковою умовою є вітер. Можна навіть кататися по будь-яких полях, яких завгодно плоских або горбистих. Але найкраще кататися на дошці по водоймищах, покритих крижаною кіркою, і запорошених снігом. До того ж русла річок або озер, як правило, є найлегшими місцями. Всесезонна універсальність дозволяє використовувати повітряних зміїв взимку і

влітку. Деякі професіонали здійснюють стрибки до 100 метрів у довжину і 30 у висоту. Кайт дозволяє розвивати швидкість, що перевершує швидкість вітру більш ніж в два рази. Реально досяжна швидкість пересування — 60—70 км/год, а найвища — близько 200 км/год.

Джсайло-туризм — це один з видів екзотичного екстремального відпочинку — життя в первісному племені зі всіма принадами первісного побуту.

Туризм на Північному і Південному полюсах. Нещодавно почали здійснюватися круїзи до Арктики і Антарктики. Дедалі більше людей бажають побувати в екстремальних кліматичних умовах і подивитися на екзотичних тварин, зокрема пінгвінів. До того ж Північний і Південний полюси найбільш екологічно чисті місця на Землі.

Зустрічаються і такі екзотичні тури, як поїздка до Чорнобиля або подорожі джунглями. Охочих поїхати до Чорнобиля, із зрозумілих причин, не багато. Адже і після майже двох десятиліть екологічна обстановка в цьому районі далека від оптимальної. Звичайно, відправляють туди любителів гострих відчуттів у спеціальних костюмах у супроводі фахівців з дозиметрами. Проте доступ в заборонену 30-кілометрову зону закритий для вагітних і неповнолітніх, оскільки безпосередньо поблизу АЕС випромінювання у багато разів перевищує допустимі межі.

Тут можна побачити захоплюючу картину: вимерле місто, скрізь висока трава і дика природа. Без втручання людини зона перетворилася на неповторний природний парк. Тут з'явилися нові види рослин, відродилися популяції вимираючих тварин. Орлани-білохвости, рисі, сірі вовки, здичавілі коні захопили місцевість.

Під час подорожі в джунглі у туристів з'являється можливість буквально стати частиною природи, але при цьому виявитися відрізнаними від цивілізованого світу. І навіть якщо така туристична група має сучасні засоби супутникового зв'язку, для приходу допомоги може знадобитися декілька годин або днів. Тому будь-яка надзвичайна подія може призвести до серйозних наслідків.

6.11. Правила виживання людини в екстремальних умовах

Виживання людини в екстремальних умовах залежить від багатьох чинників: фізичного і психологічного стану, запасів їжі і води, ефективності спорядження тощо.

На життєдіяльність людини великий вплив справляють не лише її воля, рішучість, зібраність, витривалість, але і знання природи. Люди гинуть від спеки і спраги, не підозрюючи, що в трьох кроках знаходиться рятівне джерело води; замерзають у тундрі, не зумівши побудувати укриття зі снігу; гинуть з голоду в лісі, де багато дичини; стають жертвами отруйних тварин, не знаючи, як надати першу медичну допомогу при укусі.

Важливе значення для життєдіяльності людини в умовах автономного існування мають зовнішнє середовище і клімат. Чинники зовнішнього середовища,

що впливають на людину, вельми різноманітні. Це температура і вологість повітря, вітер, сонячна радіація, отруйні змії, хижі тварини та ін.

Для виживання в екстремальних умовах людини необхідно вирішити три найважливіших завдання:

- 1) зуміти захистити себе від переохолодження або перегріву залежно від місцевості і погодних умов;
- 2) встановити денну норму витрачання води, а недоторканий запас залишити на крайній випадок. Необхідно також вжити заходів для знаходження джерел води;
- 3) скласти харчовий раціон і переконатися, що вода є в достатній кількості для споживання і приготування їжі.

Застосування сильнодіючих препаратів в екстремальних ситуаціях

Одним з найважливіших чинників забезпечення безпеки в туризмі є знання основ першої медичної допомоги і комплектації аптечки швидкої допомоги. Неправильна медична допомога може різко погіршити стан потерпілого та спричинити загибель, тоді як відсутність такої «допомоги» зберегла б їм життя.

Отже, не можна непрофесіоналам намагатися надати допомогу сильнодіючими препаратами. Навіть лікар у такій ситуації може неправильно оцінити ситуацію і зробити фатальну помилку. Звідси висновок — потрібно виключити з арсеналу медикаментів такі сильнодіючі препарати, як лазикс, промедол, морфін, каліпсол, седуксен, реланіум тощо. Використання цих препаратів непрофесіоналами неприйнятно. Як знеболюючі потрібно використовувати ненаркотичні анальгетики: кетарол, вольтарен, баралгін або трамал (вони не пригніблюють дихання). Лазикс можна використовувати тільки при ізольованих черепно-мозкових травмах, або не використовувати взагалі, оскільки при невеликому ушкодженні потерпілий і так виживе, а при обширному — це йому все одно не допоможе, він загине, незалежно від того, чи вводився йому лазикс, чи ні. Врятувати може лише швидке транспортування в нейрохірургічний стаціонар.

Для гарантування безпеки необхідно дотримуватися таких правил:

- при хворобі учасника експедиції не доцільно продовжувати подорож і намагатися його лікувати на маршруті;
- у разі будь-якої серйозної травми, організувати аварійний схід з маршруту;
- у спільне спорядження групи повинна входити добре укомплектована аптечка. При підготовці маршруту слід наперед намітити і вивчити аварійні шляхи сходу з маршруту.

Орієнтування в просторі

Орієнтування на місцевості полягає в умінні знайти напрям сторін світу і своє місцезнаходження відносно навколишніх предметів, зокрема елементів рельєфу. Воно відіграє вкрай важливу роль, оскільки, знаходячись у природ-

них умовах, людині доводиться орієнтуватися постійно. Звичайно, для точного визначення сторін горизонту і свого місцезнаходження оптимальним варіантом є наявність топографічних карт і компаса. При їх відсутності в ясну погоду орієнтування в просторі можливе за допомогою сонця, Полярної зірки, місяця. Деякі місцеві ознаки, особливо в похмуру погоду, також можуть полегшити орієнтування.

Визначення сторін горизонту за рельєфом, ґрунтом, вітром і снігом. Вологість ґрунту біля великих каменів, окремих будівель, а також пнів слугує свого роду орієнтиром — влітку ґрунт більш зволожений з півночі від цих предметів, ніж з півдня.

Південні схили гір і пагорбів, як правило, бувають сухіше північних, менш задерновані і сильніше схильні до процесів розмивання.

Сніг біля скель, великих каменів, пнів, споруд тане швидше з південної сторони, яка сильніше освітлюється променями сонця. У ярах, лощинах, ямах він швидше тане з північної сторони, позаяк на південні краї заглиблень не потрапляють прямі промені сонця, що падають з півдня.

На південних схилах гір і пагорбів утворення проталин відбувається тим швидше, чим більше крутизна схилів. Біля північного узлісся лісу ґрунт звільняється з-під снігу іноді на 10—15 днів пізніше, ніж біля південної. У березні-квітні навколо стволів окремо стоячих дерев, пнів і стовпів у снігу утворюються лунки, витягнуті в південному напрямі. Весною на обернених до сонця схилах під час танення снігу утворюються витягнуті на південь виступи — «шипильки», розділені виїмками, відкрита частина яких обернена на південь.

Визначення сторін горизонту за спорудами. Різні споруди в деяких випадках теж можуть слугувати хорошими орієнтирами. В основному це споруди релігійного культу: церкви, мечеті, синагоги тощо, які відповідно до релігійних канонів будувалися досить суворо орієнтованими за сторонами горизонту.

Вівтарі і каплиці православних церков обернені на схід, а дзвіниці — на захід. Опущений край нижньої шаблони хреста на куполі звернений до півдня, піднятий — на північ.

Вівтарі лютеранських церков обернені тільки на схід, а дзвіниці — на захід. Вівтарі католицьких церков обернені на захід.

Кумирні, пагоди, буддійські монастирі фасадами обернені на південь. Виходи з юрт також обернені на південь.

Визначення сторін горизонту в лісі. У густому лісі нерідко орієнтуються, піднявшись на високе дерево. За місяцем можна судити про розташування близьких круч або крутих схилів, визначивши подвоєну відстань до них за часом проходження звуку. Якщо відоме розташування річкової системи і в лісі є річки, то за орієнтир можна прийняти їх.

Вийшовши на стежку, потрібно уважно її оглянути. Якщо гілка б'є в обличчя або в груди — зі стежки треба піти: вона звірина і до житла людини не приведе. Заблукавши, найнадійніше повернутися своїми слідами до початкового пункту ходьби і орієнтуватися знову. Якщо цього зробити не можна, то

слід вийти до будь-якого лінійного орієнтиру — річки, дороги, просіки, напрям яких відомий, застосувавши для цієї мети грубо визначений перпендикуляр до вибраного орієнтиру. Визначити напрямом на дорогу можна за звуком автомобілів або потягів, що проходять.

Затримавшись у лісі, корисно знати, що вітер на відстані 100—200 м від узлісся майже не відчувається; влітку в лісі холодніше, ніж в полі, а взимку тепліше; вдень прохолодніше, а вночі тепліше. Ґрунт в лісі промерзає на меншу глибину, ніж в полі. Сніг у густому лісі сходить на 2—3 тижні пізніше, ніж на відкритому місці. Опадів затримується на листяних деревах близько 15%, на сосні — близько 20—25%, на ялині — до 60%, на ялиці — до 80%.

Для орієнтування в просторі значення має і вміння оцінити відстань. Найточніше вона визначається за допомогою підрахунку своїх кроків, за умови знання довжини кроку. Середня довжина двох кроків може бути прийнята рівною 1,5 м.

Орієнтування в часі

Визначення часу доби є не менш важливим компонентом орієнтування, ніж визначення місцезнаходження. Звичайно, найнадійніший і точний спосіб визначення часу можливий лише за наявності механічного або електронного годинника. Проте і без них можливе визначення часу в природних умовах. Воно матиме достатньо приблизний характер, але може зіграти свою важливу роль, особливо в умовах автономного існування.

Відносно точно можна визначити час за сонцем, місяцем та сузір'ями. Але це вимагає певних знань зоряного неба. Доступніше визначення часу доби за активністю деяких рослин і птахів. Відомо, що квіти деяких видів рослин розкриваються і закриваються в певні години. Птахи прокидаються також у певні години, про що можна дізнатися за їх співом.

Географічні зони з низькими екстремальними температурами

Боротьба із впливом на організм низьких температур є основною проблемою автономного існування людини в цих природних зонах. Виживання людини в першу чергу залежить від одягу і наявності притулку.

Існує пряма залежність часу, протягом якого організм зберігає тепловий комфорт, від температури навколишнього середовища і теплоізоляційних властивостей одягу.

Людина, одягнена в літній комбінезон, при температурі -5°C знаходиться в стані теплового комфорту не більше півгодини. Стільки ж часу пройде, якщо на ній вовняна білизна і ватна куртка (зовнішня температура -30°C) або комплект, що складається з вовняної білизни, вовняного светра і хутряної куртки з штанами (-50°C). Якщо куртку покрити водовітрянепроникною тканиною і забезпечити теплою підстилкою, людина почне мерзнути через 55—60 хв. Навіть найтепліший одяг може забезпечити підтримання позитивного

теплого балансу при негативних температурах зовнішнього середовища лише дуже обмежений час. Рано чи пізно теплові втраги виявляться більшими, ніж генерація тепла, і почнеться охолодження організму.

Одяг забезпечує збереження тепла в організмі лише обмежений час, тому людині, що терпить лихо, слід поспішати з будівництвом тимчасового притулку. Кращим будівельним матеріалом є сніг. Він добре піддається обробці і має відмінні теплоізолюючі властивості внаслідок високого (до 90%) вмісту повітря. Завдяки цій властивості температура повітря в сніжних притулках на 15—20°C вище зовнішньої. Обкладання зі снігової цегли значно утеплює будь-який похідний намет. За допомогою такого обкладання товщиною 40—60 см можна підвищити температуру в наметі на 10—15°C у порівнянні із зовнішньою, не вдаючись до нагрівальних приладів.

В особливих випадках найішим житлом, що не вимагає при будівництві особливих фізичних зусиль, може стати надувний рятувальний пліт. При найменшій засобах обігріву (дві стеаринові свічки) в 25-градусний мороз температуру повітря усередині притулку можна підняти до +1°C. Температуру усередині плоту вдається підтримувати ще вищою, якщо його додатково утеплити шаром сніжних блоків.

Для обігріву тимчасового притулку, приготування їжі, розтоплення снігу і кип'ятіння води використовують різноманітні засоби — стеаринові свічки, пігулки сухого спирту, жир здобутих на полюванні тюленів, моржів, карликові дерева, торф'яний дерен, суху траву, плавник (викинуті на берег стоволи і великі гілки дерев). Торф'яний дерен треба заздалегідь нарізати невеликими брикетами і підсушити, а суху траву обов'язково зв'язати в пучки.

Найбільш зручна для обігріву невеликого притулку жирова лампа. Конструкція її проста. У денці консервної банки пробивається отвір, через який опускається гніт зі шматка бінта, носової хустки або іншої тканини, заздалегідь змочених або натертих жиром. Шматки жиру укладаються зверху на денце і жир, плавлячись, стікатиме вниз, підтримуючи полум'я. Приплив повітря до лампи забезпечують 3—4 отвори, пробиті збоку. Можна зробити лампу з плоскої консервної банки, коробки від аптечки або просто із заломленого по краях металевого листа. Її запаливають пальним, в яке опускається половина гніту. Дві такі лампи можуть забезпечити в притулку позитивну температуру при найпотішому морозі.

Харчування в екстремальних умовах

Харчування відіграє одну з основних ролей у виживанні людини в умовах автономного існування. Необхідно вміти визначати якість продуктів, знати способи їх приготування, зберігання, а також використання природних ресурсів.

Для визначення якості продуктів потрібно знати таке.

М'ясо не повинне мати гнильного запаху. Зі свіжого м'яса при розрізуванні витікає рідина, а при натисканні на нього ямка швидко вирівнюється. Жир на м'ясі повинен мати блідо-жовтий колір.

М'ясо може бути уражено різними паразитами. Місце ураження має вигляд білих крапок або бульбашок з рідиною всередині. Ці місця потрібно вирізати. Особливо ретельно оглядають внутрішні органи (печінку, нирки, кишечник, шлунок).

Свіжа риба не деформується при натисканні і не має неприємного запаху. Рот і зяброві щілини закриті. Зябра яскраво-червоні, очі прозорі, з блиском. Луска відділяється насилу.

Консерви не повинні мати здутия стінок. Якщо здуття невелике, то після розкриття і огляду вміст консервів необхідно ретельно пропарити або прокип'ятити. Залишки консервованої їжі слід зберігати лише в скляному або іншому посуді, що не схильний до окислення.

Сир при нормальному стані дає кислу реакцію. Цвіль на поверхні сиру обов'язково зрізають. Взимку слід вживати тільки плавлені сири, оскільки інші сорти сиру на морозі кришаться і набувають смаку мила.

Ковбаса, особливо варена, і копченина не повинні мати цвілі і гнильного запаху. Цвіль стирають або зрізають. Варену ковбасу для оберігання від псування можна обсмажити в маслі або потримати 3—5 год. у закритій посудині над вогнем (ковбаса не повинна торкатися стінок і дна посудини).

У маслі тваринного походження не повинно бути гіркого смаку і цвілі. Цвіль потрібно зрізати, а масло, що почало псуватися — перетопити. Свіжа рослинна олія прозора і не має гіркого присмаку.

Сіль і цукор необхідно оберігати від потрапляння вологи. Їх слід тримати в закритому посуді або водонепроникній тарі (мішечках). Для оберігання солі від зволоження в неї можна додати небагато крохмалю (8—10%).

Багато дикорослих рослин можуть слугувати важливим джерелом додаткового харчування в екстремальних умовах.

У гілках багатьох тайгових дерев є крохмаль, з якого можна зробити не тільки цукор, але і масло. Чим північніше ростуть дерева, тим масла в них більше. На ньому навіть можна смажити картоплю. Масло готують так. Зламати після перших морозів декілька віток молодого берези і сильно роздрібнити їх, а потім на дві доби залити бензином. Бензин розчинить масло, а бензину позбутися неважко: масло злити в чашку, а чашку поставити в каструлю з гарячою водою. Бензин випариться і від нього не залишиться навіть запаху.

Кореневища сусаку, рогази, очерету промивають, очищають від землі, нарізають дрібними шматочками (0,5—1 см) і сушать на гарячому повітрі. З кореневищ білого латаття спочатку готують борошно, як з сусаку і рогази. Для видалення з борошна дубильних речовин, що надають йому гіркуватого смаку, його заливають холодною водою і доводять до кипіння (операцію повторюють двічі). Зливши другу воду, знову заливають борошно холодною водою, перемішують і дають відстоятися. Далі воду зливають, а борошно розкладають тонким шаром на тканині або папері і висушують.

Жолуді очищають, розрізають на чотири частини і заливають водою. Вимочують 2 доби, змінюючи воду не менше 3 разів на добу. Потім заливають хо-

лодною водою і доводять до кипіння. Після цього жолуді роздрібноють, висипають тонким шаром на підстилку і просушують спочатку на повітрі, а потім над багаттям. Висушені жолуді розмелюють (товчуть) в борошно. Слід мати на увазі, що тісто з жолудевої муки при випіканні сильно кришиться. Коржик, що випікається з такого тіста на сковороді (залізного листі), перш ніж перевернути, слід накрити іншою сковородою (листом) і, притиснувши, перевернути обидві сковороди або обидва листи.

Аби видалити гіркі речовини, що містяться в ісландському лишайнику, його потрібно вимочувати в розчині соди або поташу (5 г на 1 л води) протягом доби. Після цього лишайник промивають і ще добу витримують у чистій воді. Потім одержану масу потрібно висушити, стовкти — і борошно готове. Борошно, одержане з названих рослин, краще використовувати, домішуючи до житнього борошна.

Для приготування їжі і забезпечення життєдіяльності людського організму потрібна сіль. Одержати сіль можна із золи і шляхом випаровування з морської води. Після випаровування сіль залишається у вигляді речовини, що нагадує пісок. Сіль, яка може розчинятися у воді, міститься в деяких рослинах.

Смачний, ароматний чай в лісі можна приготувати з листя суниці, малини, зніту, чорниці, журавлини, брусниці, вересу, звіробою. Чай з суничного листя дуже смачний і ароматний.

Листя суниці збирають з травня протягом літа, але кращий чай виходить з листя, що починає червоніти (кінець серпня-вересень). Іван-чай збирають у липні-вересні, листя брусниці і чорниці — з травня по липень, вересу — з липня по серпень.

Листя суниці, як і інших рослин, обробляють різними способами:

— зібране листя розсипають шаром не більше 5 см в тіні на день або добу, поки вони не зів'януть;

— листя скручують між долонями, поки не виступить сік, потім їх насипають в ящик шаром 5 см, накривають мокрою тканиною і витримують при температурі +26°C протягом 6—10 год. (процес ферментації), потім листя сушать протягом 40 хв. при температурі +100°C (у печі).

Зберегти продукти харчування придатними до їжі досить складно, особливо в жарку або суху погоду. Найголовніше — оберігати їх від намочування і затхлості, не допускати щільного прилягання один до одного і до землі. Такі продукти, як хліб, сухарі, крупи, борошно, сіль, цукор, а також м'ясо, рибу, ковбаси необхідно тримати в сухому, провітрюваному місці. Особливо слід берегти від вологи цукор, сіль, сухарі. Їх доцільно тримати у водонепроникних мішечках з хлорвінілової плівки або брезенту, систематично оглядати і, у разі потреби, просушувати на сонці.

М'ясо в теплий час зберігається не більше двох-трьох днів, в холодному місці — до тижня. Риба псується ще швидше. Для збільшення термінів зберігання рекомендується ці продукти натирати сіллю (рибу заздалегідь випатрати), тримати в ямах, накритих гілками, а ще краще в холодній проточній воді. В цьому випадку продукти повинні знаходитися у водонепроникній тарі.

М'ясо зберігають, нарізавши його довгими тонкими шматочками і підвісивши на деревах, де воно піддається дії вітру і сонця. Його слід підвішувати на висоті не нижче 4,5 м, де менше мух. У деяких районах доводиться ховати запаси продуктів від дрібних тварин. З цією метою істівні запаси підвішують на висоті 2—3 м або споруджують склади провіанту.

Жири, особливо вершкове масло, влітку слід зберігати в темному прохолодному місці в посуді з кришкою, що стоїть на дерев'яних настилах, а не на землі. У жарку погоду вершкове масло краще перетоплювати. Банки з ним можна залити насиченим розчином кухонної солі.

Для створення продуктового запасу застосовують копчення, в'ялення, сушіння та засолення.

Коптити можна м'ясо, рибу, птицю. Розрізняють гаряче копчення (при температурі 70—130°C) і холодне (35—40°C). Гаряче копчення триває значно менше, але оброблені таким чином продукти зберігаються лише кілька днів. Тому доцільніше холодне копчення. Простим пристроєм для холодного копчення може слугувати діжка без одного або обох днів. У першому випадку діжку ставлять днищем вгору над димовим отвором (багаття «крит»), в другому — багаття розводять у самій бочці. М'ясо, рибу або птицю розвішують у середині бочки на паличках або на решітках (металевих або з лозин).

Перед копченням м'ясо, рибу та птицю потрібно засолити. Витрата солі: для м'яса 40—50 г на 1 кг, для птиці (випотрошеної і обскубаной) 50—70 г. Рибу після потрошіння (луску не знімають) надрізають уздовж спинки і натирають сіллю. Після засолки м'ясо, рибу або птицю укладають в ящики (бочки) і витримують: м'ясо — 12—18 годин, рибу — близько доби, птицю — 3—4 доби. Після цього, якщо дозволяють умови, птицю протягом 1—2 днів слід пров'ялити на вітрі під навісом.

Щоб прискорити копчення м'яса, можна застосувати такий спосіб. Забити чотири коли заввишки близько 1 м по кутах прямокутника розмірами 1х2 м. На розвилки колів покласти дві подовжні жердини, а упоперек їх — лозини (але не хвойного дерева). Нарізати м'ясо (без жиру) вузькими смужками завдовжки близько 30 см і обвалити їх в солі, підвісити на лозинах. Зверху лозини накрити дошками або корою несмолянистого дерева. Під м'ясом розвести багаття.

При копченні як паливо використовують сухі гілки ялини, тополі, сухі сонові шишки, гнилиці, ялівець, а для додання копченні кращого смаку — дубову кору, запашні трави, лавровий лист.

Водозабезпечення в екстремальних умовах

Загальновідомо, що людський організм майже на 65% складається з води. Вода входить до складу тканин, без неї неможливе нормальне функціонування організму, здійснення обмінних процесів, підтримка теплового балансу, видалення продуктів метаболізму тощо. Обезводнення організму всього на кілька відсотків спричиняє порушення життєдіяльності. Відсутність води протягом

доби негативно позначається на моральному стані людини, знижує його волю до якості, викликає швидко стомлюваність тощо.

Втрата організмом великої кількості води небезпечна для життя. У спекотних районах без води людина може загинути через 5—7 діб, а без їжі за наявності води може жити тривалий час. Навіть у холодних поясах для збереження нормальної працездатності людині потрібно близько 1,5—2,5 л води на добу.

Якщо кількість води, яку втрачає людина, досягає 10% маси тіла, настає значне зниження працездатності, а якщо вона зростає до 25%, то це призводить до смерті. Проте навіть при великій втраті води всі порушені процеси в організмі швидко відновлюються, якщо організм поповниться водою до норми. При температурі навколишнього повітря +30°C навіть 20—25% обезводнення легше перенести, ніж 10—15% обезводнення, але при більш високій температурі повітря.

В умовах автономного існування, особливо в районах із спекотним кліматом, при обмежених запасах води або у випадку їх відсутності забезпечення водою стає першорядною проблемою. Треба відшукати вододжерело, очистити при необхідності воду від органічних і неорганічних домішок або опріснити її, якщо вона містить велику кількість солей, і забезпечити зберігання.

У районах з помірним і холодним кліматом пошук джерел води не становить складнощів. Велика кількість відкритих водоймищ, сніговий покрив дозволяють своєчасно забезпечувати потреби організму у воді, створювати необхідні запаси для пиття і приготування їжі. Лише в окремих випадках доводиться користуватися природними показниками для виходу до джерела води (прокладені тваринами стежки, які, звичайно, ведуть до води, вологий ґрунт низин). Значно важче забезпечити себе водою в пустелі, де джерела води нерідко приховані від очей і виявити їх неможливо без знання спеціальних ознак і особливостей рельєфу. На них можуть вказати характер рослинності, рослини-індикатори, штучні знаки тощо.

Воду з ключів, джерел гірських і лісових річок, струмків можна пити сирово, але перш ніж втамувати спрагу водою зі стоячих або слабопроточних водоймищ, її очищають від домішок і знезаражують. Для очищення легко виготовити прості фільтри з декількох шарів бинта або порожньої консервної банки, пробивши в денці три-чотири великих отвори, а потім заповнити піском. Можна викопати неглибоку ямку в 0,5 м від краю водоймища, і вона через деякий час заповниться чистою, прозорою водою.

Для знезараження використовують спеціальні препарати: пантоцид, йодин, холазон та ін. На 1 л води необхідно 2—3 пігулки пантоциду; воді необхідно дати відстоятися 15—30 хв. Дуже ефективними є пігулки моносолі натрієвої солі дихлорізоціанурової кислоти. За відсутності пігулок користуються настояною йоду (8—10 крапель на 1 л води). Проте найнадійніший спосіб знезараження води — кип'ятіння.

Створення запасу води під час переходів доцільно лише в умовах, коли джерела розташовані на великій відстані один від одного. Зберігати воду можна в

будь-яких місткостях. У спекотному тропічному кліматі вона при зберіганні швидко змінює свої смакові якості і зацвітає, тому її під час привалу кип'ятять. При обмежених запасах води, особливо в спекотному кліматі, коли організм втрачає з потом багато рідини і зневоднюється, дуже важливо понизити потовиділення. Цього можна досягти, захистивши себе від прямої сонячної радіації за допомогою простого сонцезахисного тенту, обмеживши фізичне навантаження в спекотний час доби, зволожуючи одяг тощо.

У гірських умовах воду потрібно шукати в тріщинах і печерах, де б'ють джерела. Вода накопичується в тріщинах, що бувають досить глибокими. Джерела в гірській місцевості можна виявити в тих місцях, де сухі яри прорізують пласти пористого пісковика. У гірських породах на зразок граніту пошуки води, як правило, безуспішні; тут її можна знайти лише в розломах і тріщинах скель.

У зоні високогір'я вода видобувається таким чином. У сонячний день на великий, нагрітий сонцем камінь, що має південну експозицію і яскраво виражену улоговинку на поверхні, покласти 15—20 жмень снігу на відстані близько 10 см одну від одної: посуд поставити під гирло улоговинки. За декілька хвилин з одного великого каменя можна зібрати до 1 л питної води.

Видобування води в пустелях особливо складне. Висока вірогідність знайдення води в низині старого висохлого русла або в улоговині біля підніжжя бархана з підвітряної сторони. На близькість води вказують яскраво-зелені плями рослинності серед обширних просторів оголеного піску. В умовах пустелі видобути воду можна і за допомогою саморобних сонячних конденсаторів, основу яких складає тонка плівка. Нею вистилають яму діаметром близько 1 м і завглибшки 0,5—0,6 м. Плівці надають конусоподібної форми, поклавши в центр невеликий вантаж і розмістивши під ним водозбірник. За добу один конденсатор може дати до 1,5 л води.

Основні чинники ризику в різних видах туризму, методи їх профілактики і надання першої допомоги

За видами туризму «локалізація» травм найбільш проста в піших подорожах: більшість травм припадають на ноги і, як правило, виявляється у вигляді потертостей, наминів шкіри стопи і пошкоджень зв'язкового апарату суглобів (гомільквостопного або колінного).

На водних активних маршрутах можуть бути травми рук — садно, зриви шкіри, тріщини, розтягування зв'язок променезап'ясткових суглобів. Іноді потертості сідниць і спини, розтягування спинних м'язів, забиття. Нерідкі радикуліти, ангіни, опіки від надмірної освітленості сонцем. Найбільша небезпека травм на воді пов'язана з можливістю утоплення (асфіксією).

При заняттях зимовими видами туризму характерні пошкодження сумочно-зв'язкового апарату гомільквостопних і колінних суглобів: травми передніх зв'язок і кісточок гомільквостопи при падінні назад. Поширене обмороження

пальців і п'ят ніг, пальців і зап'ястя рук, носу, вух, шік. Нерідкі випадки опіків полум'ям багаття і гарячою їжею.

До найчастіших травм у гірських і спелеологічних (печерних) подорожах належать: потертості шкіри, опіки долонь (іноді спини і сідниць) тертям при несправильній роботі з мотузкою, забиті рани, в окремих випадках струси мозку, пошкодження внутрішніх органів, переломи кінцівок. Для гірського туризму характерні також місцеві обмороження, опіки і захворювання очей при засліплюючому сонці.

У веломандрах можуть статися потертості внутрішніх поверхонь стегон і долонь рук, розтягування зв'язкового апарату нижніх кінцівок. Деколи під час швидкої їзди в очі потрапляють смітинки, дрібні комахи. Як результат падінь не виключені обширне садно, забиття. Іноді трапляються переломи (найчастіше ключиць), струс мозку і забито-рвані рани.

В умовах автономного існування людини в природі, коли на перше місце висувається тільки одна мета — вижити, особливого значення набувають так звані стресори виживання. Вони справляють найбільш несприятливий вплив на організм людини, серйозно впливають на тривалість гранично допустимих термінів автономного існування. До основних стресорів відносять: з чинників навколишнього середовища — холод, жара; з чинників психофізіологічної природи людини — біль, голод, спрага, перевтома, смуток, страх.

Холод. Знижуючи фізичну активність і працездатність, холод справляє негативний вплив на психіку людини. Ціпеніють не лише м'язи, ціпеніють мозок, воля, без якої будь-яка боротьба приречена на поразку. Тому в зоні низьких температур, наприклад, в Арктиці, діяльність людини починається із заходів щодо захисту від холоду: будівництва притулку, розведення вогню, приготування гарячої їжі та пиття.

Спека. Висока температура навколишнього середовища, особливо пряма сонячна радіація, викликає в організмі людини значні зміни, іноді за відносно короткий час. Перегрів організму порушує функції органів і систем, послаблює фізичну і психічну діяльність. Укraj небезпечна дія високих температур при нестачі питної води, оскільки в цьому випадку разом з перегрівом розвивається обезводнення організму. Спорудження сонцезахисного тенту, обмеження фізичної активності, економне використання запасу води — заходи, що значно поліпшують стан людей, котрі потерпають в пустелі або в тропіках.

Біль. Біль — це нормальна фізіологічна реакція організму, що виконує захисну функцію. Людина, позбавлена больової чутливості, наражається на серйозну небезпеку, оскільки не може своєчасно усунути загрозовий чинник. Але, з іншого боку, біль завдає страждань, дратує, відволікає людину, а тривалий, сильний, безперервний біль впливає на її поведінку, на всю її діяльність. І водночас, людина виявляється в змозі впоратися навіть з дуже сильними больовими відчуттями, подолати їх. Зосереджуючись на вирішенні дуже важливого, відповідального завдання, вона здатна на якийсь час «забути» про біль.

Голод. Сукупність відчуттів, пов'язаних з потребою організму в їжі, можна розглядати як типову, хоч і дещо сповільнену стресову реакцію. Відомо, що людина може обходитися без їжі протягом тривалого часу, зберігаючи працездатність, проте багатоденне голодування, а при недостатці води особливо, ослаблює організм, знижує його стійкість до впливу холоду, болі тощо. Оскільки аварійний харчовий раціон, звичайно, розрахований лише на кілька діб харчування, джерелом харчових запасів повинне стати зовнішнє середовище за рахунок полювання, рибного лову і збирання дикорослих їстівних рослин.

Перевтома. Своєрідний стан організму, що виникає після тривалої (а іноді і короткочасної) фізичної або психічної напруги. Перевтома приховує в собі потенційну небезпеку, оскільки притуплює волю людини, робить її поступливою до власних слабкостей. Уникнути перевтоми і швидко відновити сили дозволяє правильний, рівномірний розподіл фізичних навантажень, своєчасний відпочинок, який всіма доступними засобами треба робити якомога повноціннішим. У людей, що опинилися в умовах автономного існування, нерідко виникає психічний стан, що називається смутком.

Смуток. Психічний стан, викликаний самотністю, провалом задуманих планів, невдалим спробами встановити зв'язок, дістати воду і їжу. Його розвитку сприяє незаятість, монотонна одноманітна робота, відсутність ясної мети. Цього стану шілкою вдається уникнути при покладанні на себе певних обов'язків, добиваючись їх неухильного виконання, ставлячи перед собою конкретні і здійсненні завдання.

Страх. Одна з форм емоційної реакції, що виникає в результаті аварійної ситуації. Страх — це відчуття, яке викликається дійсною або уявною небезпечкою (очікування болю, страждання тощо).

Паніка (несвідомий страх). Психологічний стан, викликаний загрозовим впливом на життя зовнішніх умов і який виражається у відчутті гострого страху, що охоплює людину або безліч людей, нестримно і неконтрольовано прагнучих уникнути небезпечної ситуації. Паніка може виникнути навіть тоді, коли відсутня реальна загроза, а люди піддаються масовому психозу. При цьому багато в кого притуплюється свідомість, втрачається здатність правильно сприймати і оцінювати обстановку.

Панічні реакції у дітей, підлітків, жінок і літніх людей виявляються у вигляді сильного розслаблення, млявості дій, загальної загальмованості і в крайньому ступені — повній нерухомості, коли людина фізично не здатна діяти і виконувати команди. Решта людей, як правило, хаотично рухається, прагнучи скоріше піти від реальної або уявної небезпеки.

Контрольні питання і завдання

1. Які вимоги до забезпечення безпеки життєдіяльності туриста існують у різних видах туризму?
2. Як проводиться забезпечення безпеки життєдіяльності туриста в подібному туризмі?

3. Наведіть особливості паломницького туризму в різних релігіях.
4. За рахунок чого розвивається лікувально-оздоровчий туризм?
5. Як проводиться забезпечення безпеки життєдіяльності туриста на пляжі?
6. Охарактеризуйте методику проведення пішохідного туризму.
7. Перерахуйте засоби подачі сигналів лиха та опишіть яким чином їх можна подавати.
8. Які види велотуризму існують?
9. Наведіть заходи забезпечення безпеки у велотуризмі.
10. Що таке сільський туризм?
11. Як можна забезпечити безпеку туриста в агротуризмі?
12. Назвіть правила поведінки туристів на природі.
13. Охарактеризуйте кінний туризм і техніку безпеки в кінному поході.
14. У чому полягає сутність техніки безпеки в мисливському туризмі?
15. Назвіть правила безпеки при поводженні з мисливською зброєю.
16. Які існують види екстремального туризму?
17. Як забезпечується безпека життєдіяльності туристів у гірських видах туризму?
18. Назвіть та дайте визначення водним видам екстремального туризму.
19. Наведіть основні правила виживання людини в екстремальних умовах.

РОЗДІЛ 7

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОЇ ТА САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

- 7.1. Санітарно-епідеміологічна служба України та управління нею
- 7.2. Державна політика у сфері боротьби із захворюванням на СНІД
- 7.3. Державне регулювання діяльності у сфері захисту населення від інфекційних хвороб
- 7.4. Санітарна охорона території України, карантин, обмежувальні протиепідемічні заходи
- 7.5. Порядок проведення дезінфекційних заходів
- 7.6. Державна санітарно-епідеміологічна експертиза
- 7.7. Заходи щодо припинення порушення санітарного законодавства

7.1. Санітарно-епідеміологічна служба України та управління нею

Санітарно-епідеміологічна служба України є найпотужнішим та найвідповідальнішим сектором охорони здоров'я. В Україні налічується 855 санітарно-епідеміологічних станцій різного рівня — обласні, міські, районні, відомчі. В них працюють майже 55 тис. осіб, з них 11,5 тисячі — лікарі.

Згідно із Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», указами Президента, постановою Кабінету Міністрів України, іншими рішеннями уряду, на санепідемслужбу покладено надзвичайно важливі завдання. Вона повинна забезпечити конституційне право громадян на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, відпочинку, дбати про здорове навколишнє природне середовище. Вона має також гарантувати оптимальні умови життєдіяльності з метою зниження показників захворюваності, виникнення та поширення інфекційних хвороб.

Для цього треба розробити обов'язкові для виконання всіма такі нормативно-правові документи, які б визначали критерії безпеки та умови щодо забезпечення оптимальних чи допустимих умов життєдіяльності туристів та працівників туристичної індустрії.

Пріоритетним є вжиття профілактичних заходів, запобігання виникненню інфекційних захворювань, боротьба зі спалахами небезпечних хвороб.

Щорічно запобіжним санітарним наглядом охоплюється близько 35 тис. об'єктів, здійснюється 36 млн бактеріологічних та 8 млн хімічних досліджень,

проводяться протиепідемічні заходи у майже 500 тис. осередках інфекційних захворювань. Розгорнуто мережу центрів та закладів на випадок виникнення вогнищ особливо небезпечних інфекцій.

Спільними зусиллями фахівців санітарно-епідеміологічної служби та лікувально-профілактичних закладів в Україні вдається тримати під контролем епідемічну ситуацію, запобігати виникненню багатьох інфекційних захворювань.

Завдяки ефективній вакцинації, особливо дітей (кількість щеплень досягла рівня, встановленого ВООЗ — 95%), зменшено кількість захворювань на дифтерію, епідемічний паротит, гострі кишкові захворювання, вірусний гепатит А, кір. Україна отримала сертифікат ВООЗ як країна вільна від поліомієліту.

Однак загальна ситуація в країні наразі залишається тривожною.

Згідно з рішенням уряду колегія державної санітарно-епідеміологічної служби України має вирішувати найважливіші питання забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя працівників та споживачів туристичної індустрії. Вона має розглядати організаційні питання, пов'язані з санітарною охороною території України від занесення та поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб, ввезення товарів, хімічних, біологічних і радіоактивних речовин, відходів та інших вантажів, небезпечних для життя та здоров'я людини. Колегія має контролювати також хід виконання органами державної влади та місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог санітарного законодавства, впровадження в практику досягнень науки і передового досвіду, визначати основні напрями і координацію заходів, пов'язаних з міжнародним співробітництвом.

Відповідно до Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу України вона є системою органів, установ, закладів, частин і підрозділів, діяльність яких спрямовується на профілактику інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень людей, запобігання шкідливому впливу на стан їх здоров'я і життя факторів середовища життєдіяльності.

Систему державної санітарно-епідеміологічної служби України становлять:

- МОЗ та Центральна санітарно-епідеміологічна станція МОЗ;
- Кримська республіканська санітарно-епідеміологічна станція; обласні, міські, міжрайонні, районні санітарно-епідеміологічні станції;
- Центральна санітарно-епідеміологічна станція на залізничному транспорті, санітарно-епідеміологічні станції на залізницях, лінійні санітарно-епідеміологічні станції на залізницях;
- Центральна санітарно-епідеміологічна станція на водному транспорті, санітарно-епідеміологічні станції водних басейнів і портів;
- Центральна санітарно-епідеміологічна станція на повітряному транспорті; санітарно-епідеміологічні станції об'єктів з особливим режимом роботи; дезінфекційні станції; санітарно-карантинні підрозділи (відділи, пункти); спеціалізовані заклади МОЗ, утворені для боротьби з особливо небезпечними

(зокрема, карантинними) і небезпечними інфекційними хворобами; наукові установи санітарно-епідеміологічного профілю; об'єднання, центри, лабораторії (наукові та науково-практичні, контрольні, експертні, проблемні);

— Комітет з питань гігієнічного регламентування МОЗ; заклади Міноборони, МВС, СБУ, Держкомкордону, Державного департаменту з питань виконання покарань, Державного лікувально-оздоровчого управління; інші заклади, утворені згідно із законодавством.

Завданнями державної санітарно-епідеміологічної служби України є:

- здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду;
- узагальнення практики застосування законодавства у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, розроблення пропозицій щодо вдосконалення цього законодавства;
- визначення першочергових заходів щодо профілактики інфекційних хвороб та масових неінфекційних захворювань (отруєнь), запобігання шкідливому впливу на стан здоров'я і життя людини факторів середовища життєдіяльності;
- забезпечення гігієнічного нормування та державної реєстрації небезпечних для здоров'я і життя людини факторів середовища життєдіяльності;
- аналіз причин і умов виникнення ситуацій санітарного та епідемічного неблагополуччя (поширення інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень людей), підготовка пропозицій щодо запобігання виникненню таких ситуацій, контроль за здійсненням відповідних заходів;
- координація роботи з проведення гігієнічного виховання населення;
- координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Управління державною санітарно-епідеміологічною службою України

Державну санітарно-епідеміологічну службу України очолює головний державний санітарний лікар України, яким за посадою є перший заступник керівника центрального органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

Він у межах своїх повноважень видає накази з питань діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби України, обов'язкові для виконання усіма юридичними та фізичними особами посапови, розпорядження, висновки, приписи тощо щодо дотримання вимог санітарного законодавства, проведення санітарних заходів, вносить пропозиції центральним і місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, іншим державним органам щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення в Україні.

Повноваження головного державного санітарного лікаря України

Головний державний санітарний лікар України:

- затверджує державні санітарні норми, регламенти використання небезпечних факторів, гранично допустимі концентрації, орієнтовно безпечні рівні

хімічних і біологічних чинників у харчових продуктах, предметах та виробках, у воді, повітрі, ґрунті, а також встановлює норми радіаційної безпеки та допустимі рівні впливу на людину інших фізичних факторів;

— визначає вимоги щодо комплексу заходів санітарної охорони державних кордонів України, контролює і координує діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування з цих питань;

— вносить на затвердження відповідно до чинного законодавства проекти законодавчих актів з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;

— затверджує разом з центральним органом виконавчої влади в галузі економіки та центральним органом виконавчої влади з питань фінансів методикі визначення ступенів ризику для здоров'я населення, що створюються небезпечними факторами;

— дає обов'язкові для розгляду висновки щодо проектів міждержавних, національних і галузевих програм з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, профілактики захворювань та контролює їх виконання;

— видає розпорядчі документи щодо організації та здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні;

— визначає порядок ведення державного обліку інфекційних і професійних захворювань, отруєнь;

— погоджує основні напрями фундаментальних і прикладних досліджень у галузі гігієни та епідеміології;

— погоджує проекти норм проектування, стандартів і технічних умов, розміщення продуктивних сил та інші проекти, що можуть уплинути на здоров'я населення;

— погоджує норми навчально-трудового навантаження, режими навчання та виховання дітей і підлітків у навчально-виховних закладах;

— встановлює разом з центральним органом виконавчої влади з питань нагляду за охороною праці перелік робіт, для виконання яких є обов'язковими медичні огляди, а також порядок їх проведення;

— затверджує перелік інфекційних захворювань, за яких госпіталізація хворих є обов'язковою, а також перелік виробництв (професій), до роботи в яких не допускаються особи, які хворіють на інфекційні хвороби, є носіями збудників інфекційних захворювань або яким не зроблено щеплення проти певних інфекційних захворювань;

— застосовує передбачені законодавством заходи для припинення порушень санітарного законодавства;

— погоджує методи контролю і випробувань продукції щодо її безпеки для здоров'я і життя населення;

— погоджує інструкції (правила) використання продукції підвищеної небезпеки;

— погоджує перелік установ, організацій, закладів, яким надається право випробування продукції на відповідність вимогам безпеки для здоров'я;

— у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях надзвичайного стану, вносить до Кабінету Міністрів України обґрунтоване подання для прийняття рішення про встановлення карантину, в якому зазначаються: період і межі території його встановлення; перелік проведення необхідних профілактичних, протиепідемічних та інших заходів, які можуть вживатися у зв'язку з введенням режиму надзвичайного стану і встановленням карантину, їх виконавці; вичерпно визначені тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб, додаткові обов'язки, що покладаються на них.

Згідно з законодавством України порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях — тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від п'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і накладення штрафу на посадових осіб та громадян — суб'єктів господарської діяльності — від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні будь-яких видів діяльності з метою відвернення і зменшення шкідливого впливу на здоров'я населення шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів зобов'язані:

— здійснювати відповідні організаційні, господарські, технічні, технологічні, архітектурно-будівельні та інші заходи щодо запобігання утворенню та зниження шуму до рівнів, встановлених санітарними нормами;

— забезпечувати під час роботи закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу, культури, при проведенні концертів, дискотек, масових святкових і розважальних заходів тощо рівні звучання звуковідтворювальної апаратури та музичних інструментів у приміщеннях і на відкритих площадках, а також рівні шуму в прилеглих до них жилих і громадських будівлях, що не перевищують рівнів, установлених санітарними нормами;

— вживати заходів щодо недопущення впродовж доби перевищень рівнів шуму, встановлених санітарними нормами, в таких приміщеннях і на таких територіях (захищені об'єкти):

- 1) жилих будинків і прибудинкових територіях;
- 2) лікувальних, санаторно-курортних закладів, будинків-інтернатів, закладів освіти, культури;
- 3) готелів і гуртожитків;
- 4) розташованих у межах населених пунктів закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу;

5) інших будівель і споруд, у яких постійно чи тимчасово перебувають люди;

б) парків, скверів, зон відпочинку, розташованих на території мікрорайонів і груп жилих будинків.

Органи державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування, підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані утримувати надані в користування чи належні їм на праві власності жили, виробничі, побутові та інші приміщення, а також земельні ділянки і території відповідно до вимог санітарних норм.

У процесі експлуатації виробничих, побутових та інших приміщень, території, споруд, обладнання, устаткування, транспортних засобів, використання технологій їх власник зобов'язаний створити безпечні і здорові умови праці та відпочинку, що відповідають вимогам санітарних норм, здійснювати заходи, спрямовані на запобігання захворюванням, отруєнням, травмам, забрудненню навколишнього середовища.

7.2. Державна політика у сфері боротьби із захворюванням на СНІД

Державна політика у сфері боротьби із захворюванням на СНІД реалізується шляхом організації виконання Закону України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення», та інших нормативно-правових актів України, а також розробкою, фінансовим та матеріальним забезпеченням реалізації відповідних загальнодержавних, регіональних та місцевих програм, що передбачають систему заходів щодо профілактики поширення ВІЛ-інфекції, інформування та навчання населення, спеціальну підготовку медичного персоналу, проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері.

Держава гарантує:

— забезпечення постійного епідеміологічного контролю за поширенням ВІЛ-інфекції на території України;

— доступність, якість, ефективність медичного огляду з метою виявлення ВІЛ-інфекції (далі — медичного огляду), зокрема, анонімного, з наданням попередньої та наступної консультативної допомоги, а також безпеку такого медичного огляду для обстежуваної особи та персоналу, який його проводить;

— регулярне та повне інформування населення, зокрема, через засоби масової інформації, про причини зараження, шляхи передачі ВІЛ-інфекції, заходи та засоби профілактики, необхідні для запобігання зараженню цієї хворобою та її поширенню;

— включення до навчальних програм середніх, професійно-технічних та вищих закладів освіти спеціальної тематики з питань профілактики захворювання на СНІД;

— забезпечення доступності для населення засобів профілактики, що дають можливість запобігти зараженню і поширенню ВІЛ-інфекції статевим шляхом;

— забезпечення запобігання поширенню ВІЛ-інфекції серед осіб, які вживають наркотичні засоби шляхом ін'єкції, зокрема створенням умов для заміни використаних ін'єкційних голочок і шприців на стерильні;

— обов'язкове тестування з метою виявлення ВІЛ-інфекції крові (її компонентів), отриманої від донорів крові та донорів інших біологічних рідин, клітин, тканин і органів людини, що використовуються в медичній практиці та наукових дослідженнях;

— сприяння діяльності, спрямованій на формування у населення стереотипів безпечної сексуальної поведінки та на усвідомлення високого ризику зараження ВІЛ-інфекцією при ін'єкційному способі вживання наркотичних засобів;

— безпеку лікувально-діагностичного процесу пацієнтам та медичному персоналу в державних закладах охорони здоров'я, державний санітарно-епідеміологічний нагляд за безпекою цього процесу в закладах охорони здоров'я усіх форм власності, а також за виконанням заходів, спрямованих на запобігання поширенню ВІЛ-інфекції при здійсненні приватної медичної практики, наданні громадянам косметичних, перукарських та інших послуг, пов'язаних із порушенням цілості шкіри чи слизових оболонок;

— сприяння благодійній діяльності, спрямованій на профілактику поширення ВІЛ-інфекції, боротьбу зі СНІДом та соціальний захист населення.

Заходи щодо боротьби із захворюванням на СНІД у межах своєї компетенції розробляють і здійснюють відповідні центральні, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи та організації усіх форм власності.

У здійсненні заходів щодо боротьби із захворюванням на СНІД можуть брати участь об'єднання громадян (зокрема, міжнародні), а також приватні особи (зокрема, іноземці), які займаються благодійною діяльністю.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, на який покладається управління та міжвідомча координація у сфері боротьби із захворюванням на СНІД, є Міністерство охорони здоров'я України.

Наслідки виявлення ВІЛ-інфекції та обов'язки ВІЛ-інфікованих осіб

У разі одержання від закладу охорони здоров'я інформації про зараження вірусом імунodefіциту людини і попередження про необхідність дотримання профілактичних заходів з метою запобігання розповсюдженню ВІЛ-інфекції та про кримінальну відповідальність за завідоме поставлення в небезпеку зараження або зараження іншої особи (осіб), ВІЛ-інфіковані зобов'язані письмово засвідчити факт одержання зазначеної інформації та попередження.

ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД особи зобов'язані:

— вживати заходів щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції, запропонованих закладами охорони здоров'я;

— повідомити осіб, які були з ними у статевих контактах до виявлення факту інфікованості, про можливість їх зараження;

— відмовитися від донорства крові, її компонентів, інших біологічних рідин, клітин, органів і тканин для використання їх у медичній практиці.

ВІЛ-інфіковані чи хворі на СНІД іноземці, а також особи без громадянства, які не виконують запропонованих закладами охорони здоров'я профілактичних заходів щодо недопущення поширення ВІЛ-інфекції та своєю поведінкою створюють загрозу здоров'ю інших осіб, можуть бути вивезені за межі України в порядку, встановленому Законом України «Про правовий статус іноземців».

7.3. Державне регулювання діяльності у сфері захисту населення від інфекційних хвороб

Кабінет Міністрів України у сфері захисту населення від інфекційних хвороб зобов'язаний:

- розробляти і здійснювати відповідні загальнодержавні програми;
- забезпечувати фінансування та матеріально-технічне постачання закладів охорони здоров'я, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємств, установ та організацій, залучених до проведення заходів і робіт, пов'язаних з ліквідацією епідемій, координувати проведення цих заходів і робіт;
- координувати та спрямовувати роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;
- укладати міжурядові договори;
- вирішувати інші питання у межах повноважень, визначених законом.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері захисту населення від інфекційних хвороб

Органи місцевого самоврядування у сфері захисту населення від інфекційних хвороб:

- забезпечують проведення профілактичних і протиепідемічних заходів на територіях населених пунктів, у місцях масового відпочинку населення та рекреаційних зонах, а також робіт щодо ліквідації епідемій та спалахів інфекційних хвороб і вирішують питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення цих заходів і робіт;
- здійснюють комплексні заходи, спрямовані на ліквідацію епідемій, спалахів інфекційних хвороб та їх наслідків;
- забезпечують участь у боротьбі з інфекційними хворобами закладів та установ охорони здоров'я усіх форм власності, а також удосконалення мережі спеціалізованих закладів та установ охорони здоров'я, діяльність яких пов'язана із захистом населення від інфекційних хвороб;

— забезпечують доступність і безоплатність надання медичної допомоги хворим на інфекційні хвороби у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Організація та проведення профілактичних і протиепідемічних заходів

Організація та проведення профілактичних і протиепідемічних заходів, зокрема щодо санітарної охорони території України, обмежувальних заходів стосовно хворих на інфекційні хвороби та бактеріоносіїв, виробничого контролю, зокрема, лабораторних досліджень і випробувань при виробництві, зберіганні, транспортуванні та реалізації харчових продуктів і продовольчої сировини та іншої продукції, при виконанні робіт і наданні послуг, а також організація та проведення медичних оглядів і обстежень, профілактичних щеплень, гігієнічного виховання та навчання громадян, інших заходів, передбачених санітарно-гігієнічними та санітарно-протиепідемічними правилами і нормами, у межах встановлених законом повноважень покладаються на органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, органи, установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби, заклади охорони здоров'я, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, а також на громадян.

Проведення профілактичних щеплень забезпечують спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та установи державної санітарно-епідеміологічної служби.

Профілактичні щеплення. Профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюку, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими і включаються до календаря щеплень.

Працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може спричинити зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, підлягають обов'язковим профілактичним щепленням також проти інших відповідних інфекційних хвороб. У разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень у порядку, встановленому законом, ці працівники відсторонюються від виконання зазначених видів робіт.

У разі загрози виникненню особливо небезпечної інфекційної хвороби або масового поширення небезпечної інфекційної хвороби на відповідних територіях та об'єктах, можуть проводитися обов'язкові профілактичні щеплення проти цієї інфекційної хвороби за епідемічними показаннями.

Профілактичні щеплення проводяться після медичного огляду особи в разі відсутності у неї відповідних медичних протипоказань.

Повнолітнім дієздатним громадянам профілактичні щеплення проводяться за їх згодою після надання об'єктивної інформації про щеплення, наслідки відмови від них та можливі поставкаційні ускладнення. Особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку чи визнані у встановленому законом порядку недієздатними, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників. Особам віком від п'ятнадцяти

до вісімнадцяти років чи визнаним судом обмежено дієздатними профілактичні щеплення проводяться за їх згодою після надання об'єктивної інформації та за згодою об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників цих осіб. Якщо особа та (або) її законні представники відмовляються від обов'язкових профілактичних щеплень, лікар має право взяти у них відповідне письмове підтвердження, а в разі відмови дати таке підтвердження — засвідчити це актом у присутності свідків.

Відомості про профілактичні щеплення, поствакцинальні ускладнення та про відмову від обов'язкових профілактичних щеплень підлягають статистичному обліку і вносяться до відповідних медичних документів. Медичні протипоказання, порядок проведення профілактичних щеплень та реєстрації поствакцинальних ускладнень встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Запобігання інфекційним захворюванням у дитячих закладах. Прийом дітей до виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я, в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Довідка видається на підставі даних медичного огляду дитини, якщо відсутні медичні протипоказання для її перебування у цьому закладі, а також якщо їй проведено профілактичні щеплення згідно з календарем щеплень і вона не перебувала в контакті з хворими на інфекційні хвороби або бактеріоносіями.

Дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, відвідування дитячих закладів не дозволяється. У разі, якщо профілактичні щеплення дітям проведено з порушенням установлених строків у зв'язку з медичними протипоказаннями, при благополучній епідемічній ситуації за рішенням консиліуму відповідних лікарів вони можуть бути прийняті до відповідного дитячого закладу та відвідувати його.

Порядок проведення медичних оглядів дітей і форма довідки для прийому їх до дитячих закладів встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Працівники дитячих закладів підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам з метою виявлення хворих на інфекційні хвороби та бактеріоносії у порядку, встановленому законодавством.

Працівники дитячих закладів зобов'язані:

— вести постійне спостереження за станом здоров'я дітей; а в разі виявлення хворого на інфекційну хворобу — вжити заходів для його ізоляції від здорових дітей та негайно повідомити про цей випадок відповідний заклад охорони здоров'я;

— систематично проводити гігієнічне навчання та виховання дітей.

Захист населення від інфекційних хвороб, спільних для тварин і людей (зооантропонозних інфекцій). Захист населення від інфекційних хвороб, спільних для тварин і людей (зооантропонозних інфекцій) забезпечується проведенням ветеринарно-санітарних, протислізоотичних, профілактичних і протиепідемічних

заходів під час догляду за тваринами, виробництва, переробки та реалізації продукції тваринництва, дотриманням усіма господарюючими суб'єктами вимог ветеринарних, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, а також контролем місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за їх дотриманням.

З метою запобігання виникненню та поширенню зооантропонозних інфекцій серед людей місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування:

— затверджують комплексні програми і плани профілактики та боротьби з цими інфекціями;

— затверджують правила утримання тварин у домашніх умовах, виділяють і облаштовують на територіях населених пунктів місця для їх вигулювання, забезпечують відлов, тимчасове утримання та регулювання чисельності бродяжних тварин;

— забезпечують систематичне проведення дератизації на територіях населених пунктів, у місцях масового відпочинку населення та рекреаційних зонах.

Права та обов'язки підприємств, установ і організацій у сфері захисту населення від інфекційних хвороб

Захист населення від інфекційних хвороб забезпечується доброякісними, безпечними для здоров'я харчовими продуктами, продовольчою сировиною та питною водою, запобіганням забрудненню збудниками інфекційних хвороб відкритих водойм і ґрунту, утриманням у належному санітарному стані території населених пунктів, місць масового відпочинку населення, рекреаційних зон тощо.

Юридичні особи незалежно від форм власності та громадяни забезпечують проведення профілактичних дезінфекційних заходів у жилих, виробничих та інших приміщеннях (будівлях) і на земельних ділянках, що належать їм на праві власності чи надані в користування, здійснюють інші заходи з метою недопущення розмноження гризунів і комах у приміщеннях (будівлях) і на земельних ділянках.

Власники, а також керівники та інші посадові особи підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності зобов'язані в межах своїх повноважень сприяти медичним працівникам у здійсненні заходів щодо захисту населення від інфекційних хвороб.

Права осіб, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями

Особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, мають право на:

— безоплатне лікування у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та державних наукових установах;

— отримання достовірної інформації про результати медичного огляду, обстеження та лікування, а також на отримання рекомендацій щодо запобігання поширенню інфекційних хвороб;

— звернення до суду з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та (або) майну внаслідок порушення законодавства про захист населення від інфекційних хвороб.

Іноземцям та особам без громадянства, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, медична допомога надається в порядку, встановленому законодавством та міжнародними договорами України.

Обов'язки осіб, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями

Особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, зобов'язані:

— вживати рекомендованих медичними працівниками заходів для запобігання поширенню інфекційних хвороб;

— виконувати вимоги та рекомендації медичних працівників щодо порядку та умов лікування, дотримуватися режиму роботи закладів охорони здоров'я та наукових установ, у яких вони лікуються;

— проходити у встановлені строки необхідні медичні огляди та обстеження.

Обов'язкові профілактичні медичні огляди

Обов'язкові попередні (до прийняття на роботу) та періодичні профілактичні медичні огляди працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб, проводяться за рахунок роботодавців у порядку, встановленому законодавством.

У разі погіршення епідемічної ситуації, за поданням відповідного головного державного санітарного лікаря рішеннями органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для працівників можуть проводитися позачергові обов'язкові профілактичні медичні огляди.

Обов'язковим профілактичним медичним оглядам і подальшому медичному нагляду підлягають також особи, які перебували в контакті з хворими на особливо небезпечні інфекційні хвороби чи бактеріоносіями збудників цих хвороб:

— за місцем роботи, навчання, відпочинку тощо;

— у домашніх умовах.

Дані про результати обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників заносяться до їх особистих медичних книжок та інших медичних документів і підлягають обліку у відповідних установах державної санітарно-епідеміологічної служби.

Особи, які відмовляються або ухиляються від проходження обов'язкових профілактичних медичних оглядів, відсторонюються від роботи, а неповнолітні, учні та студенти — від відвідування відповідних закладів.

Заходи щодо осіб, хворих на інфекційні хвороби, контактних осіб та бактеріоносіїв

Особи, хворі на інфекційні хвороби, контактні особи та бактеріоносії, які становлять підвищену небезпеку зараження оточуючих, підлягають своєчасному та якісному лікуванню, медичному нагляду та обстеженням. Особи, які хворіють на особливу небезпечні інфекційні хвороби, є носіями збудників цих хвороб або перебували в контакті з такими хворими чи бактеріоносіями, а також хворі на інші інфекційні хвороби у разі, якщо вони створюють реальну небезпеку зараження оточуючих, підлягають лікуванню, медичному нагляду та обстеженням у стаціонарах відповідних закладів охорони здоров'я чи наукових установ.

Порядок госпіталізації, лікування та медичного нагляду за хворими на інфекційні хвороби, контактними особами та бактеріоносіями, умови їх перебування у відповідних закладах охорони здоров'я та наукових установах устанавлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Відсторонення від роботи осіб, які є бактеріоносіями

У разі, якщо бактеріоносіями є особи, робота яких пов'язана з обслуговуванням населення, наприклад в туристичній індустрії, і може призвести до поширення інфекційних хвороб, такі особи за їх згодою тимчасово переводяться на роботу, не пов'язану з ризиком поширення інфекційних хвороб. Якщо зазначені особи перевести на іншу роботу неможливо, вони відсторонюються від роботи в порядку, встановленому законом. На період відсторонення від роботи цим особам виплачується допомога у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Рішення про тимчасову чи постійну непридатність осіб, які є бактеріоносіями, для виконання певних видів робіт приймається медико-соціальними експертними комісіями на підставі результатів лікування, даних медичних оглядів тощо. Таке рішення медико-соціальної експертної комісії може бути в установленому порядку оскаржено до суду.

Перелік видів робіт, для виконання яких особи, які є бактеріоносіями, можуть бути визнані тимчасово або постійно непридатними, визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Профілактика та надання медичної допомоги хворим

Особи, які хворіють на соціально небезпечні інфекційні хвороби (туберкульоз, інфекційні хвороби, що передаються статевим шляхом, СНІД, проказа), підлягають своєчасному та якісному лікуванню, періодичному обстеженню і медичному нагляду.

Лікування, обстеження та медичний нагляд за хворими на соціально небез-

печні інфекційні хвороби у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та державних наукових установах проводяться безоплатно (за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів).

Іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні і хворіють на соціально небезпечні інфекційні хвороби, медична допомога надається в порядку, встановленому законодавством та міжнародними договорами України.

Оздоровлення та соціальний захист хворих на туберкульоз і членів їх сімей

Оздоровлення хворих на туберкульоз проводиться у спеціалізованих проти-туберкульозних санаторіях безоплатно (за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів).

Особам працездатного віку, в яких уперше виявлено захворювання на туберкульоз або стався його рецидив, листок непрацездатності для проведення безперервного курсу лікування та оздоровлення може видаватися на строк до 10 місяців. За такими особами протягом цього строку зберігається місце роботи.

Особи, які хворіють на туберкульоз в активній формі, мають право на першочергове поліпшення житлових умов у порядку, встановленому законодавством.

Члени сім'ї хворого на туберкульоз, які проживають разом з ним в одній квартирі (кімнаті), мають право на безоплатну хіміопрофілактику туберкульозу (за рахунок коштів місцевих бюджетів).

Підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, можуть витрачати власні кошти на поліпшення умов праці, відпочинку, харчування тощо працівників, які хворіють на туберкульоз.

Лікування та правовий захист хворих на інфекційні хвороби, що передаються статевим шляхом

Особи, хворі на інфекційні хвороби, що передаються статевим шляхом, підлягають обов'язковому лікуванню (за їх бажанням — анонімно).

Відомості про зараження особи інфекційною хворобою, що передається статевим шляхом, проведені медичні огляди та обстеження з цього приводу, дані інтимного характеру, отримані у зв'язку з виконанням професійних обов'язків посадовими особами та медичними працівниками закладів охорони здоров'я, становлять лікарську таємницю. Надання таких відомостей дозволяється у випадках, передбачених законами України.

Лікування та реабілітація хворих на проказу

Лікування та постійний медичний нагляд за хворими на проказу проводяться у спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах — лепрозоріях.

У періоди, коли перебіг хвороби не становить загрози зараження при близьких контактах, хворі на проказу можуть проживати на території лепрозорію разом з членами своєї сім'ї, які підлягають постійному медичному нагляду і перебувають на обліку в лепрозоріях.

Вимоги щодо розміщення та утримання лепрозоріїв, особливості протиепідемічного, лікувального та реабілітаційного режиму у цих закладах установлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Лепрозоріям у встановленому законом порядку можуть надаватися земельні ділянки для ведення господарської діяльності хворими на проказу, яким така діяльність не протипоказана, та членами їх сімей.

7.4. Санітарна охорона території України, карантин, обмежувальні протиепідемічні заходи

Санітарна охорона території України

Санітарна охорона території України забезпечується проведенням профілактичних і протиепідемічних заходів та санітарно-епідеміологічним наглядом у пунктах пропуску туристів через державний кордон та на всій території України.

Санітарно-епідеміологічний нагляд у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюють санітарно-карантинні підрозділи відповідних установ державної санітарно-епідеміологічної служби.

Пропуск через державний кордон України пасажирів, екіпажів, бригад тощо, серед яких є особи з симптомами інфекційних хвороб, дозволяється після проведення медичного огляду цих осіб.

В'їзд на територію України транспортних засобів, ввезення вантажів, товарів та інших предметів, зокрема, харчових продуктів та продовольчої сировини, лікарських засобів, хімічних, біологічних і радіоактивних речовин, а також матеріалів і відходів, що можуть бути факторами передачі інфекції або створити небезпеку для життя і здоров'я людей, дозволяється лише після огляду їх працівниками санітарно-карантинного підрозділу. Митне оформлення таких транспортних засобів, вантажів, товарів та інших предметів здійснюється після проходження зазначеного огляду.

В'їзд на територію України транспортних засобів, ввезення на її територію, а також вивезення з України чи транзит через її територію вантажів, товарів та інших предметів допускається за наявності товаросупровідної документації, оформленої відповідно до вимог міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів.

Ввезення на територію України вантажів, товарів та інших предметів, зазначених вище, не допускається у разі, якщо під час проведення санітарно-епідеміологічного нагляду встановлено, що:

— їх ввезення заборонено законодавством у зв'язку з небезпекою для життя і здоров'я людей;

— товаросупровідна документація не містить відомостей щодо їх безпеки для життя і здоров'я людей;

— їх ввезення може спричинити масові інфекційні захворювання або отруєння людей.

Дипломатичні представництва, консульські установи, торговельні представництва України за кордоном у разі виникнення в країнах їх перебування особливо небезпечних інфекційних хвороб, терміново повідомляють про це спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я. З урахуванням епідемічної ситуації Кабінет Міністрів України може встановити тимчасові обмеження та особливі умови щодо транспортного сполучення з цими країнами, в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства з цих країн, а також ввезення в Україну харчових продуктів, продовольчої сировини, тварин, інших вантажів, товарів і предметів, що можуть бути факторами передачі інфекції, а також виїзд громадян України до цих країн.

Виїзд громадян України до країн, перебування в яких пов'язане з високим ризиком захворювання на особливо небезпечні та небезпечні інфекційні хвороби, дозволяється після проведення їм відповідних профілактичних щеплень.

Карантин

Карантин встановлюється та відміняється Кабінетом Міністрів України за поданням головного державного санітарного лікаря України.

Рішення про встановлення карантину, а також про його відміну негайно доводиться до відома населення відповідної території через засоби масової інформації.

У рішенні про встановлення карантину зазначаються обставини, що призвели до цього, визначаються межі території карантину, затверджуються необхідні профілактичні, протиепідемічні та інші заходи, їх виконавці та терміни проведення, встановлюються тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них. Карантин встановлюється на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. На цей період можуть змінюватися режими роботи підприємств, установ, організацій, вноситися інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності.

До відміни карантину його територію можуть залишити особи, які пред'явили довідку, що дає право на виїзд за межі території карантину.

Організація та контроль за дотриманням встановленого на території карантину правового режиму, своєчасним і повним проведенням профілактичних і протиепідемічних заходів покладаються на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах карантину. На територіях, де встановлено карантин,

місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування надається право:

— залучати підприємства, установи, організації незалежно від форм власності до виконання заходів з локалізації та ліквідації епідемії чи спалаху інфекційної хвороби;

— залучати для тимчасового використання транспортні засоби, будівлі, споруди, обладнання, інше майно підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, необхідне для здійснення профілактичних і протиепідемічних заходів, із наступним повним відшкодуванням у встановленому законом порядку його вартості або витрат, пов'язаних з його використанням;

— встановлювати особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а у разі необхідності, проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів;

— запроваджувати більш жорсткі, ніж встановлені нормативно-правовими актами, вимоги щодо якості, умов виробництва, виготовлення та реалізації продуктів харчування, режиму обробки та якості питної води;

— встановлювати особливий порядок проведення профілактичних і проти-епідемічних, зокрема дезінфекційних, та інших заходів;

— створювати на в'їздах і виїздах із території карантину контрольно-пропускні пункти, залучати в установленому порядку для роботи в цих пунктах військовослужбовців, працівників, матеріально-технічні та транспортні засоби підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, частин та підрозділів спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань охорони, внутрішніх справ.

Спеціалізовані заклади охорони здоров'я, що створюються на територіях карантину (спеціалізовані лікарні, ізолятори, обсерватори). У разі встановлення карантину, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування створюють на території карантину спеціалізовані заклади охорони здоров'я з особливим протиепідемічним режимом — спеціалізовані лікарні, ізолятори, обсерватори, використовуючи для цього приміщення закладів охорони здоров'я, оздоровчих, навчальних закладів тощо.

Обов'язковій госпіталізації у спеціалізовані лікарні підлягають хворі на особливо небезпечні та небезпечні інфекційні хвороби, а також особи з симптомами таких хвороб.

Особи, які перебуваючи на території карантину, мали достовірно встановлені контакти з хворим на особливо небезпечну інфекційну хворобу, підлягають госпіталізації в ізолятор.

Особам, які виявили бажання залишити територію карантину до його відміни, необхідно протягом інкубаційного періоду відповідної хвороби перебувати в обсерваторії під медичним наглядом і пройти необхідні обстеження. Після закінчення терміну перебування в обсерваторії з урахуванням результатів медичного нагляду та обстежень їм видається довідка, що дає право на виїзд за межі території карантину.

Режим роботи спеціалізованих закладів охорони здоров'я, форми медичних довідок, що видаються особам, які перебували в цих закладах, встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

На період перебування в спеціалізованих закладах охорони здоров'я працівникам видається листок непрацездатності, який оплачується в розмірах і порядку, встановлених законодавством для осіб, визнаних тимчасово непрацездатними внаслідок захворювання.

Обмежувальні протиепідемічні заходи

Обмежувальні протиепідемічні заходи встановлюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за поданням відповідного головного державного санітарного лікаря у разі, коли в окремому населеному пункті, у дитячому виховному, навчальному чи оздоровчому закладі виник спалах інфекційної хвороби або склалася неблагополучна епідемічна ситуація, що загрожує поширенню інфекційних хвороб. Обмеженням підлягають ті види господарської та іншої діяльності, що можуть сприяти поширенню інфекційних хвороб.

Види і тривалість обмежувальних протиепідемічних заходів встановлюються залежно від особливостей перебігу інфекційної хвороби, стану епідемічної ситуації та обставин, що на неї впливають.

7.5. Порядок проведення дезінфекційних заходів

Дезінфекційні заходи поділяються на такі види:

— *профілактичні дезінфекційні заходи* — заходи, що проводяться у жилих, виробничих, навчальних, санітарно-побутових та інших приміщеннях, будівлях і спорудах, на територіях населених пунктів, у місцях масового відпочинку населення та рекреаційних зонах, в інших можливих місцях розмноження переносників збудників інфекційних хвороб. Профілактичні дезінфекційні заходи проводяться не рідше двох разів на рік — навесні та восени спеціалізованими підрозділами установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, а також суб'єктами підприємницької діяльності на підставі відповідних договорів з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та громадянами;

— *поточні дезінфекційні заходи* — заходи, що систематично проводяться у закладах охорони здоров'я, на об'єктах громадського харчування та на підприємствах харчової промисловості, у приміщеннях масового перебування людей (підприємства побутового обслуговування населення, готелі, санаторії тощо), а також у жилих приміщеннях під час перебування в них інфекційних хворих чи бактеріоносіїв. Поточні дезінфекційні заходи проводяться по кілька разів на день залежно від епідемічної ситуації працівниками відповідних підприємств,

установ) організацій, а в жилих приміщеннях — хворими на інфекційні хвороби, бактеріоносіями, членами їх сімей тощо;

— *заключні дезінфекційні заходи* — заходи, що проводяться в осередку інфекційної хвороби після видалення з нього джерела інфекції. Заключні дезінфекційні заходи проводяться установами та закладами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Облік та реєстрація інфекційних хвороб

Облік інфекційних хвороб базується на системі обов'язкової реєстрації кожного їх випадку незалежно від місця і обставин виявлення та оперативного (екстреного) повідомлення про нього відповідного закладу чи установи державної санітарно-епідеміологічної служби.

Заклади та установи охорони здоров'я незалежно від форм власності, суб'єкти підприємницької діяльності, що займаються медичною практикою, ведуть реєстрацію та облік інфекційних хвороб і подають відповідні статистичні звіти.

Усі епідемії та спалахи інфекційних хвороб підлягають епідеміологічному обстеженню (розслідуванню) з метою встановлення причин їх виникнення, факторів передачі інфекції, визначення меж осередків інфекційних хвороб та масштабів поширення епідемії чи спалаху інфекційної хвороби, вжиття заходів щодо їх локалізації та ліквідації, а також виявлення осіб, винних у виникненні епідемії чи спалаху інфекційної хвороби.

Обов'язки посадових осіб закладів охорони здоров'я і медичних працівників у разі виявлення хворого на інфекційну хворобу

Посадові особи закладів охорони здоров'я незалежно від форм власності та медичні працівники у разі виявлення хворого на інфекційну хворобу, зобов'язані вжити заходів для його тимчасової ізоляції, надати невідкладну медичну допомогу, за необхідності організувати проведення поточних дезінфекційних заходів, терміново повідомити відповідну установу державної санітарно-епідеміологічної служби та організувати госпіталізацію хворого до відповідного закладу охорони здоров'я.

Медичні працівники зобов'язані надавати хворим на інфекційні хвороби і бактеріоносіям та (або) їх законним представникам інформацію про безпеку зараження оточуючих і про вимоги санітарно-протиепідемічних правил і норм, яких слід дотримуватися з метою недопущення поширення захворювання. Хворі на особливо небезпечні та небезпечні інфекційні хвороби та бактеріоносії збудників цих хвороб, крім того, повинні бути попереджені про відповідальність за недотримання санітарно-протиепідемічних правил і норм та зараження інших осіб, про що в медичні документи цих хворих і бактеріоносіїв вноситься відповідний запис, який підписують лікуючий лікар, хворий чи бактеріоносій та (або) його законний представник.

Права та обов'язки громадян, підприємств, установ і організацій щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя

Права громадян. Громадяни мають право на:

— безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище;

— участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів;

— відшкодування шкоди, завданої їх здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства;

— достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Обов'язки громадян. Громадяни зобов'язані:

— піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

— брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів;

— проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення у передбачених законодавством випадках;

— виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;

— виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

Права підприємств, установ і організацій. Підприємства, установи і організації мають право на:

— одержання від органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також відповідних органів і закладів охорони здоров'я інформації про стан здоров'я населення, санітарну та епідемічну ситуацію, нормативно-правові акти з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та санітарні норми;

— відшкодування збитків, завданих їм внаслідок порушень санітарного законодавства підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Обов'язки підприємств, установ і організацій. Підприємства, установи і організації зобов'язані:

— за пропозиціями посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби розробляти і здійснювати санітарні та протиепідемічні заходи;

— у випадках, передбачених санітарними нормами, забезпечувати лабораторний контроль за виконанням вимог цих норм щодо безпеки використання (зберігання, транспортування тощо) шкідливих для здоров'я речовин та матеріалів, утворюваних внаслідок їх діяльності викидів, скидів, відходів та факторів, а також готової продукції;

— на вимогу посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби надавати безоплатно зразки використовуваних сировини і матеріалів, а також продукції, що випускається чи реалізовується, для проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи;

— виконувати розпорядження і вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;

— усувати за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які є носіями збудників інфекційних захворювань, хворих на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби, або осіб, які були в контакті з такими хворими, з виплатою у встановленому порядку допомоги з соціального страхування, а також осіб, які ухиляються від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій;

— негайно інформувати органи, установи і заклади державної санітарно-епідеміологічної служби про надзвичайні події і ситуації, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю;

— відшкодувати у встановленому порядку працівникам і громадянам шкоду, завдану їх здоров'ю внаслідок порушення санітарного законодавства.

Власники підприємств, установ і організацій та уповноважені ними органи зобов'язані забезпечувати їх необхідними для розробки та здійснення санітарних та протиепідемічних (профілактичних) заходів санітарними нормами.

7.6. Державна санітарно-епідеміологічна експертиза

Вимоги до ліцензування видів діяльності, пов'язаних з потенційною небезпекою для здоров'я людей

Діяльність, пов'язана з потенційною небезпекою для здоров'я людей, підлягає ліцензуванню в порядку, встановленому законодавством.

До таких видів діяльності належать: виробництво, переробка та реалізація харчових продуктів та харчових добавок, медикаментів, медичних імунобіологічних препаратів, предметів гігієни та санітарії, косметично-парфюмерних виробів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, товарів побутової хімії, туристичне, комунально-побутове та медичне обслуговування населення, виховання та навчання дітей і підлітків, а також будь-які роботи з біологічними агентами та хімічними речовинами, джерелами іонізуючих та неіонізуючих випромінювань і радіоактивними речовинами.

При ліцензуванні видів діяльності, пов'язаних з потенційною небезпекою для здоров'я людей, обов'язково повинні враховуватись вимоги державної санітарно-епідеміологічної служби щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Невиконання встановлених при наданні ліцензії вимог та умов щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення тягне за собою скасування ліцензії.

Вимоги безпеки для здоров'я і життя населення у державних стандартах та інших нормативно-технічних документах

Вимоги безпеки для здоров'я і життя населення є обов'язковими у державних стандартах та інших нормативно-технічних документах на виробі, сировину, технології, інші об'єкти середовища життєдіяльності людини.

Проекти державних стандартів та інших нормативно-технічних документів на всі види нової (модернізованої) продукції підлягають обов'язковій державній санітарно-епідеміологічній експертизі.

Продукція, на яку в державних стандартах та в інших нормативно-технічних документах є вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя населення, підлягає обов'язковій сертифікації.

Нагляд за дотриманням вимог санітарних норм у стандартах та інших нормативно-технічних документах, відповідність продукції вимогам безпеки для здоров'я і життя населення здійснюють виключно органи, установи і заклади державної санітарно-епідеміологічної служби.

У разі, коли в державних стандартах відсутні необхідні обов'язкові вимоги безпеки для здоров'я і життя людини або зазначені вимоги не відповідають санітарним нормам, дія таких державних стандартів призупиняється відповідно до закону головним державним санітарним лікарем України і вони підлягають скасуванню у встановленому законом порядку.

Головний державний санітарний лікар України погоджує методи контролю і випробувань продукції щодо її безпеки для здоров'я і життя населення, інструкції (правила) використання продукції підвищеної небезпеки.

Перелік установ, організацій та закладів, яким надається право випробування продукції на відповідність її вимогам безпеки для здоров'я і життя населення, визначається центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації, метрології та сертифікації за погодженням з головним державним санітарним лікарем України.

Вимоги до проектування, будівництва, розробки, виготовлення і використання нових засобів виробництва та технологій

Підприємства, установи, організації та громадяни при розробленні і використанні нових технологій, проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та технічному переобладнанні підприємств, виробничих та туристичних об'єктів і споруд будь-якого призначення, плануванні та забудові населених пунктів, курортів, проектуванні і будівництві каналізаційних, очисних, гідротехнічних споруд, інших об'єктів зобов'язані дотримуватися вимог санітарно-законодавства.

Планування і забудова населених пунктів, курортів повинна, передусім, передбачати створення найбільш сприятливих умов для життя, а також для збереження і зміцнення здоров'я громадян.

Надання земельних ділянок під будівництво, затвердження норм проектування, проектної та нормативно-технічної документації на будівництво, реконструкцію, введення в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів виробничого, соціально-культурного та іншого призначення, розробка, виготовлення і використання нових машин, механізмів, устаткування, інших засобів виробництва, нових технологій здійснюється за погодженням з державною санітарно-епідеміологічною службою.

Вимоги до продовольчої сировини і харчових продуктів, умов їх транспортування, зберігання та реалізації

Продовольча сировина, харчові продукти, а також матеріали, обладнання і виробі, що використовуються при їх виготовленні, зберіганні, транспортуванні та реалізації, повинні відповідати вимогам санітарних норм і підлягають обов'язковій сертифікації.

Підприємства, установи, організації та громадяни, які виробляють, зберігають, транспортують чи реалізують харчові продукти і продовольчу сировину, несуть відповідальність за їх безпеку для здоров'я і життя населення, відповідність вимогам санітарних норм.

Розробка і виробництво нових видів харчових продуктів, впровадження нових технологічних процесів їх виробництва та обробки, а також матеріалів, що контактують з продовольчою сировиною чи харчовими продуктами під час виготовлення, зберігання, транспортування та реалізації, дозволяються головним державним санітарним лікарем на підставі позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Забезпечення радіаційної безпеки

Підприємства, установи, організації, що виробляють, зберігають, транспортують, використовують радіоактивні речовини та джерела іонізуючих випромінювань, здійснюють їх захоронення, знищення чи утилізацію, зобов'язані дотримуватися норм радіаційної безпеки, законодавства, що містять вимоги радіаційної безпеки.

Роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючих випромінювань здійснюються з дозволу державної санітарно-епідеміологічної служби та інших спеціально уповноважених органів.

Випадки порушень норм радіаційної безпеки, санітарних правил роботи з радіоактивними речовинами, іншими джерелами іонізуючих випромінювань, а також радіаційні аварії підлягають обов'язковому розслідуванню за участю посадових осіб, які здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд.

7.7. Заходи щодо припинення порушення санітарного законодавства

Головні державні санітарні лікарі (їх заступники) застосовують такі заходи для припинення порушення санітарного законодавства:

- обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомих складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм;

- обмеження, тимчасова заборона або припинення будівництва, реконструкції та розширення об'єктів за проектами, що не мають позитивного висновку за результатами державної санітарно-епідеміологічної експертизи, та у разі відступу від затвердженого проекту;

- тимчасова заборона виробництва, заборона використання та реалізації хімічних речовин, харчових продуктів, технологічного устаткування, будівельних матеріалів, біологічних засобів, товарів народного споживання, джерел іонізуючих випромінювань у разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації, а також якщо їх визнано шкідливими для здоров'я людей;

- обмеження, зупинення або заборона викидів (скидів) забруднюючих речовин за умови порушення санітарних норм;

- зупинення або припинення інвестиційної діяльності у випадках, встановлених законодавством;

- внесення власникам підприємств, установ, організацій або уповноваженим ними органам подання про відсторонення від роботи або іншої діяльності осіб, зазначених вище;

- вилучення з реалізації (конфіскація) небезпечних для здоров'я харчових продуктів, хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів у порядку, що встановлюється законодавством.

Іншим посадовим особам органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби надаються повноваження застосовувати заходи для припинення порушення санітарних норм (у частині обмеження, тимчасової заборони діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомих складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм).

На вимогу посадових осіб органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби виконання заходів для припинення порушень санітарного законодавства у необхідних випадках здійснюється із залученням працівників органів внутрішніх справ.

Адміністративна відповідальність та фінансові санкції за порушення санітарного законодавства

За порушення санітарного законодавства або невиконання постанов, розпоряджень, приписів, висновків посадових осіб органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби на осіб, винних у вчиненні таких правопорушень, може бути накладено штраф у таких розмірах:

- на посадових осіб — від одного до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- на громадян — від одного до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

До підприємств, підприємців, установ, організацій, які порушили санітарне законодавство, застосовуються такі фінансові санкції:

- за передачу замовникової або у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, що не відповідає вимогам санітарних норм, розробник цієї документації сплачує штраф у розмірі 25% вартості розробки;

- за реалізацію продукції, забороненої до випуску і реалізації посадовими особами органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100% вартості реалізованої продукції;

- за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, санітарних норм є небезпечною для життя і здоров'я людей, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100% вартості випущеної або реалізованої продукції;

- за реалізацію на території України імпортованої продукції, яка не відповідає вимогам стандартів щодо безпеки для життя і здоров'я людей, санітарних норм, що діють в Україні, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100% вартості реалізованої продукції;

- за ухилення від пред'явлення посадовим особам державної санітарно-епідеміологічної служби продукції, яка підлягає контролю, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 25% вартості продукції, що випущена з моменту ухилення.

Порядок накладення і стягнення штрафів та застосування фінансових санкцій за порушення санітарного законодавства

Постанови про накладення штрафу та застосування фінансової санкції за порушення санітарного законодавства виносяться на підставі протоколу про порушення санітарних норм, оформленого у встановленому порядку, і є обов'язковими для виконання.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення, наведені вище, та виконання постанов у цих справах провадяться в порядку, встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Повернення необґрунтовано зарахованої до бюджету суми штрафу або фінансової санкції здійснюється фінансовими органами на підставі рішення органу, який скасував застосування штрафу чи санкції.

Цивільно-правова відповідальність за порушення санітарного законодавства

Підприємства, установи, організації, підприємці та громадяни, які порушили санітарне законодавство, що призвело до виникнення захворювань, отруєнь, радіаційних уражень, тривалої або тимчасової втрати працездатності, інвалідності чи смерті людей, зобов'язані відшкодувати збитки громадянам, підприємствам, установам і організаціям, а також компенсувати додаткові витрати органів, установ та закладів санітарно-епідеміологічної служби на проведення санітарних та протиепідемічних заходів і витрати лікувально-профілактичних закладів на надання медичної допомоги потерпілим.

У разі відмови від добровільної компенсації витрат або відшкодування збитків, спір розглядається у судовому порядку.

Діяння проти здоров'я населення, вчинені внаслідок порушення санітарного законодавства, тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з законодавством.

Контрольні питання і завдання

1. Охарактеризуйте структуру і систему державного санітарно-гігієнічного регулювання і вимоги щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.
2. Наведіть функції санітарно-епідеміологічної служби України.
3. Назвіть повноваження головного державного санітарного лікаря України.
4. Як проводиться соціальний захист населення та запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД)?
5. Які профілактичні заходи щодо запобігання виникненню інфекційних захворювань, боротьби зі спалахами небезпечних хвороб ви можете назвати?
6. Як проводиться профілактика та надання медичної допомоги хворим на інфекційні захворювання?
7. Як проводиться санітарна охорона території України, карантин, обмежувальні протиепідемічні заходи?
8. Назвіть види дезінфекційних заходів та охарактеризуйте їх.
9. Як проводиться облік та реєстрація інфекційних хвороб?
10. Наведіть вимоги до ліцензування видів діяльності, пов'язаних з потенційною небезпечкою для здоров'я людей.
11. Назвіть заходи щодо припинення порушення санітарного законодавства.
12. Які фінансові санкції передбачені за порушення санітарного законодавства?

РОЗДІЛ 8

НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ НЕЩАСНИХ ВИПАДКАХ І ЗАХВОРЮВАННЯХ У ТУРИЗМІ

- 8.1. Організація надання першої медичної допомоги потерпілим
- 8.2. Поранення
- 8.3. Зовнішні і внутрішні кровотечі
- 8.4. Електротравми
- 8.5. Утоплення і задушення
- 8.6. Порушення дихання і серцевої діяльності
- 8.7. Переломи і вивихи
- 8.8. Травми голови
- 8.9. Термічні впливи та опіки
- 8.10. Отруєння

8.1. Організація надання першої медичної допомоги потерпілим

Перша медична допомога потерпілим при нещасних випадках і раптових захворюваннях — це комплекс термінових заходів, спрямованих на припинення впливу шкідливого чинника, на усунення загрози життю, на полегшення страждань потерпілого і підготовку його до відправки до лікувальної установи.

Перша медична допомога — це прості медичні дії, що виконуються в найкоротші терміни безпосередньо на місці події персоналом, що виявився у цей момент поряд, який пройшов спеціальну підготовку і володіє елементарними прийомами надання медичної допомоги.

Оптимальним вважається надання першої медичної допомоги потерпілому протягом 30 хвилин після травми.

Рекомендації щодо надання долікарської допомоги потерпілому

1. Звільнити потерпілого від дії на нього небезпечного чинника (електричного струму, хімічних речовин, води, механічного впливу тощо) з використанням штатних або підручних засобів і безпечних для себе прийомів.
2. Оцінити стан потерпілого, звільнити від тісного одягу, при необхідності винести потерпілого на свіже повітря.
3. Визначити характер і ступінь пошкодження, для чого обережно оголитися пошкоджені ділянки, частини тіла і прийняти рішення про заходи невідкладної допомоги.

4. Вжити необхідних заходів для порятунку потерпілого у порядку терміновості — відновити дихання, зупинити кровотечу, зафіксувати місце перелому, накладити пов'язки.

Якщо турист потрапив у катастрофу, потрібно, насамперед, перш за все звільнити потерпілого, винести його з небезпечної зони, вжити заходів для відновлення життєво важливих функцій організму тощо.

5. Викликати медичних працівників, або забезпечити раціональне транспортування потерпілого в медичний заклад, де йому буде надана кваліфікована допомога.

6. Підтримувати основні життєві функції потерпілого до прибуття медичних працівників.

Співробітник туристичної компанії, який відповідає за туристів, має уміти надати першу медичну допомогу при нещасному випадку, захворюванні тощо.

До прибуття медичних працівників постраждалого краще за все покласти на спину, підстелити під нього одяг, манжети і тому подібне, голову повернути набік. Якщо пошкоджена грудна клітка, переламані ребра і в результаті цього дихання ускладнене, потерпілого слід розташувати в напівсидяче положення, підклавши під спину і голову які-небудь речі. Переносити потерпілого до надання першої допомоги можна тільки у разі крайньої потреби. Бажано невідкладні заходи (зупинка кровотечі, штучне дихання, накладення шин тощо) проводити на місці аварії. Роздягати потерпілого слід обережно, не змінюючи положення тіла, і лише тоді, коли одяг ускладнює дихання або потрібно покласти на рану стерильну пов'язку або зупинити кровотечу. Накладаючи шину на руку або ногу, одяг не знімають, щоб уникнути зайвої травматизації та переохолодження потерпілого.

При своєчасній і правильно наданій першій долікарській допомозі, за даними ВООЗ, близько 30% померлих потерпілих могли б бути врятовані, якби їм правильно здійснили заходи щодо реанімації або своєчасно забезпечили доставку до медичної установи. Своєчасно надана і правильно проведена перша долікарська допомога не тільки врятовує життя потерпілому, але і забезпечує подальше успішне лікування, запобігає розвитку важких ускладнень, а після завершення лікування зменшує втрату працездатності або ступінь каліцтва.

Людина, яка надає першу допомогу, повинна знати основні ознаки порушення життєво важливих функцій організму людини, загальні принципи надання першої долікарської допомоги і її прийоми щодо характеру одержаних потерпілим пошкоджень.

Аптечка швидкої допомоги з набором медикаментів і засобів, мінімальний перелік яких приведений нижче, обов'язково повинна бути на всіх транспортних засобах, а також у туристичних підприємствах, в організаціях і установах туризму або їх підрозділах.

Перелік медикаментів і засобів для надання першої долікарської допомоги

1. Індивідуальні перев'язувальні асептичні пакети (для накладення пов'язок).
2. Бинти.
3. Вата.
4. Ватяно-марлевий бинт (для бинтування при переломах).
5. Джгут (для зупинки кровотечі).
6. Шина (для закріплення кінцівок при переломах).
7. Гумовий міхур для льоду (для охолодження пошкодженого місця при ударах, вивихах, переломах).
8. Стакан (для прийому ліків, промивання очей, шлунку і приготування розчинів).
9. Чайна ложка (для приготування розчинів).
10. Настій йоду (5%) (для змазування тканин навколо ран, свіжих подряпин на шкірі тощо).
11. Нашатирний спирт (для використання при непритомному стані).
12. Борна кислота (для приготування розчинів для промивання очей і шкіри, полоскання рота при опіках лугами, для додатків на очі при опіку електричною дугою).
13. Сода питна (для приготування розчинів для промивання очей і шкіри, полоскання рота при опіках кислотою).
14. Розчин перекису водню (3%) (для зупинки кровотечі з носа).
15. Настій валеріани (для заспокоєння нервової системи).
16. Нітрогліцерин (для прийому при сильних болях у ділянці серця і в грудях).

Слід також відзначити, що розчин соди і борної кислоти передбачається тільки для робочих місць, де проводяться роботи з кислотами і лугами. У різних компаніях туристичної індустрії, склад аптечки повинен відповідати можливим на цих підприємствах небезпекам і, відповідно, доповнюватися. У набір для сумок першої допомоги не входять шини, гумовий міхур для льоду, стакан, чайна ложка, борна кислота і питна сода; інші медикаменти комплектуються в кількості 50%, вказаних у списку. На внутрішніх дверцях аптечки слід чітко вказати, які медикаменти застосовуються при тих або інших травмах (наприклад, при кровотечі з носа — 3% розчин перекису водню тощо).

У готельно-курортних комплексах повинен передбачатися пункт фельдшера або лікарської медичний пункт. У готелях і місцях масового перебування туристів, окрім аптечки, повинні бути вивішені на видних місцях плани евакуації і застереження про небезпеки, які чекають туристів у воді (па морі, річці), в лісі, в горах тощо.

Для правильної організації надання першої допомоги в кожній туристичній компанії слід визначити відповідальних осіб за наявність і необхідний стан пристроїв і засобів для надання допомоги, які зберігаються в аптечках і сумках

першої допомоги, і за систематичне їх поповнення. Керівник лікувально-профілактичного закладу, що обслуговує туристичне, зокрема готельне підприємство, повинен організувати суворий щорічний контроль за дотриманням правил першої долікарської допомоги, а також за станом і поповненням аптечок і сумок необхідними пристроями і засобами. Допомога потерпілому, яка надається немедичними працівниками, має суворо обмежуватися певними її видами (заходами щодо реанімації при клінічній смерті, зупинкою кровотечі, перев'язкою рани, опіку або відмороженої ділянки, виведенням з непритомного стану, іммобілізацією перелому, перенесенням і транспортуванням потерпілого і тому подібне).

Організація надання першої допомоги в туристичних підприємствах

Організація надання першої допомоги на туристичному підприємстві регламентується Законом про гігієну і безпеку праці.

Власник або директор туристичного підприємства зобов'язаний:

— забезпечити наявність засобів першої допомоги на робочих місцях, а також приміщення, в якому при необхідності можна надати першу допомогу і розмістити потерпілого до прибуття лікарської допомоги;

— розмістити на видному місці інструкції різних способів надання першої допомоги (плакати, брошури тощо);

— призначити особу, що відповідає за комплектування засобів першої допомоги;

— розмістити на видному місці в надрукованому вигляді відомості про працівників, що мають навички надання першої допомоги;

— роз'яснити працівникам, як слід діяти при виникненні нещасного випадку на підприємстві, які допоміжні засоби використовувати, де їх можна одержати, а також до кого і куди слід звернутися за отриманням першої медичної допомоги;

— забезпечити при виникненні нещасного випадку або раптового захворювання доступність засобів першої медичної допомоги та її надання на місці спеціально навченим працівником, а також можливість оперативного зв'язку із службою за межами території підприємства, а також доставку того, хто одержав травму або раптово захворілого до установи охорони здоров'я або додому (відповідно до розпорядження лікаря).

Місце знаходження засобів першої медичної допомоги має бути належним чином позначено, і знаходитися в легко доступному місці. Також на видному місці повинні бути вивішені номери телефонів для виклику допомоги.

Навчання працівників, що надають першу медичну допомогу

Власник або директор туристичного підприємства організовує на підприємстві навчання працівників, які надають першу медичну допомогу, не пізніше, ніж протягом одного місяця з дня їх призначення на цю посаду. Він повинен

організувати навчання з перевіркою практичних навичок надання першої медичної допомоги потерпілим від найбільш характерних для даного виду туристичної діяльності небезпечних і шкідливих чинників і обов'язкову присутність навченого персоналу на кожній ділянці робіт (для працівників) і відпочинку (для туристів).

8.2. Поранення

Рани. Порушення цілості шкірних покривів, слизових оболонок, тканин, що лежать глибше, і поверхні внутрішніх органів у результаті механічного або іншого впливу називаються ранами, відкритими пошкодженнями. Розрізняють поверхневі і глибокі рани. Глибокі рани, при яких ушкоджуються внутрішні оболонки порожнин (черевної, грудної, черепа, суглобів), називаються проникаючими. Решта видів ран незалежно від їх глибини називається непроникаючими. Всі рани, окрім ран, що наносяться стерильним інструментом під час операції, слід вважати інфікованими.

Залежно від характеру предмета, яким нанесено поранення, розрізняють рани колоті, різані, рубані, забиті, рвані, вогнепальні. Будь-яка рана характеризується болем і кровотечею.

Внутрішню кровотечу виявити нелегко. Як при зовнішній, так і внутрішній кровотечі спостерігаються певні ознаки великої крововтрати: блідість обличчя і слизових оболонок губ; швидке, прискорене дихання; пульс 100 ударів на хвилину і більше; похолодання кінцівок, запаморочення, позіхання, слабкість, короткочасна непритомність.

Основні принципи надання першої медичної допомоги при пораненнях. Перед наданням допомоги при пораненнях мийте руки з милом або змачуйте пальці настоянкою йоду. Рану не можна промивати водою, очищати її, торкатися до неї руками. Шкіру навколо забруднених ран протирають рухами від країв рани стерильною ватою або марлею. Дрібні поранення, що не кровоточать, садно, уколи змащують 5%-ною настоянкою йоду або діамантової зелені і накладають стерильну пов'язку. Невеликі поранення заклеюють смужкою пластиру, колодієм або клеєм БФ-6, які оберігають рану від забруднення і дезінфікують її. Не можна торкатися руками тієї частини пов'язки перев'язувального матеріалу, яку накладають на рану. Для перев'язки (у разі відсутності індивідуального перев'язувального пакета) використовують чисту полотняну ганчірку або носову хустку, заздалегідь змочивши в настоянці йоду місце, яке ляже на рану.

Причиною більшості смертельних результатів після поранення є гостра крововтрата, тому перші заходи мають спрямовуватися на зупинку кровотечі будь-яким можливим способом. Не менш важливе завдання першої допомоги — захист рани від забруднення та інфікування. Правильна обробка рани запобігає розвитку ускладнень у рані і майже втричі скорочує час її загоєння. Обробку рани слід проводити чистими, краще продезінфікованими руками.

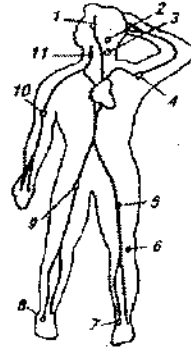
Накладаючи асептичну пов'язку, не слід торкатися руками тих шарів марлі, які безпосередньо стикатимуться з раною. Рана може бути захищена простим накладенням асептичної пов'язки (бинт, індивідуальний пакет, косинка).

Рану не можна промивати водою — це сприяє інфікуванню. Не можна допускати попадання дрипіруючих антисептичних речовин у поверхню рани. Рану не можна засипати порошками, накладати на неї мазь, не можна безпосередньо до ранової поверхні прикладати вату, — все це сприяє розвитку інфекції в рані.

У разі, якщо рана кровоточить, спосіб падання першої допомоги залежить від виду кровотечі. При пошкодженнях вен кров темно-червоного кольору і витікає постійним струменем (венозна кровотеча). Якщо кров витікає окремими краплями і кровоточить сама рана, то наявна капілярна кровотеча. Коли пошкоджена артерія, з рани витікає яскраво-червона кров пульсуючим струменем (артеріальна кровотеча). Капілярну і венозну кровотечу зупиняють, щільно накладаючи на рану шматок стерильної марлі, потім шар вати і туго забинтовуючи рану. Найнебезпечнішою є артеріальна кровотеча, при якій кров зупиняють накладенням пов'язки на артерію вище пошкодженого місця. Якщо це не допомагає, накладають джгут або закручування, використовуючи гумову трубку, мотузку, ремінь, хустку, рушник і ін. Артерію притискують джгутом вище за місце поранення в певних точках тіла (мал. 8.1). Основні місця притиснення при пораненнях кінцівок — верхня частина стегна і плеча.

Поранену кінцівку перед накладенням джгута піднімають вгору. Джгут накладають поверх одягу або підкладають під нього шматок матерії, чим оберігають шкіру від пошкодження. Затягують джгут настільки, щоб зупинилася кровотеча (не більше). Щоб виключити омертвіння кінцівки, залишати джгут в затягнутому стані більше 1,5—2 год не можна. За цей час необхідно доставити потерпілого до найближчої медичної установи. Якщо рана знаходиться в паху або під пахвою, то в цю ділянку вкладають шматок матеріалу, а потім (якщо немає вивихів і переломів) кінцівку потерпілого максимально згинають і прив'язують до тулуба.

Під гумовий джгут потрібно обов'язково покласти щось м'яке — хустку, рушник, вату та ін. Джгут розтягують з певним зусиллям і накладають так, аби витки його

Мал. 8.1. Місця притиснення артерій на тілі людини для зупинки кровотечі: 1 — скронева; 2 — потилична; 3, 11 — сонні; 4 — пахвова; 5, 9 — стегнові; 6 — підколінна; 7 — задня великостегнова; 8 — стони; 10 — плечова.

Мал. 8.2. Місця притиснення артерій для тимчасової зупинки кровотечі

лягали поряд і не залишалося проміжків між ними. Кінці джгута закріплюють гачком, ланшожем або зав'язують (мал. 8.3).

ознаками правильно накладеного джгута є припинення кровотечі і пульсу в місцях тих артерій, що промапуються нижче від накладення джгута, воскувата блідість шкіри кінцівки.

Мал. 8.4. Тимчасова зупинка кровотечі гумовим еластичним джгутом

Джгут, накладений слабо, не стискає артерій, а тільки перешкоджає відливу венозної крові. При цьому кровотеча не припиняється, іноді навіть посилюється, кінцівка стає синюшною. У такому разі джгут замінюють іншим або накладають той само знову, але трохи вище або нижче від попереднього місця. Надмірне стиснення кінцівки джгутом може пошкодити м'які тканини, зокрема, нервові судини.

Транспортуючи потерпілого з джгутом до лікувальної установи, до одягу або до бинта прикріплюють записку, в якій відмічають час накладення джгута.

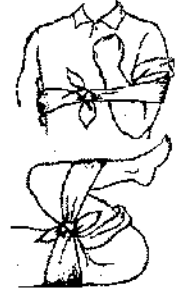
Тривале стиснення кінцівки джгутом нерідко викликає значні больові відчуття. Тому бажано через кожні 30—40 хвилин ослаблювати джгут на 2—3 хвилини, заздалегідь притиснувши артерію пальцем.

Потім джгут знову затягують або переводять його, трохи відступивши від попереднього місця.

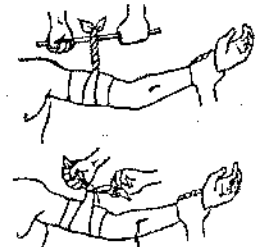
Якщо немає в аптечці стандартного джгута, то застосовують джгут-закрутку (мал. 8.5). Для цього використовують гумовий шланг, косинку, рушник, шарф, краватку і тому подібне. Кінці саморобного джгута міцно зав'язують, вставляють під нього дерев'яну або іншу паличку і закручують петлю до повної зупинки кровотечі. Щоб джгут не розкрутився, паличку прив'язують до кінцівки.

Закручування, як і джгут, можна накладати на стегно, гомілку, плече або передпліччя. Оскільки закрутка тисне сильніше, ніж еластичний джгут, то не слід застосовувати його в ділянці середньої третини плеча, де існує найбільша небезпека пошкодження нерва. З часом після перетягування кінцівки джгутом, особливо закруткою, нерідко з'являється сильний біль. Отже, хворого потрібно негайно доставити в лікарню.

Після того, як вдалося зупинити кровотечу, слід вжити відповідних заходів, щоб запобігти додатковому

Мал. 8.3. Тимчасова зупинка кровотечі максимальним згином кінцівок, щоб прискорити відлив венозної крові

Мал. 8.5. Тимчасова зупинка кровотечі джгутом-закруткою

забрудненню рани мікробами і її травмуванню під час транспортування потерпілого. Шкіру навколо рани протирають спиртом або одеколоном, і змашують йодом або розчином діамантового зеленого. Поверхню рани очищують. Будь-яку рану, окрім садна або подрапини, перев'язують. Для цього краще використовувати спеціальні пакети, які складаються із стерильних ватяно-марлевих подушечок і бинта, а також стерильні бинти і марлеві серветки.

Під час накладення пов'язки потрібно дотримуватися певних правил. У першу чергу, потерпілого кладуть або садять у зручній позі. Накладаючи пов'язку на ділянку суглобів, нозі або руці надають такого положення, в якому вона буде під час транспортування. Наприклад, бинтуючи ділянку ліктьового суглоба, руку хворого згинають у цьому суглобі під кутом, близьким до прямого.

Пов'язка повинна вкривати всю рану і рівномірно охоплювати ділянку пошкодження. Якщо пов'язка накладена слабо, то вона сповзе. Коли рану забинтувати дуже тісно, то потерпілий незабаром відчуватиме біль, обумовлений стисненням кінцівки і порушенням кровообігу в ній.

Накладаючи пов'язку на кінцівку, пальці залишають відкритими, що дає можливість контролювати стан кровообігу в перев'язаній кінцівці за забарвленням нігтів. Якщо пов'язку накладено правильно, вони рожевого кольору, коли нога або рука перев'язана дуже тісно, нігті стають синюшними.

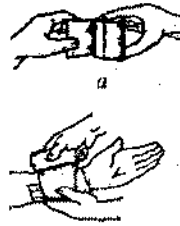
Індивідуальний пакет розкривають безпосередньо перед накладенням пов'язки. Стерильний бинт виймають так, щоб руками не торкатися тих його місць, які потім вкриватимуть рану (мал. 8.6, а).

Перев'язуючи рану, бинт ведуть зліва направо, спіральними ходами в напрямку від пальців до тулуба, тобто від низу до верху. Кожен виток повинен цілком прилягати до тіла, вкриваючи попередній виток бинта на 1/2 або 2/3 його ширини (мал. 8.6, б).

Залежно від того, де розмішена рана, застосовують різні способи бинтування. Так, при накладенні пов'язки в ділянці ліктьового, колінного і гомілковостопного суглобів витки бинта нагадують цифру «вісім» (мал. 8.7), пов'язка на ділянці плечового суглоба має колосоподібну форму (мал. 8.8).

Грудну клітку потрібно бинтувати, захоплюючи надпліччя (мал. 8.9).

На голову пов'язку пакладають круговими витками бинта

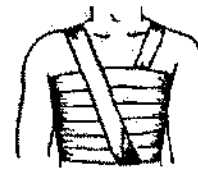
Мал. 8.6. Розкриття індивідуального пакета (а) і накладення пов'язки (б).

Мал. 8.7. Пов'язка, накладена на ділянку гомілковостопного суглоба (цифрами позначені витки бинта).

Мал. 8.8. Пов'язка, накладена на ділянку плечового суглоба (цифрами позначені витки бинта)

Мал. 8.9. Пов'язка, накладена на грудну клітку

Мал. 8.11. Пращеподібна пов'язка

Мал. 8.10. Накладення пов'язки на голову

Мал. 8.12. Косиночна пов'язка

(мал. 8.10). Потерпілий повинен тримати рот відкритим, щоб пов'язка не заважала відкривати рот і не стискала ший. При пораненнях обличчя і переломах щелеп застосовують так звані пращоподібні пов'язки (мал. 8.11). Як перев'язний матеріал можна використовувати чисту косинку (мал. 8.12), рушник і тому подібне.

Удари. Удари виникають у результаті падіння на тверді поверхні або ударяння тупим предметом.

Ознаки удару — біль, припухлість, синець, порушення функції кінцівки. Інтенсивність і тривалість болю залежить від тяжкості і розмірів зони пошкодження і локалізації його. Чим більша сила травмуючого чинника, тим більша зона пошкодження, тим сильніший і триваліший біль. Особливо сильний біль спостерігається при ударах ділянок тіла із значною іннервацією (живіт, промежина, обличчя тощо). В результаті сильного удару людина може знепритомніти. Часом настає навіть травматичний шок. У ділянці удару порушується цілісність кровоносних судин, тому відбувається крово-

вовилив у тканині і з'являються припухлість і синець, величина якого залежить від розміру зруйнованої кровоносної судини і від забитого місця. Синці інтенсивніше там, де щільна підшкірно-жирова клітковина, наприклад, на обличчі, плечі.

Пошкодження великої кровоносної судини приводить до сильного крововиливу в підшкірну клітковину, м'язи та інші тканини. Забите місце напухає. При цьому іноді спостерігаються розлад кровообігу і порушення функції кінцівки. В результаті удару живота, грудної клітки або черепа може настати крововилив у відповідну порожнину.

На забите місце пакладають косинкову пов'язку або транспортну шину. При значних ударах, особливо нижніх кінцівок, потерпілий до прибуття швидкої медичної допомоги повинен лежати. Транспортиють його лежачи, надавши кінцівці підвищеного положення. Щоб зменшити біль і крововилив, забите місце обкладають шматочками льоду, снігом або серветками (або хусткою), змоченими в холодній воді. Застосовувати грілки або зігрівальні компреси, робити масаж в ділянці удару не слід, оскільки це може підсилити біль і спричинити крововилив.

Через тривале стиснення (двома автомашинами, деформованими частинами

кабіни тощо) ушкоджуються м'язи, кровоносні судини і нерви. Тривале стиснення м'яких тканин викликає загальні порушення в організмі. Спочатку звільнена від стиснення кінцівка бліда, з синюшними плямами, в місці стиснення можуть бути синці, садно. Незабаром вона набрякає, стає багряно-синюшною, втрачає здатність рухатися. Крім того, зникає пульс на артерії, порушується чутливість. Одночасно у людини розвивається стан, подібний до травматичного шоку, викликаний порушенням кровообігу і надходженням в кров продуктів розпаду пошкоджених тканин, що призводить до порушення функції нирок і отруєння організму.

Потерпілому накладають на кінцівку транспортну шину і джгут (вище від місця стиснення). Пошкоджену кінцівку обкладають льодом, снігом або серветками, змоченими в холодній воді. Транспортують хворого до медичної установи в горизонтальному положенні, краще на ношах.

Травми грудної клітки та живота. Найважчими є травми грудної клітки і живота, позаяк нерідко ушкоджуються органи грудної і черевної порожнин, внаслідок чого може наступити внутрішня кровотеча і розвинутися травматичний шок.

Травми грудної клітки та живота виникають у пішоходів у разі наїзду на них транспортних засобів, у водіїв і пасажирів під час падіння з автомашини, яка перекинулася. Отже, ці травми, як правило, — слід удару або стиснення грудної клітки. Тому в потерпілих бувають удари грудної клітки, переломи одного або кількох ребер, пошкодження легенів і плеври, серця і великих кровоносних судин.

При травмі грудної клітки хворий відчуває різкий біль у грудях, що посилюється під час вдиху і видиху. Особливо сильний біль виникає при переломі ребер, що нерідко супроводжується пошкодженнями плеври — оболонки, яка вкриває грудну клітку зсередини.

Навіть не дуже важкі травми грудної клітки ускладнюють дихання. Особливо важко дихати при переломі ребер, пошкодженні плеври і легенів. Дихання прискорюється, стає поверхневим, іноді хрипким. З'являється синюшне забарвлення губ, шкірних покривів обличчя, шиї. Одночасно з порушеннями дихання настає розлад серцевої діяльності. Пульс досягає 100—120 ударів на хвилину. Якщо розривається тканина легенів, стан потерпілого, як правило, дуже важкий. У плевральній порожнині скоплюється повітря, і легені не беруть участі в диханні. Крім того, виникає масивний крововилив, що супроводжується ознаками внутрішньої кровотечі (блідість шкірних покривів, слабкість, запаморочення, швидкий слабкий пульс).

Коли загальний стан потерпілого задовільний (при ударах грудної клітки, одиночних переломах ребер), досить забезпечити йому спокій, забезпечивши напівсидяче положення. Якщо у хворого виявлені множинні переломи ребер, пошкодження плеври і легенів, то його кладуть на спину, трохи піднявши верхню частину тулуба. У разі потреби проводять штучне дихання. На рану грудної клітки, особливо тоді, коли крізь неї в плевральну порожнину потрапляє

повітря, накладають стерильну пов'язку, щільно притиснувши її до рани. І це потрібно зробити негайно, щоб припинити надходження повітря.

В результаті удару або стиснення живота і нижньої частини грудної клітки в потерпілого можуть бути пошкоджені органи черевної порожнини.

Ознаки травми живота значною мірою залежать від того, який орган пошкоджений. Внутрішні органи, які містяться в черевній порожнині, розділяються на так звані паренхіматозні (печінка, селезінка, нирки) і порожнисті (шлунок, кишки, сечовий міхур). Пошкодження паренхіматозних органів, як правило, супроводжується внутрішньою кровотечею. При розриві кишечника або шлунку розвивається гнійне запалення слизової оболонки очеревини. Пошкодження органів черевної порожнини нерідко супроводжується травматичним шоком.

Якщо пошкоджені органи черевної порожнини, потерпілий скаржиться на сильний біль у шлунку, в правому або лівому підребер'ї, на слабкість, запаморочення, спрагу. При розриві печінки або селезінки швидко наростають ознаки внутрішньої кровотечі: блідість, похолодання шкірних покривів, запаморочення, швидкий слабкий пульс. Потерпілий час від часу неприємно. Розрив шлунку і кишківника супроводжується різким болем у животі, відчуттям спраги. У хворого з'являються нудота, гикавка, блювота; пульс прискорений (до 100—120 ударів на хвилину), дихання поверхнєве, швидке. Зміна положення тіла підсилює біль у животі. На обличчі потерпілого з'являється вираз страждання. Біль посилюється також, якщо натиснути на передню стінку живота.

У разі пошкодження сечового міхура біль локалізується внизу живота, з'являються хворобливі позиви до сечовиділення, іноді виділення сечі затримуються.

Виявивши в потерпілого травму органів черевної порожнини, потрібно покласти його на спину, голову і верхню частину тулуба трохи підняти, ноги зігнути в колінних суглобах. Таким хворим не можна дозволяти пити, їсти, приймати ліки. Якщо є ознаки внутрішньої кровотечі, голову піднімати не потрібно. На живіт бажано покласти гумовий міхур з льодом або снігом.

Положення потерпілого при транспортуванні

У положенні лежачи на спині транспортують потерпілих, що знаходяться в свідомості, з пораненнями голови, пораненнями хребта і з пораненнями кінцівок. Положення лежачи на спині із зігнутими в колінах ногами рекомендується при відкритих пораненнях черевної порожнини, при переломі кісток тазу. У положенні лежачи на спині з підведеними нижніми кінцівками і опущеною вниз головою транспортують при пораненнях із значними крововтратами і при шоку.

У положенні лежачи на животі — транспортують поранених з пораненнями хребта, коли потерпілий знаходиться в несвідомому стані.

Напівсидяче положення з витягнутими ногами рекомендується при пораненнях шиї і при значних пораненнях верхніх кінцівок.

У напівсидячому положенні із зігнутими колінами, під які підкладають валик, транспортують поранених з пораненнями сечових і статевих органів, при кишковій непрохідності та інших раптових захворюваннях черевних органів, при травмах черевної порожнини, а так само при пораненнях грудної клітки.

У положенні на боці, в так званому фіксованому — стабілізованому положенні в обов'язковому порядку транспортують поранених, що знаходяться в невідомому стані.

У сидячому положенні чи ж пішки за допомогою супроводжуючої особи доставляються потерпілі з порівняно легкими пораненнями обличчя і верхніх кінцівок.

8.3. Зовнішні і внутрішні кровотечі

Носова кровотеча. При носовій кровотечі кров надходить не тільки назовні, через носові отвори, але і в глотку і в порожнину рота. Насамперед, потрібно усунути всі причини, що посилюють кровотечу. Треба заспокоїти хворого, переконати його в тому, що різкі рухи, кашель, розмова, сякання, напруга посилюють кровотечу. Хворого слід посадити, надати йому положення, за якого менше можливості для надходження крові в носоглотку, покласти на ділянку носа і перенісся міхур з льодом, загорнену в хустку грудочку снігу, змочену холодною водою хустку, бинт, трохи вати тощо. Забезпечити достатній приток свіжого повітря. Можна спробувати зупинити кровотечу сильним притисненням обох половинок носа до носової перегородки. При цьому голову хворого нахилиють дещо вперед і якомога вище, з силою стискають ніс.

Замість притиснення можна провести тампонаду носових ходів сухою грудочкою вати, змоченого розчином перекису водню. У носові ходи вводять ватні кульки, голову хворого нахилиють вперед.

Кровотеча в грудну порожнину. Унаслідок крововтрати і виключення легенив з акту дихання стан хворого швидко погіршується: різко погіршується і стає важким дихання, шкірні покриви стають блідими, з синюшним відтінком. Допомога полягає в наданні хворому напівсидячого положення. До грудної клітки прикладається міхур з льодом.

Кровотеча в черевну порожнину. Кровотеча в черевну порожнину характеризується сильними болями в животі. Шкірні покриви бліді, пульс частий. При значній кровотечі можлива втрата свідомості. Хворого слід укласти, на живіт покласти міхур з льодом, забороняється їжа і вода.

Гостре некрофія. Розвивається при значній втраті крові. Одномоментна втрата крові (2—2,5 л) є смертельною. Втрата 1—1,5 л крові дуже небезпечна, спричинює гостре некрофія, порушення кровообігу і розвиток кисневого голодування. Хворий скаржиться на наростаючу слабкість, запаморочення, шум у вухах, потемніння і мигтіння мушок в очах, спрагу, нудоту, блювоту. Шкірні покриви і видимі слизові оболонки стають блідими, риси обличчя загострюються. Хворий загальмований, іноді, навпаки, збуджений, дихання часте,

пульс слабкого наповнення або зовсім не визначається, артеріальний тиск низький. Надалі в результаті втрати крові може спостерігатися втрата свідомості, обумовлена знекровленням мозку, зникає пульс, не визначається тиск, з'являються судоми, мимовільне відділення калу і сечі. Якщо екстрено не вжити відповідних заходів, настає смерть.

Потерпілого слід укласти на рівну поверхню для запобігання анемії головного мозку. При значній крововтраті, що викликала непритомність, шок хворого (пораненого) укладають у положення, при якому голова знаходиться нижче за тулуб.

Групи крові. У крові можуть знаходитися різні білки (аглоїногени і аглоїтинини), комбінацією (наявністю або відсутністю) яких і утворюються чотири групи крові. Кожній групі дано умовне позначення: 0 (I), A (II), B (III), AB (IV).

Перша медична допомога при пошкодженні ока, вуха, горла, носа

Механічні пошкодження ока можуть бути поверхневими і проникаючими. Розрізняють також тупі травми ока — контузії, при яких можуть спостерігатися крововиливи під кон'юнктиву, в передню камеру і в склоподібне тіло. Однією з основних ознак поранення є біль.

При поверхневих пошкодженнях рогівки з'являються світлобоязнь і сльозотечі. Ознакою проникаючого поранення слугує відносна м'якість очного яблука. Невідкладна допомога полягає в накладенні асептичної пов'язки. При хімічних опіках перед накладенням пов'язки рясно і негайно (протягом 15—20 хвилин) промивають око водою.

Пошкодження вуха можуть бути поверхневими і глибокими. Глибокі, як правило, виникають при важких травмах голови з переломами скроневої кістки. На пошкоджене вухо накладають асептичну пов'язку.

Пошкодження носа, частіше закриті, супроводжуються носовою кровотечею, деформацією носа, порушенням носового дихання, болем, аж до розвитку шоку, припухлістю і крововиливами у ділянці носа і навколишніх частин обличчя. Перша медична допомога полягає в зупинці кровотечі і накладенні пов'язки.

Травми гортані завжди супроводжуються порушенням загального стану. Може розвинутися шок. Спостерігається біль при ковтанні і розмові, охриплість або афонія, утруднення дихання, кашель. Наявність емфіземи і кровохаркання свідчать про пошкодження слизової оболонки гортані. Заходи першої медичної допомоги спрямовані на боротьбу з шоком і кровотечею. Потерпілому необхідно ввести протибольовий засіб, при пораненні шкірних покривів накласти асептичну пов'язку, при кровохарканні — холод на ділянку шиї.

Перша медична допомога при тривалому здавлюванні кінцівок

Синдром виникає частіше в результаті тривалого здавлювання кінцівок важким предметом. Позиційне здавлювання може бути при тривалому (більше 6 годин) знаходженні потерпілого на твердій поверхні в одному положенні.

Синдром може виникати у потерпілих з пошкодженням кісток, суглобів і внутрішніх органів.

Розрізняють три ступені тяжкості:

- 1) у край важкий, наприклад, при здавлюванні обох нижніх кінцівок більше 6 годин;
- 2) середній, при здавлюванні тільки голілки або передпліччя протягом 6 годин;
- 3) легка, при здавлюванні невеликих ділянок тіла протягом 3—6 годин.

Ознаки: рука або нога холодні на дотик, бліді з синюшним відтінком, больова інтактильна чутливість різко понижена або відсутня. Пізніше виявляється набряк і нестерпний біль; сеча лаково-червоного кольору. Якщо кінцівка не звільнена від здавлювання, то загальний стан потерпілого може бути задовільним. Звільнення кінцівки без накладення джгута може викликати різке погіршення стану, з втратою свідомості, мимовільним сечовипусканням.

Основним завданням першої допомоги при здавлюванні є організація заходів щодо витягування потерпілих з-під важкого предмета, що обрушився на нього. Відразу після звільнення від важкого предмета для запобігання надходженню отруйних продуктів розпаду пошкоджених тканин кінцівок у кров, на пошкоджені кінцівки необхідно накласти джгути якомога ближче до основи, як і при зупинці артеріальної кровотечі, потім обкласти кінцівки міхурами з льодом, снігом або тканиною, змоченою холодною водою.

Пошкоджені кінцівки фіксують за допомогою шин. У потерпілих часто у момент травми розвивається важкий загальний стан — шок. Для боротьби з шоком і для його профілактики потерпілого слід тепло укрити, можна дати небагато спиртного або гарячої кави, чай. У разі можливості ввести серцеві засоби або наркотик (морфін, омнопон — 1 мл 1-% розчину). Потерпілий підлягає негайному транспортуванню до лікувальної установи в положенні лежачи.

8.4. Електротравми

При зіткненні потерпілого з електричним струмом, перш за все, необхідно звільнити від дії струму. Коли неможливо швидко відключити ці частини від джерела напруги, можна відтягнути потерпілого від них, користуючись ізолюючими захисними засобами. При напрузі до 400 В можна скористатися будь-якими предметами, що не проводять струм: обмотати руку шарфом, встати на згорток сухої тканини, суху дошку. Навіть голою рукою можна тягнути потерпілого за його сухий одяг, що відстає від тіла (за комір, хлястик, полу піджака), але не за брюки або взуття, які можуть виявитися сирими або мати металеві деталі, дотичні з тілом. Якщо потерпілий судорожно стиснув дрот і відірвати його неможливо, то можна перервати струм через потерпілого, відокремивши його не від дроту, а від землі (підсунувши під нього суху дошку, відтягнувши ноги сухою мотузкою). Після цього він легко розтискає руку. Іноді швидше перерубати дроти сокирою або лопатою (поодиночі, щоб не з'явилася електрична дуга через коротке замикання (далі — к. з.). Зручно користуватися

кусачками з ізольованими рукоятками. Можна обернути неізольовані рукоятки сухим одягом.

При напрузі 380/220 В і нижче, якщо струм проходить на землю тільки через тіло потерпілого, можна не побоюватися ураження рятувочого напругою кроку, оскільки струм через потерпілого не такий великий, щоб створити крокову напругу небезпечних значень. Але якщо дрот, якого торкається потерпілий, лежить на землі, небезпечно підходити до дроту без діелектричних калош, особливо в сирому взутті і великими кроками. Для звільнення потерпілого при цьому краще скористатися сухою палицею, ізолювавши від неї руки своїм одягом.

Якщо установку напругою понад 1000 В швидко відключити неможливо, то користуватися якими б то не було підручними засобами на зразок палиці або сухого одягу не можна, а потрібно або відтягнути потерпілого від установки, що знаходиться під напругою, користуючись ізолюючими захисними засобами, розрахованими на цю напругу (штанги, кліщі для запобіжників плюс діелектричні боти або килимки), або викликати автоматичне відключення установки, влаштувавши в ній к. з. на безпечній відстані від потерпілого. На високівольтні лінії (ВЛ) накидають голий дрот на 3 або 2 фази (не на одну!), заздалегідь приєднавши його до якого-небудь заземлювача. Цей дрот після зіткнення з дротами ВЛ не повинен торкатися людей, і ніхто не повинен стояти ближче 3 м від заземлювача. На ВЛ напругою понад 1000 В після відключення може зберегтися емісійний заряд. Лише після надійного її заземлення можна торкатися до потерпілого без ізолюючих засобів.

Якщо потерпілий в свідомості із стійким диханням і пульсом, його слід укласти на підстилку, наприклад, з одягу; розстебнути одяг, що утрудняє дихання; створити приток свіжого повітря; створити нормальний тепловий режим, повний спокій, безперервно спостерігати за пульсом і диханням. Якщо потерпілий в несвідомому стані — спостерігати за його диханням, у випадку порушення дихання — вжити заходи до усунення западання язика висунувши нижню щелепу вперед і утримуючи її в такому стані. При блювоті необхідно голову потерпілого і плечі повернути наліво для видалення блювотних мас.

Не можна дозволяти потерпілому рухатися, а тим більше продовжувати роботу до огляду лікаря. Переносити потерпілого слід тільки в тих випадках, коли йому і особі, що надає допомогу, загрожує небезпека.

Якщо після звільнення від дії струму потерпілий дихає рідко і судорожно, необхідно зробити штучне дихання з одночасним зовнішнім масажем серця. При враженні блискавкою надається така ж допомога, що і при враженні електричним струмом.

Перша допомога при зупинці серця слід розпочинати якомога раніше. Вона полягає в одночасному проведенні штучного дихання і зовнішнього масажу серця з частотою 50—70 разів на хвилину. Про ефективність масажу судять по появі пульсу на сонних артеріях.

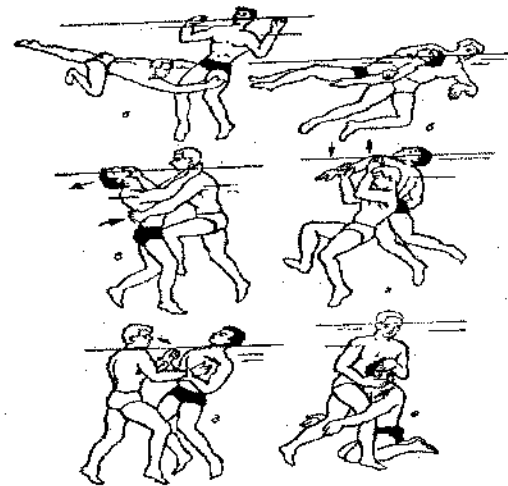
Якщо потерпілий знепритомнів, але дихає і у нього промацується пульс, його треба укласти, розстебнути комір і пояс, дати понюхати нашатишний спирт з

віджатої ганчірочки, а не з флакона, оскільки попадання спирту в ніс, очі може спричинити опіки. Можна використовувати харчовий оцет, розрізану цибулину. Корисно окроплювати обличчя водою, але холодне на голову не класти. Потрібно також терміново викликати лікаря. Коли потерпілий опам'ятається, слід дати йому випити 15—20 крапель настою валеріани. Потерпілому, який знепритомнів або довго піддавався дії струму, не можна дозволяти багато рухатися (йти додому пішки, продовжувати працювати), оскільки, попри задовільне самопочуття безпосередньо після ураження струмом, у нього в подальші кілька годин можуть виникнути спазми судин, що живлять серцевий м'яз.

8.5. Утоплення і задушення

Не повне надходження кисню в легені називається асфіксією. Термінальний стан при цьому настає швидко, протягом 2—3 хв. Асфіксія може наступити в результаті здавлення повітряних шляхів, частіше в гортані і трахеї (задушення), заповнення повітряних шляхів водою (утоплення), слизом, блювотними масами, землею, закриття входу в гортань чужорідним тілом або язиком, паралічу дихального центру від дії токсичних речовин або прямої травми головного мозку.

При витяганні потопачого з води необхідно бути обережним. Підпливати до нього слід ззаду. Схопивши за волосся або пахви, потрібно перевернути потопачого вгору обличчям і пливати до берега, не даючи захопити себе.

Мал. 8.13.

Способи порятунку потопачого

Для надання допомоги і доставки на берег людини, що тоне, підпливають ззаду або упіраються, повертаючи її спиною до себе (мал. 8.13, а). Непритомного буксирують за комір одягу, за волосся. Потерпілого в свідомості буксирують під руку (мал. 8.13, б) або притискуючи двома руками його лікті до тулуба; при цьому обидва плівають на спині. У всіх випадках обличчя потерпілого повинне знаходитися над водою. Звільнитися від захоплення того, хто тоне, можна способами, показаними на мал. 8.13, в, г (при захопленні за шию спереду, ззаду), 8.13, д (за руки) і 8.13, е (за ноги).

Надання першої допомоги при утопленні. Залежно від того, чи

наповнилися легені потерпілого водою чи ні, розрізняють два види утоплення — мокре і сухе. При справжньому (мокрому) утопленні рідина обов'язково потрапляє в легені (75—95% всіх утоплеників). При рефлекторному звуженні голосової щілини вода не потрапляє в легені (людина гине від механічної асфіксії (5—20% всіх утоплеників). Трапляється утоплення від первинної зупинки серця і дихання в результаті травми, температурного шоку і тому подібне. Утоплення може настати також при тривалому пірнанні, коли кількість кисню в організмі зменшується до рівня, що не відповідає потребам мозку.

У разі мокрого утоплення, коли потерпілого рятують відразу після занурення під воду, після його підняття на поверхню спостерігається загальмований або збуджений стан, шкірні покриви і губи бліді, дихання супроводжується кашлем, пульс прискорений, морозить. Верхній відділ живота здутий, нерідко блювання. Вказані ознаки можуть швидко зникнути, але іноді слабкість, запаморочення, біль у грудях і кашель зберігаються впродовж кількох днів.

Якщо тривалість остаточного занурення потерпілого під воду складала не більше кількох хвилин, після витягання з води людина непритомна, шкірні покриви синюваті, з рота і з носа витікає пінна рідина рожевого забарвлення, зіниці слабо реагують на світло, щелепи міцно стиснені, дихання уривчасте або відсутнє, пульс слабкий, неритмічний, стан організму характеризується як атональний.

У тих випадках, коли після остаточного занурення потерпілого під воду минуло 2—3 хвилини, самостійне дихання і серцева діяльність, як правило, відсутні, зіниці розширені і не реагують на світло, шкірні покриви синюшні. Ці ознаки свідчать про настання клінічної смерті.

При сухому утопленні посипіння шкіри виражене менше, ніж при мокрому, в атональному періоді відсутнє витікання пінної рідини з рота. Клінічна смерть триває 4—6 хвилин.

Утоплення, що розвинулося в результаті первинної зупинки серця і серцевої діяльності, характеризується різкою блідістю шкіри, відсутністю рідини в порожнині рота і носа, зупинкою дихання і серця, розширенням зіниць. У таких утоплеників клінічна смерть може тривати 10—12 хвилин.

В першу чергу, перевіряють порожнину рота і пробують відновити прохідність верхніх дихальних шляхів. Для цього вказівним пальцем, обмотаним бинтом або носовою хусточкою, звільняють рот від блювотних мас, слизу, згустків крові, виймають знімні зубні протези. Коли запов'язав язик, потерпілого слід повернути набік і підтримати щелепу.

Якщо в дихальних шляхах потерпілого є вода, її слід швидко видалити, для чого потерпілого перевертають на живіт, перегинають через коліно, щоб голова звисала вниз, і кілька разів натискають на спину (мал. 8.14.). Після цього потерпілого перевертають обличчям догори і починають робити реанімацію.

Коли утопленик врятований у початковому періоді утоплення, потрібно, насамперед, вжити заходів до усунення емоційного стресу: зняти мокрий одяг,

Мал. 8.14.
Видалення води з
дихальних шляхів і
шлунок у витягнутого
з води

більшої щільності і болі м'яза припинить судому. Якщо шпильки немає, то великим пальцем руки потрібно кілька разів різко і сильно (через білу) натиснути в цій ділянці.

Якщо судома в литкових м'язах виникла при незручному положенні тіла, при поворотах вночі під час сну, то можна позбавитися цього таким чином: встати на хвору ногу, піднявшись на носок і не тримаючись за опору руками.

Людам, які страждають на захворювання хребта або судин, необхідно пам'ятати про запобіжні засоби: не слід довго знаходитися у воді, запливати далеко від берега, купатися в нетверезому стані.

Небезпеку при купанні становить іноді не сама судома, а страх і сум'яття, викликані раптовим болем в руці, нозі, спині.

Правильна поведінка і швидка реакція у воді дозволяє завжди впоратися з цієї ситуацією.

8.6. Порушення дихання і серцевої діяльності

У потерпілих часто порушуються дихання і серцева діяльність. Скажімо, при закупорюванні трахеї і бронхів блювотними масами, згустками крові (у разі поранення шиї, обличчя), водою не надходить повітря до легенів. Крім того, дихання може припинитися, коли людина непритомніє і через розслаблення м'язів у неї западає корінь язика, прикриваючи вхід у гортань; при порушенні функції центру дихання в результаті важких черепно-мозкових травм, крововиливу в мозок, численних переломів ребер; при пошкодженні легенів і плеври. У потерпілого з'являється спочатку блідість, потім синюшність шкірних покривів. Дихальні рухи прискорюються, стають нерегулярними (іноді рідшають), а через деякий час, якщо не буде надана потрібна допомога, припиняються зовсім.

досуха обтерти тіло, заспокоїти. Якщо потерпілий непритомний при достатньо спонтанному диханні, його кладуть горизонтально, піднімають на 40—50° ноги, дають подихати нашатирний спирт. Одночасно зігрівають потерпілого, проводять масаж грудної клітки, розтирають руки і ноги.

Аналогічно надають першу допомогу при задушенні.

Судоми у воді. Перед купанням у природному басейні необхідно зробити кілька фізичних вправ — розминку. Краще, якщо це буде біг, підйоми і згинання ніг, легкий самомасаж. Тоді під час плавання в холодній воді спазм судин не призведе до розвитку судоми. Якщо ж судома все-таки виникла, необхідно провести швидке різке больове роздратування м'яза, що скоротився. Для цього добре мати при собі (на купальному костюмі) англійську шпильку. Різкий укол в місці най-

Мал. 8.15.
Штучне дихання спо-
собом «рот в рот»

Коли ж потерпілий не дихає, потрібно перевірити, чи не припинилася у нього серцева діяльність, і негайно почати штучне дихання. Для цього його кладуть спиною на жорстку поверхню (на підлогу автомашини, на дорогу), підмостивши під лопатки зроблений з одягу валик. Потерпілого розгинають і закидають його голову назад так, щоб максимально відвести підборіддя від грудної клітки, розстібають комір і пояс, що ускладнюють дихання.

Найефективнішим способом штучного дихання є вдювання повітря в ніс або рот потерпілого. Такий спосіб називають «рот у рот» або «рот у ніс». У ніс вдювають повітря тоді, коли у хворого пошкоджені губи, нижня або верхня щелепа.

Штучне дихання способом «рот у рот» роблять так. Той, хто надає допомогу, стає на коліна біля потерпілого, краще з правого боку, і кладе ліву руку на його лоб, затискаючи пальцями йому ніс; прикривши рот потерпілого марлею або носовою хусточкою, робить глибокий вдих, а потім, притиснувшись ротом до рота потерпілого, вдюває в нього повітря, роблячи енергійний видих (мал. 8.15). В результаті такого вдювання, що замінює вдих, повітря надходить у легені потерпілого. Згодом завдяки еластичності легеневої тканини і грудної клітки настає пасивний видих. При цьому рот потерпілого повинен бути відкритий. Вдювати повітря слід ритмічно, з однаковим інтервалом, 15—20 разів на хвилину.

Так само роблять штучне дихання способом «рот у ніс», тільки повітря вдювають через ніс, а рот потерпілого закривають. Ефективність штучного дихання підвищується, коли застосовувати спеціальні S-подібні повітроводи, які забезпечують прохідність верхніх дихальних шляхів.

Штучне дихання слід проводити, доки у потерпілого не поновиться самостійне ритмічне дихання. Якщо штучне дихання починають робити своєчасно і проводять його правильно, то самостійне дихання поновлюється через 1—2 хвилини. Проте часом штучне дихання потрібно проводити 1—1,5 години, принаймні доки на місце аварії не прибудуть медичні працівники.

Основними симптомами зупинки серця, які дозволяють швидко поставити діагноз, є:

- 1) втрата свідомості;
- 2) відсутність пульсу, зокрема, на сонних і стегнових артеріях;
- 3) відсутність серцевих тонів;
- 4) зупинка дихання;
- 5) блідість або синюшність шкіри і слизових оболонок;
- 6) розширення зіниць;
- 7) судоми, які можуть з'являтися у момент втрати свідомості і бути першим помітним симптомом зупинки серця.

Відмітимо, що робити штучне дихання нелегко. Той, хто надає допомогу, особливо при дуже енергійному вдунанні повітря, може навіть відчутти запаморочення, слабкість і знепритомніти. Тому бажано, щоб приблизно через кожні 60 секунд особи, які виконують штучне дихання, змінювали одна одну, або щоб одна робила непрямий масаж серця, а друга — штучне дихання. Це підвищить ефективність допомоги потерпілому.

Іноді при важких пошкодженнях припиняється дихання і серцева діяльність. Тоді в потерпілого настає так звана клінічна смерть. У нього не промацується пульсація сонної артерії на шиї, не прослуховується серцебиття, припиняється дихання, зіниці розширюються, шкірні покриви і слизові оболонки губ синюшні. Через 5—6 хвилин після настання клінічної смерті відбуваються незворотні зміни в нервових клітинах центрів головного мозку, які керують життєво важливими функціями організму. В результаті цього настає біологічна смерть. З клінічної смерті потерпілого можуть вивести лише негайні (не пізніше ніж через 4—5 хв. потім її настання) і енергійні заходи, спрямовані на відновлення серцевої діяльності і дихання.

Необхідно негайно приступити до реанімації — масажу серця і штучного дихання. Слід пам'ятати про те, що масаж серця завжди повинен проводитися одночасно зі штучним диханням, в результаті якого циркулююча кров забезпечується киснем. Інакше реанімація безглузда.

Якщо реанімацію проводить одна людина, то через кожні 15 стискань грудни з інтервалом в 1 секунду слід припинивши масаж, провести 2 сильних вдихи «рот у рот». За участі в реанімації двох чоловік слід проводити одне роздування легень після кожних 5 стискань грудни.

Роблячи непрямий масаж серця (мал. 8.16) постраждалого кладуть спиною на тверду поверхню. Той, хто надає допомогу, стає на коліна збоку біля потерпілого і, поклавши кисті рук одну на другу в нижній частині грудни, робить енергійний поштовх, натискаючи на грудину так, щоб вона зміщувалася приблизно на 4—5 см у напрямку до хребта. При цьому стискається серце між грудиною і хребтом, кров з порожнини серця виштовхується в кровоносні судини. Оскільки стінка грудної клітки еластична, то вона повертається в початкове положення, а порожнини серця наповнюються кров'ю. Поштовхи слід робити ритмічно, близько 60 разів на хвилину.

Мал. 8.16.
Непрямий масаж
серця і штучне
дихання способом
«рот у рот»

Дітям, особливо молодшого віку, непрямий масаж серця можна робити однією рукою або навіть двома пальцями, але частоту поштовхів потрібно збільшити до 100—120 разів на хвилину.

У разі потреби, непрямий масаж серця сполучають з штучним диханням. Після кожного вдунання повітря в легені потерпілого чотири рази натискають на грудину. Під час вдунання повітря не можна стискати грудну клітку.

Непрямий масаж серця і штучне дихання може робити і одна людина. У такому разі, після кожного вдунання повітря в рот або в ніс натискають чотири рази на грудину.

Непрямий масаж серця і штучне дихання слід проводити до відновлення серцевої діяльності і дихання. Коли вони не дають ефекту, то їх припиняють тільки після огляду потерпілого медичним працівником.

Ефективність масажу оцінюють за ознаками:

- 1) поява пульсу на сонних, стегнових артеріях;
- 2) звуження зіниць і поява їх реакції на світло;
- 3) зникнення синюшного забарвлення і «мертвотної» блідості;
- 4) подальше відновлення самостійного дихання.

Стрес

У випадку стресу необхідно встановити емоційний контакт з людиною, яка потребує допомоги. Слід принести їй чашку чаю, спробувати розговорити, а коли вона почне відповідати, слухати, не перебиваючи. І обов'язково порадити викласти на папері те, що турбує, поглянути на текст «поглядом стороннього», а потім власноручно знищити. Форма і послідовність викладу значення не мають. Важливо писати не відриваючись і якомога повніше. У жодному випадку не слід пропонувати і не вживати як «ліки» алкоголь і наркотики. Вони позбавляють людину контролю над собою і часто приводять до істерики або самогубства.

Перша допомога при шоці

Травматичний шок, як правило, настає безпосередньо після ушкодження і є складним комплексом змін, у походженні яких основну роль відіграють надмірні больові роздратування, втрата великої кількості крові, порушення функцій нервової системи, дихання, ендокринних залоз тощо.

Травматичний шок може розвинутиися і через деякий час після пошкодження в результаті виснаження захисних реакцій організму. Це буває, коли потерпілому не надали своєчасно першої допомоги або коли він одержав додаткову травму під час невмілого перенесення або перевезення його непристосованим транспортом.

Шок виникає при великих ранах, які супроводжуються значною втратою крові, при переломах кісток тазу, гомілки, стегна, особливо відкритих, пошкодженнях черепа, грудної клітки і живота, ускладнених розривом внутрішніх органів і кровотечею, а також при великих опіках і тому подібне.

У перебігу травматичного шоку виділяють дві фази. Перша фаза — еректильна — виникає у момент травми, різке збудження нервової системи. Друга фаза — торпидна (фаза гальмування), пригнічення діяльності нервової системи, серця, легень, печінки, нирок. Друга фаза шоку підрозділяється на чотири ступені:

Шок I ступеня (легкий). Потерпілий блідий, свідомість, як правило, ясна, іноді легка загальмованість, рефлексії знижені, задишка. Пульс прискорений, 90—100 ударів на хвилину.

Шок II ступеня (середньої тяжкості). Виражена загальмованість, млявість. Пульс 120—140 ударів на хвилину.

Шок III ступеня (важкий). Свідомість збережена, але оточення він не сприймає. Шкірні покриви землісто-сірого кольору, покриті холодним липким потом, виражена синюшність губ, носа і кінчиків пальців. Пульс 140—160 ударів на хвилину.

Шок IV ступеня (передагонія або агонія). Свідомість відсутня. Пульс не визначається.

Потерпілі, в яких розвинувся травматичний шок, частіше пригнічені, не звертають уваги на людей, які оточують їх, малорухливі, на запитання відповідають дуже тихо. Шкірні покриви у них бліді, іноді покриті липким потом, риси обличчя загострені, кінцівки на дотик холодні. Незважаючи на важкий загальний стан, свідомість, як правило, не затьмарена. Дихання швидке, поверхнєве, пульс прискорюється і слабшає в результаті порушення серцевої діяльності і зниження кров'яного тиску. Якщо хворому не надати допомоги, то він достатньо швидко може померти.

При шокі перша допомога тим ефективніша, чим раніше надається. Вона повинна бути спрямована на усунення причин шоку (зняття або зменшення болі, зупинка кровотечі, проведення заходів, що забезпечують поліпшення дихання і серцевої діяльності і застережних — загальне охолодження).

Зменшення болі досягається наданням хворому або пошкодженій кінцівці положення, при якому менше умов для посилення болі, проведенням надійної іммобілізації пошкодженої частини тіла, наданням знеболюючих ліків.

За відсутності знеболюючих потерпілому можна дати випити небагато (20—30 мл) спирту, горілки.

Боротьба з шоком при незупиненій кровотечі неефективна, тому необхідно швидше зупинити кровотечу — накласти джгут, пов'язку та ін.

Наступним найважливішим завданням першої допомоги є організація швидкого транспортування потерпілого в стаціонар. Краще всього транспортувати в спеціальній реанімаційній машині, в якій можна проводити ефективні заходи.

Слід пам'ятати, що шок легше попередити, ніж лікувати, тому при наданні першої допомоги потерпілому необхідно виконувати 5 принципів профілактики шоку: зменшення болі, подання всередину рідини, зігрівання, створення спокою і тиші навколо потерпілого, дбайливе транспортування до лікувальної установи.

Перша медична допомога потерпілим із гострими психічними порушеннями

При катастрофах і стихійних лихах дуже часто загострюються найрізноманітніші психічні порушення, від повної загальмованості — ступору, до психогенного (реактивного) збудження.

Попри знерухомленість, для ступору характерна виразність міміки, що відображає емоційну насиченість переживань потерпілого. Вираз обличчя частіше страждальний, на очах сльози. На запитання потерпілий не відповідає, але ніби намагається зробити це за допомогою міміки. Психогенний ступор може змінюватися психогенним збудженням. Психогенне збудження може бути від монотонного збудження з нечленороздільними звуками до хаотичного безглузкого збудження з панічною втечею, нанесенням самоушкоджень, самогубства.

При масових катастрофах психогенне збудження може охоплювати великі групи людей з виникненням паніки. Перша медична допомога потерпілим з психічними порушеннями полягає в забезпеченні безпеки самого постраждалого і оточуючих його людей.

Рятувальник, насамперед, повинен спробувати ліквідувати обстановку розгубленості і паніки. Потерпілий має бути ізольований. Забираються доступні йому різкі предмети та інші речі, які можуть бути використані як знаряддя нападу або самогубства. Для надання допомоги не слід привертати велику кількість рятувальників, оскільки це призводить до суєти. Зазвичай достатньо 2—4 людини. Важливо забезпечити безперервне спостереження за такими постраждалими, що виключає можливість втечі, нападу або самогубства. При цьому необхідно в міру можливості не демонструвати потерпілим, що вони небезпечні, що їх посилено охороняють тощо, оскільки це поглиблює хворобливий стан. Рятувальники у жодному випадку не повинні проявляти страх перед потерпілим, ставлення до нього має бути дбайливим, спокійним і водночас твердим і рішучим.

Необхідно спокійно підійти до потерпілого, краще збоку, усадити його і щоб уникнути несподіваного удару, покласти свої руки на його кисті.

Потім потрібно м'яко із співчуттям його заспокоїти, пояснити, що йому вже ніщо не загрожує. При різкому збудженні такі спроби заспокоїти хворого можуть не дати результатів. У таких випадках кілька чоловік мають швидко підійти до потерпілого з різних боків, краще з боку і ззаду, і схрестивши йому руки на грудях різко підхоплюють його обидві ноги в підколінних ділянках.

Утримуючи потерпілого таким чином, його переносять на носилки або до ліжка і фіксують за допомогою лямок або ременів. У супроводі медичного працівника такі постраждалі доставляються до лікувальних установ.

Перша допомога при серцевому нападі

При серцевому нападі найстрашніше — повпа зупинка серця. Тому спершу необхідно повністю припинити будь-яку роботу і не рухатися. Потім, щоб зменшити біль, потерпілий повинен зробити глибокий вдих і на 10—15 секунд затримати дихання. Остерігаючись різких рухів, потрібно сісти, за можливістю підклавши під спину подушки. Нарешті, слід прийняти валідол або валокордин і викликати швидко медичну допомогу.

8.7. Переломи і вивихи

Переломи. Травми, при яких порушується цілісність кістки, називаються переломами. Переломи кісток бувають закриті і відкриті. Якщо в ділянці перелому утворюється рана, то такий перелом називають відкритим. Переломи бувають різноманітної форми: поперечні, косі, спіральні, подовжні.

При переломі кінцівки настає: порушення функції і зміна форми кінцівки, різкий біль, ненормальна рухливість у місці пошкодження, тріск або хрускіт у ділянці перелому. У момент травми потерпілий відчуває різкий біль. В стані спокою біль ослабляється, але під час найменшого руху травмованою кінцівкою або промацуванням місця перелому знову посилюється.

Зміна форми кінцівки в ділянці перелому в основному залежить від ступеня зсуву уламків. Чим більше вони зміщені, тим більше помітна деформація кінцівки. Проте і при переломах без зсуву уламків форма пошкодженої ділянки змінюється в результаті припухлості і крововиливу в м'які тканини.

Ненормальна рухомість і хрускіт у ділянці травми — найвірогідніші ознаки перелому, але у жодному випадку не слід робити спроб виявити їх під час обстеження потерпілого на місці аварії.

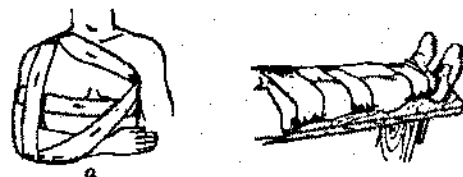
При нещасних випадках нерідко бувають переломи хребта, частіше в шийному відділі. Ознаками перелому хребта є біль у спині або шиї, обмеження рухомості в пошкодженому відділі. Через біль потерпілий не може самостійно встати, ходити. При пошкодженні спинного мозку може порушитися чутливість нижче від місця перелому, кінцівка втрачає здатність рухатися, настають параліч, розлади функції тазових органів.

Особливо небезпечні переломи хребта. У цих випадках треба обережно підсунути під спину потерпілого дошку, шити, лист фанери, стежачи за тим, аби тулуб потерпілого не перегинався. Переломи ребер супроводжуються болями під час дихання. При цьому треба туго забинтувати груди або стягнути їх рушником.

Слід пам'ятати, що не завжди ознаки перелому чітко виражені і лише медик може відрізнити його від удару. У такому разі потрібно керуватися правилом: обсяг першої допомоги повинен відповідати важчому пошкодженню, тобто перелому.

Імобілізація (знеруходження) уламків кісток зменшує біль, запобігає відкритому перелому, додатковому травмуванню м'язів, кровоносних судин і нервів, зменшує небезпеку розвитку травматичного шоку.

Надаючи першу допомогу потерпілим, найкраще використовувати стандартні транспортні шини, які є у всіх медичних установах, на санітарних постах і на пунктах першої допомоги: фанерні, сходові (дротяні), дерев'яні шини Дітерікса, пластмасові і тому подібне. Останнім часом вітчизняна промисловість випускає пневматичні шини, які є герметичною надувною камерою із застіркою-змійкою і трубкою для нагнітання повітря. Ці шини легко накладати, вони дають можливість спостерігати за станом кінцівок, не заважають рентгенологічному дослідженню.

Мал. 8.17.

Знеруходження кінцівки: а — пошкоджена рука прибинтовується до грудної клітки; б — пошкоджена нога прибинтовується до здорової

Якщо стандартних шин немає, то використовують палки, палиці, гілки, шільний картон або пошкоджену ногу прибинтовують до здорової, а руку — до грудної клітки (мал. 8.17).

Накладати шини краще удвох: один обережно тримає і легко витягає пошкоджену кінцівку (щоб запобігти зсуву уламків і посиленню болю), а другий прибинтовує шину. Шини повинні захоплювати не тільки пошкоджену ділянку, але

і принаймні два суміжні суглоби — вище і нижче від місця перелому.

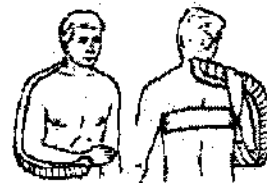
Не слід виправляти уламки, переносити потерпілого до накладення йому транспортних шин, позаяк при цьому можна завдати додаткової травми, пошкодити кровоносні судини і нерви, закритий перелом може стати відкритим і тому подібне. При відкритих переломах спочатку перев'язують рани, а потім прибинтовують шини. Ні в якому разі не можна накладати шину на голу кінцівку. Потрібно обмотати її (або шину) марлею, бинтом, рушником тощо.

Перелом ключиці супроводжується різким болем у надпліччі, який посилюється, коли рухати рукою. Плече опущене донизу. У ділянці перелому з'являється припухлість, ступінчаста деформація. Надаючи першу допомогу потерпілому, в пахвову ямку кладуть вату або бинт, а руку, зігнуту в ліктьовому суглобі, підвішують на косинці. Надійніше, звичайно, пошкоджену руку, зігнуту в ліктьовому суглобі, міцно прибинтовувати до грудної клітки. Якщо немає важких ушкоджень, то хворого можна транспортувати в положенні сидячи.

Різкий біль викликають також переломи плечової кістки в ділянці середньої третини плеча. Крім того, спостерігається виражена деформація, ненормальна рухомість. Ознаки перелому плечової кістки в ділянці верхньої третини плеча менш помітні. Тому такий перелом важче розпізнати.

При переломах плечової кістки накладають транспортну дротяну шину, захоплюючи надпліччя, плече і передпліччя, зігнуте в ліктьовому суглобі (мал. 8.18). Шини вигинають відповідно до рівня плечового і ліктьового суглобів, закріплюють її на плечі і передпліччі бинтом або косинкою, прибинтовують до грудної клітки в ділянці надпліччя. І після того руку підвішують на шиї. Коли транспортної шини на місці пригоди немає, то руку, зігнуту в ліктьовому суглобі, прибинтовують до тулуба. Потерпілого можна транспортувати в положенні сидячи.

Якщо відбувся перелом кісток передпліччя із зсу-

Мал. 8.18.

Накладення транспортної шини при переломі плечової кістки

Мал. 8.19. Накладення транспортної шини при переломі передпліччя

вом уламків, то, окрім різкого болю і порушення функції руки, спостерігається викривлення, яке при переломах у середній частині має дугоподібний, а в нижній третині — багнетоподібний вигляд.

Кістки передпліччя при переломах у верхній і середній третині його іммобілізують транспортною шиною, яку накладають на задньо-зовнішню поверхню руки, зігнутої в ліктьовому суглобі, захоплюючи плече, передпліччя і кисть (мал. 8.19). При переломах кісток передпліччя в нижній третині накладають фанеру або іншу шину на долонну поверхню передпліччя від ліктьового суглоба до основи пальців, а після того руку підв'язують на косинці (мал. 8.20).

Для знерухомлення кісток кисті і пальців використовують пневматичну, фанерну або картонну шину, яку накладають на долонну поверхню передпліччя, кисті і пальців, надаючи їм напівзігнутого положення (мал. 8.21).

Мал. 8.21. Накладення транспортної шини при пошкодженні кисті і пальців

Характерними ознаками перелому стегнової кістки є різкий біль, неможливість підняти ногу; викривлення її, вивернення стопи назовні. Переломи стегнової кістки, як правило, супроводжуються погіршенням загального стану хворого. Нерідко розвивається травматичний шок.

Потерпілим накладають спеціальні транспортні шини — дротяні або дерев'яні: одну — на внутрішню поверхню ноги від пахвини до стопи, а другу — на зовнішню поверхню ноги і тулуба від пахвової ямки до стопи (мал. 8.22). Якщо шини короткі, то з двох при переломі стегна роблять одну потрібного розміру. Шини прикріплюють спочатку до стегна і гомілки, а потім — до тулуба бинтами або косинками. Перевозять потерпілих в положенні лежачи на спині.

У ділянці перелому кісток гомілки, на передній поверхні її, бувають садно, розчавлювання і відшаровування шкіри, рани різної форми і величини. Спочатку перев'язують рани, а потім накладають стандартну транспортну шину на задню поверхню кінцівки, захоплюючи колінний і гомілковостопний суглоби, а також стопу (мал. 8.23). У разі потреби, використовують дві фанерні або дерев'яні шини (накладають їх на внутрішню і зовнішню поверхню ноги від стопи до середини стегна).

Мал. 8.20. Знерухомлення руки транспортною шиною при переломі передпліччя

Мал. 8.22. Накладення транспортної шини

Мал. 8.23. Знерухомлення ноги транспортною шиною при переломі гомілки

Переломи кісток стопи, як правило, бувають у пішоходів у результаті наїзду колесом автомашини. Стопа напухає, порушуються її функції, хворий відчуває різкий біль. При такому переломі накладають пневматичну (мал. 8.24) або сходову шину на задню поверхню гомілки і стопи.

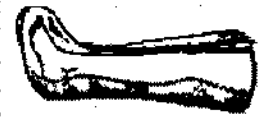
При переломі грудних і поперекових хребців потерпілого кладуть на спину або на живіт, підмостивши під верхній відділ грудної клітки і голову подушку або валик з одягу. Якщо хворого при переломі хребта доводиться транспортувати на м'яких ношах, то його кладуть на живіт (мал. 8.25).

Переломи кісток тазу нерідко супроводжуються пошкодженням внутрішніх органів і травматичним шоком. Надаючи першу допомогу, хворого кладуть спиною на тверду поверхню (дошки, фанера, тверді ноші), зігнувши йому ноги в колінних суглобах, під коліна підкладають валик, згорнутий з ковдри або одягу.

Вивих. Окрім переломів кісток, у потерпілих іноді спостерігаються пошкодження суглобів кінцівок: удар у ділянці суглоба, розтягування і розрив зв'язок, вивих. Найважчим серед них є вивих, при якому зміщуються кістки в суглобі, розривається суглобова сумка і зв'язки, а кінці кісток, які утворюють суглоб, набувають неприродного положення. Виникає помітна деформація в ділянці суглоба. Кістки, змістившись, можуть тиснути на нервові стовбури. Через те при найменшій спробі змінити положення кінцівки хворий відчуває різкий біль. Він вимушений знаходитися в левній позі. Наприклад, якщо вивих відбувся в плечовому суглобі, то потерпілий, нахилившись у бік пошкодженої руки, тримає її у відведеному від тулуба положенні, зігнувши в ліктьовому суглобі; якщо в суглобі, то хворий лежить на спині, і пошкоджена нижня кінцівка, зігнута в колінному суглобі, повернена до середини.

Вивихи можливі в результаті різких, надмірних рухів у суглобі, у випадках падіння з висоти на витягнуту кінцівку, в результаті сильного удару в ділянку суглоба. Часто вивихи супроводжуються переломами.

У жодному випадку не можна виправляти положення вивихнутої кінцівки самостійно, позаяк невмілі і грубі маніпуляції, як правило, призводять до пошкодження кровоносних судин і нервових стовбурів. Основне — забезпечити нерухомість пошкодженої кінцівки, не змінюючи її неправильного положення. При вивиху в плечовому і ліктьовому суглобах можна накласти сходову шину

Мал. 8.24. Знерухомлення кінцівки за допомогою пневматичної шини при переломах гомілки і стопи

Мал. 8.25. Транспортування потерпілого, в якого виявлений перелом хребта на м'яких ношах

як при переломі плеча або підвісити пошкоджену руку на косинці; при вивиху в колінному суглобі застосовують транспортні шини. Потерпілого необхідно шонайшвидше доставити до медичного закладу, лежачи на ношах, де йому вправлять суглоб. Для зменшення болю можна дати потерпілому пігулку анальгін або іншого обезболювального засобу.

Розтягування і розрив зв'язок. Розтягування характеризується появою різкого болю, швидким розвитком набряку в ділянці травми і значним порушенням функцій суглобів. Перша допомога при розтягуванні зв'язок така ж, як і при ударах, тобто накладають пов'язку, що фіксує суглоб.

8.8. Травми голови

Травми голови бувають різні: удари, рани м'яких частин голови, струси мозку. Струс мозку часто буває наслідком падінь і ударів. Потерпілому розстібають комір, ослаблюють пояс і доставляють його в лікарню в положенні лежачи на спині.

Струси мозку супроводжуються непритомністю, запамороченням, нудотою, блювотою. Якщо травма легка, стан непритомності триває кілька секунд, якщо важка, — кілька годин і навіть днів. Прокинувшись, потерпілий часто не може пригадати обставин нещасного випадку, а іноді і подій, які безпосередньо передували цьому.

Потерпілому, в якого відбувся струс мозку, потрібно забезпечити максимальний спокій, зручно покласти його на спину, голову трохи підняти. Якщо потерпілий блює, то його голову повертають набік, а якщо непритомний, видаляють блювотні маси з рота і глотки. До голови прикладають міхур зі снігом або холодною водою або змочену в холодній воді хустку чи рушник. Перевозять такого хворого до медичної установи в горизонтальному положенні.

Коли потерпілий довго не приходить до тями, то можна допустити, що у нього перелом кісток черепа, стиснення мозку, крововилив під оболонки або в речовину мозку. Стан потерпілого при цьому важкий. Дихання ускладнене, хрипке, клекочуче; спочатку пульс сповільнений, а пізніше — швидкий; хворий блює, з рота і носа у нього іноді йде кров або пінна рідина. При переломах основи черепа з вух може виділятися кров'яна або світла мозкова рідина. Потрібно стежити, щоб не було западання язика і закупорення верхніх дихальних шляхів блювотними масами. Для цього голову потерпілого повертають набік, підтримують щелепу і періодично звільняють порожнину рота від блювотних мас.

Бинтові пов'язки голови і шиї. Найбільш простими пов'язками є такі:

1. Головна пов'язка «шпачка» — смужка бинта приблизно 70 см завдовжки опущена з тімені вниз перед вухами. Кінці бинта тримає сам поранений чи ж помічник, що надає допомогу. Навколо цієї смужки, навколо голови накладаються кругові ходи бинта доки не буде перев'язана вся голова, причому кожен круговий хід закриває частину накладеної вільно смужки бинта.

2. Вісімка — перев'язка потилиці і тімені, ходи якої перехрещуються на потилиці.

3. Пов'язка на вухо — кругові ходи поступово закривають хворе вухо і послідовно переходять зверху вниз під здоровим вухом.

4. Пов'язка на око — кругові ходи навколо лоба, що накладаються на половині хворого ока, ширше юшка, безпосередньо на хворе око.

5. Пов'язка шиї має бути вільною, не дуже тугою, вона не повинна тиснути на гортань і викликати задуху. Краще накладати такі пов'язки, які складаються з пов'язки потилиці вісімкою, комбінованої з оборотами навколо шиї.

Пошкодження черепа і мозку. Найбільшу небезпеку при ударах голови становлять пошкодження мозку. Виділяють такі пошкодження мозку: струс, удар (контузія), і здавлювання.

Для травми мозку характерні загально мозкові симптоми: запаморочення, головний біль, нудота і блювота, втрата свідомості (від кількох хвилин до доби і більше) і ретроградна амнезія — потерпілий не може пригадати подій, які передували травмі.

При ударі і здавлюванні мозку з'являються симптоми осередкового ураження: порушення мовлення, чутливості, рухів кінцівок, міміки тощо.

Перша допомога полягає в створенні спокою. Потерпілому надають горизонтальне положення. До голови прикладають міхур з льодом або тканину, змочену холодною водою. Якщо потерпілий без свідомості, необхідно очистити порожнину рота від слизу, блювотних мас, укласти його у фіксоване положення.

Транспортування потерпілих у несвідомому стані слід здійснювати в положенні на боці. Це забезпечує хорошу іммобілізацію голови і запобігає розвитку асфіксії від западання язика і аспірації блювотними масами.

Перед транспортуванням потерпілих з пошкодженням щелеп слід провести іммобілізацію щелеп: при переломах нижньої щелепи — шляхом накладення пращоподібної пов'язки, при переломах верхньої — введенням між щелепами смужки фанери або лінійки і фіксацією її до голови.

Непритомність. Непритомність має такі причини: раптова недостатність кровонаповнення мозку під дією нервово-емоційного збудження, страху, падіння тіла, болю, браку свіжого повітря і тому подібне. Ці чинники викликає рефлекторне розширення мускульних судин, внаслідок чого обезкровлюється мозок. Непритомність — це перехідний стан до запаморочення.

Ознаками непритомності є блідість обличчя, дзвін у вухах, потемніння в очах, холодний піт, запаморочення, слабка наповнення пульсу, поверхнєве дихання. Як правило, непритомність швидко проходить. При цьому потерпілого необхідно покласти в горизонтальне положення, розстебнути комір, забезпечити надходження свіжого повітря. Можна дати понюхати нашатирий спирт на ваті. Потерпілому слід трохи полежати. Якщо потерпілий у свідомості, йому можна дати гарячий чай, каву. Людину, котра знепритомніла, не можна намагатися напоїти.

Запаморочення. Причини — ті, що і при непритомності.

Часто запаморочення настає раптово, але іноді перед ним бувають непритомність, блювота, позиви до блювоти, слабкість, позіхання, посилене потовиділення. У цей період пульс прискорюється, артеріальний тиск знижується. Під час запаморочення пульс сповільнюється до 50—40 ударів на хвилину. Велику небезпеку для життя потерпілого під час непритомності складає западання язика і попадання блювотних мас у дихальні шляхи, що призводить до їх закупорювання.

При непритомності потерпілого потрібно покласти на спину, трохи підняти (на 15—20 см) нижні кінцівки для поліпшення кровообігу мозку. Потім вивільнити шию і груди від одягу, який їх ущільнює, поплескати по щоках, побризкати обличчя, груди холодною водою, дати понюхати нашатирний спирт. Якщо потерпілий починає дихати з хрипінням або дихання немає, потрібно перевірити, чи не запав язик. У крайньому випадку вживаються заходи до реанімації.

8.9. Термічні впливи та опіки

Відхилення температури навколишнього середовища від допустимих значень становить небезпеку для людини. Ця небезпека тим більша, чим більше відхилення температури середовища або речей, з якими контактує людина, від допустимих значень. Як низькі, так і високі температури навколишнього середовища призводять до порушення процесів терморегуляції організму і розладу функцій життєво важливих систем. Контакт окремих ділянок тіла з гарячими або холодними речами і предметами викликає травмування цих ділянок, яке зветься опіком або обмороженням. Контакт з деякими хімічними речовинами і з'єднаннями також призводить до травмування, яке зветься хімічним опіком.

Опік — це ураження тканин, що виникло від місцевого теплового, хімічного, електричного або радіаційного впливу. Залежно від площі і глибини ураження опіки діляться на 4 ступені:

1 ступінь (еритема) виявляється почервонінням шкіри, набряклістю і болем.

2 ступінь (утворення міхурів) характеризується розвитком більш різко вираженої реакції.

3 ступінь (некроз) викликає омертвіння всіх шарів шкіри.

4 ступінь (обуглювання) виникає у разі впливу на тканині дуже високих температур.

Перша допомога має спрямовуватися на припинення впливу високої температури або струму на потерпілого: слід погасити полум'я на одязі, видалити потерпілого із зони високої температури, зняти з поверхні тіла тліючий і різко нагрітий одяг. Відривати одяг від шкіри не можна; його обрізають і накладають асептичну пов'язку поверх частини одягу, що залишилася. Накладення сухої асептичної пов'язки запобігає інфікуванню опікової поверхні. Не слід проводити промивання якої-небудь ділянки опіку, торкатися до обпаленого місця

руками, проводити проколювання міхурів, відривати прилиплі до місця опіку частини одягу, а також змащувати опікову поверхню жиром (вазелін, тваринне або рослинне масло тощо) і присипати порошком. Потерпілого необхідно укласти в положення, при якому менше турбують болі, тепло укрити, дати випити велику кількість рідини.

При обширних опіках потерпілого краще загорнути в чисте пропрасоване простирадло.

Перша допомога при хімічних опіках. Хімічні опіки виникають від впливу на тіло концентрованих кислот (соляна, сірчана, азотна, оцтова, карболова) і лугів (їдкий калій і їдкий натрій, нашатирний спирт, негашене вапно), фосфору і деяких солей важких металів (срібло нітрат, цинку хлорид тощо).

При хімічних опіках необхідно враховувати, що глибина ураження тканин залежить від концентрації і тривалості впливу хімічної речовини. Тому важливо якнайшвидше зменшити концентрацію і час дії цієї речовини. Для цього уражене місце відразу слід промити великою кількістю проточної холодної води протягом 15—20 хвилин. Обробивши обпалену поверхню, треба накласти асептичну пов'язку.

Якщо кислота або луг потрапили на шкіру через одяг — змити водою з одягу, обережно розрізати і зняти з потерпілого мокрий одяг, приступити до промивки водою уражених ділянок шкіри. При попаданні на тіло людини хімічно активних речовин у твердому вигляді — необхідно їх видалити сухою ватою, уражене місце ретельно промити водою.

Після промивання водою уражені ділянки слід обробити відповідними нейтралізуючими розчинами у вигляді примочок, пов'язок. Лугні — обробляються 1—2% розчином борної кислоти, кислотні — содовим розчином. Подальша допомога — як і при термічних опіках.

При опіках, викликаних фосфором, обпалену частину тіла слід занурити у воду, під водою видалити шматочки фосфору паличкою, ватою тощо. Потім поверхню опіку закривають стерильною сухою пов'язкою.

Переохолодження. Розвивається в результаті порушення процесів терморегуляції під час впливу на організм низьких температур. Погіршенню самопочуття сприяють втома, малорухливість, алкогольне сп'яніння.

На початковому етапі потерпілого морозить, прискорюються дихання і пульс, підвищується артеріальний тиск, потім настає переохолодження, рідшає пульс і дихання, знижується температура тіла. При зниженні температури тіла від 34 до 32°C затьмарюється свідомість, припиняється вільне дихання. Після припинення дихання серце може ще якийсь час (від 5 до 45 хвилин) скорочуватися, а потім зупиняється, і настає смерть.

При легкому ступені переохолодження розігрівають тіло розтиранням, дають випити кілька стаканів теплої рідини.

При середньому і важкому ступенях енергійно розтирають тіло вовняною тканиною до почервоніння шкіри, дають багато гарячого пиття, молоко з цукром, трохи горілки. Якщо в потерпілого відсутнє дихання або він слабо дихає,

потрібно робити штучне дихання. Після зігрівання і відновлення життєвих функцій потерпілого закутують у теплий одяг і створюють йому спокій.

Обмороження. Під час перебування на відкритому повітрі в холодну пору року можливі випадки обмороження.

Розрізняють чотири ступені обмороження. Ознака першого ступеня — збліднення і припухлість шкіри, зниження її чутливості. Характерні ознаки другого ступеня — поява бульбашок зі світлою рідиною. При обмороженнях третього ступеня відбувається омертвіння шкіри, бульбашки наповнені кров'яною рідиною. Четвертий ступінь характеризується повним омертвінням всіх м'яких тканин.

У разі обмороження першого ступеня, уражену поверхню тіла розтирають чистою м'якою тканиною до почервоніння або відчуття теплоти. Потім обморожену ділянку протирають спиртом, горілкою або одеколоном і накладають втоплену стерильну пов'язку. Обморожену шкіру не слід розтирати снігом, щоб уникнути її пошкодження і занесення інфекції. При обмороженнях великих ділянок шкіри із значним охолодженням всього організму корисно зробити теплу ванну (не вище 37°C) або напоїти потерпілого гарячим чаєм (кавою), одночасно провести масаж і розтирання всього тіла. Обморожену кінцівку можна занурити у воду кімнатної температури з поступовим доведенням її до 37°C. При обмороженнях другого, третього або четвертого ступеня на пошкоджену шкіру накладають суху стерильну пов'язку і доставляють потерпілого до лікувальної установи. Якщо потерпілий не подає ознак життя, йому роблять штучне дихання.

Відмороження — це пошкодження тканин у результаті впливу низьких температур. Відморожують обличчя, ніс, вуха, кисті рук і стопи. Розрізняють чотири ступені відмороження. При відмороженні I ступеня хворобливе відчуття холоду змінюється онімінням, а уражена ділянка тіла стає блідою, нечутливою. Після зігрівання з'являється почервоніння і сипливість, набряклість шкіри. Відмороження II ступеня характеризується появою на уражених ділянках після зігрівання пухирів, наповнених прозорою кров'яною рідиною, більшою набряклістю. При відмороженнях III ступеня настає омертвіння всіх шарів шкіри; при відмороженнях IV ступеня — шкіри і тканин, які лежать глибше, а також кісток.

Перша допомога передбачає зігрівання як відмороженої частини тіла, так і всього організму. Потерпілого потрібно перевести в тепле приміщення, дати теплого чаю, кави, вина або горілки. Відморожену частину обережно розтирають чистими руками (руки потрібно добре вимити, протерти спиртом або одеколоном). Розтирати хворого снігом не рекомендується. Коли поновиться кровообіг, з'являється чутливість, почервоніння, відчуття тепла, уражену ділянку протирають спиртом або одеколоном і накладають стерильну пов'язку. Відморожену ділянку, на якій є пухирі, омертвіла шкіра, розтирати не можна, слід тільки накласти стерильну пов'язку. Змащувати відморожені ділянки жиром,

мазями не рекомендується. Потрібно вжити відповідні заходи, щоб запобігти повторному охолодженню хворого.

Потерпілому необхідно забезпечити спокій, пов'язку слід залишати до появи відчуття жару, тепла. Давати аспірін, анальгін, міцний чай, каву.

Перегрів трапляється в результаті тривалого перебування в умовах високої температури і вологості, на сонці без захисного одягу, при фізичному навантаженні в нерухомому вологому повітрі. Розрізняють кілька ступенів перегріву.

Легкий ступінь характеризується загальною слабкістю, нездужанням, запамороченням, нудотою, підвищеною спрагою, почервонінням шкіри, потінням, прискореними пульсом і диханням, підвищенням температури тіла до 37,5—38,9°C.

При середньому ступені з'являється: температура тіла 39—40°C, сильний головний біль, різка мускульна слабкість, мигання в очах, шум у вухах, болі у ділянці серця, виражене почервоніння шкіри, сильне потовиділення, посиніння губ, прискорення пульсу до 120—130 уд./хв., часте і поверхневе дихання. Спостерігаються також блювання, пронос.

Важчі ступені перегріву тіла кваліфікуються по-різному: якщо температура повітря висока і його вологість підвищена, йдеться про тепловий удар, якщо упродовж тривалого часу впливали сонячні промені — про сонячне. При цьому температура тіла піднімається вище 40°C, настає непритомність, шкіра потерпілого стає сухою, у нього починаються судоми, порушується серцева діяльність, зупиняється дихання.

У легких випадках потерпілого слід покласти в затіненому місці, дати не обмежену кількість питного. У важких випадках перенести його в затемнене прохолодне місце, роздягнути, обмити тіло прохолодною водою, прикладати холодні компреси на голову, шию, ділянку серця. Дати понюхати ватку, змочену нашатирним спиртом. Якщо порушується серцева діяльність, зупиняється дихання, — робити штучне дихання. Викликати швидку медичну допомогу, або, після надання першої допомоги, доставити потерпілого в медичний заклад.

Перша допомога при потраплянні в лавину

При потраплянні в лавину спостерігаються дуже важкі ушкодження організму, що часто призводять до смерті: непритомність, різке переохолодження організму, розлад, а іноді і зупинка дихання, переломи кісток різної тяжкості, що слід ураховувати при транспортуванні.

Виявивши засипаного лавиною, необхідно почати його відкопувати з боку голови, а потім, очищуючи дихальні шляхи від снігу, одночасно відкопувати тулуб і кінцівки; покласти потерпілого на товсту підстилку. Якщо потерпілий дихає самостійно, то ослабити комір і верхній одяг, які заважають диханню (роздягати потерпілого не слід). Коли потерпілий не дихає, негайно робити штучне дихання і, водночас, розтирати вовняною ганчіркою кінцівки і тулуб потерпілого. У разі зупинки серця — робити зовнішній масаж серця. Ці про-

цедури потрібно робити до повного відновлення дихання і роботи серця. Давати потерпілому зігріваючі напої (гарячий чай, горілку тощо) можна тільки тоді, коли потерпілий прийшов до тями.

Транспортування потерпілих до медичного закладу допустиме тільки після повного відновлення самостійного дихання і роботи серця.

Перша допомога при виявленні високої температури у дитини

Якщо у дитини піднялася температура, необхідно негайно викликати лікаря, повідомивши диспетчера, наскільки висока температура. Потім м'якою ганчіркою або губкою, змоченою в спиртному або горілчаному розчині, слід обтерти груди, живіт, спину і руки дитини. Спиртоутримуючий розчин, випаровуючись з поверхні тіла, охолодить організм. Також дуже важливо охолодити голову дитини. Для цього на лоб треба покласти рушник, змочений в холодній воді. Необхідно одягнути на дитину бавовняну майку, яка добре вбирає вологу, дати гаряче пиття і накрити ковдрою. Після цього вона повинна заснути.

8.10. Отруєння

При отруєннях газами, зокрема, чадним, природним, ацетиленом, парами бензину тощо з'являється головний біль, «стукіт в скронях»; дзвін у вухах; загальна слабкість, запаморочення, прискорене серцебиття, нудота і блювота. При сильному отруєнні настає сонливість, апатія, байдужість, а при важкому отруєнні — збуджений стан з безладними рухами, втрата або затримка дихання, розширення зіниць. При отруєнні потерпілого необхідно вивести або вивести з отруєної зони, розстебнути одяг, що утрудняє дихання, забезпечити притік свіжого повітря, укласти його, підвести ноги, укрити тепло, дати понюхати нашатирний спирт. При отруєнні аміаком необхідно дати потерпілому випити 10 стаканів теплої води з оцтом, викликавши блювоту, дати тепле молоко. При отруєнні газами потерпілого слід вивести на свіже повітря, укласти, підвести ноги, поїти чаєм, кавою.

Потрапляння в організм отруйних газів, пилу, рідин у певних кількостях призводить до отруєння. Частина речовин викликає роздратування органів нюху і дотику, загальне нездужання і отруєння. Наприклад, при отруєнні оксидом вуглецю з'являються головний біль, нудота, задишка, запаморочення; великі концентрації його в організмі людини спричиняють судому і втрату свідомості. У разі ознак отруєння, потерпілого виводять (виносять) на свіже повітря, накладають холодний компрес на голову і дають понюхати нашатирний спирт. При блювоті потерпілого необхідно укласти на бік; при втраті свідомості негайно викликають лікаря, а до його приходу роблять штучне дихання.

У разі отруєння отрутохімікатами, потерпілому також надають першу допомогу. При цьому необхідно знати, що ознаки і симптоми отруєння невдовзі

можуть зникнути (так званий період «уявного благополуччя»), а пізніше може розвинутися набряк легенів, тому зволікання в наданні допомоги неприпустиме.

При попаданні отрути в організм через шлунково-кишковий тракт потерпілому дають випити стакан теплої води або слабкий розчин перманганату калію, а потім викликають блювоту (роздратувавши пальцем задньої стінки глотки або використовуючи розчин куховарської солі з розрахунку 2 ст. ложки на стакан теплої води). Після блювоти для скріплення отрути потерпілому дають випити півстакана води з 2—3 ст. ложками активованого вугілля, а потім сольове проносне.

Потерпілому, що знаходиться в непритомному стані, дають понюхати нашатирний спирт або розтирають скроні змоченим у ньому тампоном. Якщо погано промацується пульс або ослаблене дихання, негайно роблять штучне дихання.

Отрутохімікат, що потрапив на шкіру, ретельно змивають водою (краще з милом) або, не розмазуючи по шкірі і не втираючи, зчищають шматком марлі (вати, тканини), а потім обмивають шкіру холодною водою або слаболужним розчином. Якщо отрутохімікат потрапив у очі, їх ретельно промивають водою або 2% розчином харчової соди.

При будь-якому отруєнні, насамперед, вживають заходи, спрямовані на припинення надходження отрути в організм. У разі отруєння в приміщенні, потерпілого виводять (виносять) на свіже повітря, звільняють від одягу, забрудненого отрутохімікатами. Для виключення можливості попадання отрутохімікатів на шкіру потерпілого одяг треба знімати обережно.

Вказані заходи вживають незалежно від виду отрути, що викликала отруєння. Якщо отрута відома, вживають додаткові заходи з урахуванням її хімічного складу, звичайно, це введення в шлунок речовин, які нейтралізують вплив отрути.

При попаданні отруйних речовин на шкіру необхідно принаймні пролити ділянку тіла водою з милом. Якщо ці речовини мають до того ж агресивну дію, слід діяти, як при хімічних опіках.

Отруєння харчовими продуктами. Причина — вживання неякісних, несвіжих або заражених хвороботворними бактеріями продуктів. Захворювання, як правило, починається за 2—3 години після вживання неякісних продуктів, іноді — через 20—26 годин.

Зазвичай, при цьому виявляються: загальне нездужання, нудота, неодноразове блювання, біль у животі, головний біль, частий пронос, блідість, спрага, підвищення температури тіла до 38—40°C, частий слабкий пульс, судоми. Блювання і пронос зневоднюють організм, сприяють втраті солей.

При цьому виді отруєння діяти слід як при попаданні отрути в шлунково-кишковий тракт.

З метою запобігання харчовим отруєнням не слід допускати вживання недоброякісних і не зовсім свіжих продуктів. Особливо обережно слід вживати консерви і у разі появи підозри на їх низьку якість (здуття кришки, банки, поганий запах, незвичайний колір і тому подібне), не вживати їх. З метою

запобігання отруєнням фальшивими спиртними напоями не слід купувати напої сумнівного виробництва, особливо у неорганізованих продавців.

Отруєння ліками, алкогольними і наркотичними речовинами. Особливість першої допомоги полягає в тому, що потерпілого у жодному випадку не можна залишати самого, оскільки у нього можуть спостерігатися порушення роботи центральної нервової системи — гальмування або збудження її, параліч дихання, непритомність, клінічна смерть.

Отруєння кислотами і лугами — найбільш поширені серед ненавмисних отруєнь хімічними речовинами, які потрапили в організм через стравохід, особливо в побуті, у дітей.

При отруєнні кислотами і лугами відчуваються: різкий біль у ротовій порожнині, стравоході і в шлунку, опік (набряк) слизистих, блювота з домішкою крові, ускладнення ковтання. Іноді характерний запах з рота. Потерпілі часто збуджені, можливий набряк гортані з розвитком асфіксії, непритомність.

Тому слід негайно видалити слину і слиз з рота потерпілого, загорнувши чайну ложку в марлю, серветку або хусточку, протерти ротову порожнину. Промивати шлунок водою не можна, оскільки це може викликати блювання і призвести до попадання отрути в дихальні шляхи. Можна лише дати потерпілому 2—3 стакани води, щоб розбавити кислоту або луг і зменшити тим самим їх агресивну дію. Не можна також нейтралізувати кислоту, що потрапила в шлунок, лугом і навпаки, оскільки при цьому утворюється велика кількість вуглекислого газу, що спричинює розтягування шлунку, посилення болю і кровотечі. Якщо виникли ознаки духоти, проводять штучне дихання — краще способом «з рота в ніс», оскільки слизова оболонка рота потерпілого обпалена.

Отруєння оксидом вуглецю виникає внаслідок вдихання чадного газу, генераторного газу, продуктів горіння, диму. У крові блокується зв'язок гемоглобіну з киснем і обмежуються умови для його перенесення кров'ю від легенів до тканин.

Легке отруєння характеризується такими ознаками: шкіра яскраво-рожева, запаморочення, шум у вухах, загальна слабкість, нудота, блювота, слабкий пульс, короткочасна непритомність; важке отруєння: нерухомість, судоми, порушення зору, дихання, порушення роботи серця, непритомність впродовж кількох годин і навіть доби, клінічна смерть.

Перша допомога при укусі отруйною комахою або твариною. Укуси деяких комах (енцефалітний кліщ) або тварин можуть становити серйозну небезпеку для здоров'я. Тому в поході слід дотримуватися обережності — покривати голову при русі по лісу, носити взуття з товстою підошвою, на рукавах і штанинах мати манжети або заправляти їх. Якщо на тілі знайшли кліща, треба його обережно витягнути ниткою рухами, що викручують. Важливо, щоб його головка не залишилася в тілі, інакше почнеться нагноєння. Після обробити ранку і стежити за самопочуттям: запаморочення, висока температура, слабкість можуть говорити про початок клішового енцефаліту. Необхідно повідомити лікаря про укуси кліща.

Жалення ос і бджіл, особливо крупного шершня, дуже хворобливі. Отрута ос (так званий веспотоксин) і отрута бджіл (апитоксин) викликають місцеві ефекти і симптоми загальної інтоксикації. Місцеві симптоми включають пекучий біль, запалення і набряки тканин. Останні іноді досягають значних розмірів, захоплюючи не лише уражену кінцівку, але і прилеглу частину тулуба. Неускладнені побічними чинниками (інфікуванням рани патогенними мікроорганізмами, різко вираженим алергічним станом та ін.), місцеві явища поступово зникають, і через кілька годин або днів хворі видужують.

Із загальних симптомів на перше місце виступають такі ефекти, як надмірна слинотеча, потовиділення, прискорене серцебиття, головний біль. Психічна сфера також залучається до процесу інтоксикації. Спочатку характерне загальне збудження, яке у важких випадках переходить у депресивний стан. Велика частина отруєних отрутою ос і бджіл видужує. Проте відомі і смертельні результати. Смерть настає від паралічу серця або асфіксії. Найчастіше до летальних випадків призводять жалення в шию, язик або глотку.

У разі жалення бджолою, спочатку необхідно видалити жало. Зі всіх запропонованих до теперішнього часу засобів кращі результати дає застосування холоду (накладення льоду). Цей засіб не тільки знімає больовий симптом, але діючи на кровоносні судини, затримує розвиток токсичного процесу і набряку. Особливо доцільно застосування холоду при жаленні тканин порожнини рота. Через годину-другу почервоніння, припухлість, а головне біль зникнуть.

Можна також змочити ужалене місце сумішшю нашатирного спирту з водою, блідо-рожевим розчином марганцівки, кілька разів протягом 1—2 годин змочувати слабким розчином пральної синьки. Заспокоюють біль сік з листя чабрецю, листя петрушки, зрізи червоного помідора, цибулини, часнику, молочний сік кульбаби, 10% відвар з коріння лопуха, кашка з кухонної солі.

У випадках, що загрожують асфіксією, іноді необхідно вдаватися до трахеотомії. При ураженні отрутою довгастого мозку необхідне призначення лобеліну, а в деяких випадках необхідно застосувати штучне дихання. Поява набряків, кропив'янки, болю в животі свідчить про розвиток алергічної реакції. У всіх цих випадках потрібна термінова медична допомога.

Попри інтенсивне освоєння природних територій, в Україні ще залишилися місця, де людина може несподівано зустріти крупного хижака: ведмеда, вовка. Найголовніше при таких зустрічах — не втрачати самовладання. Необхідно пам'ятати, що в більшості випадків хижаки бояться людини.

Абсолютно неприпустимо тікати від нього — у хижака може спрацювати рефлекс переслідування, який у цей момент може пересилити страх перед людиною. Крім того, тікаючи, людина може випадково попрямувати у бік дитинчати, яке зачалося, що негайно спровокує його матір на напад. Відігнати звіра можна гучним, але за можливості спокійним голосом, і не криком, який сприймається хижаком як виклик.

При укусі тварини потерпілому слід негайно обробити рану, якщо укус в кінцівку, то зафіксувати її і підняти пошкоджену кінцівку вище, щоб уповільнити

кругообіг крові, лімфи і міжквантинної рідини, дати протитотруту (якщо вона є), знебодююче, рясне пиття і транспортувати до лікарні. Якщо немає лікувальної установи поблизу, можна: негайно положити, накласти вище рани тугий джгут, аби припинити кровообіг, злегка надіізати ранку (заздалегідь прожаривши ніж на вогні), відсисати з неї кров і ретельно промити.

Отруйні рослини. З 300 тисяч видів рослин, що ростуть на земній кулі, близько 700 можуть викликати важкі або смертельні отруєння людей і тварин. На території України поширено декілька десятків видів отруйних рослин.

В більшості випадків отруйні рослини справляють вибіркочу дію на організм людини: одні викликають ураження переважно центральної нервової системи (блекота, аконіт, віх отруйний, болиголов), інші — серця (конвалія травнева, олеандр звичайний, вороняче око), треті — травного тракту, центральної нервової системи, серця, нирок, печінки (ялівець, багульник, воронець).

Деякі рослини при одному тільки дотику до їх листя або стебел можуть викликати опік шкіри з появою міхурів і навіть ран або виразок, які важко загоюються. Тому перед походом необхідно познайомитися з рослинами, що зустрічаються в районі маршруту. Корисно зробити для себе замальовки або описи таких рослин.

До отруйних рослин, що викликають шкірні опіки, відносять: аконіти, борщівник Стівена, віх (цикута), вовче лико (лісовий бузок), бульбоносний бутень, жовтці, ясенець і деякі інші.

Після контакту отруйних рослин зі шкірними або слизистими покриттями людини утворюються пухирі, наповнені мутною рідиною. Надалі пухирі розкриваються, і виникають виразки, які тривало не заживають, погано піддаються лікуванню і супроводжуються свербінням.

Допомога полягає в обприскуванні місця опіку пантенолом і прийомі всередину 1 пігулки димедролу.

Отруйні гриби. Серед величезного різноманіття грибів відомо кілька десятків отруйних видів. За токсичною дією вони підрозділяються на 4 групи.

1. Група з локальною збудливою дією: шампінйон строкатий; шампінйон Меллера; шампінйон жовтошкірий; ентолома жовтуватого-сиза; вовняна; сиріжка їдка блювотна; рядовка біло-коричнева; рядовка тигрова; рядовка згубна.

2. Група з різко вираженою дією на нервові центри: мухомор червоний; мухомор пантерний; говорушка біла; говорушка білувата; говорушка червоцувата, отруйна; волоконниця Патуяра; псилоцибе кубинське; псилоцибе мексиканське; псилоцибе сапотекське.

3. Група з різко вираженою плазмотоксичною дією: бліда поганка; мухомор білий; мухомор смердючий; паутинник оранжево-червоний; галеріна облямована; опеньок сіро-жовтий помилковий; опеньок цегляно-червоний помилковий; лаліота коричнево-червона; лаліота цегляно-червона.

4. Група грибів, отруйність яких виявляється при поєднанні з етанолом: дубовик оливково-бурий; говорушка булавоподібна; гнойовик сірий; гнойовик мерехтливий.

Найбільш небезпечні види з різко вираженою спазмотоксичною дією, і з них — бліда поганка. У природі її приймають за деякі їстівні види, зовні дещо схожі з нею.

Смертельна доза гриба складає 50—60 г свіжої м'якоти. Містить жаростійкі, водорозчинні токсини.

У клінічній практиці отруєння блідою поганкою спостерігаються чотири періоди: I — прихований (від 1 до 40 год.), II — поразка шлунково-кишкового тракту (24—48 год.), III — ураження печінки і нирок (з 2—3-го дня хвороби), IV — період одужання.

У I період ознаки отруєння практично не виявляються. У II — відмічається нудота, неприборкна блювота, біль по всьому животі, іррадіює, різка слабкість, головний біль, запаморочення. У III — спостерігається жовтячність очних яблук і шкіри, блювота кольору кавової гущі, дьогтеподібний стул, кров у сечі. У цьому періоді нерідко настає летальний результат.

При наданні невідкладної допомоги найважливіше значення має негайне промивання шлунку. Потерпілому слід дати активоване вугілля (карбонен), сульфат натрію, зробити клізму. Необхідна термінова госпіталізація.

При отруєнні отруйними грибами, насамперед, необхідно промити шлунок так званним рестораним способом: дати хворому випити підряд 5—6 стаканів води або молока. Потім, дратуючи пальцем або чайною ложкою кореневе язика або задню стінку глотки, викликати блювоту. Цю процедуру можна повторити 3—5 разів.

Уклавши хворого в ліжку, прикласти теплі грілки до рук і ніг. Безперервно давати тепле пиття, а при різкій слабкості — міцний чай. Якщо немає рідкого стулу, тільки в перші години після отруєння грибами хворому можна дати легкий послаблюючий засіб (1 столову ложку вазелінової або касторової олії або не більше 30—50 мл 33% розчину сірчанокислої магнезії). Людям, схильним до гіпотонії, проносне слід давати малими дозами, щоб уникнути різкого падіння артеріального тиску через велику втрату організмом води.

Профілактика отруєнь грибами також полягає в повній відмові від вживання в їжу незнайомих або підозрілих грибів. Крім того, навіть добре відомі їстівні гриби, наприклад, білий гриб або підберезник, досягши певного віку, також накопичують у своїх плодкових тілах токсини, що викликають гострі отруєння. Тому в їжу необхідно вживати молоді, міцні, нечервиві, зібрані далеко від магістралей, транспорту, добре відомі види грибів. Для підвищення безпеки у всіх випадках гриби слід спочатку відварити, відвар злити, і лише потім займатися їх остаточною кулінарною обробкою.

Слід також пам'ятати, що, крім токсинів, їстівні гриби накопичують у своїх тілах і радіоактивні елементи, що потрапляють у лісовий ґрунт разом з опадами.

Найбільшими рівнями вмісту цезію-137 характеризуються корбан, горькушка, маслюк пізній, польський гриб, моховик жовто-бурий і лісовий шампінйон. Середні рівні забруднення характерні для білого гриба, красноголовця,

сироїжки, підберезника, рижика, груздя, вовнянки. Найбільш низькі рівні забруднення мають опеньок осінній, підзеленка, строчок звичайний. Найбільшою мірою радіонукліди концентруються в капелюшку грибів, менше — в ніжках.

Термінальні стани

Термінальні стани можуть бути наслідком різної природи: шоку, інфаркту міокарда, масивної крововтрати, закупорки дихальних шляхів або асфіксії, електротравми, втоплення, завалення землею тощо. У термінальному стані виділяють 3 фази, або стадії: 1) передагональний стан; 2) агонія; 3) клінічна смерть.

Контрольні питання і завдання

1. Як надається перша долікарська допомога і які загальні принципи її надання?
2. Як організується перша долікарська допомога в туристичних підприємствах?
3. Яка допомога потрібна при травмах голови?
4. Як проводиться перша допомога людині, що знаходиться в стані клінічної смерті?
5. Як надається перша допомога при різних видах кровотечі?
6. Яка допомога потрібна у разі зупинки дихання?
7. Як проводиться перша допомога при вивихах, розтягуваннях і розривах зв'язок?
8. Як надається перша допомога при переломах кісток?
9. Як проводиться перша допомога при хімічних опіках?
10. Як надається перша допомога при термічних впливах?
11. Яка допомога потрібна при отруєннях?
12. Як проводиться перша допомога при ураженні людини електричним струмом?
13. Яка допомога потрібна при утопленні?
14. Як надати першу допомогу при ударах і пораненнях?
15. Як надати першу допомогу при укусах комах і тварин?

РОЗДІЛ 9

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ (ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ)

- 9.1. Пожежна охорона, нагляд та профілактика
- 9.2. Процес горіння та класифікація речовин за вибухо- та пожежонебезпечністю
- 9.3. Правила пожежної безпеки
- 9.4. Класифікація пожеж за причинами їх виникнення
- 9.5. Організація гасіння пожеж
- 9.6. Способи і засоби запобігання та гасіння пожеж
- 9.7. Права і обов'язки туристів і працівників туристичної індустрії щодо пожежної безпеки

9.1. Пожежна охорона, нагляд та профілактика

Забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя і здоров'я людей, власності, національного багатства і навколишнього середовища. Пожежі та вибухи спричиняють великі збитки державі, часто призводять до нещасних випадків з людськими жертвами. Тому боротьба з ними — це одночасно і заходи збереження життя і здоров'я людини. Таким чином, пожежна безпека включає ряд завдань, що стоять перед туристичною індустрією.

Пожежна безпека — стан об'єкта, при якому з установленою ймовірністю виключається можливість виникнення і поширення пожежі до дії на людей небезпечних факторів, а також забезпечення захисту матеріальних цінностей. Правовою основою діяльності щодо пожежної безпеки є Конституція України, Закон України «Про пожежну безпеку», закони, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення органів державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування, прийняті в межах їх компетенції.

Згідно із Законом України «Про пожежну безпеку» забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб, працівників туристичних підприємств. Це повинно бути відображено в договорах про працю (контрактах) і уставах туристичних підприємств. Відповідальним за забезпечення пожежної безпеки є керівник туристичного підприємства, або призначена ним особа, якщо інше не передбачено відповідним договором.

Мета пожежної охорони — захист життя і здоров'я громадян, приватної, колективної і державної власності від пожеж, підтримання належного рівня

пожежної безпеки на об'єктах і в населених пунктах. Основними завданнями пожежної безпеки є: контроль за дотриманням протипожежних вимог, запобігання пожежам і нещасним випадкам від них, гасіння пожеж, рятування людей і надання допомоги в ліквідуванні наслідків аварій, катастроф і стихійних лих.

Державний пожежний нагляд (Держпожнагляд) за станом пожежної безпеки в населених пунктах і на об'єктах незалежно від форм власності здійснюється відповідно до чинного законодавства державною пожежною охороною. Посадові особи Держпожнагляду є державними інспекторами з пожежної охорони і діють згідно з «Положенням про Державну пожежну охорону».

За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, створення перепон для діяльності посадових осіб органів Держпожнагляду, невиконання їх приписів, винні в цьому посадові особи, інші працівники підприємств, установ, організацій і громадяни притягуються до адміністративної відповідальності — сплати штрафів.

Підприємства, установи, організації і громадяни зобов'язані відшкодовувати збитки, заподіяні внаслідок порушення ними протипожежних вимог відповідно до чинного законодавства.

Пожежна профілактика

Чітке виконання встановленого протипожежного режиму гарантує безпечну експлуатацію туристичних підприємств, окремих будівель, споруд, виробничих установок, машин, приладів та апаратів. Цей режим ґрунтується на заздалегідь розроблених правилах та інструкціях, які відповідають умовам роботи виробничого устаткування і технологічному процесу підприємства. Тому всім, хто працює на даному підприємстві, необхідно добре знати, насамперед, технологічний процес даного туристичного підприємства і причини відхилення від нормальних умов роботи устаткування.

Введення на підприємстві суворого протипожежного режиму має на меті запобігти виникненню пожеж на робочих місцях, де ведуться вогневі роботи, використовують відкритий вогонь, вмикають електронагрівальні прилади або використовують інші небезпечні технологічні процеси.

Протипожежні інструкції (правила) розроблені для опоряджувальних дільниць, в яких визначено ступінь пожежної небезпеки в них.

В інструкціях (правилах) з пожежної безпеки різних робочих приміщень туристичних підприємств та складів повинно бути чітко зазначено допустиму норму завантаження їх товарно-матеріальними цінностями і порядок їх зберігання. На складі, де зберігаються паливо і мастильні матеріали, має бути вивішена інструкція, а в ній зазначено допустиму кількість кожного виду палива і мастильних матеріалів не тільки в кілограмах, але й у кількості бочок, бідонів та ін.

Інструкції (правила) пожежної безпеки, що стосуються цілого об'єкта, повинні бути вивішені на його території на видних місцях в цехах і відділах, а інструкції підрозділів — у цих підрозділах.

Наказом керівника на кожному туристичному підприємстві встановлюється такий порядок, при якому всі робітники і службовці (зокрема, тимчасові) в період оформлення на роботу зобов'язані пройти первинний протипожежний інструктаж. Особи, які не пройшли цього інструктажу, до роботи не допускаються.

Керівники підрозділів, або особи, відповідальні за пожежну безпеку, перш ніж допустити до роботи новоприйнятого працівника, зобов'язані впевнитись у тому, що він пройшов первинний протипожежний інструктаж.

Інструктаж робітників і службовців проводиться у вигляді групової або індивідуальної бесіди. При цьому бажано розповісти слухачам про найхарактерніші причини виникнення пожеж і про заходи їх запобігання. При інструктажах бажано якомога ширше використовувати навчальні експонати, фотознімки, альбоми і схеми.

Крім проведених протипожежних інструктажів, на всіх пожежо- та вибухонебезпечних підрозділах туристичних підприємств з метою підвищення загальних технічних знань і засвоєння робітниками і службовцями спеціальних правил пожежної безпеки, специфічних для даного туристичного підприємства, слід організувати і проводити пожежно-технічні мінімуми.

Протипожежне страхування

Протипожежне страхування може здійснюватися в добровільній і обов'язковій формах. Метою протипожежного страхування є захист соціально значущих майнових інтересів громадян і юридичних осіб на випадок нанесення шкоди в результаті пожежі.

Обов'язкове протипожежне страхування проводиться органами державного страхування на принципах обов'язковості і загальності для окремих груп підприємств, іноземних юридичних осіб, підприємств з іноземними інвестиціями, які здійснюють підприємницьку діяльність на території України.

Підприємства, іноземні юридичні особи, підприємства з іноземними інвестиціями, які здійснюють підприємницьку діяльність на території України, повинні проводити обов'язкове протипожежне страхування:

- майна, що знаходиться в їх веденні, користуванні, розпорядженні;
- цивільної відповідальності за шкоду, яка може бути причиною пожежею третім особам;
- робіт і послуг щодо пожежної безпеки.

9.2. Процес горіння та класифікація речовин за вибухо- та пожежонебезпечністю

Для виникнення і протікання процесів горіння необхідна горюча речовина, окислювач в кількості, достатній для підтримки горіння, та джерело запалювання. Під горючим розуміють будь-яку тверду, рідину або газоподібну речовину,

здатну окислюватись з виділенням тепла і випромінюванням світла. Окислювачами, крім кисню, можуть бути хлор, фтор, сірка і кисневмісні рідини, які при нагріванні або ударі в природних умовах розпадаються з виділенням кисню. Джерелом запалювання вважається будь-яка дія на горючу речовину і окислювач, яка може викликати горіння. Джерела запалювання поділяють на відкриті (що світяться) — полум'я, іскра, розжарені предмети, і приховані (що не світяться) — теплохімічні реакції, адсорбція, мікробіологічні процеси, тертя тощо.

Горіння — це окисний процес, який виникає при контакті горючої речовини, окислювача (зазвичай кисень повітря) і джерела запалювання. Горіння не виникає, якщо відсутня хоча б одна з цих умов. Тому вся система запобігання пожегам заснована на тому, щоб не допустити одночасної взаємодії названих умов. Горіння може виникати в різних формах: загорання — горіння під дією джерела запалювання; спалах — швидке згорання горючої суміші, яке не супроводжується утворенням стиснутих газів; самозапалення — різке підвищення швидкості екзотермічних реакцій, що призводить до горіння речовин (матеріалу, суміші); запалення — загорання, що супроводжується появою полум'я; самозаймання — самозапалення, що супроводжується появою полум'я; вибух — швидке перетворення речовин (вибухове горіння), яке супроводжується виділенням енергії і утворенням стиснутих газів, спроможних виконувати роботу.

Схильність речовини і матеріалів до загорання визначається також температурою займання і самозаймання. *Температура займання* — найменша температура речовини, при якій вона виділяє горючу пару і газу з такою швидкістю, що після займання їх від джерела запалювання виникає стійке горіння. Під *температурою самозаймання* розуміють найнижчу температуру речовини, матеріалу, суміші, при якій виникає різке підвищення швидкості екзотермічних реакцій, і закінчуються горінням з полум'ям. Самозаймання можливе тільки в тому випадку, коли кількість тепла, що виділяється при окисленні, перевищує віддачу тепла в навколишнє середовище. Проміжок часу, протягом якого окислення призводить до запалення, називають періодом індукції або періодом запізнення самозаймання.

Процес самозапалення, залежно від причини, буває хімічним, мікробіологічним і тепловим. Хімічне самозапалення виникає внаслідок дії на речовину кисню, повітря, води, а також при взаємодії речовин.

Наприклад, самозапалюється промаслене ганчір'я, ключчя через окислення мастил киснем повітря з виділенням теплоти. Під дією води на лужні метали займається водень, який при цьому утворюється. Займаються горючі речовини під дією окислювачів.

Мікробіологічне самозапалювання виникає внаслідок дії термофільних мікроорганізмів (наприклад, у вологому торфі, матеріалах рослинного походження). Теплове самозапалювання виникає внаслідок самонагрівання, яке зумовлюється процесами окислення, розкладу і зовнішнього нагрівання.

При горінні однорідних горючих сумішей виникає кінетичне горіння, швид-

кість якого залежить тільки від швидкості передавання теплової енергії в суміші. Воно досягає сотень метрів на секунду і супроводжується вибухом.

Вибухова спроможність сумішей горючих газів, пари або пилу з повітрям зберігається лише у визначених інтервалах співвідношень їх компонентів — так званих концентраційних меж запалювання. Концентрація речовини у повітрі, нижче якої загорання не виникає, називається нижньою межею, а вище якої суміш вже не запалюється — верхньою межею запалювання. Проміжок між верхньою і нижньою межею називається ділянкою запалювання. При місткості пари, газів або пилу в повітрі, менше нижньої межі, горіння не виникне через недостатню кількість горючого матеріалу. Якщо концентрація горючої речовини перевищує верхню межу, то неможливість горіння зумовлюється нестатком окислювача, необхідного для забезпечення процесу горіння. Найбільшу небезпеку становить така концентрація вибухонебезпечної речовини в повітрі, при якій весь кисень, що міститься в цьому об'ємі, бере участь у вибуху. Така концентрація називається максимальною.

Значну пожежо- та вибухонебезпеку складають суміші пилу з повітрям (аерозоль). Пил, який складається з найдрібніших частинок спалимих речовин, при перебуванні його у зваженому стані в межах від нижньої до верхньої концентраційних меж — вибухонебезпечний. Залежно від значення нижньої межі запалювання пил поділяється на вибухо- та пожежонебезпечний. При значеннях нижньої концентраційної межі запалювання до 65 г/м^3 пил є вибухонебезпечним, а при значенні нижньої концентраційної межі запалювання понад 65 г/м^3 пил є пожежонебезпечним.

Класифікація речовин за вибухо- та пожежонебезпечністю

Згідно з вимогами БНІП 2.09.02-85 «Виробничі споруди», а також відповідно до вимог ОНТП 24-86 пожежо- та вибухопожежна безпека виробництв, будівель та споруд оцінюється з врахуванням пожежо- та вибухонебезпечних властивостей та кількості речовин та матеріалів, що там знаходяться. Приміщення поділяються на категорії А, Б, В, Г, Д.

Категорія А. Горючі газу, легкозаймісті рідини з температурою спалаху не більше 28°C в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні парогазоповітряні суміші.

Речовини та матеріали здатні вибухати та горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним в такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5 кПа .

Категорія Б. Горючий пил або волокна, легкозаймісті рідини з температурою спалаху більше 28°C та горючі рідини в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні пиліповітряні або пароповітряні суміші, при спалахуванні яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні, що перевищує 5 кПа .

Категорія В. Легкозаймісті, спалимі та важкоспалимі рідини, тверді спалимі та важкоспалимі речовини та матеріали, речовини та матеріали, здатні при

взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним лише горіти за умови, що приміщення, в яких вони знаходяться, або використовуються, не відносять до категорій А та Б.

Категорія Г. Неспалимі речовини та матеріали в гарячому, розжареному або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор, полум'я, горючі гази, рідини, тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо.

Категорія Д. Неспалимі речовини та матеріали в холодному стані.

Згідно з категоріями приміщень визначаються вимоги до конструктивних та планувальних рішень будівель, споруд, приміщень та до їх вогнестійкості.

Згідно з БНІП 2.01.02-85 будівельні матеріали за горючістю поділяються на три групи: негорючі (неспалимі), важкогорючі (важко спалимі) та горючі (спалимі).

Спалюваність — це здатність речовини або матеріалу до горіння. За спалюваністю речовини і матеріали поділяються на три групи.

Неспалимі — речовини і матеріали, які нездатні до горіння у повітрі. Це неорганічні матеріали, метали, гіпсові конструкції та ін.

Важко спалимі — речовини і матеріали, які горять від джерела запалювання, але нездатні самостійно горіти після його видалення. Це матеріали, які містять як спалимі, так і неспалимі складові.

Спалимі — речовини і матеріали, здатні самозайматися, а також займатися від джерел запалювання і самостійно горіти після його віддалення. До них належать всі органічні матеріали.

Температура спалаху — найнижча температура горючої речовини, при якій над поверхнею речовини утворюються пари або гази, здатні спалахнути від джерела запалювання, але швидкість їх утворення ще недостатня для стійкого горіння.

За температурою спалаху розрізняють:

— легкозаймисті рідини (ЛЗР) — рідини, які мають температуру спалаху, що не перевищує 61°C (у закритому тиглі), і здатність самостійно горіти після віддалення джерела запалення;

— спалимі рідини (СР) — рідини, які мають температуру спалаху понад 61°C (у закритому тиглі), і здатні самостійно горіти після видалення джерела запалювання.

Займання — початок горіння під дією джерела запалювання.

На розвиток пожежі у приміщеннях та спорудах значно впливає здатність окремих будівельних елементів чинити опір впливу теплоти, тобто їх вогнестійкість.

Вогнестійкість — здатність будівельних елементів та конструкцій зберігати несучу спроможність, а також чинити опір нагріванню до критичної температури, утворенню наскрізних тріщин та поширенню вогню. Вогнестійкість конструкцій та елементів будівель характеризується межею вогнестійкості.

Межа вогнестійкості — це час (у годинах) від початку вогневого стандартного

випробування зразків до виникнення одного з граничних станів елементів та конструкцій (втрата несучої та теплоізолюючої спроможності, щільності).

Межа вогнестійкості будівельної конструкції — це період часу (в годинах) від початку випробування її дією вогню або високою температурою до появи однієї з таких ознак: виникнення в конструкції наскрізних тріщин; підвищення температури на необігріваній поверхні конструкції в середньому більше ніж на 140°C або в будь-якій точці цієї поверхні більше, ніж на 180°C порівняно з температурою конструкції до випробування; втраги конструкцією несучої спроможності.

Вимоги до сумісного зберігання речовин та матеріалів

Згідно з Державним стандартом України за потенційною небезпекою викликання пожежі, підсилення небезпечних факторів пожежі, отруєння павколищного середовища (повітря, води, ґрунту, флори, фауни тощо), впливу на людину через шкіру, слизові оболонки дихальних органів шляхом безпосередньої дії або на відстані, речовини та матеріали поділяються на розряди:

- безпечні;
- малонебезпечні;
- небезпечні;
- особливо небезпечні.

Залежно від того, до якого розряду належать речовини та матеріали, визначаються умови їх зберігання.

До безпечних відносять негорючі речовини та матеріали в негорючій упаковці, які в умовах пожежі не виділяють небезпечних (горючих, отруйних, їдких) продуктів розкладу або окислення, не утворюють вибухо- або пожежонебезпечних, отруйних, їдких, екзотермічних сумішей з іншими речовинами.

Безпечні речовини та матеріали зберігаються в приміщеннях або на майданчиках будь-якого типу.

До малонебезпечних відносять такі горючі й важкогорючі речовини та матеріали, які не належать до безпечних і на які не поширюються вимоги ГОСТ 19433-88. До малонебезпечних відносять також негорючі речовини та матеріали у горючій упаковці.

Малонебезпечні речовини та матеріали дозволяється зберігати в приміщеннях усіх ступенів вогнестійкості (крім V).

До небезпечних відносять горючі та негорючі речовини і матеріали, що мають властивості, прояв яких може призвести до вибуху, пожежі, загибелі, травмування, отруєння, опромінення, захворювання людей та тварин, пошкодження споруд, транспортних засобів. Небезпечні властивості можуть проявлятися як за нормальних умов, так і за аварійних, як у речовин у чистому вигляді, так і в разі їх взаємодії з речовинами та матеріалами інших категорій, визначених у ГОСТ 19433-88.

Небезпечні речовини та матеріали слід зберігати у складах I і II ступенів вогнестійкості.

Особливо небезпечні речовини та матеріали необхідно зберігати у складах I та II ступенів вогнестійкості, розташованих переважно в окремих будівлях або в підземних сховищах, що обладнані припливно-витяжною вентиляцією і засобами пожежогасіння.

9.3. Правила пожежної безпеки

На кожному туристичному об'єкті повинна бути забезпечена безпека людей при пожежі, а також розроблені інструкції про заходи пожежної безпеки для кожної вибухонебезпечної і пожежонебезпечної ділянки (готельний номер, кухня тощо).

Туристичним об'єктом може бути: територія, туристичне підприємство, будівля, споруда, приміщення, зовнішня установка, склад, транспортний засіб, відкритий майданчик, технологічний процес, устаткування.

Всі працівники туристичних підприємств повинні допускатися до роботи тільки після проходження протипожежного інструктажу, а при зміні специфіки роботи проходити додаткове навчання із запобігання і гасіння можливих пожеж у порядку, встановленому керівником.

Відповідальних за пожежну безпеку окремих територій, будівель, споруд, приміщень, цехів, ділянок, технологічного устаткування і процесів, інженерного устаткування, електромереж тощо визначає керівник туристичного підприємства.

Власники майна, особи, уповноважені володіти, користуватися або розпоряджатися майном, зокрема керівники і посадовці підприємств, особи, в установленому порядку призначені відповідальними за забезпечення пожежної безпеки зобов'язані:

- забезпечувати своєчасне виконання вимог пожежної безпеки, розпоряджень, постанов і інших законних вимог державних інспекторів з пожежного нагляду та інших уповноважених осіб;
- створювати і утримувати на підставі затверджених в установленому порядку норм, переліків особливо важливих і режимних об'єктів і підприємств, на яких створюється пожежна охорона, органи управління і підрозділи пожежної охорони відповідно до затверджених норм;
- забезпечувати безперервне несення служби в створених підрозділах пожежної охорони, використання особового складу і пожежної техніки суворо за призначенням.

Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки

У всіх виробничих, адміністративних, складських і допоміжних приміщеннях на видних місцях повинні бути вивішені таблички із зазначенням номера телефону виклику пожежної охорони.

Правила застосування на території туристичних підприємств відкритого вогню, проїзду транспорту, допустимість куріння і проведення тимчасових

пожежонебезпечних робіт встановлюються загальнооб'єктовими інструкціями про заходи пожежної безпеки.

На кожному туристичному підприємстві наказом (інструкцією) повинен бути встановлений відповідний їх пожежній небезпеці протипожежний режим, зокрема:

- визначені та обладнані місця для паління;
- визначені місця і допустима кількість одноразового перебування в приміщеннях товарно-матеріальних ресурсів (ТМР);
- встановлений порядок прибирання горючих відходів і пилу, зберігання промасленого спецодягу;
- визначений порядок знеструмлення електрообладнання на випадок пожежі і після закінчення робочого дня;
- регламентовані: порядок проведення тимчасових вогневих і інших пожежонебезпечних робіт; порядок огляду і закриття приміщень після закінчення роботи; дії працівників при виявленні пожежі;
- визначений порядок і терміни проходження протипожежного інструктажу і занять з пожежно-технічного мінімуму, а також призначені відповідальні за їх проведення.

У будівлях і спорудах (окрім жилих будинків), при одноразовому знаходженні на поверсі більше 10 чоловік повинні бути розроблені і вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі, а також передбачена система (установка) сповіщення людей про пожежу.

Керівник об'єкта з масовим перебуванням людей (50 чоловік і більше) на додаток до схематичного плану евакуації людей при пожежі зобов'язаний розробити інструкцію, що визначає дії персоналу із забезпечення безпечної і швидкої евакуації людей, за якою не рідше одного разу в півріччя повинні проводитися практичні тренування всіх задіяних для евакуації працівників.

Для об'єктів з нічним перебуванням людей (готелі, санаторії тощо) в інструкції повинні передбачатися два варіанти дій: в денний і в нічний час.

Працівники туристичних підприємств, а також туристи зобов'язані:

- дотримуватися на виробництві і в побуті вимог пожежної безпеки, стандартів, норм і правил, затверджених в установленому порядку, а також дотримуватися і підтримувати протипожежний режим;
- виконувати запобіжні заходи при користуванні газовими приладами, предметами побутової хімії, проведенні робіт з легкозаймистими (ЛЗР) і горючими (ГР) рідинами, іншими небезпечними в пожежному відношенні речовинами, матеріалами і устаткуванням.

Туристичні підприємства зобов'язані надавати в порядку, встановленому законодавством України, можливість державним інспекторам з пожежного нагляду проводити обстеження і перевірки виробничих, господарських, житлових і інших приміщень і споруд, що їм належать, з метою контролю за дотриманням вимог пожежної безпеки.

Особи, яким доручено проведення заходів з масовою участю людей (концерти, вечори, дискотеки, урочистості навколо новорічної ялинки, вистави

тощо), зобов'язані перед їх початком ретельно оглянути приміщення і переконатися в повній їх готовності.

Керівники туристичних підприємств, на яких застосовуються і зберігаються небезпечні (вибухонебезпечні) сильнотокотні отруйні речовини, зобов'язані повідомляти підрозділам пожежної охорони про них дані, необхідні для забезпечення безпеки особового складу, що залучається для гасіння пожежі і проведення першочергових аварійно-рятувальних робіт на цих підприємствах.

Вимоги до інструкцій про заходи пожежної безпеки

Інструкції про заходи пожежної безпеки повинні розроблятися на основі правил пожежної безпеки, нормативно-технічних, нормативних і інших документів, що містять вимоги пожежної безпеки, виходячи із специфіки пожежної небезпеки будівель, споруд, технологічних процесів, технологічного і виробничого устаткування.

У інструкціях про заходи пожежної безпеки необхідно відображати такі питання:

- порядок утримання території, будівель і приміщень, зокрема, евакуаційних шляхів;
- заходи щодо забезпечення пожежної безпеки при проведенні технологічних процесів, експлуатації устаткування, здійсненні пожежонебезпечних робіт;
- порядок і норми зберігання і транспортування вибухопожежонебезпечних речовин і пожежонебезпечних речовин і матеріалів;
- місця паління, застосування відкритого вогню і проведення вогневих робіт;
- порядок збирання, зберігання і видалення горючих речовин і матеріалів, утримання і зберігання спецодягу;
- граничні покази контрольно-вимірювальних приладів (манометри, термометри тощо), відхилення від яких можуть викликати пожежу або вибух;
- обов'язки і дії працівників при пожежі, зокрема:
 - правила виклику пожежної охорони;
 - порядок аварійної зупинки технологічного устаткування;
 - порядок відключення вентиляції і електроустаткування;
 - правила застосування засобів пожежогасіння і установок пожежної автоматики;
- порядок евакуації горючих речовин і матеріальних цінностей;
- порядок огляду і приведення в пожежовибухобезпечний стан всіх приміщень підприємства (підрозділу).

Утримання території

Територія туристичних підприємств у межах протипожежних розривів між будівлями, спорудами і відкритими складами, а також ділянки, прилеглі до жилих корпусів, будинків, дачних і інших споруд, повинні своєчасно очищатися від горючих відходів, сміття, тари, опалого листя, сухої трави тощо.

Горючі відходи, сміття тощо слід збирати на спеціально виділених майданчиках у контейнери або ящики, а потім вивозити.

Протипожежні розриви між будівлями і спорудами, штабелями лісу, пиломатеріалів, інших матеріалів і устаткування не дозволяється використовувати під складування матеріалів, устаткування і тари, для стоянки транспорту і будівництва (установки) будівель і споруд.

Дороги, проїзди і під'їзди до будівель, споруд, відкритих складів, зовнішніх пожежних драбин і вододжерел, що використовуються для цілей пожежогасіння, повинні бути завжди вільними для проїзду пожежної техніки, утримуватися в справному стані, а взимку бути очищеними від снігу і льоду.

Про закриття доріг або проїздів для їх ремонту або з інших причин, перешкоджаючих проїзду пожежних машин, необхідно негайно повідомляти в підрозділи пожежної охорони.

На період закриття доріг у відповідних місцях повинні бути встановлені покажчики напряму об'їзду або влаштовані переїзди через ремонтвані ділянки і під'їзди до вододжерел.

Тимчасові будівлі повинні розташовуватися від інших будівель і споруд на відстані не менше 15 м (крім випадків, коли по інших нормах потрібен більший протипожежний розрив) або біля протипожежних стін.

Відстань між групами цих будівель і від них до інших споруд, торгових кіосків тощо слід приймати не менше 15 м.

Не дозволяється паління на території і в приміщеннях складів і баз, хлібоприймальних пунктів, об'єктів торгівлі і зберігання ЛЗР, ГР і горючих газів (ГГ), вибухопожежонебезпечних і пожежонебезпечних ділянок, а також у невідведених для цього місцях інших підприємств та видів транспорту, які обслуговують туристів.

Розведення багать, спалювання відходів і тари не дозволяється в межах, встановлених нормами проектування протипожежних розривів, але не ближче 50 м до будівель і споруд.

Спалювання відходів і тари в спеціально відведених для цих цілей місцях має проводитися під контролем обслуговуючого персоналу.

Територія населених пунктів і підприємств (організацій) повинна мати зовнішнє освітлення в темний час доби для швидкого знаходження пожежних гідрантів, зовнішніх пожежних драбин і місць розміщення пожежного інвентарю, а також під'їздів до пірсів пожежних водоймищ, до входів у будівлі і споруди. Місця розміщення (знаходження) засобів пожежної безпеки і спеціально обладнані місця для куріння повинні бути позначені знаками пожежної безпеки, зокрема, знаком пожежної безпеки «Не захаращувати».

Переїзди і переходи через внутрішньооб'єктові залізничні колії повинні бути вільні для проїзду пожежних автомобілів і мати суцільні настили на рівні головок рейок. Стоянка вагонів без локомотивів на переїздах не дозволяється. Кількість переїздів через шляхи повинна бути не менше двох.

На території жилих споруд, дачних і садових селищ, громадських будівель не дозволяється залишати на відкритих майданчиках і в дворах тару з ЛЗР і ГР, а також балони із стисненими і зрідженими газами.

Територія літніх дитячих дач, дитячих оздоровчих таборів, розташованих в масивах хвойних лісів, повинна мати по периметру захисну мінералізовану смугу шириною не менше 3 м.

Будинки відпочинку та інші оздоровчі установи, розташовані в туристичній курортній зоні, повинні бути забезпечені пожежною технікою і пожежно-технічним озброєнням відповідно до рішень, затверджених органами місцевого самоврядування за погодженням з пожежною охороною.

На території туристичних підприємств не дозволяється влаштовувати звалища горючих відходів.

Утримання будівель, споруд, приміщень

Для всіх виробничих і складських приміщень повинна бути визначена категорія вибухопожежної і пожежної небезпеки, а також клас зони за Правилами влаштування електроустановок, які належить позначати на дверях приміщень. Біля устаткування, що має підвищену пожежну небезпеку, слід вивішувати стандартні знаки (аншлаги, таблички) безпеки.

Застосування в процесі створення туристичної послуги матеріалів і речовин з недослідженими показниками їх пожежовибухонебезпеки або що не мають сертифікатів, а також їх зберігання разом з іншими матеріалами і речовинами не допускається.

Противопожежні системи і установки (протидимовий захист, засоби пожежної автоматики, системи протипожежного водопостачання, протипожежні двері, клапани, інші захисні пристрої в протипожежних стінах і перекриттях тощо) приміщень, будівель і споруд повинні постійно утримуватися в справному робочому стані.

Пристрої для самозакриття дверей повинні знаходитися в справному стані. Не допускається встановлювати будь-які пристрої, що перешкоджають нормальному закриттю протипожежних або протидимових дверей (пристроїв).

Не дозволяється проводити роботи на устаткуванні, установках і верстатах з несправностями, що можуть призвести до пожежі, а також при відключених контрольно-вимірювальних приладах і технологічній автоматичній, що забезпечує контроль заданих режимів температури, тиск і інших, регламентованих умовами безпеки, параметрів.

Порушення вогнезахисних покриттів (штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо, включаючи втрату і погіршення вогнезахисних властивостей) будівельних конструкцій, горючих обробних і теплоізоляційних матеріалів, металевих опор устаткування повинні негайно усуватися. Оброблені (просочені) відповідно до нормативних вимог дерев'яні конструкції і тканини після закінчення термінів дії обробки (просочення) і у разі втрати вогнезахисних властивостей складів повинні оброблятися (просочуватися) повторно.

Стан вогнезахисної обробки (просочення) повинен перевірятися не рідше двох разів на рік. У місцях перетину протипожежних стін, перекриттів і захисних конструкцій різними інженерними і технологічними комунікаціями отвори і зазори, що утворилися, повинні бути закладені будівельним розчином або іншими негорючими матеріалами, що забезпечують необхідну межу вогнестійкості і димогазонепроникності.

При переплануванні приміщень, зміні їх функціонального призначення або встановленні нового технологічного обладнання мають дотримуватися протипожежні вимоги чинних норм будівельного і технологічного проектування. При оренді приміщень, орендарями повинні виконуватися протипожежні вимоги норм для даного типу будівель.

Всі туристичні підприємства, особливо з масовим перебуванням людей (готелі, ресторани, курортні комплекси тощо) необхідно забезпечувати прямим телефонним зв'язком з найближчим підрозділом пожежної охорони або центральним пунктом пожежного зв'язку населених пунктів.

У будівлях, спорудах підприємств і організацій туристичної індустрії забороняється:

— зберігання і застосування в підвалах і цокольних поверхах ЛЗР і ГР, пороку, вибухових речовин, балонів з газами, товарів в аерозольній упаковці, целулоїду та інших вибухопожежонебезпечних речовин і матеріалів, окрім випадків, обумовлених в чинних нормативних документах;

— використовувати горища, технічні поверхи, венткамери та інші технічні приміщення для організації виробничих ділянок, майстерень, а також зберігання продукції, обладнання, меблів і інших предметів;

— розміщувати в ліфтових холах комори, кіоски, ларьки тощо;

— влаштовувати склади горючих матеріалів і майстерні, а також розміщувати інші господарські приміщення в підвалах і цокольних поверхах, якщо вхід у них не ізолюваний від загальних сходових кліток;

— знімати передбачені проектом двері евакуаційних виходів з міжповерхових коридорів, холів, фойє, тамбурів і сходових кліток, інші двері, що перешкоджають поширенню небезпечних чинників пожежі на шляхах евакуації. Проводити перепланування об'ємно-планувальних рішень евакуаційних шляхів і виходів, в результаті якої обмежується доступ до вогнегасників, пожежних кранів і інших засобів пожежної безпеки або зменшується зона дії автоматичних систем протипожежного захисту (автоматичної пожежної сигналізації, стаціонарної автоматичної установки пожежогасіння, системи димовидалення, системи сповіщення і управління евакуацією). Зменшення зони дії автоматичної пожежної сигналізації або автоматичної установки пожежогасіння в результаті перепланування допускається тільки при додатковому захисті об'ємів приміщень, виключених із зони дії вказаних автоматичних установок і систем, індивідуальними пожежними сповісниками або модульними установками пожежогасіння, відповідно;

— захищати меблями, устаткуванням і іншими предметами дверей,

люки на балконах і лоджіях, переходи в суміжні секції і виходи на зовнішні евакуаційні драбини;

— проводити прибирання приміщень і прання одягу із застосуванням бензину, гасу та інших ЛЗР і ГР, а також проводити відігрівання замерзлих труб паяльними лампами та іншими способами із застосуванням відкритого вогню;

— залишати неприбраним промаслений обтиральний матеріал;

— встановлювати глухі ґрати на вікнах біля вікон підвалів, за винятком випадків, спеціально обумовлених в нормах і правилах, затверджених в установленому порядку;

— склити балкони, лоджії і галереї, що ведуть до незадимпованих сходових кліток;

— влаштовувати в сходових клітках і поетажних коридорах комори (комірки), а також зберігати під сходовими маршами і на сходових майданчиках речі, меблі та інші горючі матеріали. Під сходовими маршами в першому і цокольному поверхах допускається влаштування тільки приміщень для вузлів управління центрального опалювання, водомірних вузлів і електрошитових, обгороджених перегородками з негорючих матеріалів;

— влаштовувати у виробничих і складських приміщеннях будівель (окрім будівель V ступеня вогнестійкості) антресолі, конторки та інші вбудовані приміщення з палих і важкогорючих матеріалів і листового металу.

Зовнішні пожежні драбини і огорожі на дахах (покриттях) будівель і споруд повинні утримуватися в справному стані і періодично перевірятися на відповідність вимогам нормативних документів з пожежної безпеки.

Число людей, що одночасно перебуває в залах (приміщеннях) з масовим перебуванням людей (50 і більше людей) — глядацьких залах, обідніх, виставкових, торгових, спортивних, культових і інших) не повинне перевищувати кількості, встановленої нормами проектування або визначеної розрахунком (за відсутності норм проектування), виходячи з умови забезпечення безпечної евакуації людей при пожежі. При визначенні максимально допустимої кількості людей в приміщенні, у вказаних випадках, слід приймати розрахункову площу, що припадає на одну людину, у розмірі 0,75 м²/чол.

При цьому розміри шляхів евакуації і евакуаційних виходів мають забезпечувати евакуацію людей за межі зальних приміщень протягом необхідного часу евакуації людей.

Двері горищних приміщень, а також технічних поверхів і підвалів, в яких за умов технології не вимагається постійного перебування людей, повинні бути закриті на замок. На дверях вказаних приміщень має бути інформація про місце зберігання ключів. Вікна горищ, технічних поверхів і підвалів повинні бути зашклені і постійно закриті. Приямки у віконних отворів підвальних і цокольних поверхів будівель (споруд) повинні бути очищені від сміття та інших предметів. Металеві ґрати, захищаючі вказані приямки, повинні відкриватися, а замки на вікнах відкриватися зсередини без ключа.

Газові ліхтарі і настільні газові лампи, що використовуються для освітлення

приміщень, повинні мати стійкі підставки і експлуатуватися в умовах, що виключають їх перекидання.

Підвісні газові лампи (ліхтарі) при експлуатації, повинні мати надійне кріплення і металеві запобіжні ковпаки над склом. Відстань від ковпака над лампою або кришки ліхтаря до горючих (важкогорючих) конструкцій перекриття (стелі) повинна бути не менше 70 см, а до стін з горючих (важкогорючих) матеріалів — не менше 20 см. Настінні газові лампи (ліхтарі) повинні мати передбачені конструкцією відбивачі і надійне кріплення до стіни.

Гасниці, керогази і примуси повинні заправлятися паливом відповідно до інструкції з експлуатації. Забороняється заправляти вказані прилади легкозаймистими рідинами (зокрема, бензином, розчинниками, спиртами).

Використані обтиральні матеріали слід збирати в контейнерах з негорючого матеріалу з кришкою, що закривається.

Періодичність збору використаних обтиральних матеріалів має виключати їх накопичення на робочих місцях. Після закінчення робочої зміни вміст вказаних контейнерів повинен віддалятися за межі будівель.

Спеодяг осіб, що працюють з маслами, лаками, фарбами та іншими ЛЗР і ГР, повинен зберігатися з підвішеному вигляді в металевих шафах, встановлених в спеціально відведених для цієї мети місцях.

У будівлях з вітражами заввишки більше 1 поверху не допускається порушення конструкцій димонепроникних негорючих діафрагм, встановлених у вітражах на рівні кожного поверху.

При організації і проведенні новорічних свят і інших заходів з масовим перебуванням людей:

— допускається використовувати тільки приміщення, забезпечені не менше ніж двома евакуаційними виходами, які відповідають вимогам норм проектування, що не мають на вікнах ґрат і розташовані не вище 2 поверху в будівлях з горючими перекриттями;

— новорічна ялинка повинна встановлюватися на стійкій підставці і з таким розрахунком, щоб гілки не торкалися стін і стелі;

— за відсутності в приміщенні електричного освітлення заходи біля ялинки повинні проводитися тільки в світлий час доби;

— ілюмінація повинна бути виконана з дотриманням ПУЕ. При використанні електричної освітлювальної мережі без знижувального трансформатора на ялинці можуть застосовуватися гірлянди тільки з послідовним включенням лампочок напругою до 12 В; потужність лампочок не повинна перевищувати 25 Вт;

— при виявленні несправності в ілюмінації (нагрів дротів, мигання лампочок, іскріння тощо) вона повинна бути негайно знеструмлена.

Забороняється:

— застосовувати дугові прожектори, свічки і хлопаки, запалювати феєрверки і влаштовувати інші світлові пожежобезпечні ефекти, що можуть призвести до пожежі;

— прикрашати ялинку целулоїдними іграшками, а також марлею і ватою, не просоченими вогнезахисними складами;

- одягати дітей в костюми з легкогорючих матеріалів;
- проводити вогняні, фарбувальні та інші пожежонебезпечні і вибухопожежонебезпечні роботи;
- використовувати віконниці на вікнах для затемнення приміщень;
- зменшувати ширину проходів між рядами і встановлювати в проходах додаткові крісла, стільці тощо;
- повністю гасити світло в приміщенні під час спектаклів або вистав;
- допускати заповнення приміщень людьми понад встановлену норму.

При проведенні заходів повинне бути організовано чергування на сцені і в зальних приміщеннях відповідальних осіб, членів добровільної пожежної дружини або працівників пожежної охорони підприємства.

Противопожежні перепони

При проектуванні і будівництві туристичних підприємств передбачаються заходи, які запобігають поширенню вогню по будівлі шляхом:

- поділу будівлі протипожежними перекриттями на пожежні відсіки;
- поділу будівлі протипожежними перегородками на секції;
- влаштування протипожежних перешкод для обмеження поширення вогню по конструкціях, по горючих матеріалах (гребені, бортики, козирки, пояси та ін.);

— влаштування протипожежних дверей і воріт;

— влаштування протипожежних розривів між будівлями. Протипожежна перешкода — конструкція у вигляді стіни, перегородки, перекриття або об'ємний елемент будівлі, призначені для запобігання поширенню пожежі у прилеглих до них приміщеннях протягом нормованого часу.

Для розподілу будівель на протипожежні відсіки замість протипожежних стін допускаються протипожежні зони, які виконуються у вигляді вставки по всій ширині і висоті будівлі. Вставка — це частина об'єму будівлі, яка утворюється протипожежними стінами (мінімальна межа вогнестійкості — 0,75 год).

На межах зони з пожежними відсіками передбачаються вертикальні діафрагми і дренчерні водяні завіси відповідно до БНіП 2.04.09-84. У межах зони ставлять пожежні сходи на дах, а в зовнішніх стінах зони — двері або ворота.

Водяні завіси обладнуються розбризкувальними спринклерними або дренчерними головками. Площа змочування одною головою становить 9—12 м². Витрата води однією головою визначається за формулою:

$$Q = K \cdot F \sqrt{2gH}, \quad (1)$$

де K — коефіцієнт, що враховує витрату води головою, $K = 0,7—0,8$;

F — площа поперечного перерізу отвору головки, м²;

g — прискорення земного тяжіння, м/с²;

H — тиск води у трубопроводі, Па.

Не допускається встановлювати будь-які пристрої, які перешкоджають нормальному закриванню протипожежних та протидимних дверей, а також знімати пристрої для їх самозакриття.

Отвори у протипожежних стінах, перегородках та перекриттях повинні бути обладнані захисними пристроями (протипожежні двері, вогнезахисні двері, вогнезахисні клапани, водяні завіси тощо) проти поширення вогню та продуктів горіння.

У разі перетинання протипожежних перешкод (стін, перегородок, перекриттів, загороджувальних конструкцій) різними комунікаціями зазори (отвори), що утворилися між цими конструкціями та комунікаціями, повинні бути наглухо зашпаровані неспалним матеріалом, який забезпечує межу вогнестійкості та димогазопроникнення, що вимагається будівельними нормами для цих перешкод.

При складанні генеральних планів туристичних підприємств, з погляду пожежної безпеки, важливо забезпечувати відповідні відстані від підприємств до інших підприємств і будинків. Протипожежні відстані між будинками мають виключати загоряння сусіднього будинку протягом часу, який необхідний для приведення у дію засобів пожежогасіння. Норми протипожежних відстаней між будинками і спорудами наведені в табл. 9.1.

Таблиця 9.1.

Протипожежні відстані між будинками та спорудами

Будинки і споруди	Ступінь вогнестійкості Будинки і споруди, які знаходяться навпроти		
	I, II	III	IV, V
I, II	9 — при виробництвах категорій А, Е, В 6 — за наявності стаціонарних автоматичних систем пожежогасіння. Не нормується при виробництвах категорій Г і Д	9	12
III	9	12	15
IV, V	12	15	18

Ці відстані залежать від ступеня вогнестійкості будинків і споруд, а також їх пожежної безпеки.

Для захисту конструкцій із металу, дерева, полімерів застосовують відповідні речовини (штукатурка, спеціальні фарби, лаки, обмазки тощо). Зниження горючості полімерних матеріалів досягається введенням у них наповнювачів, антипіренів, нанесенням вогнезахисних покриттів. Як наповнювачі застосовуються крейда, каолін, графіт, вермикуліт, перліт, керамзит. Антипірени захищають деревину і полімери. При нагріванні вони виділяють негорючі речовини, перешкоджають розкладу деревини і виділенню горючих газів.

Змішуючись з полімерами, вони утворюють однорідну суміш. Після просочування антипірнами дерев'яних конструкцій, тканин та інших горючих матеріалів повинен бути складений акт про проведення роботи підрядною організацією. Після закінчення термінів дії просочування та у разі втрати або погіршення вогнезахисних властивостей обробку (просочування) треба повторити. Перевірку стапу вогнезахисної обробки слід проводити не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки.

Евакуаційні виходи

При виникненні пожежі на початковій стадії виділяється тепло, токсичні продукти згоряння, можливі обвалення конструкцій. Тому слід урахувати необхідність евакуації людей у визначені терміни. Показником ефективності евакуації є час, протягом якого люди можуть у разі потреби залишити окремі приміщення і будинок загалом. Безпека евакуації досягається тоді, коли тривалість евакуації людей в окремих приміщеннях і будинку не перевищує критичної тривалості пожежі, яка становить небезпеку для людей.

Одною з основних вимог пожежної безпеки є побудова в спорудах необхідної кількості виходів та виїздів для евакуації людей і матеріальних цінностей.

Евакуаційними виходами називають проходи, двері, ворота, перехідні балкони, внутрішні переходи.

Своєчасна евакуація людей із будівель і приміщень при виникненні пожежі є першочерговим завданням і його успішне здійснення має бути забезпечене під час проектування і реконструкції будівель та споруд. Евакуаційні виходи повинні бути:

- з приміщення першого поверху — назовні безпосередньо через коридор, вестибюль на сходову клітку;
- з приміщень будь-якого поверху, крім першого, до коридору, що веде до сходової клітки (зокрема, через хол), при цьому сходові клітки повинні мати вихід назовні безпосередньо або через вестибюль, відділений від прилеглих коридорів перегородками з дверима;
- з приміщень до сусідніх приміщень (на тому самому поверсі), які забезпечені виходами, вказаними вище, за винятком спеціально обумовлених випадків.

Кількість евакуаційних виходів із будівель, приміщень і з кожного поверху приймають за розрахунком, але, як правило, не менше двох — вони мають бути розосереджені. Із приміщень площею 300 м², розташованих в підвалах і цокольних поверхах, при кількості працюючих не більше 5 чоловік допускається один вихід.

Двері на шляхах евакуації повинні відкриватися в напрямі виходу (за винятком спеціально обумовлених випадків). Влаштування дверей і турнікетів, що обертаються (розсувні і підйомні), а також гвинтових східців на шляхах евакуації не дозволяється.

Максимальна відстань L між найбільш віддаленими один від одного евакуаційними виходами з приміщення визначається за формулою:

$$L = 1,5 \times P, \quad (2)$$

де P — периметр приміщення, м.

Допускається влаштування дверей з відчиненням усередину приміщення в разі одночасного перебування в ньому не більше 15 чоловік.

При наявності людей у приміщенні двері евакуаційних виходів можуть замикатись лише на внутрішні запори, які легко відмикаються.

Мінімальна ширина шляхів евакуації — не менше 1 м, дверей — 0,8 м.

При експлуатації евакуаційних шляхів і виходів забороняється:

— захаращувати евакуаційні шляхи і виходи (зокрема, проходи, коридори, тамбури, галереї, ліфтові холи, сходові майданчики, сходові марші, двері, евакуаційні локи) різними матеріалами, виробами, устаткуванням, виробничими відходами, сміттям і іншими предметами, а також забивати двері евакуаційних виходів;

— влаштовувати в тамбурах виходів сушарки і вішалки для одягу, гардероби, а також зберігати (зокрема, тимчасово) інвентар і матеріали;

— влаштовувати на шляхах евакуації пороги (за винятком порогів у дверних отворах), розсувні і підйомно-опускні двері і ворота, двері і турнікети, а також інші пристрої, що перешкоджають вільній евакуації людей;

— застосовувати горючі матеріали для обробки, облицювання і забарвлення стін і стель, а також сходів і сходових майданчиків на шляхах евакуації (окрім будівель V ступеня вогнестійкості);

— фіксувати двері сходових кліток, коридорів, холів і тамбурів, що самозакриваються, у відкритому положенні (якщо для цих цілей не використовуються автоматичні пристрої, що спрацьовують при пожежі), а також знімати їх;

— склити або закривати жалюзі повітряних зон в незадимлюваних сходових клітках;

— замінювати армоване скло звичним в скліннях дверей і фрамуг.

При розстановці технологічного, виставкового та іншого устаткування в приміщеннях повинні бути забезпечені евакуаційні проходи до сходових кліток і інших шляхів евакуації відповідно до норм проектування.

У будівлях з масовим перебуванням людей на випадок відключення електроенергії у обслуговуючого персоналу повинні бути електричні ліхтарі. Кількість ліхтарів визначається керівником, виходячи з особливостей об'єкта, наявності чергового персоналу, кількості людей в будівлі, але не менше ніж один на кожного працівника чергового персоналу.

Килими, килимові доріжки та інші покриття підлог у приміщеннях з масовим перебуванням людей повинні надійно кріпитися до підлоги.

Вимоги пожежної безпеки до електроустановок

Електроустановки і побутові електроприлади в приміщеннях, в яких після закінчення робочого часу відсутній черговий персонал, повинні бути знеструмлені. Під напругою мають залишатися чергове освітлення, установки

пожежогасіння і протипожежного водопостачання, пожежна і охоронно-пожежна сигналізація. Інші електроустановки і електротехнічні пристрої (зокрема, в жилих приміщеннях) можуть залишатися під напругою, якщо це обумовлено їх функціональним призначенням і (або) передбачено вимогами інструкції з експлуатації.

Не допускається прокладення і експлуатація повітряних ліній електропередачі (зокрема, тимчасових і прокладених кабелем) над горючими крівлями, навісами, а також відкритими складами (штабелями, скиртами щодо) горючих речовин, матеріалів і виробів.

При експлуатації діючих електроустановок забороняється:

— використовувати приймачі електричної енергії (електроприймачі) в умовах, що не відповідають вимогам інструкцій підприємств-виробників, або несправності, які відповідно до інструкції з експлуатації можуть призвести до пожежі, а також експлуатувати електропроводи і кабелі з ізоляцією, що пошкоджена або втратила захисні властивості;

— користуватися пошкодженими розетками, рубильниками, та іншим електрообладнанням;

— обгортати електролампи і світильники папером, тканиною та іншими горючими матеріалами, а також експлуатувати світильники (із знятими ковпаками (розсіювачами), що передбачені конструкцією світильника);

— користуватися електропрасками, електроплитками, електрочайниками та іншими електронагрівальними приладами, що не мають пристроїв теплового захисту, без підставок з негорючих теплоізоляційних матеріалів, що виключають небезпеку виникнення пожежі;

— застосовувати нестандартні (саморобні) електронагрівальні прилади, використовувати плавкі вставки або інші саморобні не калібровані апарати захисту від перевантаження і короткого замикання;

— розміщувати (складувати) біля електрощитів, електродвигунів і пускової апаратури горючі (зокрема, легкозаймисті) речовини і матеріали.

Об'ємні самосвітні знаки пожежної безпеки з автономним живленням і від електромережі, що використовуються на шляхах евакуації (зокрема, світлові покажчики «Евакуаційний (запасний) вихід», «Двері евакуаційного виходу»), повинні постійно знаходитися в справному і включеному стані. В залах для глядачів, демонстраційних, виставкових і інших вони можуть включатися тільки на час проведення заходів із перебуванням людей.

При встановленні та експлуатації софітів забороняється використання горючих матеріалів. Корпуси софітів повинні бути електроізольовані від підтримуючих тросів. Прожектори і софіти слід розташовувати на відстані не менше 0,5 м від горючих конструкцій і матеріалів, а лінійові прожектори — не менше 2 м. Світлофільтри для прожекторів і софітів повинні бути з негорючих матеріалів.

Забороняється експлуатація електронагрівальних приладів за відсутності або несправності терморегуляторів, передбачених конструкцією.

Отвори в місцях перетину електричних дротів і кабелів (прокладених вперше або замість існуючих) з протипожежними перешкодами в будівлях і спорудах, повинні бути закладені вогнестійким матеріалом до включення електромережі під напругу.

При експлуатації електричних мереж будівель і споруд з періодичністю не рідше ніж один раз на три роки повинен проводитися вимір опору ізоляції струмопровідних частин силового і освітлювального обладнання, результати виміру оформляються відповідним актом (протоколом).

Вимоги пожежної безпеки до систем опалювання і вентиляції

Перед початком опалювального сезону печі, котельні, теплогенераторні і калориферні установки, інші опалювальні прилади і системи повинні бути перевірені і відремонтовані. Несправні печі та інші опалювальні прилади до експлуатації не допускаються.

Печі та інші опалювальні прилади повинні мати встановлені нормами протипожежні оброблення (відступки) від горючих конструкцій, а також без прогарів і пошкоджень перед топковий лист розміром не менше 0,5x0,7 м (на дерев'яній або іншій підлозі з горючих матеріалів).

Очищати димарі і печі від сажі необхідно перед початком, а також протягом всього опалювального сезону не рідше:

— одного разу на три місяці для опалювальних печей;

— одного разу в два місяці для печей і вогнищ безперервної дії;

— одного разу на місяць для кухонних плит і інших печей безперервного (довготривалого) топлення.

На паливопроводі до кожної форсунки котлів і теплогенераторних установок повинне бути встановлено не менше двох вентилів; один — у топку, інший — у ємності з паливом.

При експлуатації пічного опалення забороняється:

— залишати без нагляду печі, що топляться, а також доручати нагляд за ними малолітнім дітям;

— розташовувати паливо, інші горючі речовини і матеріали на передтопковому листі;

— застосовувати для розпалювання печей бензин, газ, дизельне паливо та інші ЛЗР і ГР;

— топити вугіллям, коксом і газом печі, не призначені для цих видів палива;

— проводити топку печей під час проведення в приміщеннях зборів і інших масових заходів;

— використовувати вентиляційні і газові канали як димарі;

— перегартовувати печі.

Топка печей у будівлях і спорудах має припинятися не менше ніж за дві години до закінчення роботи, а в лікарнях і інших об'єктах (наприклад, дачах) з цілодобовим перебуванням людей за дві години до відходу до сну. В дитячих установах з денним перебуванням дітей топка печей повинна бути закінчена не

пізніше ніж за 1 годину до приходу дітей. Зола і шлак, що вигрібається з топок, повинні бути політі водою і видалені в спеціально відведене для них безпечне місце.

Встановлення металевих печей, що не відповідають вимогам пожежної безпеки стандартів і технічних умов, не допускається.

На горищах всі димарі і стіни, в яких проходять димові канали, повинні бути побілені.

Вбудовані в будівлі торгових установ котельні не допускається переводити з твердого палива на рідке.

Вогнестримуючі пристрої (заслінки, шибери, клапани тощо) у повітроводах, пристрої блокування вентиляційних систем з автоматичними установками пожежної сигналізації або пожежогасіння, автоматичні пристрої відключення вентиляції при пожежі повинні перевірятися у встановлені терміни і утримуватися в справному стані.

При експлуатації систем вентиляції і кондиціонування повітря забороняється:

- залишати двері вентиляційних камер відкритими;
- закривати витяжні канали, отвори і ґрати;
- підключати до повітроводів газові опалювальні прилади;
- випалювати накоплені у повітроводах жирові відкладення, пил і інші горючі речовини.

Вентиляційні камери, циклони, фільтри, повітроводи повинні очищатися від горючого пилу і відходів виробництва в терміни, визначені наказом по підприємству.

Для вибухопожежонебезпечних і пожежонебезпечних приміщень керівник підприємства має розробити порядок очищення вентиляційних систем безпечними способами.

Для запобігання попаданню у вентилятори, що видаляють горючий пил, волокна та інших відходів, перед ними слід встановлювати каменеуловлювачі, а для витягання металевих предметів — магнітні уловлювачі.

Оглядові вікна повинні розташовуватися не більше ніж через 15 м одне від одного, а також у трійників, на поворотах, в місцях проходів трубопроводів через стіни і перекриття.

Фільтри для очищення повітря, що видаляється від знепилюючих пристроїв машин і агрегатів, мають встановлюватися в ізольованих приміщеннях.

При рециркуляції запилене повітря, що видаляється від устаткування, повинне піддаватися двоступінчатому очищенню за допомогою фільтрів.

Вимоги пожежної безпеки до інших видів інженерного устаткування

Забороняється користуватися несправними газовими приладами, а також встановлювати (розташовувати) меблі та інші горючі предмети і матеріали на відстані від побутових газових приладів менше 0,2 м по горизонталі і менше 0,7 м по вертикалі (при нависанні вказаних предметів і матеріалів над побутовими газовими приладами).

Трубопроводи, що підводять газ до побутових і промислових приладів для його спалювання, на об'єктах, що вводяться в експлуатацію після завершення будівництва, капітального ремонту, реконструкції і (або) технічного переозброєння, повинні бути обладнані термочутливими запобіжними пристроями, що автоматично перекривають газову магістраль при досягненні температури середовища в приміщенні у 100°C. Вказані пристрої (клапани) повинні встановлюватися в приміщенні безпосередньо перед краном на газовій магістралі.

Гідравлічні затвори (сифони), що виключають поширення полум'я по трубопроводах зливової або виробничої каналізації будівель і споруд, в яких застосовуються легкозаймисті і горючі рідини (ЛЗР і ГР), мають постійно знаходитися в справному стані. Злив ЛЗР і ГР у каналізаційній мережі (зокрема, при аваріях) забороняється.

Сміттєпроводи і білизнопроводи повинні мати клапани, передбачені проектом. Клапани повинні постійно знаходитися в закритому положенні, бути справними і мати ущільнення в притворі.

Двері камер сміттєзбірників повинні бути постійно закриті на замок.

Використання туристичними підприємствами ліфтів, що мають режим роботи «транспортування пожежних підрозділів», слід регламентувати інструкцією, затвердженою керівником підприємства і узгодженою з пожежною охороною.

Утримання мереж протипожежного водопостачання

Мережі протипожежного водопроводу повинні знаходитися в справному стані і забезпечувати витрату води, що вимагається за нормами на потреби пожежогасіння. Перевірка їх працездатності має здійснюватися не рідше двох разів на рік (навесні і восени).

Пожежні гідранти повинні знаходитися в справному стані, а в зимовий час їх слід утеплювати та очищати від снігу і льоду. При відключенні ділянок водопровідної мережі і гідрантів або зменшенні тиску в мережі нижче того, що вимагається, необхідно сповістити про це підрозділ пожежної охорони.

Електропостачання підприємства повинне забезпечувати безперебійне живлення електродвигунів пожежних насосів.

У гідрантів і водоймищ (вододжерел), а також у напрямку руху до них мають встановлюватися відповідні покажчики (об'ємні з світильником або плоскі, виконані з використанням світловідбиваючих покриттів). На них повинні бути чітко нанесені цифри, вказуючі відстань до водного джерела.

Пожежні крани внутрішнього протипожежного водопроводу мають бути укомплектовані рукавами і стволами. Пожежний рукав повинен бути приєднаний до крана і ствола. Необхідно не рідше одного разу на 6 місяців проводити перемотування льняних рукавів на нову складку.

У приміщеннях насосної станції слід вивішувати загальну схему протипожежного водопостачання і схему обв'язування насосів. На кожній засувці і

пожежному насосі-підвищувачі повинне бути вказане їх призначення. Порядок включення насосів-підвищувачів має визначатися інструкцією.

Приміщення насосних станцій протипожежного водопроводу населених пунктів повинні мати прямий телефонний зв'язок з пожежною охороною.

Засувки з електроприводом, встановлені на обвідних лініях водомірних пристроїв, повинні перевірятися на працездатність не рідше двох разів на рік, а пожежні насоси — щомісячно. Вказане устаткування має знаходитися в справному стані.

За наявності на території об'єкта або поблизу нього (в радіусі 200 м) природних або штучних вододжерел (річки, озера, басейна, градірні тощо) до них повинні бути влаштовані під'їзди з майданчиками (пірсами) з твердим покриттям розмірами не менше 12х12 м для установки пожежних автомобілів і забору води у будь-який час року.

Підтримка в постійній готовності штучних водоймищ, під'їздів до водних джерел і водозабірних пристроїв покладається на відповідні підприємства (у населених пунктах — на органи місцевого самоврядування).

Водонапірні вежі повинні бути пристосовані для відбору води пожежною технікою у будь-який час року. Використання для господарських і виробничих цілей запасу води, призначеного для потреб пожежогасіння, не дозволяється.

Утримання установок пожежної сигналізації і пожежогасіння, систем протидимового захисту, сповіщення людей про пожежу і управління евакуацією

Регламентні роботи щодо технічного обслуговування і планово-запобіжного ремонту (ТО і ПЗР) автоматичних установок пожежної сигналізації і пожежогасіння, систем протидимового захисту, сповіщення людей про пожежу і управління евакуацією повинні здійснюватися відповідно до річного плану-графіка, що складається з урахуванням технічної документації заводів-виробників і термінами проведення ремонтних робіт. ТО і ПЗР мають виконуватися спеціально навченим обслуговуючим персоналом або за договором спеціалізованою організацією, що має ліцензію.

У приміщенні диспетчерського пункту (пожежного поста) повинна бути ввішана інструкція про порядок дій оперативного (чергового) персоналу при отриманні сигналів про пожежу і несправність установок (систем) пожежної автоматики. Диспетчерський пункт (пожежний пост) повинен бути забезпечений телефонним зв'язком і справними електричними ліхтарями (не менше 3 шт.).

Установки пожежної автоматики мають знаходитися в справному стані і постійній готовності, відповідати проектній документації.

Переведення установок з автоматичного пуску на ручний не допускається, за винятком випадків, обумовлених у нормах і правилах.

Балони і місткості установок пожежогасіння, маса вогнегасної речовини і

тиск в яких нижче за розрахункові значення на 10% і більше, підлягають дозарядці або перезарядці.

Станція пожежогасіння має бути забезпечена схемою обв'язування та інструкцією з управління установкою при пожежі. У кожного вузла управління повинна бути ввішана табличка із зазначенням приміщень, типу і кількості зрошувачів, що захищаються, в секції установки. Засувки і крани повинні бути пронумеровані відповідно до схеми обв'язування.

Системи сповіщення про пожежу мають забезпечувати відповідно до планів евакуації передачу сигналів сповіщення одночасно по всій будівлі (споруді) або вибірково в окремі її частини (поверхи, секції тощо).

У дитячих туристичних установах (дитячих таборах) та туристичних підприємствах лікувального спрямування оповіщається тільки обслуговуючий персонал.

Порядок використання систем сповіщення повинен бути визначений в інструкціях з їх експлуатації і в планах евакуації із зазначенням осіб, які мають право приводити системи до дії.

У будівлях, де не потрібні технічні засоби сповіщення людей про пожежу, керівник об'єкта має визначити порядок сповіщення людей про пожежу і призначити відповідальних за це осіб.

Оповісники (гучномовці) повинні бути без регулятора гучності і підключені до мережі без роз'ємних пристроїв. При забезпеченні надійності для передавання текстів сповіщення і управління евакуацією допускається використовувати внутрішні радіотрансляційні мережі та інші мережі віщання, що є на об'єкті.

Населені пункти

Для туристичних об'єктів, розташованих у лісових масивах, повинні бути розроблені і виконані заходи, що виключають можливість перекидання вогню при лісових і торф'яних пожежах на будівлі і споруди (влаштування захисних протипожежних смуг, посадка листяних насаджень, видалення в літній період сухої рослинності та інші).

Біля кожної жилої будівлі слід встановлювати вогнегасник. Такі будівлі повинні мати приставні драбини, що досягають даху, а на крівлі — драбину, що доходить до коника даху.

На території курортних населених пунктів, блок-контейнерних будівель, дачних і садових селищ повинні встановлюватися засоби звукової сигналізації для сповіщення людей на випадок пожежі і бути запаси води для пожежогасіння, а також має бути визначений порядок виклику пожежної охорони.

Будівництво сараїв, гаражів та інших споруд (прибудов) повинне здійснюватися тільки після отримання в установленому порядку дозволу.

У літній період в умовах стійкої сухої, спекотної і вітряної погоди або при отриманні штормового попередження за рішенням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування розведення багать, проведення пожежонебезпечних

робіт на певних ділянках, тонка печей, кухонних вогнищ і котельних установок, що працюють на твердому паливі, може тимчасово припинитися.

У весняно-літній пожежонебезпечний період рекомендується при пожежному депо на допомогу членам добровільної пожежної дружини (пожежно-сторожової охорони) організувати чергування громадян і працівників підприємств, розташованих у населеному пункті.

Населені пункти і окремо розташовані об'єкти повинні бути забезпечені справним телефонним або радіозв'язком для повідомлення про пожежу до пожежної охорони. Не дозволяється переводити лінії зв'язку 01 в таксофонах на платне обслуговування.

Будівлі для мешкання людей

У номерах та інших громадських приміщеннях готелів та закладів оздоровчого і туристичного типу забороняється влаштувати різного роду виробничі і складські приміщення, в яких застосовуються і зберігаються вибухонебезпечні, вибухопожежонебезпечні і пожежонебезпечні речовини і матеріали, а також змінювати функціональне призначення вказаних приміщень, зокрема, при здачі їх в оренду, за винятком випадків, передбачених нормами проектування.

В індивідуальних жилих будинках, квартирах і жилих кімнатах допускається зберігання (застосування) не більше 10 л ЛЗР і ГР у закритій тарі, ЛЗР і ГР у кількості більше 3 л повинні зберігатися в тарі з негорючих і небитких матеріалів. Не допускається зберігання балонів, зокрема запасних, з горючими газами в індивідуальних жилих будинках, квартирах і жилих кімнатах, а також в кухні, на шляхах евакуації, в цокольних поверхах, у підвальних і горищних приміщеннях, на балконах і лоджіях.

Газові балони (робочий і запасний) для постачання газом побутових газових приладів (зокрема, кухонних плит, водогрійних казанів, газових колонок) повинні, як правило, розташовуватися зовні будівель у прибудовах (шафах або під кожухами, що закривають верхню частину балонів і редуктор) із негорючих матеріалів у глухого простінка стіни на відстані не ближче 5 м від входів у будівлю, цокольні і підвальні поверхи. Прибудови і шафи для газових балонів мають закриватися на замок і мати жалюзі для провітрювання, а також мати попереджувальні написи «Вогненебезпечно. Газ».

Біля входу в індивідуальні жилі будинки (зокрема, котеджі, дачі), а також приміщення будівель і споруд, в яких застосовуються газові балони, повинен бути розміщений застережний знак пожежної безпеки з написом «Вогненебезпечно. Балони з газом».

При використанні установок для спалювання горючих газів забороняється:

- експлуатація газових приладів при витоку газу;
- приєднання деталей газової арматури за допомогою іскростворюючого інструмента;
- перевірка герметичності з'єднань за допомогою джерел відкритого полум'я (зокрема, сірники, запальнички, свічки);

— проводити ремонт наповнених газом балонів.

При закритті дач, садових будиночків на довгий час електромережа повинна бути знеструмлена, вентиля (клапани) балонів з газом мають бути щільно закриті.

У номерах готелів, кемпінгів, мотелів і гуртожитків повинні бути вивішені плани евакуації на випадок пожежі.

Обслуговуючий персонал готелю, кемпінгу, мотелю, гуртожитку повинний бути ознайомлений (під розписку) з правилами пожежної безпеки.

У готелях, кемпінгах, мотелях і гуртожитках, призначених для мешкання іноземних громадян і осіб без громадянства, пам'ятки про заходи пожежної безпеки повинні бути на кількох мовах.

Обслуговуючий персонал будівель для мешкання людей (готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків, дитячих таборів і інших будівель) повинен бути забезпечений індивідуальними рятувальними пристроями та індивідуальними засобами ізолюючої дії для захисту органів дихання, які повинні зберігатися безпосередньо на робочому місці обслуговуючого персоналу.

В установах соціального забезпечення (зокрема, санаторії, будинки відпочинку) слід організувати цілодобове чергування обслуговуючого персоналу. Черговий зобов'язаний постійно мати при собі комплект ключів від всіх замків на дверях евакуаційних виходів. Інший комплект ключів має зберігатися в приміщенні чергового. Кожний ключ на обох комплектах повинен мати напис про його приналежність відповідному замку.

Установка ліжок у коридорах, холах і на інших шляхах евакуації не дозволяється.

Будівлі і приміщення для ЕОМ, обчислювальні центри

Сховища інформації, приміщення для носіїв інформації (компакт-диски, дискети) повинні розташовуватися у відокремлених приміщеннях, обладнаних негорючими стелажми і шафами. Носії інформації на стелажах слід зберігати в металевих касетах.

У машинних залах ЕОМ не дозволяється встановлювати шафи для зберігання матеріалів і предметів.

Над і під машинними залами ЕОМ не допускається розміщувати пожежонебезпечні і вибухопожежонебезпечні приміщення і склади.

Ремонтувати блоки ЕОМ безпосередньо в машинних залах не дозволяється.

У машинних залах ЕОМ допускається мати в небиткій тарі не більше 0,5 л ЛЗР для дрібного ремонту і 10 машин.

Не дозволяється залишати без нагляду включену в мережу радіоелектронну апаратуру, що використовується для випробувань і контролю ЕОМ.

Не рідше одного разу на квартал необхідно проводити очищення від пилу агрегатів і вузлів, кабельних каналів і міжпідлогового простору.

Культурно-освітні і видовищні установи

При укладенні договору (контракту) на проведення гастролей, вистав і організацію виставок із зарубіжними фірмами необхідно відображати в ньому вимоги пожежної безпеки, діючі в Україні. В музеях і картинних галереях має бути розроблений план евакуації експонатів і інших цінностей, а в цирках і зоопарках — план евакуації тварин.

Всі культурно-освітні і видовищні установи перед відкриттям сезону повинні бути перевірені на відповідність вимогам пожежної безпеки і прийняті міжвідомчими комісіями, утворюваними органами місцевого самоврядування. У залах для глядачів і на трибунах всі крісла і стільці слід сполучати в ряд між собою і міцно кріпити до підлоги. Допускається не закріплювати крісла (стільці) в ложах з кількістю місць не більше 12 за наявності самостійного виходу з ложі. В залах для глядачів, що використовуються для танцювальних вечорів, з кількістю місць не більше 200 кріплення стільців до підлоги може не проводитися при обов'язковому з'єднанні їх в ряду між собою. Дерев'яні конструкції сценічної коробки (кокосники, підвісні містки, робочі галереї тощо), горючі декорації, сценічне і виставкове оформлення, а також драпіровки в залах для глядачів і фойє, буфетах повинні бути оброблені вогнезахисними сполуками. У керівника установи повинен бути відповідний акт організації, що виконала цю роботу, із зазначенням дати просочення і терміну його дії.

У межах сценічної коробки театральних-видовищних установ можуть одночасно знаходитися декорації і сценічне устаткування не більше ніж для двох вистав. Зберігання декорацій, бутафорії, дерев'яних верстатів, укосів, інвентарю та іншого майна в трюмах, на колосниках і робочих майданчиках (галереях), під сходовими маршами і майданчиками, а також у підвалах під залами для глядачів не дозволяється. При оформленні постановок навколо планшета сцени повинен бути забезпечений вільний круговий прохід шириною не менше 1 м. Після закінчення вистави всі декорації і бутафорія повинні бути розібрані і прибрані зі сцени в спеціальні склади (комори, сараї, сейфи тощо).

На сцені не дозволяється паління, вживання відкритого вогню (факели, свічки, канделябри тощо), дугових прожекторів, феєрверків і інших видів вогневих ефектів. На планшеті сцени повинна бути нанесена червона лінія, яка вказує межу спуску протипожежної завіси. Декорації та інші предмети оформлення сцени не повинні виступати за цю лінію.

Після закінчення вистави (репетиції) протипожежна завіса слід опускати. Протипожежна завіса повинна щільно примикати до планшета сцени за допомогою піскового затвору (еластичної подушки). Підйомно-опускний механізм слід відрегулювати так, щоб швидкість опускання була не менше 0,2 м/с.

Клапани димових люків на зимовий період повинні утеплюватися і перевірятися на безвідмовність у роботі не рідше одного разу на десять днів.

Зберігання і використання піротехнічних виробів має здійснюватися відповідно до вимог спеціальних правил. Виготовлення їх кустарним способом, а

також зберігання у видовищних установах, в приміщеннях і на пляжах, в парках культури і відпочинку, інших місцях з масовим перебуванням людей не дозволяється.

У разі проведення спеціальних вогневих ефектів на відкритих майданчиках відповідальним постановником (головним режисером, художнім керівником) повинні бути розроблені і вжиті за узгодженням з органами державного пожежного нагляду заходи щодо запобігання пожежам.

Лікувальні установи із стаціонаром

Керівник лікувальної установи зобов'язаний щодня після закінчення виписки хворих повідомляти в пожежну частину дані про число хворих, що перебувають у кожній будівлі установи.

У лікувальних установах, розташованих у курортній місцевості, повинні бути приставні драбини, з розрахунку одна на будівлю.

Будівлі лікарень і інших установ з постійним перебуванням людей, не здатних пересуватися самостійно, повинні забезпечуватися носилками з розрахунку одні носилки на п'ять хворих (інвалідів). В лікарнях палати для тяжкохворих і дітей слід розмішувати на нижніх поверхах.

Відстань між ліжками в лікарняних палатах має бути не менше 0,8 м, а центральний основний прохід — шириною не менше 1,2 м. Стільці, тумбочки та інші меблі не повинні зашарашувати евакуаційні проходи і виходи.

Подача кисню в палати має проводитися, як правило, централізовано від балонної установки (не більше 10 балонів), що окремо стоїть, або з центрального кисневого пункту (при числі балонів більше 10).

За відсутності централізованого постачання киснем порядок користування кисневими подушками визначається наказом по установі. Допускається встановлювати рампу з одним кисневим балоном біля зовнішньої негорючої стіни будівлі установи в негорючій шафі.

Установка кип'ятильників, водонагрівачів і титанів, стерилізація медичних інструментів, а також розігрівання парафіну і озокериту допускається тільки в спеціально пристосованих для цієї мети приміщеннях. Для кип'ятіння інструментів і прокладок повинні застосовуватися стерилізатори із закритими спіралями. Вживання керогазів, гасниць і примусів для цих цілей не дозволяється.

Об'єкти зберігання транспорту (автомобільний транспорт)

Для приміщень зберігання транспорту в кількості більше 25 одиниць повинен бути розроблений план розстановки транспортних засобів з описом черговості і порядку їх евакуації на випадок пожежі.

Приміщення для стоянки і майданчика відкритого зберігання транспортних засобів (окрім індивідуального) мають оснащуватися буксирними тросами і штангами з розрахунку один трос (штанга) на 10 одиниць техніки.

У приміщеннях, під навісами і на відкритих майданчиках зберігання транспорту забороняється:

- встановлювати транспортні засоби в кількості, що перевищує норму, порушувати план їх розстановки, зменшувати відстань між автомобілями;
- захарашувати виїзні ворота і проїзди;
- проводити ковальські, термічні, зварювальні, малярні і деревооздоблювальні роботи, а також промивку деталей з використанням ЛЗР і ГР;
- тримати транспортні засоби з відкритою горловиною паливних баків, а також за наявності течі пального і масла;
- заправляти транспортні засоби паливом і зливати з них паливо;
- зберігати тару з-під пального, а також паливо і масла (окрім гаражів індивідуального транспорту);
- заряджати акумулятори безпосередньо на транспортних засобах;
- підігрівати двигуни відкритим вогнем (багаття, факели, паяльні лампи), користуватися відкритими джерелами вогню для освітлення;
- встановлювати на загальних стоянках транспортні засоби для перевезення ЛЗР і ГР та горючими газами.

У гаражах індивідуального користування не дозволяється зберігати меблі, предмети домашнього ужитку з горючих матеріалів тощо, а також запас палива більше 20 л і масла 5 л.

Об'єкти зберігання (загальні вимоги)

Зберігати в складах (приміщеннях) речовини і матеріали слід з урахуванням їх пожежонебезпечних фізико-хімічних властивостей (здібність до окислення, самонагрівання і запалювання при попаданні вологи, зіткненні з повітрям тощо), ознак сумісності та однорідності вогнегасних речовин відповідно до довідкових.

Сумісне зберігання в одній секції з каучуком або автогумою будь-яких інших матеріалів і товарів, незалежно від однорідності застосовуваних вогнегасних речовин, не дозволяється.

Балони з горючими газами, ємності (пляшки, бутлі, інша тара) з ЛЗР і ГР, а також аерозольні упаковки повинні бути захищені від сонячного проміння та іншої теплової дії.

Складування аерозольних упаковок у багатопверхових складах допускається в протипожежних відсіках тільки на верхньому поверсі, кількість таких упаковок у відсіку складу повинна бути обмеженою.

На відкритих майданчиках або під навісами зберігання аерозольних упаковок допускається тільки в негорючих контейнерах.

У складських приміщеннях при безстелажному способі зберігання матеріали слід укладати в штабелі. Навпроти дверних отворів складських приміщень повинні залишатися вільні проходи шириною, яка дорівнює ширині дверей, але не менше 1 м. Через кожні 6 м у складах слід влаштовувати, як правило, подовжні проходи шириною не менше 0,8 м.

Відстань від світильників до товарів, що зберігаються, повинна бути не менше 0,5 м.

Стоянка і ремонт навантажувально-розвантажувальних і транспортних засобів у складських приміщеннях і на дебаркадерах не допускається. Вантажі і матеріали, розвантажені на рампу (платформу), до кінця робочого дня повинні бути прибрані.

У будівлях складів всі операції, пов'язані з розкриттям тари, перевіркою справності і дрібним ремонтом, розфасовкою продукції, приготуванням робочих сумішей пожежонебезпечних рідин (нітрофарб, лаків тощо) повинні проводитися в приміщеннях, ізольованих від місць зберігання.

Електроустаткування складів після закінчення робочого дня має знеструмуватися. Апарати, призначені для відключення електропостачання складу, повинні розташовуватися зовні складського приміщення на стіні з негорючих матеріалів або на опорі, що стоїть окремо, бути розміщеними у шафі або ніші з устроєм для опломбування і закриватися на замок.

Чергове освітлення в приміщеннях складів, а також експлуатація газових плит, електронагрівальних приладів і установка штепсельних розеток не допускається.

При зберіганні матеріалів на відкритому майданчику площа однієї секції (штабелю) не повинна перевищувати 300 м², а протипожежні розриви між штабелями повинні бути не менше 6 м.

У будівлях, розташованих на території баз і складів, не дозволяється мешкання персоналу та інших осіб.

Не дозволяється зберігання горючих матеріалів або негорючих матеріалів у горючій тарі в приміщеннях підвальних і цокольних поверхів, що не мають вікон із приямками для димовидалення, а також при сполученні загальних сходових кліток будівель з цими поверхами.

Визначення необхідної кількості первинних засобів пожежогасіння

При визначенні видів і кількості первинних засобів пожежогасіння слід урахувати фізико-хімічні і пожежонебезпечні властивості горючих речовин, їх відношення до вогнегасних речовин, а також площу виробничих приміщень, відкритих майданчиків і установок.

Комплектування технологічного устаткування вогнегасниками здійснюється згідно із вимогами технічних умов (паспортів) на це устаткування або відповідним правилами пожежної безпеки.

Комплектування імпортного устаткування вогнегасниками проводиться згідно з умовами договору на його поставку.

Вибір типу і розрахунок необхідної кількості вогнегасників у приміщенні, що захищається, або на об'єкті слід проводити залежно від їх вогнегасної здатності, граничної площі, а також класу пожежі горючих речовин і матеріалів:

— клас А — пожежі твердих речовин, в основному органічного походження, горіння яких супроводжується тлінням (деревина, текстиль, папір);

- клас В — пожежі горючих рідин або плавких твердих речовин;
- клас С — пожежі газів;
- клас D — пожежі металів і їх сплавів;
- клас Е — пожежі, пов'язані з горінням електроустановок.

Вибір типу вогнегасника (пересувний або ручний) обумовлений розмірами можливих вогнищ пожежі. При їх значних розмірах необхідно використовувати пересувні вогнегасники.

Вибираючи вогнегасник з відповідною температурною межею використання, необхідно враховувати кліматичні умови експлуатації будівель і споруд.

Якщо можливі комбіновані вогнища пожежі, то перевага при виборі вогнегасника віддається більш універсальному за сферою застосування.

У громадських будівлях і спорудах на кожному поверсі мають розміщуватися не менше двох ручних вогнегасників.

Приміщення категорії Д можуть не оснащуватися вогнегасниками, якщо їх площа не перевищує 100 м².

За наявності кількох невеликих приміщень однієї категорії пожежної небезпеки кількість необхідних вогнегасників визначається з урахуванням сумарної площі цих приміщень.

Вогнегасники, відправлені з підприємства на перезарядку, повинні замінюватися відповідною кількістю заряджених вогнегасників.

При захисті приміщень ЕОМ, телефонних станцій, музеїв, архівів тощо слід утримувати специфіку взаємодії вогнегасних речовин з устаткуванням, виробами, матеріалами тощо, що захищаються. Дані приміщення слід обладнати хладоновими і вуглекислотними вогнегасниками з урахуванням гранично допустимої концентрації вогнегасної речовини.

Приміщення, обладнані автоматичними стаціонарними установками пожежогасіння, забезпечуються вогнегасниками на 50%, виходячи з їх розрахункової кількості.

Відстань від можливого вогнища пожежі до місця розміщення вогнегасника не повинна перевищувати 20 м для громадських будівель і споруд; 30 м — для приміщень категорій А, Б і В; 40 м — для приміщень категорії Г; 70 м — для приміщень категорії Д.

На об'єкті повинна бути визначена особа, відповідальна за придбання, ремонт, збереження і готовність до дії первинних засобів пожежогасіння.

Облік перевірки наявності і стану первинних засобів пожежогасіння слід вести в спеціальному журналі довільної форми.

Кожний вогнегасник, встановлений на об'єкті, повинен мати порядковий номер, нанесений на корпус білою фарбою. На нього заводять паспорт встановленої форми.

Вогнегасники повинні завжди утримуватися в справному стані, періодично оглядатися, перевірятися і своєчасно перезаряджатися.

У зимовий час (при температурі нижче 1°С) вогнегасники із зарядом на

водній основі необхідно зберігати в опалюваних приміщеннях. Розміщення первинних засобів пожежогасіння в коридорах, проходах не повинне перешкоджати безпечній евакуації людей. Їх слід розташовувати на видних місцях поблизу від виходів з приміщень на висоті не більше 1,5 м.

Азбестове полотно, кошму рекомендується зберігати в металевих футлярах з кришками, періодично (не рідше 1 разу на три місяці) просувувати і очищати від пилу.

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння, немеханізованого інструмента і пожежного інвентарю у виробничих і складських приміщеннях, не обладнаних внутрішнім протипожежним водопроводом і автоматичними установками пожежогасіння, а також на території підприємств (організацій), що не мають зовнішнього протипожежного водопроводу, або при видаленні будівель (споруд), зовнішніх технологічних установок цих підприємств на відстань більше 100 м від зовнішніх пожежних водних джерел, повинні обладнуватися пожежні щити. Необхідна кількість пожежних щитів і їх тип визначаються залежно від категорії приміщень, будівель (споруд) і зовнішніх технологічних установок з вибухопожежної і пожежної небезпеки, граничної площі, що захищається, одним пожежним щитом і класу пожежі відповідно до таблиці 9.2.

Таблиця 9.2.

Норми оснащення будівель (споруд) і територій пожежними щитами

№ п/п	Функціонального призначення приміщень і категорія приміщень або зовнішніх технологічних установок з вибухопожежної і пожежної небезпеки	Гранична площа, що захищається одним пожежним щитом, м ²	Клас пожежі	Тип щита
1	А, Б і В (горючі гази і рідини)	200	А В Е	ЩП-А ЩП-Б ЩП-Е
2	У (тверді горючі речовини і матеріали)	400	А Е	ЩП-А ЩП-Е
3	Г і Д	1800	А В Е	ЩП-А ЩП-Б ЩП-Е
4	Приміщення і відкриті майданчики туристських підприємств	1000	—	ЩП-Г
5	Приміщення різного призначення при проведенні зварювальних або інших вогненебезпечних робіт	—	А	ЩПП

Позначення: ЩП-А — пожежний щит для вогнищ пожежі класу А; ЩП-В — пожежний щит для вогнищ пожежі класу В; ЩП-Е — пожежний щит для вогнищ пожежі класу Е; ЩПП — пожежний щит пересувний. Пожежні

щити комплектуються первинними засобами пожежогасіння, немеханізованим пожежним інструментом і інвентарем відповідно до таблиці 9.3.

Таблиця 9.3.

**Норми комплектації пожежних щитів
немеханізованим інструментом і інвентарем**

№ п/п	Найменування первинних засобів пожежогасіння, немеханізованого інструменту і інвентарю	Норми комплектації залежно від типу пожежного щита і класу пожежі				
		ЩП-А клас А	ЩП-В клас В	ЩП-Е клас Е	ЩП ^{СХ}	ЩПП
1	Вогнегасники: повітряно-піщні (ВПП) місткістю 10л	2	2	—	2	2
	порошкові (ВП) місткістю, л / масою вогнегасного складу, кг 10/9 5/4	1—2	1—2	1—2	1—2	1—2
	вуглекислотні (ВВ) місткістю, л / масою вогнегасного складу, кг 5/3	—	—	2	—	—
2	Лом	1	1		1	1
3	Багор	1			1	
4	Крюк з дерев'яною рукояткою			1		
5	Відро	2	1		2	1
6	Комплект для різання електропроводів; ножиці, діелектричні боти і килимок			1		
7	Азбестове полотно, грубошерста тканина або повсть (кошма, покривало з негорючого матеріалу)		1	1	1	1
8	Лопата штикова	1	1		1	1
9	Лопата совкова	1	1	1	1	
10	Вила				1	
11	Візок для перевезення устаткування					1
12	Місткість для зберігання води об'ємом: 0,2 м ³ 0,02 м ³	1			1	1
13	Ящик з піском		1	1		
14	Насос ручний					1
15	Рукав Ду 18-20 завдовжки 5 м					1
16	Захисний екран 1,4 x 2 м					6
17	Стійки для підвіски екранів					6

Бочки для зберігання води, що встановлюються поряд з пожежним щитом, повинні мати об'єм не менше 0,2 м³ і комплектуватися відрами. Ящики для піску повинні мати об'єм 0,5; 1,0 або 3,0 м³ і комплектуватися совковою лопатою. Конструкція ящика повинна забезпечувати зручність витягання піску і виключати потрапляння опадів.

Ящики з піском, як правило, повинні встановлюватися з щитами в приміщеннях або на відкритих майданчиках, де можливе розливання легкозаймистих або горючих рідин.

Азбестові полотна, грубошерсті тканини або кошма мають бути розміром не менше 1 × 1 м і призначені для гасіння вогнищ пожежі речовин і матеріалів на площі не більше 50% від площі застосованого полотна, горіння яких не може відбуватися без доступу повітря. В місцях застосування і зберігання ЛЗР і ГР розміри полотен можуть бути збільшені до 2 × 1,5 м або 2 × 2 м.

Азбестове полотно, грубошерсті тканини або кошма, покривало з негорючого матеріалу повинні зберігатися у водонепроникних футлярах (чохлах, упаковках), що закриваються, які дозволяють швидко застосувати ці засоби на випадок пожежі. Вказані засоби повинні не рідше одного разу на 3 місяці просушуватися і очищатися від пилу.

Використання первинних засобів пожежогасіння, немеханізованого пожежного інструменту та інвентарю для господарських і інших потреб, не пов'язаних з гасінням пожежі, забороняється.

Вимоги даних правил обов'язкові для всіх туристичних підприємств України.

9.4. Класифікація пожеж за причинами їх виникнення

Причини виникнення і розвитку пожежі бувають такі:

- несправність технологічного устаткування;
- конструктивні недоліки устаткування або приладу;
- порушення правил експлуатації устаткування або приладів;
- порушення правил пожежної безпеки;
- коротке замикання в електроустановці;
- порушення правил проведення вогнебезпечних робіт;
- самозагорання речовин і матеріалів;
- підпал;
- вибух;
- дія стихійних явищ;
- невстановлені причини.

Класифікаційними ознаками організаційних причин пожеж є:

- помилкові або неправильні дії персоналу, відповідального за протипожежний стан об'єкта: а) адміністративного; б) оперативного; в) неоперативного; г) підрядних;
- дефекти проекту;
- дефекти виготовлення;

- дефекти монтажу;
- дефекти будівництва;
- дефекти ремонту;
- дія сторонніх осіб і організацій.

9.5. Організація гасіння пожеж

Порядок дій при пожежі

Кожний громадянин, що користується послугами туристичної компанії, або її працівник при виявленні пожежі або ознак горіння (задимлення, запах гару, підвищення температури тощо) зобов'язаний:

- негайно повідомити про це по телефону пожежну охорону (при цьому необхідно назвати адресу об'єкта, місце виникнення пожежі, а також повідомити своє прізвище);

- вжити заходів щодо евакуації людей, гасіння пожежі і збереження матеріальних цінностей.

Власники майна, особи, уповноважені володіти, користуватися або розпоряджатися майном, зокрема керівники і посадовці підприємств, особи, в установленому порядку призначені відповідальними за забезпечення пожежної безпеки, які прибули до місця пожежі, зобов'язані:

- продублювати повідомлення пожежної охорони про виникнення пожежі і довести до відома керівництва, диспетчера, відповідального чергового по об'єкту;

- у разі загрози життю людей, негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього наявні сили і засоби;

- перевірити включення в роботу автоматичних систем протипожежного захисту (сповіщення людей про пожежу, пожежогасіння, протидимового захисту);

- у разі потреби відключити електроенергію (за винятком систем протипожежного захисту), зупинити роботу транспортуючих пристроїв, агрегатів, апаратів, перекрити газові, парові і водяні комунікації, зупинити роботу систем вентиляції в аварійному і суміжному з ним приміщеннях, виконати інші заходи, котрі сприяють запобіганню розвитку пожежі і задимленню приміщень будівлі;

- припинити всі роботи в будівлі (якщо це допустимо з огляду на технологічний процес), окрім робіт, пов'язаних із заходами з ліквідації пожежі;

- видалити за межі небезпечної зони всіх працівників, що не беруть участь у гасінні пожежі;

- здійснити загальне керівництво з гасіння пожежі (з урахуванням специфічних особливостей об'єкта) до прибуття підрозділу пожежної охорони;

- забезпечити дотримання вимог безпеки працівниками, що беруть участь у гасінні пожежі;

- одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію і захист матеріальних цінностей;

- організувати зустріч підрозділів пожежної охорони і надати допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до вогнища пожежі;

- повідомляти підрозділам пожежної охорони, що залучаються для гасіння пожежі і проведення пов'язаних з ними першочергових аварійно-рятувальних робіт, про небезпечні (вибухонебезпечні), вибухові, сильнодіючі отруйні речовини, що застосовуються або зберігаються на об'єкті, необхідні для забезпечення безпеки особового складу.

Після прибуття пожежного підрозділу керівник підприємства (або особа, яка його заміщує) зобов'язаний проінформувати керівника гасіння пожежі про конструктивні і технологічні особливості об'єкта, прилеглих споруд і будівель, кількість і пожежонебезпечні властивості речовин, матеріалів, виробів, що зберігаються і застосовуються, надати інші відомості, що необхідні для успішної ліквідації пожежі, а також організувати залучення сил і засобів об'єкта до здійснення необхідних заходів, пов'язаних з ліквідацією пожежі і запобіганням її розвитку.

Керівник гасіння пожежі

Безпосереднє керівництво за гасінням пожежі здійснює керівник гасіння пожежі — прибулий на пожежу старший оперативний посадовець пожежної охорони (якщо не встановлене інше), який управляє на принципах єдиначальності особовим складом пожежної охорони, що бере участь у виконанні бойових дій з гасіння пожежі, а також залученими до гасіння пожежі силами.

Керівник гасіння пожежі відповідає за виконання бойового завдання, безпеку особового складу пожежної охорони, що бере участь у виконанні бойових дій з гасіння пожежі, і залучених до гасіння пожежі сил.

Керівник гасіння пожежі встановлює межі території, на якій здійснюються бойові дії з гасіння пожежі, порядок і особливості вказаних дій, а також приймає рішення про порятунок людей, майна при пожежі. У разі потреби керівник гасіння пожежі приймає інші рішення, зокрема, обмежує права посадовців і громадян на вказаній території.

Вказівки керівника гасіння пожежі обов'язкові для виконання всіма посадовцями і громадянами на території, на якій здійснюються бойові дії з гасіння пожежі.

При ліквідації надзвичайних ситуацій створюється штаб, куди входять керівники гасіння пожеж.

Ніхто не має права втручатися в дії керівника гасіння пожежі або скасовувати його розпорядження при гасінні пожежі.

Основні права особового складу пожежної охорони при гасінні пожежі

Особовий склад пожежної охорони при гасінні пожежі має право:

- безперешкодно входити і проникати у будь-який час доби у всі виробничі, жилі та інші приміщення, куди потрапив вогонь і продукти горіння, розкривати в необхідних випадках закриті двері, вікна і захисні конструкції для порятунку людей і інших цілей, спрямованих на гасіння пожежі;

— тимчасово обмежувати або забороняти рух транспорту і пішоходів на вулицях і дорогах, доступ громадян на окремі ділянки місцевості або об'єкти, а також зобов'язати їх покинути певне місце для проведення робіт з порятунку людей і гасіння пожежі, забезпечення громадської безпеки;

— користуватися безперешкодно засобами зв'язку державних, громадських і інших підприємств, установ, організацій і громадян, а також іншим майном для порятунку людей і виконання робіт з гасіння пожежі;

— використовувати безперешкодно транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям, громадським об'єднанням або громадянам (окрім транспортних засобів дипломатичних, консульських і інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій), для проїзду до місця пожежі, доставки до лікувальних установ осіб, що потребують невідкладної медичної допомоги;

— користуватися при проходженні до місця пожежі правом позачергового проїзду на всіх видах транспорту.

Ліквідація горіння

Ліквідація горіння — це дії особового складу, що безпосередньо забезпечують припинення горіння речовин і матеріалів на пожежі, зокрема, за допомогою подачі у вогнище пожежі вогнегасних речовин.

Основні способи припинення горіння речовин і матеріалів:

— охолодження зони горіння вогнегасними речовинами або за допомогою перемішування пального;

— розбавлення пального або окислювача (повітря) вогнегасними речовинами;

— ізоляція пального від зони горіння або окислювача вогнегасними речовинами і (або) іншими засобами;

— хімічне гальмування реакції горіння вогнегасними речовинами.

Припинення горіння може досягатися комбінованим застосуванням перерахованих способів.

Вибір вогнегасної речовини, що подається, визначається фізико-хімічними властивостями пального, поставленим бойовим завданням, вживаним способом припинення горіння та іншими обставинами.

Кількість і витрата вогнегасних речовин, необхідних для виконання бойового завдання, що подаються, обумовлені особливостями розвитку пожежі та організації її гасіння, тактичними можливостями підрозділів пожежної охорони, тактико-технічними характеристиками пожежної техніки, що використовується, і визначаються з урахуванням необхідної інтенсивності їх подачі, встановленої чинними нормативами і рекомендаціями, а також на основі практичного досвіду гасіння пожеж.

Якщо вогнегасних речовин для успішного виконання бойового завдання бракує, організовується їхня доставка до місця пожежі, зокрема, за допомогою перекачування, підвезення на пожежних автомобілях і пристосованій для цілей

пожежогасіння техніці, а також використання інших способів і прийомів транспортування вогнегасних речовин.

При подачі вогнегасних речовин, передусім, необхідно використовувати наявні стаціонарні установки і системи пожежогасіння.

При роботі з ручними пожежними стволами слід:

— здійснювати першочергову подачу вогнегасних речовин на вирішальному напрямі;

— забезпечувати подачу вогнегасної речовини безпосередньо у вогнище пожежі з дотриманням вимог техніки безпеки;

— охолоджувати матеріали, конструкції, устаткування для запобігання обвалень і (або) обмеженню розвитку горіння;

— не припиняти подачу вогнегасних речовин і не залишати бойову позицію без дозволу старшого начальника;

— виключати випадки дії води на шар піни або порошку, що використовується для припинення горіння;

— не допускати зайвого витоку води.

Для створення необхідних умов подачі вогнегасних речовин можуть бути використані наявне інженерне устаткування, комунікації будівель (споруд) і проведені спеціальні роботи, зокрема, із розкриття і розбирання конструкцій.

Подачу електропровідних вогнегасних речовин у місці знаходження електроустановок під напругою 0,38 кВ і вище здійснюють після відключення електроустаткування (якщо інше не встановлене вказівками і рекомендаціями ДПС, затвердженими в установленому порядку) представником енергослужби населеного пункту (підприємства) і отримання в установленому порядку відповідного допуску від уповноваженого посадовця.

9.6. Способи і засоби для попередження та гасіння пожеж

Способи пожежогасіння

У комплексі заходів, що вживаються для протипожежного захисту туристичних підприємств, важливе значення має вибір найбільш раціональних способів та засобів гасіння різних речовин та матеріалів згідно з БНІП 2.04.09-84.

Горіння припиняється:

— при охолодженні горючої речовини до температури нижчої, ніж температура її спалаху;

— при зниженні концентрації кисню в повітрі в зоні горіння;

— при припиненні надходження пари, газів горючої речовини в зону горіння.

Припинення горіння досягається за допомогою вогнегасних засобів: води (у вигляді струменя або у розпиленому вигляді);

— інертних газів (вуглекислота та ін.);

— хімічних засобів (у вигляді піни або рідини);

— порошкоподібних сухих сумішей (суміші піску з флосом);

— пожежних покривал з брезенту та азбесту.

Вибір тих чи інших способів та засобів гасіння пожеж та вогнегасних речовин і їх носіїв (протипожежної техніки) визначається в кожному конкретному випадку, залежно від стадії розвитку пожежі, масштабів загорянь, особливостей горіння речовин та матеріалів.

Вогнегасні речовини

Успіх швидкої локалізації та ліквідації пожежі на її початку залежить від наявних вогнегасних засобів, вміння користуватися ними всіма працівниками, а також від засобів пожежного зв'язку та сигналізації для виклику пожежної допомоги та введення в дію автоматичних та первинних вогнегасних засобів.

Вода — найбільш дешева і поширена вогнегасна речовина. Вода порівняно з іншими вогнегасними речовинами має найбільшу теплосмість і придатна для гасіння більшості горючих речовин.

Вода застосовується у вигляді компактних і розпилених струменів і як пара. Вогнегасний ефект компактних струменів води полягає у змочуванні поверхні, зволоженні та охолодженні твердих горючих матеріалів.

Подача води до місця пожежі здійснюється пожежними рукавами. Відкидний рукав від пожежного крана або насоса закінчується металевим соплом, обладнаним розприскувачем. Розприскувач дозволяє отримувати компактний або розсіяний струмінь води.

Способи гасіння пожеж поділяються на фізичні та хімічні.

До фізичних відносять:

1. Охолодження (виведення тепла з зони горіння), яке поділяється на: зрошення горючих речовин; перемішування шарів горючих речовин; евакуація горючих речовин та матеріалів.

2. Розрідження (збільшення теплоємності горючої системи): об'ємне розрідження окислювача інертними газами та парою; об'ємне розрідження горючих речовин інертними газами та парою.

3. Ізоляція (відключення механізму займання): відрив полум'я повітряною ударною хвилею; ізоляція поверхонь горючих речовин водою, піною, кошмою; евакуація горючих речовин.

Хімічний спосіб — флегматизація: об'ємне розрідження горючої пило-, газо- та пароповітряної системи флегматизуючими речовинами; зрошення поверхонь горючих матеріалів флегматизуючими речовинами.

Струменем води гасять тверді горючі речовини; дощем і водяним пилом — тверді, волокнисті сипучі речовини, а також спирти, трансформаторне і солярове мастило.

Водою не можна гасити легкозаймисті рідини (бензин, газ), оскільки, маючи велику питому вагу, вода накопичується внизу цих речовин і збільшує площу горючої поверхні. Не можна гасити водою такі речовини, як карбіди та селітра, які виділяють при контакті з водою горючі речовини, а також металевий калій, натрій, магній та його сплави, електрообладнання, що знаходиться під напругою, цінні папери тощо.

Водяна пара застосовується для гасіння пожеж у приміщеннях об'ємом до 500 м³ і невеликих загорянь на відкритих установках. Пара зволожує горючі матеріали і знижує концентрацію кисню. Вогнегасна концентрація пари у повітрі становить 35% від загального об'єму.

Водні розчини солей застосовуються для гасіння речовин, які погано змочуються водою (бавовна, деревина, торф тощо). У воду додають поверхнево-активні речовини: піноутворювач ПУ1, сульфаноли НП-16, сульфонати, зволожувач ДП тощо. Солі, що випадають з водного розчину, при попаданні на об'єкт горіння розплавляються і утворюють тверду негорючу корку. При розпаді солей утворюються негорючі гази, які ізолюють доступ повітря до об'єкта горіння.

Хімічну піну отримують у результаті хімічної реакції кислотного і лужного розчинів з піноутворювачем. При цьому утворюється газ (діоксид вуглецю). Речовини, які потрібні для отримання вуглецю, застосовують водяний розчин або сухий пінопоршок.

Основні властивості хімічної піни — це утворення плівки, яка знижує температуру горіння, утворення парів і газів, які можуть витиснути повітря із зони горіння.

Повітряно-механічна піна — суміш повітря (90%), води (7%) і піноутворювача ПУ-1 (3%). Характеристикою піни є її кратність — це відношення об'єму отриманої піни до загального об'єму речовини.

Інертні і негорючі гази в основному діоксид вуглецю і азот, розріджують концентрацію кисню і гальмують інтенсивність горіння. Інертні гази, переважно застосовують для гасіння пожеж у невеликих приміщеннях.

Діоксид вуглецю застосовують для швидкого гасіння невеликих джерел вогню, а також для гасіння електродвигунів та іншого електротехнічного устаткування. Оскільки діоксид вуглецю зберігають у балонах під тиском, то при викиді його утворюється сніг твердого діоксиду вуглецю.

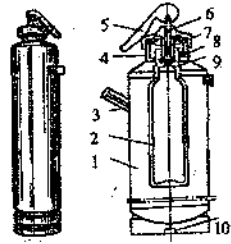
Вогнегасні порошки — це дрібно помелені (на борошно) мінеральні солі з різними компонентами, які запобігають злежуванню і збиванню в гранули. Їх можна застосовувати для гасіння пожеж твердих речовин, різних класів горючих рідин, газів, металів та обладнання, які знаходяться під електричним струмом.

Працювати з вогнегасними порошками треба в спеодязі із захисними засобами (респіратори, окуляри).

Вогнегасники

Вогнегасники застосовують для гасіння загорянь та невеликих пожеж у початковій стадії їх розвитку. Залежно від об'єму вогнегасники бувають малоємні (до 5 л); промислові ручні (до 10 л); перевізні (більше 10 л).

Найбільш поширені хімічні пінні вогнегасники ВХП-10, ОП-М та ВП-9ММ. Заслужує на увагу ручний вогнегасник ВХП-10 (мал. 9.1) продуктивністю 43—50 л, кратністю піни 5—6, довжиною струменя до 6 м.

Мал. 9.1. Вогнегасник хімічний пінійний ВХП-10: 1 — корпус; 2 — балон з киснем; 3 — бокова ручка; 4 — горловина; 5 — ручка; 6 — шток; 7 — кришка; 8 — клапан; 9 — запобіжник; 10 — нижня ручка

Ручні хімічні піні вогнегасники використовуються для гасіння твердих речовин, що горять та горючих легкозаймистих рідин з відкритою поверхнею, що горить. Слід мати на увазі, що піна електропровідна — нею не можна гасити електрообладнання, що знаходиться під напругою, вона псує цінне обладнання, речі та папери. Нею не можна також гасити калій, натрій, магній та його сплави, оскільки внаслідок їх взаємодії з водою, наявною в піні, виділяється водень, який посилює горіння.

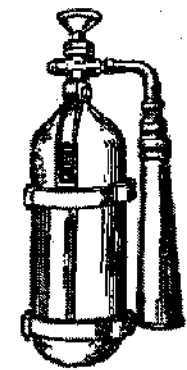
Повітряно-піні вогнегасники бувають ручні (ВПП-5, ВПП-10) та стаціонарні (ВПП-100 та ВПП-250). За конструкцією вони подібні до хімічних піних вогнегасників.

Повітряно-піні вогнегасники застосовують для гасіння різних твердих речовин та матеріалів, за винятком лужних металів та електрообладнання, що знаходиться під напругою, а також речей, які горять без доступу повітря.

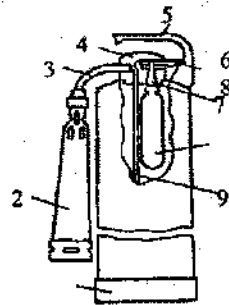
Сумішшю в корпусі вогнегасника ВПП-10 є 6% водний розчин та піноутворювач ПУ-1. Тиск у корпусі вогнегасника створюється стисненим діоксидом вуглецю, який знаходиться в спеціальному балоні, всередині (або зовні) вогнегасника. Стиснений розчин по сифонній трубці прямує в розпилювач і дифузор, де проходить утворення повітряно-механічної піни кратністю 60, кількістю 540 літрів та часом дії 45 сек. На мал. 9.2 показано повітряно-піний вогнегасник.

Вогнегасники вуглекислотні призначені для гасіння невеликих пожеж, всіх видів загоряння (мал. 9.3). Промисловість випускає вуглекислотні вогнегасники в ручному (ВВ-2, ВВ-5, ВВ-8) та транспортному варіантах.

Вони приводяться до дії вручну. Через вентиль стиснена рідка вуглекислота прямує у патрубок, де вона розширюється і за рахунок цього її температура знижується до -70°C . При переході рідкої вуглекислоти в газ її об'єм збільшується в 500 разів. Утворюється снігоподібна вуглекислота, яка при випаровуванні охолоджує горючу речовину та ізолює її від кисню повітря. Корисна довжина струменя вогнегасника приблизно 4 м, час дії — 30—60 сек.

Мал. 9.3. Вогнегасник вуглекислотний ВВ-2

Мал. 9.2. Вогнегасник повітряно-піний ВПП: 1 — корпус; 2 — дифузор; 3 — трубка; 4 — кришка; 5 — ручка; 6 — важіль; 7 — шток; 8 — балон; 9 — сифонна трубка

Вогнегасник слід тримати за ручку для уникнення обмороження рук; зберігати подалі від тепла для запобігання саморозрядження. Вуглекислотою можна гасити електрообладнання, що знаходиться під напругою, а також горючі і тверді речовини. Не можна гасити спирт і ацетон, які розчиняють вуглекислоту, а також терміт, фотоплівку, целулоїд, які горять без доступу повітря.

Порошкові вогнегасники мають широке застосування. Їх випускають таких типів: ВП-1 «Момент», ВП-2А, ВП-10, ВПС-10, ВП-100, ВП-250, СП-120.

Ручні порошкові вогнегасники ВП-10 використовують для гасіння невеликих пожеж лужних металів (натрій, калій), деревини, пластмас тощо.

Для створення тиску в корпусі і викиду порошку слугує стиснений газ (азот, діоксид, повітря), який знаходиться у невеликому спеціальному балоні під тиском 15 МПа. Вогнегасник ВПС-10 відрізняється тільки за складом порошку та засобом для його викиду (мал. 9.4).

Крім перелічених вогнегасників, випускають вогнегасники аерозольні хладонові (ВАХ-0,5), вогнегасники хладонові (ВХ-3, ВХ-7), вогнегасники вуглекислотно-брометилові (ВВБ-3, ВВБ-7), вогнегасники автоматичні (УАП-5, УАП-8, УАП-16) тощо.

У приміщеннях туристичних підприємств засоби пожежогасіння розташовують згідно з вимогами «Правил пожежної безпеки в Україні». У коридорах, проходах, проїздах або інших місцях, крім вогнегасників, розташовують пожежні пункти з набором первинних засобів пожежогасіння.

Противопожежне водопостачання

Промислові приміщення мають зовнішнє і внутрішнє водопостачання, запроектоване згідно з вимогами БНіП 2.4.01-85.

Пожежне водопостачання туристичних підприємств може здійснюватись від: водогінної мережі, пожежних водоймищ, природних джерел води (рік, озер, ставків). Якщо вода надходить із підземних джерел, то відпадає необхідність у водоочисному комплексі і насосах другого підйому.

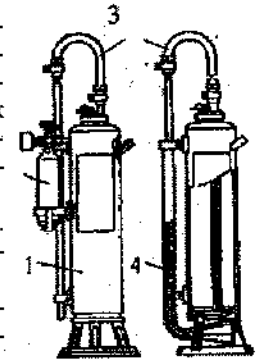
Як правило, на підприємствах споруджується сумісний протипожежно-господарський водогін.

Внутрішні водогони мережі повинні бути забезпечені засувками (вентильми), які встановлюються біля основних пожежних стояків.

Норма витрат води на внутрішнє пожежогасіння приймається:

— для виробничих приміщень — із розрахунку двох струменів продуктивністю не менше 2,5 л/с;

— для допоміжних споруд — із розрахунку одного струменя продуктивністю не менше 2,5 л/с;

Мал. 9.4. Вогнегасник порошковий: 1 — корпус; 2 — балон; 3 — шланг; 4 — патрубок

— для складів або приватних будинків, розміщених з урахуванням протипожежних перепон і об'ємом більше 25000 м³ — із розрахунку двох струменів продуктивністю не менше 2,5 л/с кожна, а при об'ємі менше 25000 м³ — із розрахунку одного струменя продуктивністю не менше 2,5 л/с;

— для будинків, які обладнанні спринклерними і дренчерними системами — із розрахунку одного струменя продуктивністю не менше 2,5 л/с.

Водогін для зовнішнього пожежогасіння буває низького тиску і високого. Необхідний тиск води створюється стаціонарними пожежними насосами, які забезпечують подавання компактних струменів на висоту не менше 10 м або рухомими пожежними автонасосами і мотопомпами, що забирають воду з гідрантів.

Гідранти розташовуються на території підприємств на відстані не більше 100 м по периметру будівель вздовж доріг і не ближче 5 м від стін.

Внутрішній протипожежний водогін обладнується пожежними кранами, які встановлюються на висоті 1,35 м від підлоги всередині приміщень біля виходів, у коридорах, на сходах. Кожний пожежний кран споряджається прогумованим рукавом та пожежним стволом. Довжина рукава — 10 або 20 м. Продуктивність кожного крана повинна бути не меншою, ніж 2,5 л/с. Витрати води на зовнішнє пожежогасіння беруться залежно від ступеня вогнетривкості будівель, їх об'єму, категорії пожежо- і вибухонебезпеки виробництва у межах від 15 до 50 л/с.

Для подачі води на висоту до 50 м при системі водогону високого тиску використовують потужні рукави довжиною 125 м, діаметром 66 мм, із розприскувачем діаметром 16 або 19 мм з витратою води на компактний струмінь 5 л/с.

Спринклерні та дренчерні установки

Спринклерні установки. У будівлях і спорудах з пожежонебезпечним виробництвом категорії А і Б встановлюються автоматично діючі спринклерні або дренчерні системи для гасіння пожеж.

Спринклерні установки можуть бути водяні, повітряні (газові) і змішані. Це система розгалуженої мережі труб, прокладених по стелі, на яких закріплені спринклерні головки. Вода в труби потрапляє із водогінної мережі.

Важлива частина установки — контрольно-сигнальний клапан, який пропускає воду в спринклерну мережу, при цьому одночасно подає звуковий сигнал, контролює тиск води в мережі.

Повітряна система спринклерної установки застосовується в неопалюваних приміщеннях. Трубопроводи в таких системах заповнені не водою, а стисненим повітрям. Вода в них лише досягає клапана, а у випадку зривання замка спочатку виходить повітря, а потім вода. Змішані системи влітку заповнюються водою, а взимку — повітрям.

При зриванні хоча б одного замка тиск води в мережі падає, спрацьовує клапан, пропускаючи воду у водоживильну мережу, і одночасно спрацьовує звуковий пристрій.

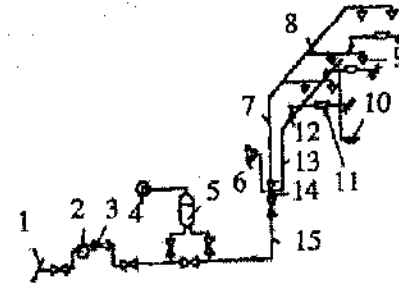
Спринклерні головки закриті легкоплавкими замками, що розраховані на спрацювання при температурах 72, 93, 141 та 182°C. Площа змочування одним спринклером становить від 9 до 12 м², а інтенсивність подачі води — 0,1 л/с м² (мал. 9.5).

У спринклерних установках зривають тільки замки головок, які знаходяться в зоні високої температури. Водночас, спринклери мають інерційну властивість — зривається за 2—3 хв. внаслідок підвищення температури в приміщенні.

Останнім часом широкого застосування набули пінні спринклерні установки, в яких використовується повітряно-механічна піна, що створюється з водяного розчину повітряного піноутворювача. Інтенсивність зрошення — 1—2 л/с піни на 1 м² захищеної площі, продуктивність піни — 24 л/с.

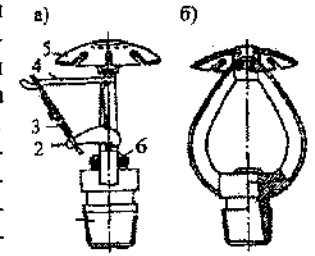
Дренчерні установки. Дренчерними установками обладнуються приміщення з підвищеною пожежною небезпекою, в яких при пожежі можливе швидке поширення вогню, для гасіння якого потрібна велика кількість води з одночасним створенням водяних завіс та змочуванням всієї площі. Схему дренчерної установки подано на мал. 9.6.

До дренчерної системи входить збуджувальний клапан групової дії, який контролює справність установки і ввімкнення її в дію.

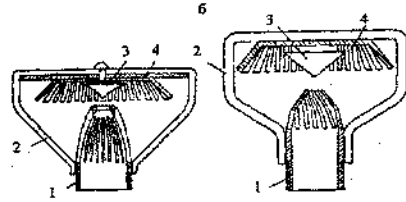
Мал. 9.6. Схема дренчерної установки.

1 — зовнішній водогін; 2 — насос; 3 — клапан; 4 — компресор; 5 — гідропневмобак; 6 — звуковий пристрій; 7 — водогін; 8 — дренчерна мережа; 9 — дренчерні головки; 10 — кран ручного ввімкнення; 11 — легкоплавкі замки; 12 — збуджувальний клапан; 13 — збуджувальний водогін; 14 — клапан групової дії; 15 — труба водогінної мережі.

Мал. 9.5. Водяні розприскувачі: а — спринклер; б — дренчер; 1 — корпус із штуцером; 2, 4 — коромисла; 3 — замок із легкоплавкого сплаву; 5 — розетка; 6 — клапан

Дренчерні установки обладнуються розбризкувальними головками, які постійно відкриті. Вода подається в дренчерну систему вручну або автоматично при спрацюванні пожежних сповісників, які відкривають збуджувальний клапан групової дії. Такі установки доцільно обладнувати розбризкувальними головками з вирізами. Розприскувач з прямими вирізами (мал. 9.7, а) забезпечує рівномірне змочування 210 м² площі, а розприскувач з гвинтовими вирізами — від 49 до 116 м² площі залежно від віддаленості до підлоги і тиску у водогінній мережі. За конструкцією розприскувачі з гвинтовими вирізами мають значно меншу вагу (мал. 9.7, б).

Мал. 9.7. Розприскувачі з прямими та гвинтовими вирізами: а — розприскувач з прямими вирізами; б — розприскувач з гвинтовими вирізами: 1 — корпус; 2 — дуга; 3 — дефлектор; 4 — розетка.

Дренчерні установки використовуються як для гасіння пожежі, так і для створення водяних завіс з метою ізоляції вогнища і запобігання його поширенню. Дренчери можна встановлювати із зовнішнього боку будівлі по її периметру, над віконними і дверними отворами.

Для гасіння пожежі усередині будівель і приміщень можна використовувати автоматичні вуглекислотні, інертно-газові і порошкові установки. Автоматичні установки пожежогасіння улаштовуються відповідно до вимог нормативів.

Пожежний зв'язок і сигналізація

Успішна боротьба з пожежами забезпечується наявністю ефективних засобів оповіщення, сигналізації і надійного зв'язку підприємств з пожежними частинами. Нині, крім телефонного зв'язку, використовується радіо-, радіотелефонний, телексивний, факсовий зв'язок. Найбільш швидкодіючими є установки автоматичної і напівавтоматичної сигналізації.

Основними складовими установок автоматичної електричної пожежної сигналізації є: сповісники (датчики), що монтуються в будівлях або на території об'єктів і призначені для подання сигналу про пожежу; приймальні апарати (станції), що забезпечують приймання сигналів від сповісників; лінії комунікації, що з'єднують сповісники з приймальними апаратами; джерела електроживлення.

Сповісник — це автоматичний пристрій, що приймає і при певних умовах перетворює контрольовану величину параметра у придатний для передачі по лінії зв'язку електричний сигнал.

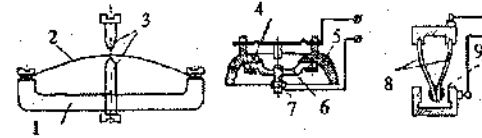
Автоматичні сповісники за принципом дії (спрацювання) поділяються на теплові (термосповісники), димові, світлові та комбіновані.

Теплові сповісники за типом чутливого елемента, в свою чергу, поділяються на: біметалічні, термопарні та напівпровідникові.

За принципом дії теплові сповісники діляться на: максимальні, диференційні та максимально-диференційні.

Максимальні термосповісники спрацьовують тоді, коли температура навколишнього повітря досягає температури спрацювання, тобто тієї, на яку вони відрегульовані.

Диференційні термосповісники (мал. 9.8, а) спрацьовують при певній швидкості зростання температури, наприклад, при підвищенні температури навколишнього середовища з певною швидкістю (на 30°C протягом 7 сек. та ін.). Всі теплові сповісники спрацьовують при температурі на 20—40°C вище за можливу максимальну при звичайних умовах.

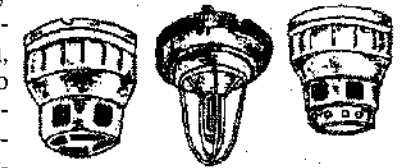
Мал. 9.8. Схеми автоматичних сповісників, які реагують на тепло: а — диференційного типу; б — відновлюючий; в — легкоплавкий. 1 — скоба-пластина; 2 — пружина; 3 — контакти; 4 — біметалева пластина; 5 — основа; 6 — контакт; 7 — контактний гвинт; 8 — пружина; 9 — легкоплавкий метал.

Найбільш поширеними є біметалеві сповісники (мал. 9.8), принцип дії яких базується на явищі термоелектрики. У провідниках, виконаних із різномірних матеріалів, виникає термоелектрорушійна сила (ТЕРС), якщо місця їх з'єднання тримати при різних температурах. Біметалевий сповісник забезпечує плавне регулювання пристрою спрацювання, який відновлюється після припинення пожежі (мал. 9.8, б). В плавких автоматичних сповісниках (мал. 9.8, в) пружини спаяні легкоплавким сплавом. При підвищенні температури сплав розплавляється, пружини розходяться і замикають сигнальне коло. Такі сповісники включають у приймальні станції променевої системи через релейний комплект.

Для сигналізації про пожежу у невибухонебезпечних приміщеннях застосовують автоматичні напівпровідникові термосповісники максимальної дії НТСМ-1 і НТСМ-2.

Димові сповісники працюють на принципі дії продуктів горіння (диму) на електричний струм іонізаційної камери, що використовується як датчик. При попаданні диму в іонізаційну камеру в останній збільшується опір, що обумовлює збільшення напруги на керувальній сітці тиратрона. При цьому розжарюється сітка і відкривається тиратрон, через який проходить електричний струм, спрацьовує реле і подається сигнал на приймальну станцію. Живлення сповісника здійснюється постійним струмом напругою 220 В. Автоматичні світлові сповісники працюють на принципі перетворення ультрафіолетового випромінювання відкритого полум'я в електричну енергію. Сповісник реагує на ультрафіолетове випромінювання довжиною хвилі 3000—20000 А і призначається для контролювання об'єктів з нормальною освітленістю. Найбільш поширеним є світловий сповісник типу СС-1 (мал. 9.9, б).

Автоматичні комбіновані сповісники типу КС-1 (мал. 9.9, в) виконують функції теплового і димового сповісників. Наприклад, сповісник КС-1 виконаний на базі димового сповісника ДС-1 з додавкою елементів електричної схеми, необхідних для роботи теплового сповісника. Температура спрацювання — 60—80°C. Димовий сповісник спрацьовує при попаданні порції диму від вогнища, що розташовується під сповісником.

Мал. 9.9. Сповісники: а — димовий; б — світловий; в — комбінований.

Мал. 9.10.
Сповісники пожежні димові оптичні точкові СПД-3, СПД-3.2

Нагівавтоматичні електричні сповісники приводяться в дію натисканням кнопки. Вони можуть вмикатися в мережу пожежної сигналізації, якщо в ній використовуються автоматичні сповісники, що розмикають при спрацюванні електричну мережу. Приймальні станції пожежної сигналізації забезпечують прийом сигналів від сповісників, перетворення їх у світлову і звукову інформацію, а при необхідності — звимкнення автоматичних засобів пожежогасіння. Вони, як і сповісники, поділяються на теплові, димові і комбіновані.

Будівлі з масовим перебуванням людей мають бути забезпечені системами екстремального оповіщення про виникнення пожежі людей, які там знаходяться, і створення умов для швидкої їх евакуації. Для цього можливе використання як внутрішньої радіотрансляційної мережі, так і інших спеціально змонтованих мереж повідомлення, а також тривожних дзвінків та інших звукових сигналів.

Сповісники димові оптичні точкові СПД-3, СПД-3.2 (мал. 9.10.) призначені для виявлення в закритих приміщеннях, різних будівель і споруд вогнищ загоряння, що супроводжуються появою диму і передачі сигналу «Пожежа» приймально-контрольним приладам.

Ці сповісники розраховані на безперервну цілодобову роботу спільно з приймально-контрольними приладами типу ППС-3М, «ВАРТА-1», «ГАММА», «Оріона», Р5560 фірм DSC, МАКС-4 тощо.

Сповісники СПД-3 підключаються до приймально-контрольного пожежного приладу за допомогою двопровідного шлейфу з напругою живлення 24 В. Сповісники СПД-3.2 застосовуються в чотирипровідних охоронно-пожежних шлейфах сигналізації з напругою живлення 12 В. Вони можуть додатково комплектуватися модулем контролю напруги живлення шлейфу і кінцевого резистора М-1, в якому передбачені клеми для підключення кінцевого резистора. Модуль кріпиться в останній розетці шлейфу.

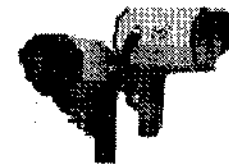
Принцип дії цих сповісників заснований на контролі оптичної щільності навколишнього середовища шляхом порівняння з пороговим значенням амплітуди відбитих від частинок диму імпульсів інфрачервоного випромінювання, які формуються схемою сповісників. Димова камера розрахована на горизонтальний захід диму; в черговому режимі подається світлова індикація. На підвісну стелю їх можна кріпити за допомогою декоративного кільця. Інші характеристики наведено в таблиці 9.4.

Сповісники димові лінійні АРТОН-ДЛ (мал. 9.11.) призначені для виявлення загорянь у великих закритих приміщеннях (ангарах, цехах, залах, кабельних тунелях тощо).

Таблиця 9.4.

Характеристики сповісників СПД-3, СПД-3.2

Параметри	СПД-3	СПД-3.2
Чутливість, дБ/м	0,05—0,2	0,05—0,2
Інерційність спрацювання, сек., не більше	10	10
Діапазон живлячих напруг	В	10—30
Спосіб формування вихідного сигналу	безконтактний	контактами реле
Спосіб підключення до приймального пристрою	двопровідний	чотирипровідний
Струм споживання в черговому режимі, мА, не більше	0,14	0,14
Максимально допустимий струм у спрацьованому стані	мА, не більше	22
Габаритні розміри, мм (діаметр x висота), не більше	100x46	100x46
Маса, кг, не більше	0,15	0,15
Діапазон робочих температур	град. С	-25 +55
Площа, що захищається, при висоті установки до 4 м, м ² , не менше	100	100
Середній термін служби, років, не менше	10	10

Мал. 9.11.
Сповісники пожежні димові лінійні АРТОН-ДЛ

Сповісники АРТОН-ДЛ двопозиційні — складаються з блоку випромінювача (ВВ) і блоку приймача (БП); вони розраховані на безперервну роботу з приймально-контрольними пожежними приладами з напругою живлення в шлейфі 12В або 24В, наприклад, «Оріон», «ВАРТА-1» тощо.

Принцип дії заснований на ослабленні димом ГИК випромінювання. Блок приймача здійснює контроль випромінювання від блоку випромінювача і при зниженні його рівня нижче за встановлене значення формує сигнал «Пожежа».

Димові лінійні сповісники мають такі особливості: інтелектуальна мікропроцесорна система обробки інформації; конструкція оптичної системи забезпечує можливість її юстирування в горизонтальній і вертикальній площинах; можливість формування сигналів «Несправність» і «Пожежа» та інші характеристики, які зазначено в таблиці 9.5.

Таблиця 9.5.

Характеристики сповісників АРТОН-ДЛ

Параметри	Характеристики
Дальність дії (відстань між передавачем і приймачем), м	10—100
Інерційність спрацьовування, сек., не більше	20
Чутливість відповідає оптичній щільності середовища, дБ	1,5+/-0,5
Діапазон живлячих напруг, В	10—30
Струм споживання БВ в черговому режимі, мА, не більше	1,0
Струм споживання БП в черговому режимі, мА, не більше	1,0
Струм споживання БП в режимі «Несправність»	мА 25+/-5
Струм споживання БП в режимі «Пожежа»	мА 8+/-1,6
Падіння напруги на БП в режимах «Пожежа» або «Несправність», В, не менше	8
Падіння напруги на БВ у черговому режимі, В, не менше	8
Час технічної готовності сповісника, сек, не більше	10
Габаритні розміри (без кронштейнів), мм (діаметр x висота), не більше	67 x 100
Маса сповісника, кг, не більше	0,6
Діапазон робочих температур, град. С	-25 — +55

9.7. Права і обов'язки туристів і працівників туристичної індустрії в області пожежної безпеки

Туристи і працівники туристичної індустрії мають право на:

- захист їх життя, здоров'я і майна на випадок пожежі;
- відшкодування збитку, заподіяного пожежею, в порядку, встановленому законодавством;
- отримання інформації з питань пожежної безпеки, зокрема, в установленому порядку від органів управління і підрозділів пожежної охорони;
- участь у забезпеченні пожежної безпеки, зокрема, в установленому порядку в діяльності добровільної пожежної охорони.

Туристи і працівники туристичної індустрії зобов'язані:

- дотримуватися вимог пожежної безпеки;
- мати в приміщеннях і спорудах, що перебувають у їх власності (користуванні), первинні засоби гасіння пожеж і протипожежний інвентар відповідно до правил пожежної безпеки і переліків, затверджених відповідними органами місцевого самоврядування;

- при виявленні пожеж негайно повідомляти про них пожежну охорону;
- до прибуття пожежної охорони вживати посильні заходи з порятунку людей, майна і гасіння пожеж;
- сприяти пожежній охороні при гасінні пожеж;
- виконувати розпорядження, постанови та інші законні вимоги посадовців пожежної охорони;
- надавати відповідно до чинного законодавства можливість посадовцям пожежної охорони проводити обстеження і перевірки виробничих, господарських, жилих і інших приміщень і споруд, що їм належать, з метою контролю за дотриманням вимог пожежної безпеки і припинення їх порушень. Забезпечення пожежної безпеки є однією з найважливіших функцій туристичного підприємства.

Контрольні питання і завдання

1. Охарактеризуйте структуру і систему забезпечення пожежної безпеки об'єктів туристичної індустрії.
2. Назвіть причини пожеж.
3. Що таке горіння і які умови необхідні для його виникнення?
4. Назвіть пожежні властивості матеріалів і будівельних конструкцій.
5. Дайте визначення ступеню вогнестійкості будівель і категорій пожежної небезпеки на туристичних підприємствах.
6. Які вимоги пожежної безпеки висуваються до туристичних об'єктів?
7. У чому полягає пожежна профілактика будівель, споруд і технологічних процесів?
8. Які заходи пожежної безпеки необхідно вживати на туристичних об'єктах?
9. Як розподіляються обов'язки між учасниками гасіння пожежі?
10. Охарактеризуйте вогнегасні речовини і способи припинення горіння.
11. Яка існує техніка для гасіння пожеж? Що таке пожежне водопостачання?
12. Назвіть та охарактеризуйте засоби автоматичного виявлення і гасіння пожеж.

РОЗДІЛ 10

СТРАХУВАННЯ ВІД НЕБЕЗПЕК ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

- 10.1. Страхування як складова системи безпеки в туризмі
- 10.2. Поняття, що характеризують умови страхової діяльності
- 10.3. Види та форми страхування в туризмі
- 10.4. Особисте страхування туристів
- 10.5. Майнове страхування туристів і туристичних підприємств
- 10.6. Страхування відповідальності туристичних фірм, контрагентів і автотуристів
- 10.7. Медичне страхування

10.1. Страхування як складова системи безпеки в туризмі

Індустрія туризму завжди несла і несе в собі певну небезпеку для життєдіяльності як самих туристів, так і її працівників. Стихійні лиха, нещасні випадки, прорахунки у виробничо-господарській діяльності та інші непередбачені події можуть порушити збалансовану діяльність туристичного комплексу. При цьому з розвитком науково-технічного прогресу природні і виробничо-господарські катаклізми не зменшуються. Для забезпечення стабільної діяльності туристичних підприємств та гарантування якісного відпочинку туристам, зокрема у сферах підвищеного ризику, існують різні інструменти управління ризиком, одним з яких є страхування. Страхування як складова системи безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії сприяє стабілізації діяльності туристичних підприємств та туроператорських фірм, а також безпеці туристичних подорожей як в Україні, так і за її межами.

Туристична подорож несе у собі багато несподіванок. Турист може стати жертвою катастрофи або пограбування, раптово захворіти, внаслідок зміни погоди та інших обставин можуть не виправдатися його сподівання на спокійний відпочинок. У цих і в безлічі інших випадків виникає необхідність наперед убезпечити себе від їхніх шкідливих наслідків або звести їх до мінімуму.

Деякі працівники туристичної індустрії знаходяться в зоні підвищеного ризику. Під час прийняття їх на роботу відповідні відомства та саме туристичне підприємство повинні прийняти на себе зобов'язання щодо страхування їх життя та здоров'я.

У всіх вказаних випадках йдеться про страхування, при якому спеціалізовані організації — страховики збирають внески з громадян — застрахованих і туристичних підприємств — страхувальників, що уклали з ними договори страхування.

Останніми роками відчувається помітне зростання кількості страхових випадків, особливо тяжких та дорогих, включаючи летальні результати і необхідність репатріації тіла на батьківщину.

Нині страхова обстановка у ряді традиційно туристичних країн є неспокійною. Одна з причин — брак культури поведінки туристів за кордоном. Вирішенню цієї проблеми могло б сприяти проведення туристичними фірмами з клієнтами докладного інструктажу перед виїздом. Звичайно, ніхто не застрахований від випадковостей. Але деяким з неприємностей, що відбуваються з клієнтами, можна запобігти.

Закон України «Про страхування» регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів, зокрема туристів, а також туристичних підприємств та їх працівників.

Страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Страхування є основною формою забезпечення безпеки туристів у країні (місці) тимчасового перебування. Під безпекою туристів розуміється не тільки особиста їх безпека, але і збереження їх майна і ненапесення збитку навколишньому природному середовищу при здійсненні подорожі.

Згідно із Законом України «Про туризм» страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи мають право самостійно укладати договори на таке страхування. У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування.

Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування.

Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі. За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця постійного проживання при настанні нещасного випадку або хвороби. Компенсація шкоди, заподіяної

життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у встановленому порядку.

Страховання туристів — це добровільне медичне страхування на час туру на випадок раптового захворювання, смерті (загибелі) або тілесних ушкоджень, одержаних туристом в результаті нещасного випадку, а також майнове страхування особистого майна і багажу, що перевозиться (переноситься) з собою.

Проте, окрім вказаних видів страхування, туристам іноді доводиться звертатися за іншими видами страхової допомоги (юридичної, адміністративної, технічної тощо). Через це деякі вітчизняні страхові компанії укладають договори про спільну діяльність з іноземними страховими сервісними компаніями сприяння щодо надання страхових послуг туристам безпосередньо в країні тимчасового перебування.

За домовленістю з партнером український страховик визначає обсяг страхових послуг, що надаються за полісом, а забезпечення послуг лягає на плечі компанії сприяння. Розрахунки між партнерами проводяться як між перестраховальником і перестраховиком.

Кожна компанія сприяння має в своєму розпорядженні мережу чергових центрів і бюро з операторами, що розташовані в регіонах, на які поширюється дія поліса. При настанні страхового випадку турист (або старший туристичної групи) має зателефонувати до одного з чергових центрів, телефони яких вказані в страховому полісі (сертифікаті) або на ідентифікаційній картці.

Черговий центр передає виклик страхувальника до найближчого до клієнта бюро, яке займається безпосередньою організацією страхової послуги, і підтверджує, що всі витрати будуть сплачені. Чим більше компанія має чергових центрів і бюро, тим швидше вона зможе організувати допомогу клієнту.

При цьому страховим полісом повинні передбачатися оплата медичної допомоги (медичних витрат) і відшкодування інших майнових витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні тимчасового перебування. Недотримання цієї умови позбавляє туриста права на отримання страхової виплати при настанні страхового випадку.

10.2. Поняття, що характеризують умови страхової діяльності

Страховий ризик — це певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Страховий випадок — це подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страхова сума — це грошова сума, в межах якої страховик зобов'язаний здійснити виплату з настанням страхового випадку відповідно до умов страху-

вання, а також сума, що виплачується за особистим страхуванням. Виплати страхових сум за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним забезпеченням, і суми, що мають йому сплатити як відшкодування збитків. При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, котрі діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування або умовами обов'язкового страхування.

Страхова виплата — грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку. Страхові виплати за договором страхування здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету).

Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.

Страхова сума не встановлюється для страхового випадку, у разі настання якого здійснюються регулярні, послідовні страхові виплати у вигляді ануїтету. Зазначена у договорі страхування життя величина інвестиційного доходу не повинна перевищувати 4% річних.

Під *страховим платежем (страховим внеском, страховою премією)* розуміється плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику за договором добровільного страхування або за умовами обов'язкового страхування.

Страховий тариф — це ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування. Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком самостійно. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін. Актами законодавства України про обов'язкове страхування встановлюються максимальні розміри страхових тарифів та мінімальні розміри страхових сум.

Прийняті страховиком додаткові страхові зобов'язання повідомляються страхувальнику письмово і не можуть бути у подальшому зменшені в односторонньому порядку.

У разі несплати страхувальником чергового страхового внеску в розмірі та у строки, передбачені правилами та договором страхування життя, таким договором може бути передбачено право страховика в односторонньому порядку зменшити (редукувати) розмір страхової суми та (або) страхових виплат.

Страхові виплати за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним страхуванням та соціальним забезпеченням, і суми, що має бути йому сплачена як відшкодування збитків.

Страхове відшкодування — страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування

відповідальності при настанні страхового випадку. Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування. У разі, коли страхова сума становить певну частку вартості застрахованого об'єкта, страхове відшкодування виплачується у такій само частці від визначених по страховій події збитків, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Франшиза — частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

Якщо майно застраховане у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, то страхове відшкодування, що виплачується усіма страховиками, не може перевищувати дійсної вартості майна. При цьому кожний страховик здійснює виплату пропорційно розміру страхової суми за укладеним ним договором страхування.

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання, у разі настання страхового випадку, виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування, а страхувальник зобов'язується сплатити страхові внески у встановлені терміни. Для укладання договору страхування страхувальник подає страховикові письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. Заява повинна містити всі необхідні відомості про об'єкти, що заявляються на страхування, і предмети. Після передачі страхувальній компанії заява стає частиною договору страхування.

При укладенні договору страхування страхувальник зобов'язаний повідомити страхувальну компанію про всі відомі йому обставини, а також дати відповіді на всі запитання, поставлені йому страхувальною компанією, що мають істотне значення для визначення ступеня ризику щодо майна, яке приймається на страхування.

Договір страхування вважається укладеним з моменту, коли ухвалення страхування підтверджене страхувальною компанією письмово. Договір страхування оформляється за допомогою видачі страхувальнику страхового поліса.

Після видачі поліса всі документи, що були раніше видані страхувальною компанією на підтвердження прийняття страхування, втрачають силу.

Страхове свідоцтво (поліс, сертифікат) — це документ, який включає: назву та адресу страховика; прізвище, ім'я та по батькові або назву страхувальника і його адресу; зазначення об'єкта страхування; розмір страхової суми; перелік страхових випадків; строк дії договору; визначення розміру тарифу, розмір страхових внесків і терміни сплати їх; порядок зміни і припинення дії договору; інші умови за згодою сторін, підписи сторін. Договір страхування стає чинним з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не визначено умовами страхування.

Виплата страхових сум і страхового відшкодування здійснюється страховиком згідно з договором страхування або законодавством на підставі заяви страхувальника і страхового акта (аварійного сертифіката). *Страховий акт* — документ, що містить вичерпну інформацію про страховий випадок. Страховий акт складається страховиком або уповноваженою ним особою.

У разі необхідності страховик може робити запити про відомості, пов'язані із страховим випадком, до правоохоронних органів, банків, медичних закладів та інших підприємств, установ і організацій, що володіють інформацією про обставини страхового випадку, а також має право самостійно з'ясовувати причини та обставини страхового випадку. Підприємства, установи і організації зобов'язані надсилати відповідь страховикові на запит про відомості, пов'язані із страховим випадком, зокрема, дані, що є комерційною таємницею. При цьому страховик несе відповідальність за розголошення їх у будь-якій формі, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Об'єкт страхування — майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю громадян (у особистому страхуванні); з володінням, користуванням, розпорядженням майном (у майновому страхуванні); з відшкодуванням шкоди, заподіяної страхувальником, особі або майну фізичної або юридичної особи (у страхуванні відповідальності).

Страховий інтерес — міра матеріальної зацікавленості в страхуванні. Це елемент, що зумовлює можливість існування інституту страхування. Страховий інтерес носить майновий характер і включає майно, яке є об'єктом страхування, права на нього або зобов'язання стосовно нього, тобто все те, що може стати предметом спричинення матеріального збитку страхувальнику або у зв'язку з чим може виникнути відповідальність страхувальника перед третіми особами. Страховий інтерес може бути підданий грошовій оцінці.

Страхова відповідальність — сукупність прав і обов'язків страховика щодо охорони і захисту майнових або інших інтересів страхувальника, передбачених договором страхування. Виникає з моменту вступу в силу договору страхування і поширюється на весь період його дії.

Страховий збиток — матеріальний збиток, нанесений страхувальнику в результаті страхового випадку.

Дія договору страхування припиняється за згодою сторін, а також у разі:

- 1) закінчення терміну дії;
- 2) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі;
- 3) несплати страхувальником страхових платежів у встановлені договором терміни;
- 4) ліквідації страхувальника — юридичної особи, смерті страхувальника-громадянина чи втрати ним дієздатності, за винятком випадків, передбачених законодавством;
- 5) ліквідації страховика в порядку, встановленому законодавством України;

- б) прийняття судового рішення про визнання договору страхування недійсним;
 7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

Страховики

Страховиками є фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства», а також які одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Учасників страховика повинно бути не менше трьох. Страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками-резидентами України. В окремих випадках, встановлених законодавством України, страховиками визнаються державні організації, які створені і діють відповідно до Закону України «Про страхування». У цьому разі використання слів «державна», «національна» або похідних від них у назві страховика дозволяється лише за умови, що єдиним власником такого страховика є держава. Загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших страховиків України не може перевищувати 30% його власного статутного фонду, зокрема, розмір внеску до статутного фонду окремого страховика не може перевищувати 10%. Ці вимоги не поширюються на страховика, який здійснює види страхування інші, ніж страхування життя, у разі здійснення ним внесків до статутного фонду страховика, який здійснює страхування життя.

Страховики, які здійснюють страхування життя, можуть надавати кредити страхувальникам, які уклали договори страхування життя.

Підприємства, установи та організації не можуть стати страховиками шляхом внесення змін до статутних документів за умови, що вони попередньо займалися іншим видом діяльності, навіть у разі виконання даних положень.

Законодавством України може бути визначено уповноважених страховиків для здійснення тих чи інших видів страхування, у разі, якщо здійснення тих чи інших правовідносин передбачає використання бюджетних коштів, валютних резервів держави, гарантій Кабінету Міністрів України. Обов'язковою умовою для визначення уповноважених страховиків має бути проведення відкритого тендеру з оприлюдненням у засобах масової інформації його умов і результатів та участь представників добровільних об'єднань страховиків. В інших випадках забороняється будь-яке уповноваження страховиків для здійснення окремих видів страхування з боку держави.

Страховальники

Страховальниками є юридичні особи та фізичні громадяни, які уклали із страховиками договори страхування або є страховальниками відповідно до законодавства України.

Страховальники можуть укладати із страховиками договори про страхування

третіх осіб (застрахованих осіб) лише за їх згодою, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Застраховані особи можуть набувати прав і обов'язків страхувальника згідно з договором страхування.

Страховальники мають право при укладанні договорів особистого страхування призначати за згодою застрахованої особи громадян або юридичних осіб (вигодонабувачів) для отримання страхових виплат, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування.

Страховальники мають право при укладанні договорів страхування інших, ніж договори особистого страхування, призначати громадян або юридичних осіб (вигодонабувачів), які можуть зазнати збитків у результаті настання страхового випадку, для отримання страхового відшкодування, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування.

Правове оформлення відносин страхових партнерів

Згідно з нормами Закону «Про страхування» страховик зобов'язаний:

- ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування;
 - з одержанням відомостей про настання страхового випадку протягом двох робочих днів вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для вчасної виплати страхової суми або страхового відшкодування страхувальнику;
 - з настанням страхового випадку здійснити виплату страхової суми або страхового відшкодування у передбачений договором термін. Страховик несе майнову відповідальність за невчасну виплату страхової суми (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування;
 - відшкодувати витрати, завдані страхувальнику при настанні страхового випадку, щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору;
 - за заявою страхувальника в разі проведення страхових заходів, що зменшили страховий ризик, або в разі збільшення вартості майна, переукласти з ним договір страхування;
 - тримати в таємниці відомості про страхувальника і його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України. Умовами договору страхування може бути передбачено також інші обов'язки страховика.
- У свою чергу, страхувальник зобов'язаний:
- вчасно вносити страхові платежі;
 - під час укладання договору страхування надати інформацію страховикові про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати страховика про будь-яку зміну страхового ризику;
 - повідомити страховика про інші діючі договори страхування щодо цього об'єкта страхування;

— вжити заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;

— повідомити страховика про настання страхового випадку в термін, передбачений умовами страхування.

Умовами договору може бути передбачено також інші обов'язки страхувальника. У разі смерті страхувальника-громадянина, який уклав договір майнового страхування, права і обов'язки страхувальника переходять до особи, котра одержала це майно в спадщину. В інших випадках права і обов'язки страхувальника можуть перейти до іншого громадянина або юридичної особи лише за згодою страховика, якщо інше не обумовлено договором страхування. У разі смерті страхувальника, який уклав договір особистого страхування на користь третіх осіб, його права і обов'язки можуть перейти як до цих осіб, так і до осіб, на яких відповідно до чинного законодавства покладено обов'язки щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих. Якщо в період дії договору страхування страхувальник втрачає права юридичної особи внаслідок реорганізації, то права і обов'язки, що випливають з договору страхування, переходять до правонаступника страхувальника за згодою страховика. Якщо в період дії договору страхування страхувальника-громадянина визнано судом недієздатним або таким, у якого обмежена дієздатність, то права і обов'язки страхувальника переходять до його опікуна або піклувальника. При цьому дія договору страхування цивільної відповідальності припиняється з часу втрати або обмеження дієздатності.

Обов'язки страхувальника при настанні страхового випадку

При виникненні збитку, у зв'язку з яким страхувальник звертається до страхувальної компанії з претензією про виплату страхового відшкодування, страхувальник зобов'язаний:

— негайно, але у будь-якому випадку не пізніше за п'ять днів, рахуючи з того дня, коли він дізнався або повинен був би дізнатися про збиток, сповістити про це страхувальну компанію або її представника;

— вжити всі можливі заходи щодо запобігання або зменшення збитку і щодо рятування застрахованого майна; якщо це є можливим, страхувальник повинен запитати у страхувальної компанії інструкції, які йому слід виконувати;

— надати страхувальній компанії або її представникам можливість проводити огляд або обстеження пошкодженого майна, розслідування причин і розміру збитку, брати участь у заходах щодо зменшення збитку і рятування застрахованого майна;

— на вимогу страхувальної компанії повідомити їй письмово всю інформацію, що необхідна для висновку про розмір і причини пошкоджень або загибелі застрахованого майна;

— у разі загибелі або пошкодження рухомого майна, устаткування і ТМР — надати страхувальній компанії опис пошкодженого, загиблого або втраченого майна. Ці описи повинні надаватися в узгоджені із страхувальною компанією

терміни, але у будь-якому випадку не пізніше за один місяць з дня настання страхового випадку. Описи складаються із зазначенням вартості пошкоджених предметів на день збитку. Витрати із складання описів несе страхувальник;

— зберегти постраждале майно в тому вигляді, в якому воно опинилося після страхового випадку.

Страхувальник має право змінювати картину збитку тільки в тому випадку, якщо це диктується міркуваннями безпеки, зменшенням розмірів збитку, з відома страхувальної компанії або після закінчення двох тижнів після повідомлення страхувальній компанії про збиток.

Якщо страхувальник не виконає будь-яке з наведених зобов'язань, страхувальна компанія має право відмовитися від виплати страхового відшкодування.

Страхувальна компанія та її представники мають право брати участь у рятуванні і збереженні застрахованого майна, застосовуючи і вказуючи необхідні для цього заходи, проте ці дії страхувальної компанії або її представників не можуть розглядатися як визнання її обов'язку виплачувати страхове відшкодування. Якщо страхувальник перешкоджає цьому, страхове відшкодування скорочується в тій мірі, в якій це привело до збільшення збитку.

Представник страхувальної компанії має право приступити до огляду постраждалого майна, не чекаючи сповіщення страхувальника про збиток. Страхувальник не має права перешкоджати йому в цьому.

Страховик має право відмовитися від виплати страхових сум (страхового відшкодування) у випадку, коли встановлено:

— навмисні дії страхувальника або особи, на користь котрої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням ними громадянського чи службового обов'язку або захисту майна, життя, здоров'я, честі, гідності та ділової репутації. Кваліфікація дій страхувальника або особи, на користь котрої укладено договір страхування, встановлюється відповідно до чинного законодавства України;

— вчинення страхувальником-громадянином або іншою особою, на користь котрої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;

— подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування;

— отримання страхувальником повного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної за заподіяне;

— невчасне повідомлення страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховиком перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків та інші випадки, передбачені законодавством України.

Умовами договору страхування може бути передбачено інші підстави для відмови від виплати страхових сум, якщо це не суперечить законодавству

України. Рішення про відмову від виплати страхових сум приймається страховиком та повідомляється страховальнику в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови. Відмова страховика від виплати страхових сум може бути оскаржена страховальником у судовому порядку. До страховика, котрий виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування в межах фактичних затрат, переходить право вимоги, яке страховальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток.

10.3. Види та форми страхування в туризмі

У туристичному бізнесі застосовуються такі види страхування:

- страхування туриста і його майна;
- страхування ризиків туристичних фірм;
- страхування туристів у закордонних поїздках;
- страхування іноземних туристів;
- страхування цивільної відповідальності;
- страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів;
- страхування від нещасних випадків з покриттям медичних витрат.

Страхування буває добровільним і обов'язковим. До обов'язкових видів страхування відповідно до чинних в Україні документів належать:

- страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів;
- страхування транспортних подорожей.

Решта видів страхування туристів є добровільними. Страхування туриста і його майна включає відповідальність за втрату або пошкодження майна туристів. Дія такого договору починається з моменту виїзду застрахованого з постійного місця проживання і закінчується у момент його повернення. Застрахувати за таким договором можна багаж і особисте майно, яке туристи мають при собі. Багаж — це зареєстровані і незареєстровані речі туриста. Крім того, страхуванню підлягають речі, що знаходяться на його одязі і тілі, а також придбані під час закордонної поїздки.

Видами страхової відповідальності є: аварії, пожежі, вибухи, стихійні явища природи, грабежі, розкрадання та інші навмисні і зловмисні дії, військові дії тощо.

Страхування ризиків туристичних фірм включає фінансові ризики, відповідальність за позовами туристів, їх родичів, третіх осіб. До фінансових ризиків належать:

- комерційні ризики (несплата або затримка оплати, штрафні санкції контрагента при невизнанні ним обставин порушення контракту форс-мажорними обставинами);
- банкрутство фірми;

- зміни митного законодавства, валютного регулювання, паспортного контролю та інших митних формальностей;
- виникнення обставин форс-мажорного характеру;
- політичні ризики тощо.

Страхування туристів у закордонних туристичних поїздках, як правило, включає:

- надання туристу екстреної медичної допомоги при раптовому захворюванні або нещасному випадку;
- транспортування до найближчої лікарні, здатної провести якісне лікування під відповідним медичним контролем;
- евакуацію до країни постійного мешкання під належним медичним контролем;
- внутрішньолікарняний контроль і інформування сім'ї хворого;
- надання медичних препаратів, якщо їх не можна дістати на місці;
- консультаційні послуги лікаря-фахівця (при необхідності);
- оплата транспортних витрат з доставки хворого туриста або його тіла (в разі смерті) до країни постійного мешкання;
- надання юридичної допомоги туристу при розслідуванні цивільних і кримінальних справ за кордоном.

При укладенні договору страхування страхова сума вибирається відповідно до країни призначення і класифікується залежно від необхідності мінімального покриття.

Страхуванням цивільної відповідальності користуються туристи, що подорожують на особистих автомобілях, мотоциклах або інших транспортних засобах, які є джерелами підвищеної небезпеки. Цей вид страхування застосовується також у разі, коли об'єктом страхування є відповідальність страховальника перед третіми особами.

Дане страхування в більшості країн є обов'язковим. В Україні таке страхування регламентується відповідними нормативними актами, введено обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на території України для пасажирів повітряного, залізничного, морського, внутрішнього водного і автомобільного транспорту, а також туристів і екскурсантів, що здійснюють міжміські екскурсії по лінії туристично-екскурсійних організацій, на час поїздки (польоту).

Слід відзначити, що обов'язкове особисте страхування не поширюється на пасажирів: всіх видів транспорту міжнародних сполучень; залізничного, морського, внутрішнього водного і автомобільного транспорту приміського сполучення; морського і внутрішнього водного транспорту внутрішньоміського сполучення і переправ; автомобільного транспорту на міських маршрутах.

Встановлено, що до набрання чинності Законом України, який регулював питання забезпечення страхового захисту пасажирів (туристів, екскурсантів), обов'язкове особисте страхування вказаних осіб здійснюється шляхом укладання в порядку і на умовах, передбачених законодавством України, договорів

між відповідними транспортними, транспортно-експедиторськими підприємствами-перевізниками і страховиками. Ліцензії на здійснення цього виду обов'язкового страхування видаються страховикам в порядку, передбаченому законодавством України.

Страхування від нещасних випадків з туристом за кордоном, як правило, здійснюється в межах узгоджених у договорі страхових сум, а відшкодування виплачується при настанні:

- інвалідності 3 групи — 50% страхової суми;
- інвалідності 2 групи — 75% страхової суми;
- смерті — 100% страхової суми.

Страхування витрат туристів при скасуванні туристичної поїздки реалізовується на підставі узгодженої в договорі страхової суми (страхового відшкодування), яка виплачується повністю або частково, в разі, якщо неможливість здійснення поїздки настала з таких причин:

- раптовий розлад здоров'я або смерть туриста, або членів його сім'ї, або близьких родичів;
- пошкодження майна туриста в результаті впливу навколишнього середовища або дій третіх осіб;
- участь туриста в судовому розгляді у момент перелітаної поїздки;
- отримання виклику для виконання військового обов'язку;
- неотримання в'їзної візи при виконанні всіх вимог щодо оформлення документів;
- інші причини, що визнаються в договорі.

Специфічні види страхування

Специфічними видами страхування туристів є: на випадок невчасного вильоту; на випадок поганої погоди в місці тимчасового перебування; від невийзду; від неотримання візи; на випадки невилову риби під час риболовлі, невідстрілу звірів під час полювання тощо. Конкретні правила (умови) страхування туристів за кожним з видів страхування розробляються кожним страховиком самостійно в рамках чинного законодавства і нормативних актів України щодо нагляду за страховою діяльністю. Тому перш ніж укласти (підписати) договір із страховою компанією, потенційний турист повинен вивчити ці умови і при здійсненні туристичної поїздки неухильно їх дотримуватися.

Співпраця з туроператорами та турагентствами приносить істотну вигоду страховим компаніям. Тому деякі з них у рамках розширення контактів з турбізнесом пропонують спеціальні знижки для турфірм, що забезпечує продаж полісів кількох видів, з широким спектром послуг, включаючи «мінімальні поліси» з пільговими тарифами.

Лише небагато українських компаній у співпраці із закордонними партнерами забезпечують правову підтримку туристів у разі адміністративних і цивільних порушень. Інформаційна ж підтримка, що гарантує туристам отримання необхідної інформації (про найбільш зручні маршрути пересування містом або

країною перебування, про розважальні заклади тощо), абсолютно незнайома в Україні.

Програма особистого страхування

Страхування від нещасних випадків — недорогий вид страхування (тариф — від 0,5 % страхової суми), що передбачає страховий захист на випадок настання тимчасової або постійної втрати працездатності або смерті застрахованої особи.

Страхувальні компанії в Україні пропонують такі програми страхування медичних і інших непередбачених витрат громадян, що виїжджають за кордон.

Поліс «Економ-класу» гарантує:

- екстрену медичну допомогу і оплату медичних витрат;
- організацію і оплату медичного транспортування туриста;
- організацію і оплату репатріації тіла у разі смерті застрахованого.

Поліс «Бізнес-класу» гарантує всі послуги поліса «Економ-класу», а також оплату послуг екстреної стоматологічної допомоги.

Поліс VIP забезпечує надання послуг поліса «Бізнес-класу», а також:

- організацію і оплату відвідин родича у разі госпіталізації застрахованого;
- організацію і оплату дострокового повернення застрахованого в Україну в екстреній ситуації;
- організацію і оплату дострокового повернення в Україну неповнолітніх дітей застрахованого, що залишилися без нагляду;
- організацію і оплату юридичного захисту застрахованого;
- організацію допомоги при втраті документів.

Види страхових випадків

Виїжджаючи на відпочинок в певну місцевість, турист у будь-якому випадку опиняється в екстремальній ситуації: зміна клімату, хімічного складу води, інший режим харчування і безліч інших змін автоматично несуть із собою певну небезпеку. Одним з досить ефективних способів, який можуть застосовувати страховики для запобігання настанню страхових випадків з туристами, є активне інформування туристів про потенційні небезпеки, тобто надання від'їжджаючим туристам докладних інструкцій щодо запобігання можливим небезпекам під час подорожі.

Основними страховими випадками, що трапляються з туристами є (у % до всіх страхових випадків):

- простуда — 20%;
- нещасні випадки, травми — 17%;
- отруєння — 16%;
- хронічні загострення — 11%;
- отиг — 9%;
- стоматологічна допомога — 8%;

- алергія — 5%;
- переломи — 5%;
- тепловий удар — 5%;
- юридична допомога — 3%;
- смерть — 1%.

Форми страхування

Страхування може бути добровільним або обов'язковим. Обов'язкові види страхування, які запроваджуються законами України, включені до Закону України «Про страхування». Забороняється здійснення обов'язкових видів страхування, що не передбачені цим Законом.

Добровільне страхування та його види

Добровільне страхування — це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог Закону України «Про страхування». Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства.

Добровільне страхування у кожному конкретному випадку не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин.

Види добровільного страхування, на які видається ліцензія, визначаються згідно з прийнятими страховиком правилами (умовами) страхування, зареєстрованими уповноваженим органом.

Видами добровільного страхування можуть бути:

- страхування життя;
- страхування від нещасних випадків;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);
- страхування здоров'я на випадок хвороби;
- страхування залізничного транспорту;
- страхування наземного транспорту (крім залізничного);
- страхування повітряного транспорту;
- страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту);
- страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);
- страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;
- страхування майна;
- страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (зокрема, відповідальність перевізника);
- страхування відповідальності власників повітряного транспорту (зокрема, відповідальність перевізника);

- страхування відповідальності власників водного транспорту (зокрема, відповідальність перевізника);
 - страхування відповідальності перед третіми особами;
 - страхування кредитів (зокрема, відповідальності позичальника за непогашення кредиту);
 - страхування інвестицій;
 - страхування фінансових ризиків;
 - страхування судових витрат;
 - страхування видаєних гарантій (порук) та прийнятих гарантій;
 - страхування медичних витрат;
 - інші види добровільного страхування.
- Страховики мають право займатися тільки тими видами добровільного страхування, які визначені в ліцензії.

Види обов'язкового страхування

В Україні здійснюються такі види обов'язкового страхування:

- медичне страхування;
- особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків;
- страхування спортсменів вищих категорій;
- особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
- авіаційне страхування цивільної авіації;
- страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту, щодо відшкодування збитків, завданих пасажиром, багажу, пошти, вантажу, іншим користувачам морського транспорту та третім особам;
- страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- страхування засобів водного транспорту;
- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовивбухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;
- страхування цивільної відповідальності інвестора, зокрема, за шкоду, заподіяну довікляю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;
- страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених Законом України «Про угоди про розподіл продукції»;
- страхування медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету

України) на випадок захворювання на інфекційні хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб;

— страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;

— страхування відповідальності власників собак (за переліком порід, визначених Кабінетом Міністрів України) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам;

— страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї;

— страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну;

— страхування відповідальності морського судновласника;

— страхування від ризиків загибелі або пошкодження нерухомості, набутої в результаті управління майном;

— страхування фінансових ризиків неотримання, невчасного отримання та отримання не у повній сумі платежів за договорами про іпотечні кредити та платежів за іпотечними сертифікатами;

— страхування будівельно-монтажних робіт забудовником, страхування відповідальності забудовника перед третіми особами відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»;

— страхування майна, переданого у концесію;

— страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно докільню або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів.

Недержавні форми страхування

Акціонерна форма страхування — це така організація страхової діяльності, коли страховиками виступають акціонерні товариства, що формують свій статутний фонд шляхом випуску переважно акцій (інколи облігацій). Така форма дозволяє засновникам з відносно невеликими власними коштами за рахунок залучення грошових ресурсів забезпечити швидше зростання обсягу страхових операцій.

Взасмне (кооперативне) страхування — така організаційна форма відносин, коли кожний застрахований є одночасно і членом страхового товариства, тобто всі разом вони створюють об'єднання з метою забезпечення взаємодопомоги. Для цієї форми страхування властива менша комерційна зацікавленість у кінцевих результатах, ніж для акціонерного страхування.

Можна передбачити, що з подальшим формуванням страхового ринку України на ньому будуть на рівноправних засадах діяти державні, акціонерні та спільні страхові товариства. Це зумовить конкуренцію між страховиками щодо залучення коштів, створення зручних умов, вигідне інвестування частини страхового фонду з метою досягнення високих кінцевих результатів. Як правило, конкуренція стосується добровільного страхування.

Враховуючи, що страхування — особлива сфера фінансового кредиту фізичних осіб, воно має бути надійним і гарантованим. Це зумовлює необхідність використання як загальноприйнятих, так і особливих важелів державного управління, відповідної юридичної бази.

Організація страхових операцій у ринкових умовах передбачає наявність та аналіз інформації про діяльність усіх страхових підприємств. Вона не мусить обмежуватися лише рекламним повідомленням про види страхування, порядок укладення договорів і виплати страхового відшкодування, а й має включати загальні відомості про страхове підприємство, послуги, які воно пропонує, його статутний капітал, звітний баланс. Тільки за наявності такої інформації у тих, хто бажає застрахуватись, буде реальна можливість свідомо і виважено обирати собі партнера.

10.4. Особисте страхування туристів

Згідно з Законом «Про страхування» в Україні особисте страхування є відносинами між страхувальниками (юридичними і дієздатними особами) і страховиками (юридичними особами) з надання страхової послуги, коли захист майнових інтересів пов'язаний з життям, здоров'ям і працездатністю страхувальників і застрахованих. Страхувальниками з особистого страхування туристів можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи (туристи і турфірми), а застрахованими — лише туристи. Проте особисте страхування у будь-якому випадку завжди пов'язане з особою (фізичною особою). Наприклад, турфірма (юридична особа) як страхувальник може здійснювати особисте страхування своїх працівників за рахунок своїх коштів як застрахованих.

Як застраховані туристи можуть виступати і недієздатні особи: діти до 16 років і особи до 80 років. Водночас, кожна людина має право на захист майнового інтересу, пов'язаного з його особою, тобто страхувальник при особистому страхуванні може бути одночасно і застрахованою особою. Проте особисте страхування можна розглядати як захист майнового інтересу.

Особисте страхування туристів, по суті, є додатковою формою державного соціального страхування і соціального забезпечення.

Страхова сума (страхове покриття) за договором особистого страхування туристів, у межах якої проводяться виплати страхового забезпечення, може бути встановлена в будь-якому розмірі, узгодженому із страховиком.

Виплата страхового забезпечення проводиться, якщо страховий випадок відповідає страховим подіям, визначеним у договорі, а також правилам і умовам страхування.

При страхуванні туристів до страхових подій відносять, як правило, смерть (загибель), а також короточасні, несподівані, ненавмисні захворювання і нещасні випадки (отруєння, травмування тощо), що відбулися тільки в місцях, передбачених турпутівкою, а не у випадкових барах, кафе, під час прогулянкових катань на водних лижах, дельтапланах, конях тощо.

Страховими подіями при особистому страхуванні туристів не можуть вважатися хвороби хронічного, інфекційного і рецидивного захворювання (серцево-судинні, онкологічні, туберкульозні), зубні та інші хвороби.

Оскільки страхування туристів в Україні є справою добровільною і потенційний турист може придбати поліс (сертифікат) у будь-якій із страхових компаній, що займаються страхуванням туристів, то він перед укладенням договору обов'язково повинен дізнатися умови страхування, за якими страховими подіями проводиться страхування. І якщо турист порушить або не виконає хоч би одну з перерахованих умов, страховик залишає за собою право невиклати страхової суми. В умовах особистого страхування туристів указуються такі санкції, на які не поширюється страхова відповідальність. Наприклад, до санкції на випадок хвороби, нещасного випадку і смерті відносяться умисні дії туриста (вживання алкоголю або наркотиків, участь у бійках, мітингах, ходах, виробнично-самострілів, самогубство).

Під особистим страхуванням туристів, що виїжджають за кордон, як правило, мається на увазі добровільне медичне страхування — на випадок раптового захворювання або тілесних ушкоджень, одержаних страхувальником (застрахованим) у результаті нещасного випадку, що відбувся під час перебування за кордоном. Стандартний договір медичного страхування передбачає, що, вирушаючи у подорож, турист знаходиться в доброму здоров'ї, не має фізичних недоліків і не немічний, а також не схильний до хронічних або рецидивних захворювань.

Поняття «страхування від нещасного випадку», «страхування від хвороби», «страхування від втрати працездатності», «медичне страхування» та інші законодавчо не закріплені. У Правилах (умовах) особистого страхування нещасний випадок (н/в), хвороба, втрата працездатності визначаються, виходячи з поняття страхового ризику Законом України «Про страхування», де сказано, що *страховим ризиком* є передбачувана подія, на випадок настання якої проводиться страхування.

Подія, що розглядається як страховий ризик, повинна мати ознаки вірогідності і випадковості її настання.

Страховим випадком є здійснена подія, передбачена договором страхування або законом, з настанням якої виникає обов'язок страховика провести страхову виплату туристу (застрахованій особі), бенефіціару або іншим третім особам.

Турист, маючи медичну страховку, не може робити собі пластичні операції, ставити зубні протези або народжувати дитину за рахунок страховика. Єдиний виняток з перерахованих ситуацій — передчасні пологи або допомога при раптового ускладненні перебігу вагітності, викликані негативними зовнішніми діями.

Якщо турист виконав всі умови, то страхова фірма зобов'язана провести відшкодування майнового збитку, викликаного настанням страхового випадку, йому гарантується оплата за кордоном, повернення додому, відшкодування витрат супроводжуючої особи (якщо він цього потребує), але в межах ліміту страхового покриття.

У зв'язку з втратою здоров'я в результаті нещасного випадку або інших ушкоджень організму (отруєння, простуда тощо) застрахованому туристу виплачується частина страхової суми. При екстремальній ситуації (смерть або загибель туриста) страхова сума виплачується повністю.

Особисте страхування виїзного туризму

Особисте страхування виїзного туризму здійснюється за такими напрямками: страхування хвороб; від нещасного випадку; на випадок смерті (загибелі); медичне страхування.

Зараз при страхуванні туристів використовуються дві умовні схеми особистого страхування виїзного туризму:

— сервісна (або сприяюча), така, що забезпечує комплекс страхових послуг за кордоном (туристу оплачуються всі страхові витрати зарубіжною страховою (перестраховальною) компанією, що має відповідний договір з вітчизняною страховою компанією);

— компенсаційна, така, що найбільш широко застосовувалася раніше у вітчизняному страхуванні (турист сам оплачує всі страхові витрати щодо надання йому допомоги за кордоном з подальшою компенсацією їх страховиком після повернення на батьківщину).

При першій схемі вітчизняні страховики мають із закордонними партнерами договори про надання страхових послуг українським туристам. У диспетчерських службах працюють, як правило, оператори, що говорять англійською або російською. Вони підкажуть, що зробити в тому або іншому випадку, викличуть лікаря, підтвердять гарантію оплати. Якщо вітчизняна страхова компанія не має договору про спільну діяльність з іноземною компанією сприяння, туристи самі повинні звертатися до лікаря і платити готівкою.

Оригінали рахунків із зазначенням діагнозу, вартості ліків, телефонних переговорів, пред'явлені у вітчизняну страхову компанію, оплачуються за місцем проживання (компенсаційна схема).

Якщо турист укладе договір страхування із страховою організацією, що не має договірних угод про партнерство, то йому в усіх описаних випадках медичну допомогу і евакуацію доведеться оплачувати за свій рахунок, а після повернення до місця проживання вимагати відшкодування понесених витрат із

страхової організації, з якою був укладений договір. Якщо ж страхова організація на підставі представлених туристом документів бачить, що документальне оформлення страхового випадку відповідає всім вимогам правил щодо даного виду страхування, то вирішує провести страхову виплату (страхове забезпечення). Інакше (у разі розбіжності страховика і туриста) остаточне рішення приймає цивільний суд.

Отже, потенційний клієнт, перш ніж укласти договір страхування із страховою компанією, повинен поцікавитися такими питаннями:

— чи має дана страхова організація договір (угоду) про спільну роботу з іноземними компаніями сприяння;

— які послуги надаються іноземним партнером українським туристам і на яких умовах;

— на якій території діють страхові поліси даної страхової компанії і якої категорії. Купуючи страховий поліс, потенційний турист повинен звернути увагу і на суму страхового покриття. Мінімальна сума для більшості країн світу складає 15 тис. дол.; для Західної Європи (країн Шенгенської угоди) і ПАР — не менше 30 тис. дол.; США, Канади, Японії і Австралії — не менше 50 тис. дол.

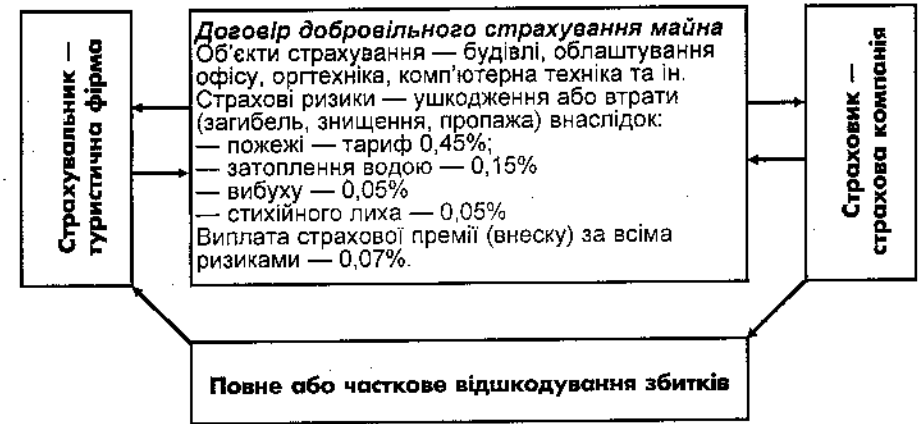
При виборі поліса треба враховувати стан здоров'я туриста. Якщо він молодий, відносно здоровий і не збирається займатися небезпечними видами туризму (альпінізмом, гірськими лижами тощо), то можна обійтися мінімальною страховкою. Інакше краще заплатити більше і одержати поліс з великим страховим покриттям. Страхова різниця в ціні не велика. За 30 днів при сумі страхового покриття 15 тис. дол. поліс коштуватиме приблизно 15 дол., а при сумі покриття 75 тис. дол. — близько 40 дол. При цьому розміри виплат варіюють залежно від ушкодження організму, кількості днів непрацездатності, а також від страхової компанії, оскільки процентні ставки страхових виплат у різних компаній різні — 10—16 дол. за 14 днів; 20—34 дол. за 31 день; 38—86 дол. за 59 днів. У разі загибелі або смерті туриста, виплачується повна страхова сума.

10.5. Майнове страхування туристів і туристичних підприємств

Об'єктами майнового страхування туристів є їх майнові інтереси, пов'язані з користуванням і володінням майном. Страхування майна туристів включає страхування як предметів особистого користування (кінокамер, фотоапаратів, магнітофонів тощо), так і майна, яке береться напрокат (спортивне, гірсько-колижне, водно-прогулянкове, автотранспортне тощо).

Найбільш типовими видами майнового страхування туристів є: від розкрадання, поломки, знищення, затоплення і руйнування майна в результаті стихійних лих, транспортних аварій, а також від різного роду протиправних дій третіх осіб і страхувальників (власників спортивно-видовищних закладів, готелів, ботелів тощо).

При майновому страхуванні правовідносини туристичних фірм (страхувальників) і туристів (застрахованих) із страховими організаціями (страховиками) детально обумовлюються в договорі майнового страхування і в Правилах (Умовах) на конкретний вид страхової події, які розробляються кожною страховою організацією самостійно в рамках Загальних правил страхування майна, що розробляються Департаментом страхового нагляду на основі чинного законодавства України. Як приклад розглянемо умовну схему добровільного страхування майна туристичної фірми (мал. 10.1).

Мал. 10.1. Умовна схема добровільного страхування майна турфірми

10.6. Страхування відповідальності туристичних фірм, контрагентів і автотуристів

Суть страхування відповідальності полягає у відповідальності страхувальника перед третіми особами (юридичними або фізичними особами), яким може бути нанесено збиток (шкоду) страхувальником унаслідок будь-якої його ненавмисної дії або бездіяльності. На відміну від особистого страхування, яке проводиться на випадок настання певних негативних страхових ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю страхувальників і застрахованих, а також майнового страхування, при якому страховому захисту підлягає конкретне майно або власність страхувальників, страхування відповідальності передбачає страховий захист майнових інтересів третіх осіб, які не перебувають у договірних відносинах із страховиком до настання страхового випадку. Страхова відповідальність передбачає можливість спричинення страхувальником шкоди майновим інтересам третіх осіб, яким через закон або за рішенням суду при настанні страхового випадку проводяться відповідні виплати страховиком,

які компенсують заподіяну страхувальником шкоду або збиток. Характерним для цього виду страхування є те, що тут разом із страховиком і страхувальником третьою стороною відносин можуть виступати будь-які, не визначені наперед особи, а величина страхового внеску (премії) не має прямої залежності від величини страхового ризику. Наприклад, при страхуванні відповідальності автотуриста не можна наперед сказати, чи буде їм здійснений випадковий наїзд на пішохода або зіткнення з іншим автомобілем, і на яку суму буде завдано матеріального збитку. Це все виявляється тільки при настанні страхового випадку. При цьому страховик проведитиме страхову виплату тільки в межах тієї суми, на яку укладений договір.

Крім того, страхові компанії проводять страхування відповідальності чартерних рейсів на час перебування в іноземних водах, організаторів різних виставок, круїзів тощо.

На жаль, дуже часто в туристичній діяльності відбувається невиконання контрактів і договірних зобов'язань з боку туристичних фірм, агентств і операторів, що призводить до того, що найчастішим стає страхування відповідальності за невиконання зобов'язань і страхування професійної відповідальності.

Туристична фірма та її контрагенти, що мають високий імідж, намагатимуться не доводити справу до суду і компенсувати втрати туриста в ході переговорів або в претензійному порядку. Проте багато подібних проблем доводиться вирішувати туристам лише через суди. У судових засіданнях представники туристичних фірм використовують всілякі прийоми і суперечності, закладені ними в договорах і умовах реалізації туристичної послуги; у правах, обов'язках і відповідальності сторін, а також у програмі перебування і маршруті подорожі тощо. Багато з перерахованих документів далекі від досконалості та явно розраховані на некомпетентність туристів, що споживають їх туристичні послуги. Найкращим виходом з подібних скрутних ситуацій є страхування професійної відповідальності туристичних фірм. Слід зазначити, що в розвинених країнах таке страхування — справа звичайна і для багатьох обов'язкова.

Страховими подіями страхової відповідальності юридичних страхувальників (туристичних фірм, операторів, готелів, ботелів, ротелів, ресторанів, пансіонів, спортивних комплексів тощо) можуть бути випадкові пожежі, вибухи, аварії, руйнування та інші події. Туристи можуть залишитися в країні перебування не за своєю волею, а з примусу, їх можуть притягнути до відповідальності за порушення місцевих порядків, наприклад, за крадіжку в магазині. У шоп-турах можливі конфлікти з рекетирами на місцевих базарах, в місцях торгівлі, на митниці тощо. Ці та інші непередбачені ситуації якраз і є предметом страхової відповідальності туристичних організацій перед клієнтами (туристами).

До специфічних видів страхування відповідальності туристичної організації (страхувальників) перед туристами відносять: страхування на випадок поганого погоди в місці тимчасового перебування туристів, на випадок нечасного вильоту (невиїзду), скасування поїздки, невиконання договірних зобов'язань (контрактів) туристичними операторами приймаючої сторони. Так, при

страхуванні туристів на випадок нечасного вильоту або поганого погоди страховик бере на себе відповідальність з відшкодування витрат, якщо під час знаходження туристів в аеропорту їм не буде забезпечений своєчасний виліт, або комфортний відпочинок у зв'язку з поганою погодою в місці тимчасового перебування, якщо протягом обумовленого в договорі часу не забезпечено проведення запланованих програмою даного туру послуг (катання на водних лижах, прогулянки на катерах тощо) через тривалий шторм на морі, не забезпечений перехід через гірський перевал, катання на гірських лижах через лавинонебезпечно сходження снігу тощо.

Слід зазначити, що на Заході від страхування на випадок скасування поїздки розвинений достатньо широко.

Продаж таких програм вимагає від страхової компанії спеціальної ліцензії па страхування фінансових ризиків у разі нездійснення закордонної поїздки. Купивши поліс, турист може забезпечити себе на випадок своєї хвороби, смерті близьких родичів або інших форс-мажорних обставин.

У розвинених країнах для пом'якшення наслідків пенанемисних (що не суперечать правилам дорожнього руху) дій водіїв автотранспорту введено обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників автотранспорту. Це означає, що якщо з вини водія транспортного засобу трапиться випадковий наїзд на пішохода або інша дорожньо-транспортна подія, що завдасть матеріального збитку фізичній або юридичній особі, то страхова компанія, що має договірні відносини із страхувальниками (завдавачем шкоди або збитку), відповідно до чинного законодавства або за рішенням цивільного суду відшкодує збиток.

При організації в європейських державах автомобільних турів, особливо з використанням власних автомобілів, застосовується страхування цивільної відповідальності власників автотранспорту, так звана зелена карта. Призначення і суть даного виду страхування полягає в тому, що потерпілим забезпечено відшкодування збитку, заподіяного власниками транспортних засобів, а власникам — страховий захист їх матеріальних інтересів, що належать до цього збитку. Страховим випадком при даному виді страхування є виникнення обов'язку страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну при експлуатації його транспортного засобу, потерпілому. Страховий тариф встановлюється з урахуванням професіоналізму страхувальника, стану його здоров'я, водійського стажу, марки автотранспортного засобу, його технічних характеристик, режиму і території використання, маршрутів руху тощо. Відшкодування шкоди може здійснюватися і без судових позовів на підставі документів, підтверджуючих факт страхового випадку і право потерпілого на компенсацію збитку, а також на підставі страхового акта і згоди страховика, страхувальника і потерпілого з сумою відшкодування. Страхове відшкодування не виплачується, якщо збиток виник через умисні дії страхувальника або (і) потерпілого, а також прояву непереборної сили, військових дій, несанкціонованого використання

автотранспортного засобу. У закордонній практиці мінімальні розміри страхового відшкодування такі:

- по конкретному потерпілому — 350 тис. євро;
- за завдання шкоди здоров'ю третіх осіб за наявності більш ніж однієї жертви — 500 тис. євро;
- по майновому збитку — 100 тис. євро.

Системою «зелена карта» для країн, в яких вона прийнята, визначена єдина мінімальна сума відшкодування — 600 тис. євро по кожній дорожньо-транспортній події. Система була заснована 25 січня 1949 р., коли 13 країн-учасників підписали договір про зелену карту, але вступила в дію з 1 січня 1953 р. У країнах-учасниках існують Національні бюро, які забезпечують страховиків полісами «зелена карта», контролюють і регулюють усередині країни і за кордоном питання щодо даного виду страхування і претензії щодо страхових випадків. Відшкодування збитку за договором про зелену карту проводять уповноважені представники страхових компаній. Слід пам'ятати, що наявність зеленої карти не звільняє її власника від кримінальної відповідальності у разі ДТП, якщо така настає за законодавством країни, де здійснено дану подію.

Відповідальністю перевізника є дотримання правил або договірних умов перевезення. Суб'єктом страхування цивільної відповідальності перевізника виступають транспортні організації, що здійснюють перевезення і видають перевізний документ. Об'єктом страхування є відповідальність перевізника за шкоду, заподіяну пасажиром, вантажовласникам або іншим третім особам.

Нині громадяни України на цілком законних підставах купують «зелені карти», причому на ринку найбільшою популярністю користуються поліси болгарських, польських і німецьких страховиків. Поширювати «зелені карти» може і страховик, і, наприклад, автотранспортні підприємства. Головне — укласти агентську угоду. Деякі фірми за рахунок власних комісійних знижують ціни на такі поліси. Практика свідчить, що не всі завчасно придбавають «зелену карту» за місцем проживання. «Зелену карту» можна отримати і на кордоні, але її ціна там значно вища.

До деяких «зелених карт» безкоштовно видається поліс прикордонного страхування, що діє лише на території країни, що видала «зелену карту». Але такі «зелені карти», на жаль, діють не у всіх країнах. Наприклад, на території Польщі вона не діє. Тому для українських громадян, що прямують до Польщі або транзитні через цю країну, купувати таку карту не має сенсу, оскільки на кордоні доведеться придбавати ще і поліс обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності, що діє лише на території цієї держави. Те ж саме стосується і інших країн.

У цивільній авіації страховальниками є особи, що експлуатують повітряне судно на законних підставах. Під шкодою, заподіяною пасажиром і вантажовласникам, розуміється збиток, заподіяний їх життю і здоров'ю, багажу і (або) вантажу, а також затримка в доставці і низька якість послуг при перевезенні. Ліміт відповідальності перед пасажиром, вживаний у міжнародних переве-

зеньях, встановлений конвенцією і спеціальними угодами Варшавського договору в розмірах 10 тис., 20 тис. або 75 тис. дол. США. Правила страхування цивільної відповідальності авіаперевізника в світовій практиці базуються на стандартних умовах поліса Ллойда, поліса Асоціації авіаційних андеррайтерів Ллойда. При укладенні договору страховальник одержує поліс з додатком, в якому відображаються конкретні умови страхування. Терміном страхування може бути період протягом року або один переліт.

На морському транспорті суб'єктами страхування є судновласники, об'єктами — їх відповідальність, пов'язана з експлуатацією судів, перед третіми особами. До страхових подій відносять:

- відповідальність за заподіяну шкоду життю і здоров'ю членів команди, пасажирів, лоцманів, вантажників у порту тощо;
- відповідальність за збиток майну третіх осіб (іншим суднам, вантажам, особистим речам членів команди, пасажирів і інших осіб тощо);
- відповідальність, пов'язана із спричиненням шкоди навколишньому середовищу.

10.7. Медичне страхування

Медичне страхування є формою захисту інтересів населення в охороні здоров'я. Його мета — забезпечення гарантій громадянам при виникненні страхового випадку в отриманні медичної допомоги за рахунок накопичених коштів, а також фінансування профілактики захворювань. Медичне страхування належить до видів особистого страхування, що надають страховий захист у випадках несприятливої дії страхових ризиків на стан здоров'я застрахованих. Ризик захворювань може мати для страховальника два види фінансових наслідків: по-перше, втрату доходів на час хвороби; по-друге, додаткові витрати на лікування (можуть бути компенсовані через систему страхування). Медичне страхування підрозділяється на такі види: страхування витрат на амбулаторне лікування; хірургічних витрат; витрат на перебування в лікарні; на випадок встановлення діагнозу одного або кількох захворювань тощо. Всі види медичного страхування можна класифікувати:

- за формами організації: добровільне; обов'язкове;
- за термінами дії: короткострокове (до 1-го року); довгострокове (понад 1 рік);
- за метою страхування: ризикове; накопичувальне;
- за формами виплат: з фіксованими виплатами; з виплатами, які залежать від розміру збитку.

Страхові організації укладають договори страхування на час поїздки за кордон із страховальниками, якими можуть виступати фізичні особи (має право укладати договори страхування в свою користь і на користь третіх осіб), юридичні особи, що укладають договори тільки на користь третіх осіб («застрахованих»). Слід зазначити, що виїзні туристи одержують страховий поліс без

попереднього медичного огляду, що збільшує ризик. Водночас, можливі й обмеження. Не складають договори щодо осіб, котрі страждають на психічні захворювання, важкі первові захворювання, інвалідів 1-ої і 2-ої групи і старше 70 років. Договір страхування укладається на підставі письмової заяви юридичної особи або усної заяви фізичної особи. У заяві на медичне страхування наводяться такі дані: найменування, юридична адреса, телефон і банківські реквізити страхувальника; кількість застрахованих; термін і дати перебування за кордоном; країна перебування; страхова сума на одного застрахованого; обставини, що мають істотне значення при укладенні договору страхування і що безпосередньо впливають на рівень страхового ризику. У разі укладення договору із страхувальником юридичною особою при страхуванні групи осіб, страховий поліс може видаватися як на кожного члена групи, так і на всю групу з додатком списку застрахованих, викопаному на офіційному бланку страхувальника. Туристичні фірми, агентства укладають договори страхування на користь своїх клієнтів. У списку, підписаному керівником і скріпленому печаткою, вказуються прізвище, ім'я застрахованого, рік народження, номер паспорта, страхова сума. На кожного застрахованого оформляється індивідуальна сервісна картка, що містить дані про серію і номер поліса, термін страхування, контактні телефони страховика (його представника).

При страхуванні членів однієї сім'ї, що виїжджають за кордон, може видаватися один поліс на сім'ю. В цьому випадку в полісі вказуються прізвище, ім'я, рік народження, номер паспорта кожного члена сім'ї, на користь якого укладається договір страхування.

Слід мати на увазі, що в даному виді страхування не передбачається тривале лікування за кордоном, а домінує прагнення всіх компаній якнайшвидше привести потерпілого (хворого) в транспортабельний стан і відправити його на батьківщину. Отже, об'єктом страхування є майновий інтерес застрахованого, пов'язаний з відшкодуванням витрат на надання йому швидкої і невідкладної медичної допомоги, що виникла при настанні страхового випадку в період перебування даної особи за кордоном.

Договір страхування діє тільки в межах країн, вказаних у страховому полісі. При цьому страховий захист не надається на території тієї країни, де застрахований має постійне місце проживання або громадянством якої є. Відповідальність страховика починається тільки після перетину застрахованим кордону країни постійного мешкання (наявність штампів прикордонної служби в паспорті) і припиняється при поверненні з поїздки з моменту перетину кордону у зворотньому напрямі. За страхові випадки, що відбулися до вступу договору страхування до сили, страховик відповідальності не несе. Страховими випадками визнаються такі події, що відбулися в період дії договору страхування:

- розлад здоров'я застрахованої особи в результаті нещасного випадку або хвороби під час поїздки за кордон;
- смерть застрахованої особи в результаті нещасного випадку або хвороби.

При цьому під нещасним випадком розуміється раптова, ненавмисна подія, що відбулася із застрахованим під час його поїздки за кордон у період дії договору страхування і що супроводжується травмами, пораненнями, каліцтвами або іншими пошкодженнями, що призвели до гострого розладу здоров'я застрахованого або його смерті. Хворобою вважається погіршення стану здоров'я застрахованого, при якому відсутність термінового медичного втручання може спричинити серйозне порушення функцій організму, зокрема, стійку дисфункцію якого-небудь органу або загрозу життю застрахованого.

До страхових випадків не належать, випадки, що відбулися з туристом в стані алкогольного сп'яніння; лікування хронічних захворювань (за винятком загострень, що загрожують життю); лікування і протезування зубів (за винятком зняття гострого болі); переривання вагітності (за винятком наслідків травм, ударів або поранень, коли може виникнути загроза життю вагітної). У подібних випадках всі витрати, пов'язані з наданням медичної допомоги, оплачуються туристом.

При настанні страхового випадку застрахований зобов'язаний негайно (до звернення до лікаря) звернутися в найближчий сервісний центр міжнародної мережі медичного сприяння — закордонного партнера страховика (адреси і телефони вказані в полісі) або інформувати про це страховика і повідомити причину звернення і якого роду допомога необхідна. У разі неможливості провести терміновий дзвінок у сервісний центр перед консультацією з лікарем або відправленням до клініки, застрахований повинен при першій нагоді зателефонувати страховику. При зверненні в клініку або до лікаря застрахований у будь-якому випадку має пред'явити свій страховий поліс (індивідуальну сервісну картку).

Правилами страхування чітко обумовлюються витрати, які при настанні страхового випадку відшкодовуються страховиком. До них відносять такі:

- із амбулаторного лікування, включаючи витрати на лікарські послуги, діагностичні і лабораторні дослідження, призначені лікарем за медичними показаннями, необхідні і призначені лікарем медикаменти, перев'язувальні засоби і засоби фіксації;
- із стаціонарного лікування: розміщення в лікарні, проведення операцій, включаючи оплату необхідних медикаментів, перев'язувальних засобів, до приведення застрахованого у транспортабельний стан і можливості його медичної евакуації в країну постійного мешкання;
- із транспортування спеціалізованим медичним транспортом у найближчу лікарню або до лікаря;
- із медичної евакуації застрахованого з-за кордону до місця його постійного мешкання або до найближчого до місця мешкання медичної установи, включаючи витрати на супроводжуючу особу;
- у разі смерті застрахованого, відшкодовуються витрати із проведення репатріації останків до місця поховання в країні постійного мешкання, включаючи підготовчі і транспортні витрати (за винятком витрат на поховання або

кремацію). Водночас, страховик не відшкодовує витрати, пов'язані з лікуванням захворювань, відомих на момент укладення договору страхування, що виникли в останні 6 місяців до дати початку страхування, крім випадків, коли медична допомога необхідна для порятунку життя застрахованого. Не підлягають відшкодуванню також витрати з лікування низки інших захворювань і наслідків травм, перелік і обставини яких детально викладені в правилах страхування кожної страхової компанії. Оплата медичних послуг, наданих застрахованому за кордоном, при визнанні випадку страховим, здійснюються страховиком шляхом переказу грошових сум закордонному партнеру відповідно до договору про співпрацю і лише після пред'явлення рахунку з прикладеними до нього документами (дані страхового поліса, виписки з амбулаторної картки або з історії хвороби з переліком наданих медичних послуг і їх вартості, фактури-рахунку тощо). У виняткових випадках, коли застрахований сплатив надані йому послуги самостійно, страховик виплачує йому страхове забезпечення після повернення з-за кордону. Для отримання останнього застрахований повинен представити страховику в строк не пізніше 30 днів після повернення з-за кордону заяву, оригінал страхового поліса (індивідуальної сервісної картки) або їх ксерокопії з додатком документів, що мають оригінальні штампи про їх оплату (рахунки медичної установи, на медико-транспортні витрати, за телефонні переговори, касові чеки тощо). Виплата страхового забезпечення проводиться на підставі акта про страховий випадок, який складається страховиком, а також підписується застрахованим. Між сторонами можливе виникнення суперечок, що впливають з договорів страхування і вирішуються шляхом переговорів. При недосягненні згоди спори вирішуються судом або цивільним судом відповідно до його компетенції, що встановлюється законодавством.

Слід зазначити, що поліс медичного страхування осіб, що тимчасово виїжджають за кордон, може бути оформлений як індивідуальний, так і груповий. В останньому випадку, тобто при оформленні групового страхового поліса, страхові компанії часто передбачають знижки. Знижки можуть бути також надані постійним клієнтам залежно від частоти виїздів за кордон і тривалості дії поліса.

Медичне страхування іноземних громадян, що тимчасово знаходяться на території країни, обумовлено тим, що щорічно Україну відвідують сотні тисяч туристів, студентів, бізнесменів. Тимчасово перебуваючи в тій або іншій країні, певна частина з них звертається за медичною допомогою. З метою захисту інтересів державних лікувально-профілактичних установ, впорядкування надання медичної допомоги іноземним громадянам існують такі документи, як договір обов'язкового медичного страхування із страховою організацією країни перебування або договір медичного страхування з іноземною страховою компанією. Підтвердженням даного договору є наявність у громадянина відповідного страхового поліса. Якщо страховий поліс придбаний у іноземній страхової організації, то він має поширювати свою дію на територію України і діяти протягом всього періоду перебування іноземця в нашій країні, а також

включати ідентичні страхові випадки і передбачати ліміт відповідальності не менше 5000 дол. США. Страхувальниками (окрім безпосередньо іноземців) можуть виступати і громадяни України, а також юридичні особи — її резиденти, які запрошують закордонних громадян і укладають на їх користь договори обов'язкового медичного страхування. За відсутності страхового поліса і небажання його придбати у страховика, іноземному громадянину може бути відмовлено в пропуску на в'їзд через державний кордон. Отже, чинне законодавство не ущемляє прав і свобод іноземних громадян, що перетинають кордон України, а, навпаки, вводить дієві норми їх захисту при настанні випадкових негативних явищ. Об'єктом обов'язкового медичного страхування є ризик спричинення шкоди життю або здоров'ю застрахованої особи, пов'язаний з витратами медустанов щодо надання їй швидкої і невідкладної медичної допомоги. Тут йдеться лише про комплект медичних послуг, які надаються при гострих порушеннях фізичного або психічного здоров'я застрахованої особи, що загрожують її життю або здоров'ю осіб, що її оточують, а також коли стан застрахованої особи вимагає термінового медичного втручання при нещасних випадках, травмах, отруєннях, інших невідкладних станах і гострих важких захворюваннях. Різного роду планове, стаціонарне лікування хронічних хвороб, стоматологічне протезування іноземці можуть одержувати тільки за додаткову платню.

Договір обов'язкового медичного страхування полягає у письмовій формі з видачею страхового поліса, який заповнюється на підставі відомостей, повідомлених страхувальником, і відповідно до даних паспорта або документа, що його замінює, застрахованої особи. При цьому страхувальник несе відповідальність за достовірність наданих відомостей. Якщо ж іноземні громадяни прибувають до України у складі делегацій або груп, то договір страхування укладається на користь кожного іноземного громадянина, що прибуває, а страховий поліс видається окремо кожній застрахованій особі. Термін страхування повинен відповідати періоду перебування іноземного громадянина в Україні, вказується в страховому полісі і може варіюватися залежно від обставин від одного дня до одного року. Сплата страхового внеску проводиться одночасно за весь термін страхування готівкою з одночасним врученням страхового поліса або шляхом безготівкових розрахунків із видачею поліса в п'ятиденний термін після надходження коштів на рахунок страхової організації. Договір обов'язкового медичного страхування набуває чинності з моменту сплати страхового внеску, але не раніше дати і часу перетину застрахованою особою кордону країни відвідин.

Одночасно законодавством встановлений обширний перелік категорій іноземних громадян, які звільнені від обов'язкового медичного страхування. До них належать:

— глави держав і урядів закордонних країн, глави і члени парламентських, урядових і інших офіційних делегацій, а також технічний персонал цих делегацій, члени сімей вказаних запрошених осіб;

— особи, які прибули в країну по паспортах, виданих Організацією Об'єднаних Націй;

— глави і співробітники дипломатичних представництв і консульських установ, співробітники апарату військових, а також торгових представництв іноземних держав, члени їх сімей;

— співробітники представництв міжнародних організацій, які, згідно з відповідними міжнародними угодами або іншими законодавчими актами, користуються дипломатичними привілеями та імунітетом, а також члени їх сімей;

— особи, що входять до складу екіпажів повітряних цивільних суден міжнародних авіаліній, бригад потягів міжнародного сполучення;

— члени екіпажів іноземних військових літаків, військовослужбовці іноземних держав, які прибули в країну для участі в спільних військових навчаннях;

— особи, що перебувають у країні з метою здійснення прикордонної представницької діяльності;

— іноземні громадяни, що клопочуть про визнання їх біженцями;

— громадяни держав, з якими підписані угоди про співпрацю в галузі охорони здоров'я і медичної науки в частині надання швидкої і невідкладної медичної допомоги безкоштовно;

— громадяни держав — учасників Співдружності Незалежних Держав, яким швидка і невідкладна медична допомога надається безкоштовно відповідно до Угоди про надання медичної допомоги громадянам держав — учасників Співдружності Незалежних Держав, підписаної 27 березня 1997 р. у Києві;

— іноземні громадяни, які слідуєть транзитом через територію держави на потягах міжнародного повідомлення, повітряних цивільних суднах міжнародних авіаліній;

— іноземні громадяни держав, з якими укладені міжнародні договори про взаємні поїздки громадян, зокрема безвізові, а також міжнародні договори, які регулюють спрощений порядок перетину державного кордону країни.

Страховим випадком визнається розлад здоров'я застрахованої особи внаслідок раптового захворювання або нещасного випадку, який настав у період дії договору, що вимагало надання швидкої і невідкладної медичної допомоги і спричинило за собою витрати медустанов. При цьому раптове захворювання трактується як різке погіршення стану здоров'я застрахованої особи, а нещасний випадок — раптова непередбачена подія, що відбулася із застрахованою особою, яка супроводжується травмами, пораненнями, каліцтвами та іншими пошкодженнями здоров'я.

При настанні страхового випадку застрахованому слід негайно звернутися в медустанову або викликати швидку медичну допомогу. Медперсонал зобов'язаний надати швидку і невідкладну медичну допомогу хворому, а також встановити особу іноземного громадянина і повідомити страховика телефоном, вказаним в полісі, про надходження застрахованого в медустанову. Страхова організація оплачує медустанові вартість наданих послуг, зокрема транспортні витрати. Виплата страхового відшкодування проводиться на підставі акта про

страховий випадок із використанням документів, які підтверджують причину страхового випадку, обґрунтованість і суму витрат.

У разі смерті застрахованої особи, страховик сплачує послуги швидкої невідкладної медичної допомоги, які надавалися з метою порятунку життя людини, а також у разі потреби транспортні послуги, пов'язані з доставкою тіла до державного кордону країни перебування.

У ситуаціях, коли вартість наданої невідкладної медичної допомоги перевищує розмір страхової суми (5000 дол. США) або захворювання вимагає продовження лікування після усунення безпосередньої загрози життю, питання про оплату вирішується застрахованою особою або іншими громадянами і юридичними особами, що представляють інтереси застрахованого.

У ряді випадків страховик має право відмовити у виплаті відшкодування. Витрати медустанов не належать до страхових випадків і не підлягають відшкодуванню страховою організацією в таких випадках:

— лікування і (або) обстеження не пов'язані з раптовим захворюванням або нещасним випадком;

— захворювання (травма) пов'язане з дією ядерного вибуху, радіації або радіоактивного забруднення, військових дій;

— страхувальник, медустанова або застрахована особа зробили навмисні дії, що призвели настання страхового випадку;

— надання медичних послуг або призначення медичних препаратів не є за висновком медичного експерта такими необхідними при постановці даного діагнозу або лікування;

— надані послуги пов'язані з похованням застрахованої особи або з доставкою тіла;

— надані додаткові зручності (телевізор, кондиціонер, відеомагнітофон тощо), а також послуги перукаря або косметолога;

— швидка і невідкладна медична допомога надана у зв'язку з розладом здоров'я, що наступив після закінчення терміну дії договору страхування;

— проведено лікування захворювання (травми), відсутнього в переліку захворювань (травм), стан яких вимагає надання швидкої і невідкладної медичної допомоги.

Співпраця між туристичною і страховою компаніями є однією з важливих умов організації туристичної діяльності. Вона, як правило, організовується на договірних відносинах і орієнтована на тривалий термін. Дуже часто туристичні компанії укладають агентські угоди на предмет страхування туристів і виступають у ролі агентів страхових компаній. Така форма співпраці носить взаємовигідний характер і дозволяє включати послуги страхування в основний комплекс послуг туру.

Таким чином, страхування в туризмі є найважливішим елементом забезпечення гарантій, насамперед фінансових, пов'язаних з відшкодуванням збитку, завданого туристу в результаті нещасних випадків, аварій, катастроф, захворювань, смерті, псування особистого майна або багажу, надання неякісного

відпочинку, або з відшкодуванням збитку, завданого туристу в момент його перебування за кордоном, третім особам.

Контрольні питання і завдання

1. Дайте визначення терміна «страхування».
2. У чому полягає роль страхування?
3. Які специфічні ознаки властиві страхуванню в туризмі?
4. В яких функціях виявляється економічна сутність страхування?
5. Яким чином класифікується страхування в туризмі?
6. В яких формах може проводитися страхування? Дайте їх характеристику.
7. Що є договором страхування?
8. Які види договорів страхування розрізняють?
9. Які розрізняють форми страхування від нещасних випадків?
10. За якими напрямками здійснюється медичне страхування в туризмі?
11. Що розуміють під страхуванням відповідальності?
12. За якими напрямками здійснюється страхування відповідальності в туризмі?

РОЗДІЛ 11

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

- 11.1. Цілі та завдання державної системи управління безпекою життєдіяльності
- 11.2. Правові основи безпеки життєдіяльності (перелік основних документів, що формують політику України у сфері безпеки життєдіяльності)
- 11.3. Система державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності
- 11.4. Державна система забезпечення безпеки туристів
- 11.5. Принципи забезпечення безпеки життєдіяльності
- 11.6. Екологічна безпека і експертиза
- 11.7. Міжнародна співпраця
- 11.8. Економічні аспекти безпеки життєдіяльності
- 11.9. Управління охороною навколишнього природного середовища

11.1. Цілі та завдання державної системи управління безпекою життєдіяльності

Державна система управління безпекою життєдіяльності є складовою загальної системи управління державою.

Підставою для розробки державної системи управління безпекою життєдіяльності в Україні є:

- законодавство України, яке формує правові відносини у сфері безпеки життєдіяльності;
- національна програма України з питань поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- концепція організації робіт з профілактики не виробничого травматизму;
- рекомендації конференцій з охорони праці;
- існуючі недоліки в функціональному забезпеченні управління охороною праці в рамках регіону.

Структуру і зміст складових, що визначають систему управління безпекою життєдіяльності в індустрії туризму України, складають терміни та визначення; цілі та завдання; формування зовнішніх та внутрішніх зв'язків; встановлення складових системи; встановлення участі в підсистемі кожного її елемента; кінцевий продукт роботи системи; самозахист системи.

Цілі та завдання системи управління безпекою життєдіяльності в туристичній

індустрії України мають відповідати системним уявленням, оскільки якщо розглядати лише цілі окремих підсистем, це не дасть змоги відтворити поєднання складових системи, що є необхідним для практики безпеки життєдіяльності. Таким чином, можна сформулювати основні вимоги до цілей — вони мають відображати системні процеси, які сприяють впровадженню безпеки життєдіяльності, а власне система, в широкому розумінні, має регулювати взаємини між своїми підсистемами.

До таких цілей, що за змістом можуть виконати згадані умови, належать: упорядкування у сфері управління безпекою життєдіяльності та адаптація управлінських дій до реальних умов життєдіяльності і до функціонування системи.

Принципи побудови і функціонування системи управління формують:

- зміст і характер впливу суб'єкта на об'єкт;
- вплив здійснюється шляхом реалізації загальних управлінських і конкретних функцій безпеки життєдіяльності;
- виконавцем впливу суб'єкта на об'єкт є органи управління, на які суб'єкт управління здійснює перерозподіл частини своїх прав та обов'язків;
- передача впливу здійснюється шляхом розробки і реалізації рішень, встановлення прямої і зворотної інформації тощо.

Специфікою дії загальних управлінських функцій є те, що їх елементи реалізуються в інших (конкретних) функціях. Тому, щоб це підкреслити, вони розташовані перпендикулярно до інших і ніби «пропізують» всі інші.

За спрощенням уявленням система управління складається з суб'єкта управління та органу або структури управління.

До складу системи належать об'єкти соціально-економічного і матеріального характеру. Змістом управління об'єктів соціально-економічного характеру є управління дієвістю функціональних служб, структурних підрозділів, власника, органів регіональної та місцевої державної влади, відділів і управлінь міністерств та відомств.

Змістом управління об'єктів матеріального характеру є управління параметрами, які характеризують (оцінюють стан) умови і безпеки праці в рамках «людно-машинних систем».

Суб'єктами управління є туристи (споживачі туристичної послуги), працівники структурних підрозділів туристичного підприємства, їх власники, керівники (заступники керівників) центральних та місцевих органів державної виконавчої влади та виконавчих комітетів області, селища або міста.

Питання адаптації в системі управління мають вирішуватися конкретно з урахуванням: політики у сфері безпеки життєдіяльності; стану безпеки життєдіяльності; рівня підготовки і кваліфікації виконавців; характеру взаємодій в системі.

Будь-яка система управління безпекою життєдіяльності здійснюється за рахунок безперервного обміну інформацією між суб'єктом та об'єктом управління (структурами управління). Всі ці види інформації, які використовуються в

системі управління безпекою життєдіяльності, утворюють інформаційну підсистему.

Інформаційна підсистема являє собою складну сукупність взаємопов'язаної інформації, поєднаної в окремі структурні групи залежно від конкретних вимог, які висувуються до неї у процесі управління, від структури управління, а також від характеру рішень, що приймаються в системі управління.

Інформація має бути: оптимальною (містити мінімальну кількість показників, що дають можливість максимально характеризувати необхідний фактор для прийняття ефективного рішення); своєчасною (за терміном надання співпадати з потребою); вірогідною (відповідно висвітлювати об'єкти, процеси, системи, зміст яких вона відображає); цінною (містити відомості, які зменшують ступінь невизначеності знань про об'єкти управління); простою та зрозумілою (що дає змогу скористатись нею без будь-яких додаткових перетворень); вимірюваною (складеною в однакових з нормативною інформацією одиницях).

Інформаційну систему можна вважати повною, коли вона визначає: види інформації, що характеризують стан забезпечення безпеки життєдіяльності та системи її управління; джерела та обсяг інформації; періодичність відбору; осіб, яким потрібна ця інформація; осіб, які повинні займатися збором цієї інформації; методи відбору, переробки, зберігання та передачі інформації.

Отже, основними завданнями і функціями державної системи управління безпекою життєдіяльності є: планування робіт; розробка, прийняття і відміна нормативних актів; професійний відбір; навчання з питань безпеки; регламентація процесу праці; атестація робочих місць за умовами праці, паспортизація об'єкта; реєстрація і облік; експертиза; ліцензування і сертифікація; забезпечення безпеки обладнання, процесів, будівель, споруд і територій; забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці, санітарно-побутового обслуговування, лікувально-профілактичного і медичного обслуговування; узгодження і видача дозволів; попередження про виникнення небезпечних ситуацій; розслідування і облік нещасних випадків; розслідування і облік хронічних професійних захворювань; розслідування і облік аварій; управління фондами; стимулювання охорони праці; пропаганда і виховання безпечної поведінки; наукове забезпечення; міжнародне співробітництво тощо.

11.2. Правові основи безпеки життєдіяльності (перелік основних документів, що формують політику України у сфері безпеки життєдіяльності)

Правову основу забезпечення безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії нашої держави становить Конституція України. Зокрема, в Конституції України проголошено, що «Кожна людина має невід'ємне право на життя... Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (ст. 27).

«Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування... Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» (ст. 49).

«Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (ст. 50).

Конституційні норми, з одного боку, закладають суть безпеки (норми-принципи), а з іншого, вказують на цілі подальшого розвитку і реалізацію правового забезпечення безпеки життєдіяльності (норми-програми, норми-завдання, норми-зобов'язання).

Реалізація і розвиток основних конституційних положень, які регламентують суспільні правовідносини, безпосередніми суб'єктами яких є особа і держава, здійснюється за допомогою як чинних фундаментальних нормативно-правових актів (Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс), так і спеціальних (Кодекс України про працю, Земельний кодекс, закони «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря» тощо).

Поряд з нормативними актами, які прийняті Верховною Радою України, для встановлення взаємозв'язків, усунення програм, а в ряді випадків і реалізації окремих правових норм або їх елементів, до правової бази безпеки життєдіяльності належать спеціальні акти, розроблені за дорученням виконавчих державних органів усіх рівнів (Кабінет Міністрів, міністерства, державні комітети тощо).

Так, наприклад, положення, які розвивають Закон України «Про охорону праці», поділяються на звичайні «Положення» і «Типові положення». Тут держава розподілила питання своєї прерогативи стосовно розробки нормативних актів і прерогативи своїх повноважень стосовно контролю «правового простору» у вигляді нормативних актів туристичних підприємств.

З іншого боку, формуючи систему «Типових положень», держава на сьогодні ліквідує прогалини в чинному законодавстві, узгоджує взаємозв'язки між суб'єктами правовідносин, створює юридичну базу для вдосконалення і розвитку «правового поля» туристичних підприємств.

Кожний нормативно-правовий документ з безпеки життєдіяльності має свою структуру, яка визначає собою ідею систематизації відповідно до свого рівня, мети та завдань. Відтак, у кожному нормативному акті є елементи, що відповідають за зовнішній його зв'язок і створення передумов для відповідного розвитку за рахунок розробки нижчих нормативно-законодавчих актів. Власне структура нормативного акта формує відповідні внутрішні зв'язки.

Основними систематизуючими ланками нормативних актів безпеки життєдіяльності (які за ієрархією знаходяться нижче законів) є встановлення взаємовідносин у сфері туристичної індустрії, в межах дії небезпечного фактора (зокрема, факторів довкілля), а також щодо управління основних технологій безпеки життєдіяльності (розслідування нещасних випадків, навчання, організації робіт тощо).

Узагальнюючими ланками систематизації на рівні держави є національна ідея, взаємини в суспільстві, соціально-економічний і політичний стан держави, можливості прийняття і використання законодавчих актів з боку споживачів тощо.

Основне місце в процесі створення безпечного стану довкілля, безпечних умов життєдіяльності для туристів та працівників туристичної індустрії України посідає законодавство у галузі регулювання відносин з охорони здоров'я людини та навколишнього середовища і безпеки в надзвичайних ситуаціях та ситуаціях повсякденного життя, тобто безпеки життєдіяльності. Ці відносини регулюються нормативними актами різної юридичної сили — Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, відомчими нормативними актами та нормативними актами місцевих органів влади.

Законодавство щодо безпеки життєдіяльності включає законодавство України про охорону здоров'я, про охорону праці, про дорожній рух, про цивільну оборону, про охорону навколишнього середовища тощо.

Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. із змінами і доповненнями, внесеними законами України, проголошують, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, удосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, запобігання захворюваності, інвалідності та смертності і зниження їх рівня, поліпшення спадковості.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих Основ та інших прийнятих відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони здоров'я.

У статті 4 проголошені основні принципи охорони здоров'я, а саме:

— визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;

— дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;

— гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними

інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;

— рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я;

— відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;

— орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я;

— випереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;

— багатуокладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;

— децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Право на охорону здоров'я має кожний громадянин України, що передбачає:

— життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;

— безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

— санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;

— безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;

— кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я;

— достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та його ступінь;

— участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;

— участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;

— можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;

— правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;

— відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди.

Законодавством України може бути визначено й інші права громадян у галузі охорони здоров'я.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя

населення» від 24 лютого 1994 року із змінами і доповненнями регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

У статті 1 визначено, що санітарне та епідемічне благополуччя населення — це оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

Дуже важливе значення має Закон «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» (від 3 березня 1998 року). Боротьба з цією хворобою є одним з пріоритетних завдань держави в галузі охорони здоров'я населення.

Особливу актуальність і важливість має Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. Цей Закон спрямований на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановлює права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб.

Наведемо деякі нормативно-правові акти щодо охорони здоров'я, які чинні на даний час в Україні:

— Постанова Кабінету Міністрів від 1999.24.04, № 696 «Про затвердження Правил санітарної охорони території України»;

— Постанова Кабінету Міністрів від 1999.23.04, № 667 «Про Комплексні заходи боротьби з туберкульозом»;

— Постанова Кабінету Міністрів від 1998.23.03, № 357 «Про комплексні заходи для запобігання розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом».

Законодавство про охорону праці складається з Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів України про працю та інших нормативних актів.

Закон України «Про охорону праці» від 21 листопада 2002 року визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників туристичної індустрії на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником туристичного підприємства або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Дія Закону поширюється на всі туристичні підприємства незалежно від форм власності та видів їх діяльності, на усіх громадян, які працюють, а також залучені до праці на цих підприємствах. У разі, коли міжнародними договорами або угодами, в яких бере участь Україна, встановлено більш високі вимоги

до охорони праці, ніж ті, що передбачено законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору або угоди.

У статті 4 визначені основні принципи державної політики в галузі охорони праці на підприємствах. Ці принципи розглянуто в розділі 3 (3.12. Основні правові та нормативні положення про охорону праці).

Головною метою державної політики в галузі забезпечення безпеки праці на туристичних підприємствах України є вдосконалення державної системи управління охороною праці, яка сприяла б вирішенню питань організаційного, матеріально-технічного, наукового та правового забезпечення робіт у галузі охорони праці, запобіганню нещасним випадкам, професійним захворюванням, аваріям і пожежам.

Закон України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 року із змінами та доповненнями проголошує, що забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища. Цей Закон визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності.

Закон України «Про дорожній рух» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища.

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів — учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання.

Згідно з Законом «Про цивільну оборону України» від 3 лютого 1993 року із змінами та доповненнями кожен має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва туристичних підприємств незалежно від форм власності і підпорядкування.

У статті 1 даного Закону проголошено, що цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації і забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 р. визначає правові, організаційні, соціальні та економічні засади діяльності, пов'язані з перевезенням небезпечних вантажів залізничним, морським, річковим, автомобільним та авіаційним транспортом. Основним напрямом державної

політики у сфері перевезення небезпечних вантажів є виконання вимог екологічної, радіаційної і пожежної безпеки, фізичного захисту, захисту здоров'я людей, охорони праці, санітарно-епідеміологічного благополуччя населення та безпеки руху.

Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 08.06.2000 р. визначає організаційні та правові основи захисту громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, захисту об'єктів виробничого і соціального призначення, довкілля від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 р. визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і локалізації наслідків.

Еколого-правове регулювання ґрунтується на нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, який передбачає мету, завдання, принципи та механізми забезпечення ефективного природокористування, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

У Законі визначені принципи охорони навколишнього середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки;
 - гарантування екологічно безпечного становища для життя та здоров'я людей (зокрема, туристів);
 - екологізація діяльності туристичних підприємств;
 - науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства;
 - збереження просторової та вилової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
 - гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього середовища, формування у населення екологічного світогляду;
 - науково обґрунтоване нормування впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище;
 - стягнення плати за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та зниження якості природних ресурсів;
 - вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міжнародного співробітництва.
- Закон закріплює екологічні права та обов'язки громадян України:
- право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

— участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення та реконструкції об'єктів, які можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;

— участь у проведенні громадської екологічної експертизи;

— одержання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;

— право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування збитків, заподіяних їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані:

— берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства, здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів;

— не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів;

— вносити плату за спеціальне природокористування;

— компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає поняття екологічної безпеки та заходи щодо її забезпечення, екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств та інших об'єктів, застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин, токсичних хімічних речовин; передбачає заходи щодо охорони навколишнього природного середовища від шкідливого біологічного впливу, шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення, від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами.

Закон передбачає, що в Україні громадянам та іноземним туристам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо).

Верховною Радою України були прийняті такі закони щодо охорони довкілля:

Закон України «Про охорону атмосферного повітря від» 16.10.1992 р.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р.

Закон України «Про тваринний світ» від 3.03.1993 р.

Закон України «Про екологічну експертизу» від 9.02.1995 р.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8.02.1995 р.

Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30.06.1995 р.

Закон України «Про захист рослин» від 14.10.1998 р.

Закон України «Про рослинний світ» від 19.01.1999 р.

Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.06.2001 р.

Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» від 21.09.2000 р.

Охорона і використання окремих природних ресурсів регулюються відповідними кодексами. Так, охорона і використання земель регулюються Земельним кодексом України (2002); охорона і використання надр — Кодексом про надра України (1994); охорона і використання вод — Водним кодексом (1995); охорона і використання лісів — Лісовим кодексом України (1994).

Підзаконними актами слугують нормативно-правові акти державних органів України. Вони видаються на основі законодавчих актів. Насамперед, це постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження порядку визначення плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища» (1992), «Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища» (1993), «Про затвердження концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського та Чорного морів (1998), «Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (1998), «Про Комплексну програму поводження з радіоактивними відходами» (1999).

Правова система як передумова управління безпекою життєдіяльності

Правова система формує передумови створення, функціонування, вдосконалення системи управління безпекою життєдіяльності. Правова система забезпечує:

— права громадян України на пріоритет їх життя і здоров'я та відповідні заходи до їх реалізації;

— встановлення керівних органів у сфері безпеки життєдіяльності і зміст їх діяльності;

— встановлення взаємодій, розподіл і закріплення напрямів роботи з безпеки життєдіяльності;

— наповнення змістом соціальних функцій управління в загальній системі управління безпекою життєдіяльності в межах змісту.

Встановлення безпеки життєдіяльності реалізується шляхом поглиблення прямого і зворотного зв'язків всієї системи нормативно-законодавчих актів.

Система управління існує як інструмент реалізації політики держави у сфері безпеки життєдіяльності.

11.3. Система державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності

Контроль за дотриманням законодавства щодо безпеки життєдіяльності в Україні здійснюють різні державні та громадські організації. Серед них державні органи загальної, спеціальної та галузевої компетенції. До першої групи органів належать Верховна Рада, Кабінет Міністрів, виконавчі комітети місцевих рад народних депутатів, місцеві адміністрації.

Державне управління безпекою життєдіяльності на Україні здійснюється відповідно до чинного законодавства. За законодавством загальнодержавні завдання і функції управління покладені на:

- Кабінет Міністрів України;
- Державний комітет України з нагляду за охороною праці;
- Міністерство охорони здоров'я України;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Міністерство охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки;

- Міністерство праці та соціальної політики України;
- Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;
- Держкомстатистики України;
- Держстандарт України.

Питаннями безпеки життєдіяльності за відповідними напрямками займаються також:

- Прокуратура України;
- Міністерство юстиції;
- Судові органи при порушенні і розгляданні відповідних кримінальних чи

громадських судових справ.

При Кабінеті Міністрів України створено Національну Раду з питань безпеки життєдіяльності населення.

Основними завданнями, що вирішує Національна Рада, є:

- розробка і здійснення заходів з побудови цілісної системи державного управління безпекою життєдіяльності;
- організація і забезпечення контролю за виконанням законодавчих актів і рішень уряду України;
- розробка Національної програми і законопроектів, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері безпеки життєдіяльності населення;
- координація діяльності центральних і місцевих органів державної виконавчої влади у сфері охорони життя та інше.

Державний комітет України з нагляду за охороною праці реалізовує державну політику у сфері охорони праці, здійснює держнагляд.

Державні органи спеціальної компетенції уповноважені контролювати діяльність підприємств, установ, організацій і громадян з питань охорони праці, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища.

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють:

- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство праці та соціальної політики України;
- міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;
- місцева державна адміністрація, місцеві ради народних депутатів.

Кабінет Міністрів України забезпечує:

- реалізацію державної політики в галузі охорони праці;

— затверджує національну програму щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці і виробничого середовища;

— визначає функції міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці та нагляду за охороною праці;

— визначає порядок створення і використання державного, галузевих і регіональних фондів охорони праці.

— організовує розробку та здійснення комплексних і цільових загальнодержавних програм;

— створює економічні, правові та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність у галузі охорони здоров'я;

— забезпечує розвиток мережі закладів охорони здоров'я;

— укладає міжурядові угоди і координує міжнародне співробітництво з питань охорони здоров'я, а також у межах своєї компетенції здійснює інші повноваження, покладені на органи державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

— забезпечує здійснення заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків;

— розподіляє міста і території за групами, а юридичних осіб — за категоріями щодо реалізації заходів з цивільної оборони;

— створює резерви засобів індивідуального захисту і майна цивільної оборони, матеріально-технічних та інших фондів на випадок надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний час, а також визначає їх обсяг і порядок використання;

— вживає заходів щодо забезпечення готовності органів управління у справах цивільної оборони, сил і засобів цивільної оборони до дій в умовах надзвичайних ситуацій;

— створює єдину систему підготовки органів управління у справах цивільної оборони, сил цивільної оборони та населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій;

— визначає порядок створення спеціалізованих професійних та невоспізованих пошуково-рятувальних формувань;

— задовольняє мобілізаційні потреби військ, органів управління у справах цивільної оборони та установ цивільної оборони.

Міністерства, відомства та інші центральні органи державної виконавчої влади в межах своєї компетенції розробляють програми і прогнози в галузі охорони здоров'я, визначають єдині науково обґрунтовані державні стандарти, критерії та вимоги, що мають сприяти охороні здоров'я населення, формують і розміщують державні замовлення з метою матеріально-технічного забезпечення туристичної галузі, здійснюють державний контроль і нагляд та іншу виконавчо-розпорядчу діяльність у галузі охорони здоров'я.

Міністерство охорони здоров'я України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади, який здійснює управління, нагляд і контроль за виконанням санітарного законодавства і забезпеченням охорони здоров'я працівників і епідеміологічного благополуччя населення.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, компетенція якого визначається положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Державну санітарно-епідеміологічну службу становлять органи, установи і заклади санітарно-епідеміологічного профілю Міністерства охорони здоров'я України, відповідні установи, заклади, частини і підрозділи Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Служби безпеки України.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює контроль і нагляд за додержанням санітарного законодавства, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, є Міністерство охорони здоров'я України.

Державний комітет України з нагляду за охороною праці:

— здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізовує державну політику в цій галузі;

— розробляє за участю міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади та профспілок національну програму поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;

— координує роботу міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та об'єднань підприємств у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

— опрацьовує і переглядає спільно з органами праці, статистики і охорони здоров'я систему показників обліку умов і безпеки праці;

— бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони праці, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід у цій галузі, організовує виконання міжнародних договорів і угод з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

— одержує від міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та підприємств інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань.

Міністерство праці та соціальної політики України:

— здійснює державну експертизу умов праці;

— визначає порядок та здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці;

— бере участь у розробці нормативних актів про охорону праці.

Для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою в центральному апараті міністерств та інших центральних органах державної виконавчої влади створюються служби охорони праці.

Реалізація державної політики охорони здоров'я покладається на органи державної виконавчої влади.

Особисту відповідальність за неї несе Президент України. Президент України

у своїй щорічній доповіді Верховній Раді України передбачає звіт про стан реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я. Президент України виступає гарантом права громадян на охорону здоров'я, забезпечує виконання законодавства про охорону здоров'я через систему органів державної виконавчої влади, впроваджує у життя державну політику охорони здоров'я та здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Керівництво цивільною обороною України відповідно до її побудови покладається на Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Начальником Цивільної оборони України є прем'єр-міністр України, а його заступником — керівник Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Безпосереднє виконання завдань цивільної оборони здійснюється постійно діючими органами управління у справах цивільної оборони, зокрема, створеними у складі підприємств, установ і організацій силами та службами цивільної оборони.

Органи управління у справах цивільної оборони, які входять до складу місцевих державних адміністрацій, є підрозділами подвійного підпорядкування.

Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи:

— забезпечує здійснення державної політики у сфері цивільної оборони, захисту населення і місцевостей від наслідків надзвичайних ситуацій, запобігання цим ситуаціям;

— організовує розроблення і здійснення відповідних заходів з цивільної оборони;

— керує діяльністю підпорядкованих йому органів управління у справах цивільної оборони та спеціалізованих формувань, військами цивільної оборони;

— здійснює контроль за виконанням вимог цивільної оборони, станом готовності сил і засобів цивільної оборони, проведенням рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

— координує діяльність центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування та юридичних осіб щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення пошуку і рятування людей;

— здійснює оповіщення населення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайної ситуації;

— забезпечує належне функціонування відомчих територіальних і локальних систем оповіщення;

— здійснює навчання населення, представників органів управління і сил цивільної оборони з питань захисту і дій у надзвичайних ситуаціях;

— організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення військ цивільної оборони, пошуково-рятувальних та інших підпорядкованих йому спеціалізованих формувань;

— створює згідно із законодавством підприємства з виробництва спеціальної й аварійно-рятувальної техніки, засобів захисту населення і контролю тощо.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство екології та природних ресурсів, ради народних депутатів та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також спеціальні уповноважені на те державні органи з питань охорони природного середовища і використання природних ресурсів в Україні.

Міністерство екології та природних ресурсів:

— здійснює координацію всіх природоохоронних робіт в Україні;

— готує для Кабінету Міністрів пропозиції з питань охорони природи і раціонального використання водних ресурсів;

— розробляє пропозиції щодо вдосконалення господарського механізму управління процесом природокористування, екологічні нормативи, правила та стандарти;

— готує довгострокові державні цільові програми з охорони довкілля;

— здійснює екологічну експертизу схем розвитку і розміщення продуктивних сил України, контроль за дотриманням екологічних норм під час розроблення нової техніки, технологій та матеріалів, екологічну експертизу проектів усіх новобудов і діючих промислових об'єктів.

Міністерство екології та природних ресурсів має право заборонити будівництво, реконструкцію або розширення об'єктів туристичного призначення, проведення робіт з експлуатації природних ресурсів, якщо вони порушують природоохоронне законодавство, а також притягти до відповідальності як туристичні підприємства, так і окремих громадян у разі порушення природоохоронного законодавства.

Міністерство екології та природних ресурсів працює в тісному зв'язку з Міністерством охорони здоров'я та підпорядкованими йому санітарно-епідеміологічними службами, Міністерством аграрного комплексу, Державним комітетом з водного господарства, Державним комітетом із земельних ресурсів, Міністерством транспорту та зв'язку України.

Рішення Міністерства екології та природних ресурсів, винесені в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, об'єднаннями, підприємствами та організаціями. На це міністерство покладений обов'язок управління у сфері ядерної безпеки.

Міністерство внутрішніх справ України здійснює державне управління у сфері пожежної безпеки, а також безпеки автомобільного руху в межах своїх повноважень.

У Законі «Про міліцію» МВС України є державним озброєним органом виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян,

власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Основними завданнями міліції є: забезпечення особою безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

МВС відповідно до своїх завдань зобов'язане:

1) забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;

2) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

3) приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;

4) здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

5) припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про них;

6) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення;

7) проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

8) виконувати в межах своєї компетенції кримінальні покарання та адміністративні стягнення;

9) розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством;

10) проводити криміналістичні дослідження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, забезпечувати у встановленому порядку участь спеціалістів криміналістичної служби у слідчих діях;

11) виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого, суду;

12) забезпечувати в межах своєї компетенції безпеку дорожнього руху, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію та облік автотранспортних засобів, приймати іспити на право керування

транспортними засобами і видавати відповідні документи; запобігати забрудненню повітря, водойм транспортними засобами та сільськогосподарською технікою; здійснювати контроль за утриманням у належному технічному стані та чистоті доріг, вулиць, майданів;

13) давати відповідно до законодавства дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встановлено спеціальні правила, а також на відкриття об'єктів, де вони використовуються, контролювати додержання зазначених правил та функціонування цих об'єктів;

14) контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства;

15) повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, врятування людей і подання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду;

16) брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;

17) сприяти забезпеченню відповідно до законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації в разі їх оголошення на всій території України або в окремі місцевості;

18) охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, осіб без громадянства;

19) забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих і заарештованих осіб і зданих у міліцію документів, речей, цінностей та іншого майна, вживати заходів до повернення їх законним власникам. Міліція несе відповідальність за збереження зданих цінностей і майна;

20) охороняти, конвоювати та тримати затриманих і взятих під варту осіб;

21) у встановленому порядку виявляти і повідомляти закладам охорони здоров'я про осіб, які становлять групу ризику захворювання на СНІД, і здійснювати за поданням закладу охорони здоров'я з санкції прокурора приведення цих осіб, а також інфікованих вірусом імунодефіциту людини, хворих на венеричні захворювання, хронічний алкоголізм і наркоманів, які вводять наркотичні засоби шляхом ін'єкцій, для обов'язкового обстеження і лікування;

22) здійснювати приведення до відповідних державних органів або установ згідно з чинним законодавством та з санкції прокурора громадян, які ухиляються від призову на військову службу;

23) подавати у межах наданих прав допомогу народним депутатам, представникам державних органів і громадських об'єднань у здійсненні їх законної діяльності, якщо їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників;

24) подавати у межах наявних можливостей невідкладну, у тому числі медичну, допомогу особам, які потерпіли від правопорушень і нещасних випадків, перебувають у беспорядному або небезпечному для життя і здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишились без опікування;

25) забезпечувати у порядку, встановленому законодавством України, безпеку осіб, взятих під захист, у разі надходження від них заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну;

26) забезпечувати в межах своїх повноважень виконання та контроль рішень сільських, селищних, міських рад із питань охорони громадського порядку, торгівлі, утримання тварин у домашніх умовах, додержання тиші в громадських місцях тощо, а також контролювати утримання в належній чистоті територій дворів і прибудинкових територій у містах та інших населених пунктах;

27) забезпечувати громадський порядок під час проведення масових заходів комерційного характеру на кошти організації або осіб, які їх проводять;

28) забезпечувати згідно із законом підтримання порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, виконання функцій щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу.

Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Завданням СБУ в межах визначеної законодавством компетенції є захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

До завдань СБ України також входить запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Прокуратура України здійснює вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про безпеку життєдіяльності.

11.4. Державна система забезпечення безпеки туристів

Вимоги до безпеки туристів визначені Законом України «Про туризм». Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок,

свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечно для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

У статті 6 даного Закону, зокрема, відзначається, що реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян); ліцензування в галузі туризму, стандартизації і сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму.

Державне регулювання в галузі туризму здійснюється іншими способами, визначеними Законом.

У статті 13 даного Закону визначається безпека в галузі туризму. Отже, *безпека в галузі туризму* — це сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходи, спрямовані на:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечно для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;

- забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;

- інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;

- надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;

- забезпечення туристам (екскурсантам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;

- протидію використанню туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;

- охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

- забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо.

З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:

- інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних (медичних щеплень тощо);

- створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;

- забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);

- забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;

- забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, запобігання нещасним випадкам та надання першої медичної допомоги;

- забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;

- оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

Особи, які організують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки.

Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства.

Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

У статті 14 визначаються принципи та порядок захисту інтересів українських туристів за межами України. Так, держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон. У разі виникнення надзвичайних ситуацій, держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, у тому числі заходів для їх евакуації з країни тимчасового перебування.

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян — споживачів туристичних послуг туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами.

Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи вправі самостійно укладати договори на таке страхування.

У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування.

Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування.

Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі.

За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця постійного проживання при настанні нещасного випадку або хвороби.

Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у встановленому порядку.

За договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, турагент) за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання за замовленням іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичного пакета).

До договору на туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено законом та не суперечить суті зобов'язання.

Договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій (електронній) формі відповідно до закону. Договір на туристичне обслуговування може укладатися шляхом видачі ваучера.

До укладення договору на туристичне обслуговування споживачу туристичного продукту має бути надана інформація про:

1) основні вимоги, що висуваються до оформлення виїзних/в'їзних документів (паспорт, дозвіл (віза) на в'їзд/виїзд до країни тимчасового перебування), зокрема, інформація щодо термінів їх оформлення;

2) медичні застереження стосовно здійснення туристичної поїздки, зокрема, протипоказання через певні захворювання, особливості фізичного стану (фізичні недоліки) і вік туристів для участі в поїздці;

3) туроператора (турагента), його місцезнаходження і поштові реквізити, наявність ліцензії на здійснення туристичної діяльності, сертифікатів відповідності та інша інформація відповідно до законодавства про захист прав споживачів;

4) розмір фінансового забезпечення туроператора чи турагента на випадок його неплатоспроможності чи неспроможності (банкрутства) та кредитну установу, яка надала таке забезпечення.

До початку надання туристичних послуг споживачу за його вимогою повинна бути надана інформація:

— про загальні умови типового (публічного) договору на надання туристичних послуг (за його наявності);

— програма туристичного обслуговування;

— характеристика транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема, їх вид і категорія, терміни стикувань (сполучення) рейсів, а також інша обов'язкова інформація, передбачена кодексами і правилами перевезень (якщо перевезення входить до складу туристичного обслуговування);

— характеристика готелів, інших місць розміщення туристів, зокрема, їх місце розташування, класифікація за законодавством країни (місця) тимчасового перебування, відомості про підтвердження відповідності послуг готелю встановленим вимогам, відомості про правила тимчасового проживання, строки і порядок оплати готельного обслуговування;

— про звичай місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стап навколишнього природного середовища, санітарну та епідеміологічну обстановку;

— про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування та перебування там;

— про види і способи забезпечення харчування під час туристичної поїздки;

— про види та тематику екскурсійного обслуговування, порядок зустрічей і провідів, супроводу туристів;

— про дату і час початку та закінчення туристичного обслуговування, його тривалість;

— відомості про мінімальну кількість туристів у групі, терміни інформування туристів про те, що туристична поїздка не відбудеться через недобір групи;

— відомості про страхову організацію, що здійснює страхування ризиків, пов'язаних з наданням туристичного обслуговування, розмір страхових відшкодувань, порядок і умови їх виплати;

— про ціну туристичного обслуговування і порядок здійснення оплати;

— про місце перебування організації (організацій), уповноваженої туроператором на прийняття претензій туристів, а також про адреси і телефони українських дипломатичних установ у країні тимчасового перебування або місцевих служб, до яких можна звернутися у разі виникнення труднощів під час туристичної поїздки.

Кожна із сторін договору може вимагати внесення змін або розірвання договору у зв'язку з істотними змінами обставин, з яких вони виходили при укладенні договору.

До істотних змін обставин належать:

1) погіршення умов подорожі, зміна термінів подорожі;

2) непередбачене збільшення транспортних тарифів;

3) введення нових або підвищення діючих ставок податків і зборів та інших обов'язкових платежів;

4) різка зміна курсу національних валют;

5) інші підстави, за домовленістю сторін.

Турист вправі відмовитися від виконання договору до початку подорожі за умови оплати туроператору або турагенту фактично понесених ними витрат за послуги, надані до цього повідомлення.

Туроператор або турагент вправі відмовитися від виконання договору лише за умови повного відшкодування замовникові збитків, підтверджених у встановленому порядку та заподіяних внаслідок розірвання договору, крім випадку, коли це відбулося з вини туриста.

Якість туристичних послуг повинна відповідати умовам договору, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються законодавством про захист прав споживачів.

Зміна ціни туристичних послуг, погодженої сторонами, можлива лише у випадках, передбачених договором, і тільки при істотній зміні обставин, але не пізніше ніж за 10 днів до початку туристичної подорожі у випадку, якщо її тривалість становить більше ніж 10 днів, за 5 днів до початку туристичної поїздки у випадку, якщо її тривалість становить від 2 до 10 днів, за 48 годин до початку туристичної поїздки у випадку, якщо її тривалість становить один день. При цьому збільшення ціни туристичної послуги не може перевищувати 5 відсотків її первісної ціни. У разі перевищення ціни туристичної послуги більше ніж 5 відсотків первісної ціни турист має право відмовитися від виконання договору, а туроператор (турагент) зобов'язаний повернути йому всі раніше сплачені кошти.

Туроператор (турагент) може в договорі з туристом обмежити свою відповідальність розміром подвійної плати вартості туристичної послуги (туристичних послуг), якщо туроператор (турагент) несе перед туристом одноособову відповідальність за шкоду, що виникла внаслідок дій (бездіяльності) одного з виконавців послуг, обумовлених договором.

Права й обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором між ними, а також даним Законом.

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну туриста, визначається відповідно до цивільного законодавства, якщо договором на туристичне обслуговування не передбачена підвищена відповідальність туроператора.

За договором на екскурсійне обслуговування одна сторона (суб'єкт, що здійснює туристичну діяльність) за встановлену договором плату зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (екскурсанта) обслуговування, істотною частиною якого є послуги екскурсовода (гіда-перекладача) загальною тривалістю не більше 24 годин, які не включають у себе послуги з розміщення.

Договір на екскурсійне обслуговування укладається за правилами, визначеними цивільним законодавством, зокрема, шляхом видачі ваучера.

Загальні положення про договір на надання послуг застосовуються до договору на екскурсійне обслуговування, якщо інше не передбачено законом та не суперечить суті зобов'язання.

Особа, яка надає екскурсійні послуги, зобов'язана до укладення договору на екскурсійне обслуговування надати екскурсанту необхідну і достовірну інформацію щодо екскурсійного обслуговування, його видів і особливостей, кваліфікації екскурсовода, про порядок і строки оплати екскурсійних послуг, а також надати екскурсанту на його прохання іншу інформацію з питань екскурсійного обслуговування.

Відповідальність сторін за невиконання, неналежне виконання зобов'язань відповідно до договору на екскурсійне обслуговування, порядок припинення договору на екскурсійне обслуговування визначаються відповідно до цивільного законодавства та законодавства з питань захисту прав споживачів.

За договором на готельне обслуговування одна сторона (готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням іншої сторони (проживаючого) надати послуги із тимчасового проживання (почівлі) у спеціально обладнаному жилому приміщенні (номері), виконати або організувати виконання інших визначених договором на готельне обслуговування послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням, а проживаючий зобов'язується сплатити за ці послуги встановлену плату.

До послуг, пов'язаних з тимчасовим розміщенням, належать послуги з обслуговування жилого приміщення (номера), харчування (ресторанного обслуговування), із збереження майна і багажу проживаючого, а також інші послуги, надані залежно від категорії готелю.

До відносин за договором на готельне обслуговування застосовуються норми цивільного законодавства, даний Закон, законодавство з питань захисту прав споживачів та інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них. Даний Закон застосовується при подальшій готельного обслуговування в мотелях, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, а також інших місцях, призначених для розміщення громадян.

Готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення, зобов'язаний до укладення договору надати необхідну і достовірну інформацію про послуги з готельного обслуговування, їх види і особливості, про порядок і терміни оплати послуг готелю та надати проживаючому на його прохання інші пов'язані із договором і відповідним готельним обслуговуванням відомості, а також іншу інформацію, передбачену законодавством про захист прав споживачів.

Договір на готельне обслуговування укладається як шляхом укладення письмового договору, так і шляхом прийняття готелем заявки на бронювання за допомогою поштового, телефонного чи іншого зв'язку, що дозволяє достовірно встановити особу, від якої надходить заявка. У разі прийняття заявки, договір на готельне обслуговування вважається укладеним з моменту отримання

підтвердження готелю про прийняття замовлення та зазначення можливого початку надання готельного обслуговування з визначеного часу.

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю чи майну проживаючого, визначається відповідно до цивільного законодавства, якщо договором на готельне обслуговування не передбачена підвищена відповідальність готелю.

Права та обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором (турагентом) та готелем чи іншим суб'єктом, що надає послуги з розміщення, визначаються загальними положеннями про агентський договір, якщо інше не передбачено договором між ними та цим Законом.

11.5. Принципи забезпечення безпеки життєдіяльності

Захист населення і території є системою загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад, органами управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту, підпорядкованими їм силами та засобами підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, добровільними формуваннями, що забезпечують виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо в загальнодержавному масштабі не буде вирішено завдання захисту населення, об'єктів економіки, національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного, природного або іншого характеру.

Загрози життєво важливим інтересам громадян, держави, суспільства поділяються на зовнішні та внутрішні і виникають під час надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та воєнних конфліктів.

Зовнішні загрози безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних техногенних екологічних катастроф за межами України (на землі, в навколосемному просторі), які можуть спричинити негативний вплив на населення та територію держави.

Внутрішні загрози пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру або можуть бути спровоковані терористичними діями.

Принципи забезпечення безпеки життєдіяльності впливають з основних положень Женевської конвенції щодо захисту населення.

Такими принципами є:

— принцип безумовного пріоритету безпеки, відповідно до якого концепція прогресу поступається місцем концепції безпеки;

— принцип ненульового (прийнятного) ризику, який полягає в намаганні досягти такого рівня ризику на підприємствах, який можна було б розглядати як прийнятний, його параметри мають бути обгрунтовані;

— принцип плати за ризик. Розмір плати залежить від потенційної небезпеки техногенних об'єктів і є пропорційним величині можливого збитку. Ця плата може бути розумним самообмеженням споживання суспільства. Ці кошти спрямовуються на створення системи попередньої безпеки та підвищення оплати на виробництвах, де не забезпечується безпека (наприклад, вугільні шахти), а також на певні виплати за ризик, що мають стимулювати проведення заходів, спрямованих на забезпечення безпеки;

— принцип добровільності, згідно з яким ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди;

— принцип невід'ємного права кожного на здорове довкілля. Це право має бути гарантоване і захищене законом. Цей принцип передбачає обов'язки фізичних і юридичних осіб забезпечувати таке право і проводити свою діяльність так, щоб не завдавати шкоди довкіллю;

— принцип правової забезпеченості передбачає, що всі аспекти функціонування системи захисту населення і території регламентуються відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами;

— принцип свободи інформації щодо безпеки людини полягає в урахуванні громадської думки під час вирішення питань щодо будівництва небезпечних підприємств;

— принцип раціональної безпеки передбачає максимально можливе економічно обгрунтоване зниження ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення їх наслідків;

— принцип превентивної безпеки — максимально можливе значення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій;

— принцип необхідної достатності і максимально можливого використання наявних сил і засобів визначає обсяг заходів щодо захисту населення і територій у разі загрози надзвичайних ситуацій.

Основними принципами забезпечення безпеки життєдіяльності населення в межах чинного законодавства України є:

1) Встановлення основних пріоритетів охорони навколишнього середовища.
2) Визначення стратегії і тактики гармонійного розвитку виробничого та природничого потенціалу на рівні:

— роботи галузей виробництва;

— вирішення питань у сфері використання, захоронення і регенерації відходів;

— військової діяльності і конверсії військово-промислового комплексу;

— забезпечення державної системи екологічного моніторингу.

3) Формування єдиної державної системи запобігання травмуванням, захворюванням, аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям і реагування на них.

4) Визначення і реалізація основних заходів щодо збалансованого використання і відновлення природних ресурсів.

5) Механізм реалізації основних напрямів державної політики України в галузі екологічної безпеки, безпеки праці та іншого за рахунок:

- розробки і запровадження системи законодавства;
 - організаційних засад охоронних заходів і засобів;
 - впровадження економічних механізмів безпеки життєдіяльності;
 - впровадження відповідної регіональної політики у сфері безпеки життєдіяльності;
 - розвитку міжнародного співробітництва.
- Методами і заходами щодо забезпечення безпеки життєдіяльності є:
- розробка і реалізація національних програм і концепцій з питань забезпечення безпеки життєдіяльності населення;
 - професійна підготовка фахівців і загальна підготовка населення з питань безпеки життєдіяльності;
 - запровадження експертного забезпечення в безпеці життєдіяльності;
 - матеріально-технічне забезпечення безпеки життєдіяльності;
 - розробка і впровадження інфраструктури безпеки життєдіяльності різних рівнів за регіональним принципом;
 - стимулювання науково-проектних розробок, що дають змогу підвищити рівень безпеки життєдіяльності.

11.6. Екологічна безпека і експертиза

Екологічна експертиза

Нормативними показниками екологічності підприємств, транспортних засобів, виробничого обладнання і технологічних процесів є ГДВ до атмосфери, ГДС у гідросферу, а також нормативи освіти і ліміти розміщення відходів. До нормативних показників екологічності технічних систем належать також допустимі рівні фізичних дій (шуму, вібрації, ЕПМ тощо), що забезпечують ГДР в селітебних зонах. Нормативні показники є основою для проведення екологічної експертизи. Реалізація нормативних показників досягається шляхом підвищення екологічності проектів туристичних об'єктів, обладнання і технологічних процесів.

Екологічна експертиза нової туристичної послуги включає громадську і державну експертизу. Державна екологічна експертиза нової туристичної послуги — це розгляд документації (або зразків) нової туристичної послуги, що проводиться експертними підрозділами органів державного управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища на державному і регіональному (територіальному) рівнях.

Громадська екологічна експертиза проводиться громадськими організаціями (об'єднаннями), основним напрямом діяльності яких є охорона навколишнього природного середовища, зокрема, проведення екологічної експертизи, і які зареєстровані у встановленому порядку.

Мета екологічної експертизи нової туристичної послуги полягає у запобіганні можливому перевищенню допустимого рівня шкідливої дії на навколишнє середовище в процесі її надання і споживання. Головне завдання екологічної

експертизи — визначення повноти і достатності заходів щодо забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки нової туристичної послуги при її розробці, зокрема:

- визначення відповідності проектних рішень створення нової туристичної послуги сучасним природоохоронним вимогам;
- визначення повноти і достатності віддзеркалення показників, що характеризують рівень дії на навколишнє середовище в процесі споживання нової туристичної послуги в даній документації і їх відповідність встановленим природоохоронним нормативам;
- оцінка повноти і ефективності заходів щодо запобігання можливим аварійним ситуаціям, пов'язаним з наданням і споживанням нової туристичної послуги, і ліквідації їх можливих наслідків;
- оцінка вибору засобів і методів контролю дії процесу надання і споживання туристичної послуги на стан навколишнього середовища і використання природних ресурсів;
- визначення повноти достовірності і наукової обґрунтованості проведеної оцінки дії на навколишнє середовище.

За наслідками екологічної експертизи складається експертний висновок, що включає три частини: вступну, констатуючу і завершальну.

У вступній частині містяться відомості про піддану експертизі нову туристичну послугу, туристичне підприємство, що її розробило, відомості про замовника, орган, що затверджує дану туристичну послугу. Крім того, в ній наводяться дані про орган, що здійснює експертизу, час її проведення. В констатуючій частині дається загальна характеристика віддзеркалення екологічних вимог у представленому на експертизу проекті. У разі проектування туристичного підприємства, крім того, дається інформація про екологічний стан території, де проводиться будівництво. Завершальна частина експертного висновку повинна містити оцінку всього комплексу заходів щодо раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища. Ця частина має завершуватися висновками про допустимість дії на навколишнє природне середовище господарської або іншої діяльності, що є об'єктом екологічної експертизи, і можливості реалізації експертизи об'єкта.

Експертний висновок підписує керівник експертної комісії, її відповідальний секретар і всі її члени.

Експертний висновок у повному обсязі є обов'язковим для організацій — авторів проекту, замовників і інших виконавців. Експертний висновок надсилається до замовника, територіального органу Міністерства екобезпеки, органів виконавчої влади регіонів України і місцевих органів самоврядування.

Громадська екологічна експертиза проводиться до проведення державної екологічної експертизи або одночасно з нею. Громадська екологічна експертиза може проводитися незалежно від проведення державної екологічної експертизи тих самих об'єктів екологічної експертизи.

Екологічний контроль на туристичному підприємстві

Відповідно до законодавства про охорону навколишнього середовища туристичні підприємства повинні здійснювати виробничий контроль, головним завданням якого є оцінка стану природних середовищ, на які підприємство справляє негативну дію, включаючи території, до нього прилеглі. Така оцінка повинна вестися й інструментальними методами.

Експертиза безпеки

Вона має проводитися як на етапі проєктування, так і при експлуатації будь-якого виду обладнання, що безпосередньо обслуговується персоналом туристичного підприємства. Перший етап експертизи може проводитися як проектними, так і незалежними громадськими організаціями.

Стосовно обладнання і технологічних процесів, що мають аналоги, як правило, проводиться розрахункова оцінка очікуваного рівня небезпечних і шкідливих чинників і співставлення набутих значень з гранично допустимими значеннями. При створенні дослідних зразків визначається фактичне значення цих чинників. У випадку, якщо ці значення перевищують допустимі величини, встановлені стандартами ССБТ, проводиться доробка обладнання шляхом введення відповідних засобів захисту або підвищення їх ефективності. Одночасно, використовуючи статистичні дані про травматизм і захворювання, встановлюють причини відмов систем, травм, профзахворювань і розробляють відповідні вимоги безпеки, зокрема, встановлюють відповідні показники безпеки.

Стосовно обладнання і технологічних процесів, що не мають аналогів, проводиться ідентифікація небезпек і пов'язаних з їх виникненням небезпечних і шкідливих чинників.

Враховуючи різноманіття зв'язків у системі «людина-машина-навколишнє середовище» і відповідне різноманіття причин аварій, травматизму і професійних захворювань для виявлення виробничих небезпек, застосовують метод моделювання з використанням діаграм впливу причинно-наслідкових зв'язків на реалізацію цих небезпек. Найбільше поширення набули методи з використанням дерева відмов або дерева подій.

Державна експертиза умов праці

Завданням державної експертизи умов праці є контроль за умовами і охороною праці, якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці, правильністю надання компенсацій за важку роботу і роботу з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також підготовка пропозицій про віднесення організацій до класу професійного ризику відповідно до результатів сертифікації робіт з охорони праці в туристичних підприємствах.

Висновок державної експертизи умов праці є обов'язковою підставою для розгляду судом питання про ліквідацію туристичного підприємства або його підрозділу при виявленні порушення вимог охорони праці.

Державна експертиза умов праці здійснюється на робочих місцях, при проєктуванні будівництва і реконструкції туристичних об'єктів, при ліцензуванні окремих видів діяльності, а також за запитом органів державного нагляду і контролю за дотриманням вимог охорони праці і судових органів, органів управління охороною праці, роботодавців, об'єднань роботодавців, працівників, професійних спілок, їх об'єднань і інших уповноважених працівниками представницьких органів.

Контроль вимог безпеки і екологічності при експлуатації обладнання

Для виключення експлуатації обладнання, що не відповідає вимогам безпеки, проводиться відповідна перевірка обладнання як перед його першим включенням у роботу, так і в процесі експлуатації. Стосовно обладнання підвищеної небезпеки проводяться спеціальні огляди і випробування.

Під час надходження нового обладнання і машин на туристичне підприємство вони проходять вхідну експертизу на відповідність вимогам безпеки. Вона проводиться відділом головного інженера. У разі експлуатації енергетичних систем ув перевірку беруть участь також головний енергетик. У випадку, якщо обладнання не відповідає вимогам, що висувуються до нього, воно не допускається до використання, при цьому складається рекламація на адресу заводу-виробника.

Щорічно відділ головного інженера туристичного підприємства перевіряє стан всього парку машин і агрегатів (зокрема, за показниками безпеки), за наслідками яких складають плани ремонтів і модернізації.

11.7. Міжнародна співпраця

Україна бере участь у міжнародній співпраці, що проводиться по лінії ООН, ЮНЕСКО, ЮНЕП (Програма ООН щодо навколишнього середовища).

Вчені і фахівці України беруть участь у здійсненні спеціальної міжнародної програми «Людина і біосфера», Міжнародної федерації молоді з дослідження і охорони навколишнього середовища, Наукового комітету з проблем навколишнього середовища, Міжнародної ради наукових союзів (СКОПЕ). Прикладом плідної міждержавної співпраці у галузі охорони природи слугує діяльність Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

Міжнародна співпраця із охорони праці здійснюється в рамках Міжнародної організації праці (МОП), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Федерації фахівців з охорони праці і промислової гігієни (ІФАС), а також Міжнародної організації з безпеки і охорони праці (МАРБОП). МОП, зокрема, розробляє рекомендації щодо нормалізації умов праці, ВООЗ — нормативів якості виробничого середовища, ІФАС координує розробки по всьому комплексу питань, пов'язаних з безпекою праці, МАРБОП — з питань прогнозування ризику і створення засобів захисту.

Останніми роками успішно розвивається співпраця і взаємодія сил цивільної оборони (ЦО) країн-членів НАТО і особливо країн-членів Європейського

Союзу. В НАТО для координації цієї діяльності створений спеціальний Головний комітет. Комісія ЄС прийняту спільну програму країн-учасниць щодо взаємодії в галузі цивільного захисту.

Відповідно до досягнутої рядом європейських країн «Відкритої часткової угоди щодо запобігання стихійним і технологічним лихам, захисту від них і надання допомоги потерпілим» в Греції створений Європейський центр запобігання лихам і прогнозування землетрусів (ЄЦЗП).

Міжнародною організацією ЦО (МОЦО) постійно проводиться всебічна і цілеспрямована підготовка керівного складу організацій, сил ЦО і населення до ведення рятувальних робіт.

Нині університети України активно працюють за навчально-методичними і науково-технічними програмами Європейського Союзу. Проекти за вказаними програмами виділяються на конкурсній основі. При цьому в кожному проекті повинні брати участь не менше двох університетів з країн Європейського Союзу і двох університетів з України. Основними програмами, в яких бере участь Україна, є:

TACIS — програма підготовки персоналу підприємств за новими напрямками техніки і науки, розробка і впровадження нових навчальних планів і програм;

TEMPUS — організація другої освіти з найактуальніших спеціальностей, створення міжнародних навчальних і наукових центрів в університетах України;

INTAS — проведення фундаментальних наукових досліджень;

INCO-COPERNICUS — проведення прикладних наукових досліджень і розробок.

У кожній з вказаних програм є перелік пріоритетних напрямів наукових досліджень і практично в кожний перелік входять проблеми безпеки життєдіяльності. Вони є актуальним напрямом проєктів, організовуваних Міжнародним науково-технічним центром.

11.8. Економічні аспекти безпеки життєдіяльності

При розгляді економічних аспектів безпеки життєдіяльності використовують поняття:

— економічного збитку від дії небезпек на людину і техносферу, зокрема, від виробничого травматизму і професійних захворювань;

— еколого-економічного збитку, пов'язаного з втратою природних ресурсів, загибеллю природних екосистем, природних ландшафтів, зникненням окремих видів і популяцій рослинного і тваринного світу, зменшенням різноманіття природного світу.

Заходи щодо захисту навколишнього середовища, зниження рівня дії небезпек на людину і техносферу, забезпечення вимог безпеки і поліпшення умов праці, прогнозування, запобігання або зниження наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру оцінюються економічним ефектом і економічною ефективністю цих заходів.

Економічний збиток від дії небезпек на людину і техносферу — це витрати і втрати у вартісному виразі, що виникають за рахунок:

— загибелі, погіршення стану здоров'я, професійних і екологічних захворювань людей (при економічній оцінці прийнято рахувати економічні втрати, пов'язані з втратою суспільством трудових ресурсів — людей у працездатному віці, витратами на медичне обслуговування і лікування, виплатою страхового відшкодування, наданням ритуальних послуг, зниженням продуктивності праці, тимчасовою непрацездатністю, виплатою пенсій за інвалідністю тощо);

— білий швидкого руйнування і старіння основних фондів туристичної індустрії (споруд), пов'язаного із зростанням швидкості природної корозії при забрудненні навколишнього середовища.

Аналіз розмірів збитку, що завдаються туристичному підприємству виробничим травматизмом і професійними захворюваннями, використовується в практиці управління охороною праці для планування першочергових заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці, економічного обґрунтування рішень, що приймаються.

Розрахунок збитку може проводитися за різні періоди часу, але, як правило, розраховується річний збиток. У цьому випадку всі складові збитку і кількість днів непрацездатності розраховуються за рік.

Визначення матеріального збитку і числа жертв при НС

Завданий НС матеріальний збиток складається з прямого (руйнування промислових об'єктів) і непрямого збитків (недоотриманий дохід, матеріальні цінності).

Для визначення прямого збитку необхідно знати вартість основних фондів туристичного підприємства до і після моменту настання НС. Їх різниця і є розміром прямого матеріального збитку. Для його визначення необхідно мати в своєму розпорядженні дані про ступінь ураження об'єкта. Вона визначається, виходячи або з чисельного значення ураженої площі об'єкта щодо його загальної площі, або числа уражених елементів цього об'єкта до їх загального числа. Оскільки передбачити місце виникнення і масштаб надзвичайної події на об'єкті неможливо, застосовують стохастичну основу для визначення ступеня ураження об'єкта. Для площадкового об'єкта (відношення фасадної ширини об'єкта до його глибини не перевищує 2:1) вона є математичним очікуванням випадкової величини, яка може приймати різні значення при відповідній вірогідності. Так, для знаходження ступеня ураження (руйнування) об'єкта від вибухів при аваріях потрібно розглядати зони всіх ступенів руйнування.

Економічний ефект заходів щодо прогнозування і запобігання надзвичайним ситуаціям

Економічний ефект (економічна вигода) в грошовому виразі — це ефект заходів щодо прогнозування і запобігання надзвичайним ситуаціям, який визначається сумою відверненого збитку від техногенних аварій і катастроф, стихійних

лих, а також сумою збережених коштів, витрачених на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій (рятувальні заходи, відновлення систем життєзабезпечення тощо), якщо їм не вдалося запобігти, а лише понизити їх наслідки.

Деякі економічні ефекти підраховуються порівняло просто. Наприклад, економічний ефект від аварії, що має локальний характер і не викликала серйозних екологічних наслідків, можна оцінити як суму витрат на локалізацію аварії, ліквідацію її наслідків, відновлення зруйнованого або пошкодженого об'єкта, компенсації сім'ям загиблих (якщо є детальні результати), лікування і відновлення працездатності потерпілим.

Економічна ефективність заходів у галузі забезпечення безпеки життєдіяльності

Економічна ефективність заходів у галузі безпеки життєдіяльності визначається різницею одержаного економічного ефекту (вигоди) і понесених для його отримання витрат.

Для оцінки економічної ефективності використовують показники чистого і загального (абсолютного) економічного ефекту. Показник чистого економічного ефекту — це різниця вигоди і витрат. Чим більше економічний ефект, тим вище економічна ефективність заходу.

Економічний ефект заходів щодо забезпечення безпеки туристів і працівників туристичного підприємства не може і не повинен бути єдиним критерієм доцільності проведення заходів. Навіть якщо економічні розрахунки засвідчують неефективність заходу, він може бути реалізований, оскільки має велику соціальну ефективність. Перевага соціального ефекту перед економічним зовсім не означає другорядність останнього, особливо в умовах ринкової економіки.

Економічний ефект є не метою заходів, а лише одним з аспектів їх оцінки. Маючи уявлення про економічну ефективність заходів, органи управління і туристичне підприємство більш планомірно можуть здійснювати витрати на їх проведення і управляти соціально-економічними наслідками забруднення навколишнього середовища, травматизму і професійних захворювань на виробництві, аварій і стихійних лих.

11.9. Управління охороною навколишнього природного середовища

На державному рівні воно здійснюється Верховною Радою України, Президентом, урядом України спеціально уповноваженими на те органами, головними з яких є Мінекобезпеки України.

На регіональному рівні управління охороною навколишнього середовища ведеться представницькими і виконавськими органами влади, місцевими органами самоврядування, а також територіальними органами вказаних спеціально уповноважених відомств.

На всіх рівнях розробка обов'язкових для виконання пропозицій щодо проведення заходів, що забезпечують санітарно-епідеміологічне благополуччя населення, покладена на органи Міністерства охорони здоров'я України. Вони ж здійснюють узгодження дозволів на всі основні види природокористування.

На туристичних об'єктах для управління охороною навколишнього середовища (ОНС) створюються відділи охорони природи (охорони навколишнього середовища).

Основою управління охороною навколишнього середовища є законодавчі і підзаконні акти, розглянуті вище, які припускають єдину систему управління в країні, а також міжнародна співпраця в галузі охорони природи.

Управління ОНС базується на інформації, що одержується системою моніторингу навколишнього середовища. Ця система складається з трьох ступенів: спостереження, оцінки стану і прогнозу можливих змін. Моніторинг здійснює нагляд за антропогенними змінами, а також за малозміненою природою. В системі розрізняють три рівні: санітарно-токсичний, екологічний і біосферний.

Санітарно-токсичний моніторинг — це спостереження за станом якості навколишнього середовища, головним чином за ступенем забруднення природних ресурсів шкідливими речовинами і впливом цього процесу на людину, тваринний і рослинний світ, а також визначення наявності шумів, алергенів, пилу, патогенних мікроорганізмів, неприємних запахів, сажі; контроль за вмістом в атмосфері оксидів сірки і азоту, оксиду вуглецю, з'єднань важких металів, за якістю водних об'єктів, ступенем забруднення їх різними органічними речовинами, нафтопродуктами.

Екологічний моніторинг — це визначення змін в екологічних системах (біогеоценозах), природних комплексах і їх продуктивності, а також виявлення динаміки запасів корисних копалин, водних, земельних і рослинних ресурсів.

Біосферний моніторинг здійснюється в рамках глобальної системи моніторингу навколишнього середовища (ГСМНС) на базі міжнародних біосферних станцій.

Санітарно-токсичний моніторинг здійснюється службами Міністерства охорони здоров'я України, Мінекобезпеки України, Гідрометом України.

Міністерство охорони здоров'я вивчає динаміку захворювань у регіонах залежно від зміни стану навколишнього середовища, контроль якого здійснюють територіальні органи Мінекобезпеки України і санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України. Загальний нагляд за станом навколишнього середовища здійснюють територіальні органи Гідромета України, які включають інспекції з контролю атмосфери, гідросфери, ґрунтів і роботи газоочисних і пиловловлюючих установок. Локальний санітарно-токсичний моніторинг реалізується в містах і населених пунктах, на автошляхах і на окремих підприємствах. Правила контролю стану навколишнього середовища встановлені стандартами системи стандартів «Охорона природи». ГОСТ 17.2.3.01-86 формулює правила контролю якості повітря населених пунктів.

Вони встановлюють три категорії постів спостереження за забрудненням атмосфери: стаціонарні, маршрутний, пересувний (підфакельний). Стаціонарний пост призначений для безперервної реєстрації складу забруднюючих речовин і регулярного відбору проб повітря для подальших аналізів; маршрутний — для регулярного відбору проб повітря у фіксованій точці місцевості при спостереженнях, які проводяться за графіком послідовно в часі в кількох точках. Пересувний (підфакельний) пост необхідний для відбору проб димового (газового) факелу.

Число стаціонарних (маршрутних) постів і їх розташування визначається з урахуванням чисельності населення, площі населеного пункту і рельєфу місцевості, а також розвиненості промисловості та її розташування на території даної місцевості, розосередженості місць відпочинку і курортних зон.

Залежно від чисельності населення встановлюють таке мінімальне число стаціонарних постів: до 50 тис. жителів — 1 пост, 50—100 тис. — 2 пости; 100—200 тис. — 2—3 пости; 200—500 тис. — 3—5 постів; 0,5—1 млн — 5—10; 1—2 млн — 10—15; більше 2 млн — 15—20 постів. У населених пунктах зі складним рельєфом (піднесені місця і западини) і значним числом джерел забруднення один стаціонарний пост встановлюють на площі 5—10 км², у рівнинній місцевості — один стаціонарний пост на 10—20 км².

Місця відбору проб при підфакельних спостереженнях вибирають на різних відстанях від джерела забруднення в зоні розсіювання забруднення. Загальне їх число визначають з урахуванням висоти і потужності викиду, а також особливостей розміщення селітебних територій.

На стаціонарних постах встановлюють три програми нагляду: повну, неповну, скорочену. Нагляди за повною програмою виконують для отримання оперативної інформації про середньодобову концентрацію щодня о 01, 07, 13 та 19 годинах за місцевим часом. Допускається (у разі потреби виконання повної програми) проводити нагляди за ковзним графіком о 06, 10 та 13 годинах у вівторок, четвер, суботу та о 15, 16 та 21 годині у понеділок, середу та п'ятницю.

За повною програмою встановлюють спостереження за складом пилу, сірчаного газу, оксиду вуглецю, діоксиду азоту (основні забруднюючі речовини) і за специфічними речовинами, які властиві промисловим викидам даного населеного пункту.

Перелік специфічних речовин для контролю на кожному стаціонарному посту в місті встановлюється органами гідрометеорологічної і санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України з урахуванням даних інвентаризації джерел викидів в атмосферу.

Спостереження за неповною програмою дозволяється проводити з метою отримання оперативної інформації щодня о 07, 13 та 19 годині за місцевим часом. Спостереження за основними і специфічними забруднюючими речовинами проводять у цьому випадку за програмою, узгодженою з органами гідрометеорологічної служби і Міністерства охорони здоров'я України.

За скороченою програмою спостереження за основними забруднюючими речовинами і за одним-двома найпоширенішими специфічними забруднюючими речовинами проводять щодня о 07 і 13 годині за місцевим часом. Ці спостереження допускаються в місцях, де систематично протягом місяця спостерігаються концентрації забруднюючих речовин нижче порогу чутливості методу аналізу даної речовини. Проби повітря відбирають на висоті 1,5—2,5 м від поверхні землі.

Організація контролю за станом навколишнього середовища в регіонах покладена на місцеві органи Державного комітету Гідрометеорологічної служби України. Ведеться контроль атмосфери, гідросфери і ґрунтів поблизу транспортних магістралей і підприємств.

У селітебних зонах відбір проб повітря, води і ґрунтів організовується також туристичними підприємствами. Цю роботу проводять, як правило, їх санітарні лабораторії.

Контроль викидів промислових підприємств і транспортних засобів зводиться до визначення їх фактичної величини і співставлення її з величиною ГДВ. Стосовно промислових підприємств правила встановлення ГДВ визначені ГОСТ 17.2.3.02-78. Порядок контролю викидів розробляють самі підприємства. Контролю підлягають викиди, що поступають від димарів, зварювальних постів і обладнання для різання.

Контрольні питання і завдання

1. Охарактеризуйте структуру системи державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності.
2. Назвіть основні документи, що формують політику України у сфері безпеки життєдіяльності, зокрема в туристичній індустрії.
3. Визначте основні положення законодавства України про охорону здоров'я.
4. Назвіть органи нагляду за охороною праці.
5. Як проводиться в Україні управління попередженням і ліквідацією НС?
6. З чим пов'язані економічні збитки, що виникають через недотримання вимог безпеки життєдіяльності?
7. Назвіть складові економічного збитку, що виникає через виробничий травматизм, професійні захворювання і погіршення умов праці.
8. Дайте визначення еколого-економічного збитку.
9. У чому полягає економічний ефект природоохоронних заходів щодо прогнозування і запобігання надзвичайним ситуаціям?
10. Як визначається економічна ефективність заходів щодо забезпечення безпеки життєдіяльності?

Додаток І

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ДИСЦИПЛІНІ БЕЗПЕКА ЖИТТЕДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

А

Абіосфера — шари літосфери, що не піддаються і раніше ніколи не піддавалися будь-якому впливу живих організмів або біогенних речовин.

Абіотичне середовище — неживе фізичне та хімічне оточення живих організмів. Абіотичне середовище становлять природні умови, походження яких безпосередньо не пов'язане з життєдіяльністю живих організмів.

Аварійно-рятувальна служба (АРС) — сукупність органів управління, сил і засобів, призначених для вирішення завдань із запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, функціонально об'єднаних у єдину систему, основу якої становлять аварійно-рятувальні формування

Адаптація (щодо наркоманії) — пристосованість організму до певної дози наркотичної речовини.

Адекватність — застосування заходів, технологій і використання ресурсів, у якісному та кількісному відношенні достатніх для досягнення бажаної мети.

Адміністративний контроль — здійснюється службами з охорони праці підприємства, керівниками його структурних підрозділів.

Адреналін — гормон, медіатор нервової системи. Адреналін секретується наднирковниками та викликає зміни обміну речовин: підвищує споживання кисню, концентрацію глюкози в крові, а також підсилює кровообіг у печінці. При емоційних переживаннях, посиленій м'язовій роботі вміст адреналіну в крові підвищується.

Аеробіонт — організм, що дихає повітрям тропосфери; мешканець аеробіосфери водних точок нижніх шарів атмосфери.

Аеросфера — земна оболонка, складена надземною атмосферою та підземною тропосферою, включаючи ґрунтове повітря; середовище перебування аеробів.

Акваторія — водний простір, обмежений природними, штучними або умовними границями.

Алерген — речовина, при контакті з якою у людини може розвинути алергічна реакція. Як правило, алергени індивідуальні в різних людей.

Амбулаторна допомога — всі види медичних послуг, надаваних пацієнтам, які не перебувають на стаціонарному лікуванні в момент надання послуг. Амбулаторна допомога надається в різних умовах: від окремо розташованих

амбулаторій, загально-лікарських практик і медичні пункти до багатопрофільних поліклінік, спеціалізованих диспансерів і діагностичних центрів.

Аналіз ризику для здоров'я — процес збору, аналізу та порівняння прогнозованих параметрів стану здоров'я окремої особи з параметрами стандартної вікової групи, що дозволяє пророчити ймовірність того, що в цієї особи може передчасно виявитися яка-небудь проблема зі здоров'ям, пов'язана з високим рівнем захворюваності та смертності в групі.

Аналізатори — сукупність взаємодіючих утворень периферичної і центральної нервової системи, що здійснюють сприймання та аналіз інформації про явища, що відбуваються як у навколишньому середовищі, так і всередині самого організму.

Антидепресанти — різні за хімічною будовою і механізмом дії психотропні засоби, які поліпшують настрій, знімають тривогу і напругу.

Антипіреп — речовини або суміші, що додають у матеріал (речовину) органічного походження для зниження його горючості.

Асимілююча здатність водного об'єкта — здатність водного об'єкта приймати певну масу речовин в одиницю часу без порушення норм якості води в контрольованому створі або пункті водокористування.

Атестація — визначення кваліфікації працівника, якості продукції, організації робочих місць тощо, проведене відповідною адміністрацією та відповідальними організаціями.

Атестація робочих місць за умовами праці — система аналізу та оцінки робочих місць для проведення оздоровчих заходів, ознайомлення працюючих з умовами праці, сертифікації виробничих об'єктів, для підтвердження або скасування права надання компенсації працівникам, зайнятим на важких роботах і роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці.

Атмосферне повітря — життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, що становить природну суміш газів атмосфери, яка перебуває за межами жилих, виробничих і інших приміщень.

Аудит системи управління якістю навколишнього середовища — систематичний і документально оформлений процес перевірки об'єктивно одержуваних і оцінюваних аудиторських даних для визначення відповідності (або невідповідності) системи управління навколишнім середовищем, прийнятої в організації, критеріям аудита такої системи, а також повідомлення клієнтові результатів, отриманих у ході цього процесу.

Б

Бальнеологія — розліл медицини, що вивчає лікувальні властивості природних факторів.

Безпека систем — наука, що застосовує інженерні та управлінські принципи для забезпечення необхідної безпеки, вчасного виявлення ризику небезпек, застосування засобів із запобігання та контролю цих небезпек протягом життєвого циклу системи та з урахуванням ефективності операцій, часу та вартості.

Безумовні рефлекси — стереотипи поведінки, надбані людиною в постійних умовах зовнішнього середовища, які формувалися в процесі всієї попередньої історії розвитку і передаються в спадковість.

Берегове обслуговування — сукупність послуг (екскурсій, театральних вистав тощо), надаваних туристам — учасникам круїзу в запланованих портах заходу круїзного судна в період його стоянки.

Біогеосфера — частина біосфери; оболонка земної кулі, в якій сконцентрована основна маса живої речовини планети. Біогеосфера розташована на контакті поверхні літосфери, приземного шару атмосфери та мілководь або верхнього шару гідросфери.

Біологічна аварія — аварія, що супроводжується поширенням небезпечних біологічних речовин у кількостях, що створюють небезпеку для життя та здоров'я туристів, для сільськогосподарських тварин і рослин, що призводять до збитку навколишньому природному середовищу.

Біологічні ресурси — генетичні ресурси, організми або їхні частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, що мають фактичну або потенційну корисність або цінність для людства.

Біосфера — місце існування та функціонування нині живучих організмів, що охоплює нижню частину атмосфери, всю гідросферу, поверхню суші та верхні шари літосфери. Біосфера — найбільша екосистема земної кулі, що ділиться на екосистеми більш низького ієрархічного рівня.

Біотехнологія — гранична між біологією та технікою наукова дисципліна та сфера практики, що вивчає шляхи та методи зміни навколишньою людиною природного середовища відповідно до її потреб; сукупність методів і прийомів одержання корисних для людини продуктів і явищ за допомогою біологічних агентів. До складу біотехнології входять генна, клітинна та екологічна інженерія.

Біотичне середовище — середовище, створюване або видозмінене сукупністю організмів. Звичайно, біотичне середовище визначається невеликим числом видів (детермінантів). Біотичне середовище створює сприятливі умови для тих видів, які входять у конкретний біогеоценоз або більшу екосистему.

Біоцикл — життєва ділянка, вища одиниця екологічного підрозділу наземної та водної частин біосфери: суша, океан і континентальні водойми. Біоцикл не включає атмосферу та літосферу як місця перебування живого. Кожний біоцикл підрозділяється на біохори, що включають значне число біотопів.

Благополуччя — суб'єктивна оцінка стану здоров'я та ступеню комфортності життя індивідуума або окремої групи, населення загалом.

В

Важкість захворювання — ступінь або стадія захворювання пацієнта до початку лікування або в момент надходження на лікування.

Вакцина — хімічна речовина, отримана з живих чи мертвих мікроорганізмів,

що використовується для вироблення імунітету до збудників цієї хвороби у тварин і людей.

Ведення захворювання — всебічний, цілісний підхід до лікування та реабілітації, заснований на природному плині захворювання, при якому терапія розроблена таким чином, щоб лікування хронічного захворювання проводилося з максимальною результативністю та ефективністю.

Вибух — швидкопротікаючий процес фізичних і хімічних перетворень речовин, що супроводжується звільненням значної кількості енергії в обмеженому обсязі, у результаті якого в навколишньому просторі утворюється та поширюється ударна хвиля.

Вибухонебезпечна речовина — речовина, що може вибухати при впливі полум'я або проявляти чутливість до струсів або терть більше, ніж динітробензол.

Виділені послуги — певні послуги в рамках медичного страхування, за які сплата здійснюється окремо від страхового пакета. Сплата таких послуг може стягуватися з розрахунку на одну людину.

Використання водних об'єктів — одержання різними способами користі від водних об'єктів для задоволення матеріальних і інших потреб громадян і юридичних осіб.

Використання природних ресурсів (природокористування) — господарське використання поновлюваних і непоновлюваних природних ресурсів.

Виробнича діяльність — сукупність дій людей із застосуванням знарядь праці, необхідних для перетворення ресурсів у готову продукцію, що включають у себе виробництво та переробку різних видів сировини, будівництво, надання різних видів послуг.

Виробничий побут — це комплекс заходів і засобів, що забезпечують підприємство: санітарно-побутовими приміщеннями (туалетами, душовими, гардеробними, приміщеннями для зберігання, сушіння та ремонту спецодягу та взуття, кімнатами особистої гігієни жінок тощо); санітарно-технічними системами (опалення, вентиляція, водопостачання, каналізація); спеціальними допоміжними приміщеннями (акумуляторними, ламповими, респіраторними тощо); санітарно-побутовими пристроями (для обезпилення одягу, питного водопостачання тощо).

Висока технологія — сукупність інформації, знань, досвіду, матеріальних засобів при розробці, створенні та виробництві нової продукції та процесів у будь-якій галузі економіки, що мають характеристики вищого світового рівня.

Відходи виробництва — залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, що утворилися при виробництві продукції або виконанні робіт і втратили повністю або частково вихідні споживчі властивості; попутні речовини, що утворюються знову в процесі виробництва, які не знаходять застосування. У відходи виробництва включаються породи, що утворюються при видобутку корисних копалин, побічні та попутні продукти, відходи сільського господарства.

Відшкодування страхове — компенсація, виплачувана страховиком застрахованому відповідно до договору страхування з метою відшкодування шкоди (збитку), панесеного внаслідок настання страхового випадку. У системі страхування медичних послуг, надаваних застрахованим, або у формі наступного відшкодування застрахованим грошових витрат на медичну допомогу за представленими клієнтами рахунками. У сучасних умовах також — термін «страхова сума». У закордонній практиці в особистому страхуванні — «страхова винагорода».

ВІЛ — вірус імунодефіциту людини (збудник СНІДу).

Вірус — збудник хвороб рослин, тварин і людини, за розмірами менший за бактерії (внутрішньоклітинний паразит).

Вогнегасна речовина — речовина, що має фізико-хімічні властивості, які дозволяють створити умови для припинення горіння.

Вогнегасні засоби — це вода, розчини, емульсії, інертні гази (азот, аргон і ін.), діоксид вуглецю, галоїдовані вуглеводні, порошкоподібні склади, піна, пісок тощо.

Вогнестійкість — це здатність матеріалів витримувати без руйнування дію високих температур. Ступенем вогнестійкості називається здатність будинку (споруди) протистояти руйнуванню при пожежі. Межа вогнестійкості — це час, після закінчення якого конструкція втрачає несучу або обгороджу вальну здатність. Втрата несучої здатності означає обвалення конструкції; втрата огорожувальної здатності — прогрів конструкції при пожежі до температур, перевищення яких може викликати заpalення речовин, що перебувають у суміжних приміщеннях.

Вода питна — вода, в якій бактеріологічні, органолептичні показники та показники токсичних хімічних речовин перебувають у межах норм питного водопостачання.

Водне законодавство України — законодавство, що регулює відносини у галузі використання та охорони водних об'єктів з метою забезпечення прав громадян на чисту воду та сприятливе водне середовище; підтримки оптимальних умов водокористування; якості поверхневих і підземних вод у стані, що відповідає санітарним і екологічним вимогам захисту водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження; запобігання або ліквідації шкідливого впливу вод, а також збереження біологічної розмаїтості водних екосистем.

Водний фонд — сукупність водних об'єктів у межах території України, включених або підлягаючих включенню в державний водний кадастр.

Водні ресурси — запаси поверхневих і підземних вод, що перебувають у водних об'єктах, які використовуються або можуть бути використані.

Водоохоронна зона — територія, що примикає до акваторій рік, озер, водоймищ і інших поверхневих водних об'єктів, на якій устанавлюється спеціальний режим господарського та іншого видів діяльності з метою запобігання забрудненню, засміченню, замуленню та виснаженню водних об'єктів, а також збереження середовища перебування об'єктів тваринного та рослинного світу.

Вплив на навколишнє середовище — будь-які наслідки планованої діяльності для навколишнього середовища, включаючи здоров'я та безпеку людей, флору, фауну, ґрунт, повітря, воду, клімат, ландшафт, історичні пам'ятники та інші матеріальні об'єкти або взаємозв'язок між цими факторами; він охоплює також наслідки для культурної спадщини або соціально-економічних умов, що є результатом зміни цих факторів.

Вражаючий чинник — чинник життєвого середовища, який за певних умов завдає шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення туристів, спричиняючи матеріальні збитки.

Г

Гарантія якості продукції — система організаційно-технічних, економічних і юридичних (правових) норм і положень, що визначають обов'язки замовників, розроблювачів, виготовлювачів і споживачів із забезпечення випуску продукції належної якості та відповідальність за їхнє виконання.

Гасіння пожежі — процес впливу сил і засобів, а також використання методів і прийомів для ліквідації пожежі.

Гемоглобін — білок, що міститься в еритроцитах і забезпечує їхню основну функцію — транспорт кисню та вуглекислого газу.

Геморагія — кровотеча.

Генетичний код — система запису спадкової інформації в молекулі дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) живих істот (людей, тварин, рослин, бактерій, вірусів).

Гігієна навколишнього середовища — галузь діяльності в охороні здоров'я, у рамках якої виявляють, визначають, контролюють і управляють фізичними та соціальними умовами, що впливають на здоров'я груп населення, приміром, робітників на заводах або туристів, що проживають у тій або іншій місцевості. Гігієна навколишнього середовища вивчає прямий вплив патогенних хімічних, радіаційних, фізичних і деяких біологічних агентів, а також (часто непрямо) ефекти від стану фізичного, психологічного, соціального та естетичного середовища.

Гігієна праці — це розділ гігієни, що вивчає трудову діяльність людини та виробниче середовище з погляду їхнього можливого впливу на організм і розробляє заходи та нормативи, спрямовані на оздоровлення умов праці та запобігання профзахворюванням; практичною частиною є виробнича санітарія.

Гігієнічне нормування електромагнітних випромінювань — залежить від діапазону частот. Критерієм безпеки для людини, що перебуває в електричному полі промислової частоти, приймається напруженість цього поля. У діапазоні частот 60 кГц — 300 МГц нормується напруженість електричного та магнітного складового електромагнітного поля. У діапазоні частот 300 МГц — 300 ГГц нормується щільність потоку енергії електромагнітного поля. Для постійного магнітного поля гранично допустимим рівнем на робочому місці є напруженість, що не повинна перевищувати 8 кВ/м.

Гігієнічне нормування шуму — для постійних шумів ведеться по граничному спектру шуму, що являє собою сукупність нормативних рівнів звукового тиску в дев'яти октавних смугах частот зі середньгеометричними частотами: 31,5; 63; 125; 250; 500; 1000; 2000; 4000; 8000 гц. Як загальна характеристика шуму на робочих місцях застосовується оцінка рівня звуку в децибелах шкали «а» шумоміра (дба), що являє собою середню величину частотних характеристик звукового тиску.

Гігієнічний норматив — встановлене дослідженнями припустиме максимальне або мінімальне кількісне й/або якісне значення показника, що характеризує той або інший фактор середовища перебування з позицій його безпеки й/або нешкідливості для людини.

Гігієнічний сертифікат продукції — це форма узгодження процесів виробництва та застосування продукції, потенційно небезпечної для здоров'я людини.

Гігієнічні вимоги до виробничого освітлення — це рівномірний розподіл яскравостей у полі зору та обмеження тіней; обмеження прямої та відбитої блискості; обмеження або усунення коливань світлового потоку.

Госпіталізація — поміщення пацієнта для спостереження, діагностики та (або) лікування в умовах лікарні.

Громадянська відповідальність — відповідальність перед третіми особами за ту шкоду або збиток, що він може спричинити їхньому здоров'ю, життю та майну, у результаті використання об'єкта страхування або в результаті володіння ним. Громадянська відповідальність може наступити також у випадку здійснення ненавмисного правопорушення або порушення договірних зобов'язань.

Грунт — особливе природне утворення, що виникло в результаті перетворення поверхневих шарів літосфери під спільним впливом води, повітря, кліматичних факторів і живих організмів. Залишки живих організмів розкладаються в ґрунті редуцентами.

Групове страхування — страхування групи осіб зі схожими інтересами. Груповий поліс видається роботодавцеві або іншому представникові групи, а кожний член групи одержує сертифікат, що підтверджує факт його страхування.

Д

Дайвінг — підводне занурення з аквалангом.

Дезактивація — видалення радіоактивних речовин з якої-небудь поверхні або з якого-небудь середовища, включаючи організм людини.

Державний водний кадастр — звід даних про водні об'єкти, про їхні водні ресурси, використання водних об'єктів, про водокористувачів.

Державний кадастр об'єктів тваринного світу — сукупність відомостей про географічне поширення об'єктів тваринного світу, їхньої чисельності,

а також характеристик середовища перебування, інформація про їхнє господарське використання та інші необхідні дані.

Державний лісовий кадастр — документ, що містить відомості про екологічні, економічні та інші кількісні та якісні характеристики лісового фонду.

Державний моніторинг водних об'єктів — система регулярних спостережень за гідрологічними або гідрогеологічними та гідрогеохімічними показниками їхнього стану, що забезпечує збір, передачу та обробку отриманої інформації з метою своєчасного виявлення негативних процесів, прогнозування їхнього розвитку, запобігання шкідливих наслідків і визначення ступеня ефективності здійснюваних водоохоронних заходів.

Державний моніторинг об'єктів тваринного світу — система регулярних спостережень за поширенням, чисельністю, фізичним станом об'єктів тваринного світу, структурою, якістю та площею середовища їхнього перебування.

Державні містобудівні нормативи та правила — нормативно технічні документи, розроблені та затверджені державним органом архітектури та містобудування або органами архітектури та містобудування суб'єктів України та які підлягають обов'язковому виконанню при здійсненні містобудівної діяльності всіх видів.

Державні природні заказники — території (акваторії), що мають особливе значення для збереження або відновлення природних комплексів або їхніх компонентів і підтримки екологічного балансу.

Державні природні заповідники — є природоохоронними, науково-дослідницькими та еколого-просвітницькими установами, що мають на меті збереження та вивчення природного ходу природних процесів і явищ, генетичного фонду рослинного та тваринного світу, окремих видів і співтовариств рослин і тваринних, типових і унікальних екологічних систем.

Державні стандарти — стандарти на групи однорідної продукції, а також на конкретну продукцію міжгалузевого виробництва або застосування.

Диспансер — спеціалізована амбулаторна установа, що може діяти в рамках стаціонару або бути самостійною установою. Диспансери мають свою спеціалізацію за хворобою, або працюють із підгрупами населення (за віком або соціальним станом). Основна діяльність таких установ спрямована на профілактику та ранню діагностику за допомогою систематичного обстеження та моніторингу груп пацієнтів, що часто робиться шляхом проведення масових кампаній, а також на диспансеризацію та лікування профільних пацієнтів.

Диспансеризація — систематичне медичне спостереження, проведене шляхом періодичних оглядів населення групою лікарів із застосуванням поширених лабораторних і інструментальних методів обстеження, з розрахунком на наступне проведення комплексу лікарсько-профілактичних заходів.

Діагноз — установлення наявності захворювання або стану за його симптомами, синдромами, ознаками, результатами лабораторних досліджень або іншими даними відповідно до прийнятої класифікації хвороб.

Діагностика — процес виявлення симптомів, синдромів і захворювання шляхом проведення обстеження пацієнта.

Діяльність — загальне визначення роботи, виконуваної персоналом при досягненні поставленої мети, наприклад, із обслуговування туристів.

Добровільне страхування — одна з форм страхування; на відміну від обов'язкового, виникає тільки на основі договору, що складається добровільно, між страховиком і страхувальником.

Довіра — ступінь, до якого людина почуває впевненість у тому, що її ставлення правильне.

Довіреність — письмове повноваження, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Договір (контракт) — основний правовий документ, що регулює виробничо-господарські та інші взаємини суб'єктів інвестиційної діяльності.

Дорожній рух — сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації потреб громадян і суспільства в пересуванні та перевезенні пасажирів і вантажів за допомогою транспортних засобів або без таких у межах автомобільних доріг.

Доступ до медичного обслуговування — поняття, що відбиває ступінь, у якій окрема особа або певна група населення має право на користування та фактично може скористатися необхідними послугами системи охорони здоров'я.

Досягнення в поліпшенні здоров'я — результат систематичного процесу реалізації заходів, які впливають на тривалість і якість життя.

Е

Евакуація — змушений процес руху туристів із зони, де є можливість впливу на них небезпечних факторів.

Екологічна безпека — стан захищеності особистості, суспільства та держави від наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також стихійних лих і катастроф.

Екологічна експертиза — встановлення відповідності намічуваної господарської та іншої діяльності екологічним вимогам і визначення допустимості реалізації об'єкта екологічної експертизи з метою запобігання можливим несприятливим впливам цієї діяльності на навколишнє природне середовище та пов'язаних з ними соціальних, економічних і інших наслідків реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Екологічна ефективність — вимірювані результати системи управління якістю навколишнього середовища, пов'язані з контролюванням організацією екологічних аспектів, заснованих на її екологічній політиці, а також на цільовому та плановому екологічних показниках.

Екологічна політика — заява організації про свої наміри та принципи, пов'язані з її загальною екологічною ефективністю, що слугує підставою для дії та встановлення цільових і планових екологічних показників.

Екологічна сертифікація відповідності — дія третьої сторони щодо підтвердження відповідності об'єкта, що сертифікується, екологічним вимогам, які висуваються до нього.

Екологічний аудит — систематичний документально оформлений процес перевірки об'єктивно одержуваних і оцінюваних аудиторських даних для визначення відповідності або невідповідності критеріям аудита певних видів екологічної діяльності, подій, умов, систем адміністративного управління або інформації про ці об'єкти, а також повідомлення клієнтові результатів, отриманих у ході цього процесу.

Екологічний контроль — спостереження за станом навколишнього природного середовища і його зміною під впливом господарської та іншої діяльності, перевірка виконання планів і заходів щодо охорони природи, спостереження за раціональним використанням природних ресурсів, оздоровленням навколишнього природного середовища, дотриманням вимог природоохоронного законодавства та нормативів якості навколишнього природного середовища; систематична перевірка дотримання в процесі людської діяльності вимог природоохоронного законодавства та нормативів якості навколишнього природного середовища та виявлення суб'єктів даної діяльності, що заподіяли шкоду навколишньому природному середовищу.

Екологічний паспорт підприємства — нормативно-технічний документ, що включає дані щодо використання підприємством ресурсів (природних, вторинних тощо) і визначення впливу його діяльності на навколишнє середовище.

Екологічний ризик — імовірність настання події, що має несприятливі наслідки для життєдіяльності людини, тварин, рослин і інших живих організмів, яка викликається негативним впливом господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище.

Екологічний фактор — умова середовища, на яку живі істоти реагують пристосувальними реакціями. Екологічні фактори визначають умови існування організмів. Розрізняють абіотичні, біотичні, природні та антропогенні екологічні фактори.

Екологічні вимоги — обов'язкові вимоги, встановлені в законодавчих і нормативних документах, які спрямовані на забезпечення раціонального природокористування, охорону навколишнього середовища, захист здоров'я та генетичного фонду людини.

Екосфера — біотоп біосфери; сукупність властивостей землі як планети, що створюють умови для розвитку життя. Просторово екосфера включає тропосферу, всю гідросферу та верхню частину літосфери.

Експертиза — перевірка відповідності діяльності та її результатів існуючим уявленням, вираженим у вигляді рекомендацій, норм і нормативів, що проводиться визнаними висококваліфікованими фахівцями (експертами) або групою фахівців.

Електромагнітне поле — особлива форма матерії, яка утворюється взаємодією електрично заряджених часток.

Електротравма — враження центральної нервової системи або загроза ураження всього організму через порушення нормальної діяльності життєво важливих органів і систем під впливом електричного струму або електричної дуги.

Епідеміологічне обстеження — обстеження для з'ясування ступеня поширеності захворювання, частоти випадків і закономірності розвитку досліджуваного захворювання. Виявлення хворих є одним з результатів таких обстежень.

Епідеміологічний нагляд — безпосереднє спостереження з метою виявлення ранніх ознак захворювання без втручання. Має на увазі проведення систематичних спостережень і, у разі потреби, вжиття відповідних заходів.

Епідемія — масове поширення інфекційної хвороби людей у часі та просторі в межах певного регіону, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності, який реєструється на цій території; поширення певної хвороби серед людей на більш-менш значній території.

Епіфітотія — масове інфекційне захворювання рослин, що супроводжується чисельною загибеллю культур і зниженням їх продуктивності.

Ергономіка — наукова дисципліна, що комплексно вивчає людину в конкретних умовах її діяльності в сучасному виробництві.

Ж

Життєве середовище — частина всесвіту, де знаходиться або може знаходитися в даний час людина і функціонують системи її життєзабезпечення.

Життєдіяльність — властивість людини не просто діяти в навколишньому її життєвому середовищі, а процес збалансованого існування та самореалізації індивіда, групи туристів, суспільства і людства загалом в єдності їх життєвих потреб і можливостей; складний біологічний процес, що відбувається в організмі людини і дозволяє їй зберігати здоров'я та працездатність.

З

Забезпечення безпеки населення в НС — дотримання правових норм, виконання еколого-захисних, галузевих або відомчих вимог і правил, а також проведення комплексу правових, організаційних, еколого-захисних, санітарно-гігієнічних, санітарно-епідеміологічних і спеціальних заходів, спрямованих на запобігання або граничне зниження загрози життю та здоров'ю туристів, втраченого майна та порушення умов життєдіяльності у випадку виникнення надзвичайної ситуації.

Забезпечення біологічної безпеки — дотримання правових норм, виконання санітарно-гігієнічних і санітарно-епідеміологічних правил, технологічних і організаційно-технічних вимог, а також проведення відповідного комплексу правових, санітарно-гігієнічних, санітарно-епідеміологічних, організаційних і технічних заходів, спрямованих на запобігання, ослаблення та ліквідацію зараження туристів інфекційними хворобами.

Забезпечення пожежної безпеки — прийняття та дотримання нормативних правових актів, правил і вимог пожежної безпеки, а також проведення проти-пожежних заходів.

Забруднення вод — надходження у водний об'єкт забруднюючих речовин, мікроорганізмів або тепла.

Забруднення ґрунтів — вміст у ґрунтах хімічних сполук, радіоактивних елементів, патогенних організмів у кількостях, що справляють шкідливий вплив на здоров'я людини, навколишнє природне середовище, родючість сільськогосподарського призначення.

Загальне управління якістю — постійно діюча система управління поліпшенням якості, що направляється зверху, але надає оптимальні можливості співробітникам і націлена на вирішення проблем співробітників, але не індивідуально, а на рівні системи.

Загроза пожежі (загоряння) — ситуація, що склалася на об'єкті, яка характеризується ймовірністю виникнення пожежі.

Закон — нормативно-правовий акт, що приймається з ключових питань суспільного, державного життя і має вищу юридичну силу.

Залізнична аварія — аварія на залізниці, яка спричинила собою ушкодження однієї або декількох одиниць рухомого складу залізниці до ступеня капітального ремонту та (або) загибель одного або кількох туристів, заподіяння потерпілим тілесних ушкоджень різної ваги або повна перерва руху на аварійній ділянці, що перевищує нормативний час.

Занулення — це свідоме електричне з'єднання з нульовим захисним провідником металевих струмоведучих частин устаткування, які можуть виявитися під напругою; основний засіб забезпечення безпеки.

Застрахований — фізична особа, життя, здоров'я та працездатність якої виступають об'єктом страхового захисту. Застрахованою є фізична особа, на користь якої укладений договір страхування. На практиці застрахований може бути одночасно страхувальником, якщо сплачує грошові (страхові) внески самотійно.

Захист населення в НС — сукупність взаємозалежних за часом, ресурсами і місцем проведення заходів, спрямованих на запобігання або граничне зниження втрат населення та загрози його життю та здоров'ю від вражаючих факторів і впливів джерел надзвичайної ситуації.

«Зелена карта» — система міжнародних договорів про обов'язкове страхування громадянської відповідальності власників автотранспортних засобів. Одержала назву по кольорах і формі страхового поліса, що засвідчує ці страхові правовідносини. Заснована в 1949 році. Держави колишнього СРСР, де немає обов'язкового страхування громадянської відповідальності власників транспортних засобів, не входять у систему «зеленої карти».

Земельні угіддя — землі, систематично використовувані або придатні до використання для конкретної господарської мети і відрізняються за природно-історичними ознаками.

Землетрус — сильні коливання земної кори, викликані тектонічними причинами, які призводять до руйнування споруд, пожеж, людських жертв.

Землі історико-культурного призначення — землі, на яких (і в яких) розташовуються пам'ятники історії та культури, визначні місця, зокрема, оголошені заповідними, національними парками, історико-культурними заповідниками (музеями-заповідниками), а також зайняті установами культури та з якими зв'язане існування традиційних народних художніх промислів, ремесел і іншого прикладного мистецтва.

Землі лісового фонду — землі, покриті лісом, а також не покриті лісом, але надані для потреб лісового господарства та лісової промисловості

Землі міської, селищної, сільської забудови — землі, забудовані та що підлягають забудові житловими, культурно-побутовими, промисловими, релігійними та іншими будовами та спорудами.

Знак відповідності — захищений у встановленому порядку знак, який підтверджує, що підданий екосертифікації об'єкт відповідає екологічним вимогам, що висуваються до нього.

Знак відповідності пожежної безпеки — знак, зареєстрований за встановленими нормами пожежної безпеки.

Знаки безпеки — поділяються на заборонні, попереджаючі, пропонуючі, вказівні. Використання кольорів у З. Б. регламентоване державним стандартом.

Ізотопи — різновиди атомів одного і того самого елемента, які мають однакові заряди ядер, але різні масові числа.

Імунізація — створення штучного імунітету — активного (при введенні вакцини) або пасивного (при введенні сироваток).

Імунітет — несприйнятність організму до інфекційних та неінфекційних агентів і речовин, які потрапляють до організму ззовні чи утворюються в організмі під впливом тих чи інших чинників; стан стійкості організму людини до дії патогенних мікробів.

Імунодепресанти — лікарські препарати, які пригнічують імунні реакції організму.

Імунодефіцит — стан імунної системи, при якому порушене нормальне функціонування якої-небудь її частини.

Інвалідність — постійна або тимчасова, повна або неповна втрата працездатності внаслідок хвороби, каліцтва або пороку розвитку. Виплати допомоги з інвалідності здійснюються з фондів соціального забезпечення.

Індекс — відносний показник, що виражає відношення рівня даного явища до його рівня в минулому або до рівня аналогічного явища, прийнятого як база (основа).

Інженерна, транспортна та соціальна інфраструктури — комплекс споруд і комунікацій транспорту, зв'язку, інженерного устаткування, а також

об'єктів соціального та культурно-побутового обслуговування населення, що забезпечує стійкий розвиток і функціонування поселень і міжселищних територій.

Інтегрована система охорони здоров'я — мережа установ, що має можливість надавати різнопланові послуги охорони здоров'я у вигляді територіальних муніципальних об'єднань.

Інформація — усвідомлення, повідомлення про положення справ, відомості про що-небудь; всі відомості, знання, які допомагають вирішити певні завдання, результат взаємодії різних видів енергії.

Інфразвук — це механічні коливання пружного середовища низької частоти — менше 20 Гц. Характеризується тими ж параметрами, що й ультразвук.

К

Кайонинг — екстремальний сплав (спуск) по гірських ріках і водоспадах у гідрокостюмах без застосування плавзасобів.

Каналізаційна мережа — система трубопроводів, колекторів, каналів і споруд на них для збору та відведення стічних вод.

Карантин — система тимчасових організаційних, режимно-обмежувальних, адміністративно-господарських, санітарно-епідеміологічних, санітарно-гігієнічних і лікарсько-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання поширенню інфекційної хвороби та забезпечення локалізації епідемічного, епізоотичного або епіфітотичного вогнищ і наступну їхню ліквідацію.

Каско — страхування транспортних засобів (суден, літаків, автомобілів). Не містить у собі страхування пасажирів, перевезеного майна, відповідальності перед третіми особами тощо.

Кислотний дощ — дощ, водневий показник якого РН менше 5,6.

Клінічна смерть — стан організму, при якому відсутні видимі ознаки життя (серцева діяльність та дихання), згасають функції центральної нервової системи, але зберігаються обмінні процеси в тканинах.

Коефіцієнт важкості захворювань — це середня важкість одного захворювання, що виражається в днях непрацездатності з-за захворювань, за певний (звітний) період часу (найчастіше — за рік): $кз = дз/тз$, де дз — загальне число днів тимчасової непрацездатності в захворілих за звітний період часу; тз — загальна кількість захворювань за той само період часу.

Коефіцієнт важкості травматизму — це середня важкість одного випадку травматизму, що виражається в днях непрацездатності в потерпілих, за певний (звітний) період часу (найчастіше — за рік): $кт = д/т$, де д — загальне число днів тимчасової непрацездатності в потерпілих від нещасних випадків із втратою працездатності на один і більше днів за звітний період часу; т — загальна кількість таких нещасних випадків за той само період часу.

Коефіцієнт частоти захворювань — це середнє число захворювань, що припадає на 100 працюючих, за певний (звітний) період часу (найчастіше — за рік): $кчз = тз \times 100/Р$, де тз — число випадків захворювань у звітному періоді;

p — середньооблікова чисельність працюючих за звітний період часу. К. Ч. З. для професійних захворювань розраховують не на 100, а на 1000 або 10 000 працюючих.

Коефіцієнт частоти травматизму — це середнє число травм (нешасних випадків), що припадає на 1000 працюючих, за певний (звітний) період часу (найчастіше — за рік): $kч = t \times 1000/p$, де t — число травм (нешасних випадків) у звітному періоді часу із втратою працездатності на один і більше днів; p — середньооблікова чисельність працюючих за звітний період.

Комісія з НС — функціональна структура органу виконавчої влади суб'єкта України та органа місцевого самоврядування, а також органу управління туристичним об'єктом, що здійснює в межах своєї компетенції керівництво відповідною підсистемою або ланкою або проведенням всіх видів робіт із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і їхньої ліквідації. Виділяють такі види комісій: територіальні, відомчі та об'єктові.

Компанія страхова — організація, що продає гарантії повного або часткового відшкодування шкоди (збитку), що завдається при виникненні страхового випадку.

Компенсація — відновлення порушеної рівноваги несприятливими внутрішніми або зовнішніми впливами.

Комфорт — сукупність побутових зручностей; упорядженість і затишок житла, громадських закладів, засобів сполучення тощо.

Контроль за дотриманням законодавства про працю та охорону праці як організаціями, так і роботодавцями — фізичними особами здійснює державна інспекція праці, якою керує заступник міністра праці та соціального розвитку, який є головним державним інспектором праці.

Контроль за станом охорони праці — підрозділяють на державний, відомчий, адміністративний, профспілковий і мішаний.

Контроль забруднення атмосфери — перевірка відповідності складу забруднюючих атмосферу речовин встановленим вимогам.

Конфігурація інформаційної системи — процес налаштування інформаційної системи туристичного підприємства з урахуванням його особливостей.

Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників.

Користування водними об'єктами (водокористування) — юридично обумовлена діяльність громадян і юридичних осіб, пов'язана з використанням водних об'єктів.

Кровотеча — витік крові з кровоносних судин через порушення їхньої цілісності.

Л

Лабільність — час, у плинні якого тканина відновлює працездатність після чергового циклу збудження.

Ландшафт — територіальна система, що складається із взаємодіючих

природних або природних і антропогенних компонентів і комплексів більш низького таксономічного рангу.

Ліквідація НС — аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, проведені при виникненні надзвичайних ситуацій і спрямовані на порятунок життя та збереження здоров'я туристів, зниження розмірів збитку навколишньому природному середовищу та матеріальним втратам, а також на локалізацію зон надзвичайних ситуацій, припинення дії характерних для них небезпечних факторів.

Ліквідація пожежі — дії, спрямовані на остаточне припинення горіння, а також на виключення можливості його повторного виникнення.

Лікування — процес, що проводиться з метою отримання бажаного стану здоров'я для пацієнта з використанням різних медичних технологій.

Ліцензіат — юридична особа або індивідуальний підприємець, що мають ліцензію на здійснення конкретного виду діяльності.

Ліцензія — дозвіл (право) на здійснення ліцензованого виду діяльності при обов'язковому дотриманні ліцензійних вимог і умов, виданий органом, що ліцензує, юридичній особі або індивідуальному підприємцеві.

Ліцензування — заходи, пов'язані з видачею ліцензій, переоформленням документів, що підтверджують наявність ліцензій, призупиненням і анулюванням ліцензій і паглядом органів, що ліцензують, за дотриманням ліцензіатами при здійсненні ліцензованих видів діяльності відповідних ліцензійних вимог і умов.

Локалізація пожежі — дії, спрямовані на запобігання можливості подальшого поширення горіння та створення умов для його успішної ліквідації наявними силами та засобами.

Локальний — віднесений до певного місця, обмежений тісними кордонами, територіальними межами.

М

Макросередовище — складова ринкового середовища фірми, представлена силами більш широкого соціального плану, які впливають на мікросередовище, як-от: фактори демографічного, економічного, природного, технічного, політичного та культурного характеру.

Медико-санітарний центр — установа, що забезпечує медико-санітарне обслуговування конкретної групи населення.

Медична допомога — це діяльність, спрямована на оздоровлення та лікування пацієнтів, здійснювана професійно підготовленими працівниками, що мають на те право відповідно до чинного законодавства. Медична допомога містить у собі певну сукупність медичних послуг.

Медичний аудит — докладний ретроспективний аналіз і оцінка історій хвороби та амбулаторних карт пацієнтів за встановленими показниками медичної допомоги. Звичайно, проводиться лікарями та іншими медичними працівниками. Медичний аудит використовується для кількісної і якісної оцінки

професійної діяльності та діяльності організації загалом за допомогою зіставлення виявлених параметрів із прийнятими стандартами або із сучасними професійними судженнями.

Міжнародний тероризм — акти міжнародного тероризму включають жорстокість, вбивства, взяття заручників, захоплення літаків, вимагання, застосування катувань або загрози їхнього застосування в мирний або воєнний час, з політичною метою, коли вони спрямовані проти будь-якого іноземного уряду, міжнародної організації або їхніх представників; проти будь-якого громадянина іноземної держави, тільки тому, що він громадянин іноземної держави.

Моніторинг — цілеспрямована діяльність, що включає перманентне спостереження, аналіз, оцінку та прогноз стану об'єкта (процесу, явища, системи). Інше визначення: це аналітична система спостереження.

Монотонія — це специфічний стан людини, що виникає внаслідок виконання однакової роботи або повторюваних простих трудових дій. Характеризується станом зниженої психічної активності, але, на відміну від втоми, являє собою так званий «перехідний» стан, що може швидко зникнути при зміні роботи або умов праці.

Н

Навколишнє природне середовище — сукупність природних компонентів (атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, надр) навколишнього природного середовища, природних комплексів, ландшафтів і об'єктів, що визначають умови життєдіяльності людини, перебування тварин, рослин і інших живих організмів.

Навколишнє середовище — зовнішнє середовище, в якому функціонує організація, включаючи повітря, воду, землю, природні ресурси, флору, фауну, людину і їхню взаємодію. У даному контексті зовнішнє середовище простирється від середовища в межах організації до глобальної системи.

Надання пільг — пільги соціального характеру, надаються державою окремим категоріям українських туристів у порядку, що встановлюється урядом України.

Надзвичайний стан — особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені Законом «Про надзвичайний стан» обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

Надра — частина земної кори, розташована нижче ґрунтового шару, а при його відсутності, нижче земної поверхні та дна водотоків, що простіраються до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Наркотик — речовина рослинного чи синтетичного походження, яка при введенні в організм може змінити одну чи кілька функцій та внаслідок багаторазового вживання призвести до психічної чи фізичної залежності.

Національні парки — є природоохоронними, екологопросвітницькими та науково-дослідницькими установами, території (акваторії) яких містять у собі природні комплекси та об'єкти, що мають особливу екологічну, історичну та естетичну цінність, і призначені для використання з природоохоронною, просвітницькою, науковою чи культурною метою і для регульованого туризму.

Небезпечна ситуація — подія, при якій створюється реальна можливість прояву небезпеки або небезпека проявляється.

Невідповідний ризик — очікуваний ризик для здоров'я, пов'язаний із втручанням, який досить істотно перевищує очікувану користь (за клінічними параметрами).

Нешасний випадок — раптова короткочасна зовнішня подія для застрахованого, що відбулася протягом строку договору, що спричинило тілесні ушкодження (загибель) застрахованого в результаті ДТП, пожежі, вибуху, стихійних явищ — за винятком протиправних дій третіх осіб.

Норма багажу — гранично припустимі маса (вага) і габарит багажу пасажирів (туриста), прийнятого компанією-перевізником для наступного транспортування без пред'явлення вимоги внесення додаткової плати. Зазначені норми диференційовані по класах пасажирських місць.

Норма озеленення — площа озелених територій загального користування, що припадає на одного жителя.

Норматив утворення відходів — встановлена кількість відходів конкретного виду при виробництві одиниці продукції.

Норми безпеки — якісні та кількісні показники, що характеризують умови виробництва, виробничий і трудовий процес з погляду забезпечення організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних, біологічних і інших норм, правил, процедур і критеріїв, спрямованих на збереження життя та здоров'я працівників у процесі їхньої трудової діяльності.

О

Обсервація — режимно-обмежувальні заходи, що передбачають поряд із посиленням медичного та ветеринарного спостереження та проведенням протиепідемічних, лікарсько-профілактичних і ветеринарно-санітарних заходів, обмеження переміщення та пересування туристів або сільськогосподарських тварин у всіх суміжних із зоною карантину адміністративно-територіальних утвореннях, які створюють зону обсервації.

Онтогенез — індивідуальний розвиток організму, сукупність послідовних морфологічних, фізіологічних і біохімічних перетворень, що відбуваються в організмі від моменту його зародження до кінця життя.

Опік — пошкодження тканин організму, викликане дією високих температур, хімічних речовин або електричного струму.

Охорона водних об'єктів — діяльність, спрямована на збереження та відновлення водних об'єктів.

Охорона геологічного середовища — система державних, регіональних адміністративно-господарських і суспільних заходів, що забезпечують раціональне та комплексне використання всіх компонентів геологічного середовища з дотриманням екологічних нормативів для створення оптимальних умов розвитку людського суспільства.

Оцінка — процес визначення реального стану об'єкта (процесу, явища, системи) стосовно бажаного стану або іншого об'єкта (процесу, явищу, системі).

П

Пам'ять — здатність людини фіксувати, зберігати і відтворювати інформацію, досвід (знання, навички, вміння, звички).

Пацієнт — людина, що звернулася за медичною допомогою амбулаторно або була госпіталізована до лікарні для обстеження, постановки діагнозу або лікування.

Перелом — порушення цілісності кістки.

Переохолодження — порушення процесів терморегуляції при дії на організм низьких температур.

Перестраховування — спеціальний вид страхівки, що використовується початальником медичних послуг, або страховою медичною організацією з метою захистити себе від непередбачуваних і потенційних втрат, які можуть понести користувачі. Така страховка може знизити ризик в індивідуальних випадках або в сукупності.

Перша долікарська допомога — комплекс простих термінових дій, спрямованих на збереження здоров'я і життя потерпілого.

Перша категорія важкості робіт — це роботи, виконувані в оптимальних умовах зовнішнього виробничого середовища та при оптимальній величині фізичного, розумового та нервово-емоційного навантаження. Такі умови в практично здорових людей сприяють поліпшенню самопочуття, досягненню високої працездатності та продуктивності праці.

Питна вода — вода після підготовки або в природному стані, що відповідає встановленим санітарним нормам і вимогам і призначена для питних і побутових потреб населення та (або) виробництва харчової продукції.

Підтоплення — підйом рівня ґрунтових вод, викликаний підвищенням рівня вод у ріках, водоймищах; затоплення водою ділянки дороги, транспортних тунелів, частини території від: атмосферних опадів; сніготанення; неякісно покладеного асфальтобетонного покриття доріг, тротуарів, скидання або витoku води з інженерних систем і комунікацій; несправності або порушення правил обслуговування водоприймальних пристроїв і споруд поверхневого водовідводу, що перешкоджає руху лішоходів, автотранспорту, міського пасажирського транспорту. Підтопленою вважається територія площею понад 2 кв. м і глибиною більше 3 см.

Планування якості — розробка систем, спрямованих на досягнення високої якості, встановлення перспективних рівнів якості туристичних послуг.

Плата за землю — від сплати земельного податку повністю звільняються установи культури, фізичної культури та спорту, туризму, спортивно-оздоровчої спрямованості та спортивні спорудження (за винятком діяльності не по профілю спортивних споруд, фізкультурно-спортивних установ) незалежно від джерела фінансування.

Поділ ризику — розподіл фінансового ризику між всіма сторонами, що беруть участь у наданні послуги. Наприклад, якщо лікарня та група лікарів з корпорації надають медичну допомогу за фіксованими ставками, то система поділу ризику має на увазі, що та лікарня та група буде нести відповідальність, якщо витрати перевищать дохід.

Пожежна небезпека (пожежобезпечність) — можливість виникнення й/або розвитку пожежі, яка складається в якій-небудь речовині, стані або процесі.

Показники травматизму та захворюваності — застосовуються для порівняння різних підприємств (галузей) за рівнем травматизму (захворюваності). Найбільше поширення одержали відносні показники, обумовлені за даними звітів про стан охорони праці, коефіцієнти частоти травматизму (захворюваності) і коефіцієнти ваги травматизму (захворюваності).

Почуття — стійкі емоційні стани, які мають чітко означений предметний характер і висловлюють ставлення як до конкретної події або людей, так і до уявлення.

Права пацієнтів — набір прав, привілеїв, зобов'язань і обов'язків, з якими люди звертаються за послугами охорони здоров'я та одержують їх. Тому що часто буває, що права пацієнтів не мають офіційного визначення, цей набір розрізняється залежно від країни та у різні періоди. Проте кожний пацієнт має право на краще здоров'я, якісну та своєчасну допомогу, на інформованість тощо. І, водночас, кожний пацієнт несе відповідальність (моральну, фінансову, а в ряді випадків і юридичну) за своє поведіння, що призводить до погіршення здоров'я та працездатності.

Працівник — фізична особа, яка працює в організації на основі трудового договору (контракту); особа, що займається індивідуальною підприємницькою діяльністю; особа, котра навчається в освітній установі початкової, середньої або вищої професійної освіти.

Праця — цілеспрямована діяльність людини, у процесі якої вона впливає на природу і використовує її з метою виробництва матеріальних благ, необхідних для задоволення своїх потреб.

Премія — сума, що споживач готовий заплатити понад ціну стандартизованого продукту, аби одержати продукт, що більшою мірою відповідає його потребам.

Природно-техногенні системи — сукупність природних об'єктів і інженерних споруд, які взаємодіють з навколишнім середовищем.

Причини виробничого травматизму — групують у такий спосіб: технічні причини, організаційні причини, санітарно-гігієнічні причини, психофізіологічні причини.

Пріоритети здоров'я — науково-обґрунтована галузь проблемних ситуацій у здоров'ї, що призводять до найбільш відчутних втрат суспільства. Частина із цих втрат може бути відвернена.

Професійне захворювання — це захворювання, що розвивається в результаті впливу на працівника специфічних для даної роботи шкідливих виробничих факторів і поза контактом з ними виникнути не може. Частим випадком П. З. є професійне отруєння (гостре або хронічне).

Професійний ризик — величина ймовірності порушення (ушкодження) здоров'я з урахуванням важкості наслідків у результаті несприятливого впливу факторів виробничого середовища та трудового процесу.

Профілактика — комплекс цільових дій, спрямованих на зниження ймовірності виникнення захворювань або нещасних випадків, або наслідків, пов'язаних з подібними ситуаціями. Первинна профілактика — це сукупність заходів, спрямованих на розвиток умов, що сприяють здоров'ю та запобіганню негативному впливу факторів на здоров'я. Первинна профілактика, переважно соціальна, може стати масовою (наприклад, боротьба за чистоту атмосферного повітря в містах) і індивідуальною (поведінковою). Вторинна профілактика — це сукупність заходів, спрямованих на запобігання захворювання. Вторинна профілактика може бути масовою (наприклад, кампанія з імунізації, масові медичні обстеження) і індивідуальною (визначення схильності до яких-небудь захворювань, донозологічна діагностика). Третинна профілактика — це сукупність заходів, спрямованих на запобігання переходу гострого захворювання (або травми) у хронічне або в більш важку стадію, загострень протягом хвороби, непрацездатності та інвалідності, а також передчасної смертності.

Психіка — здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу. Проявляється в трьох видах психічних явищ: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості.

Психічний стан — відображення порівняно тривалих душевних переживань, що впливають на життєдіяльність людини (настрій, депресія, стрес).

Психічні властивості — сталі душевні якості, що утворюються в процесі життєдіяльності людини і характеризують її здатність відповідати на певні дії адекватними психічними діями (темперамент, досвід, характер, здібності, інтелект тощо).

П'ята категорія важкості робіт — це роботи, при яких у результаті досить несприятливих умов праці наприкінці робочого періоду (зміни, тижня) формуються реакції, характерні для патологічного функціонального стану організму в практично здорових людей, що зникають у більшості працівників після повноцінного відпочинку. Однак у деяких осіб вони можуть перейти у виробничо обумовлені та професійні захворювання.

Р

Радіаційна аварія — втрата управління джерелом іонізуючого випромінювання, викликана несправністю устаткування, неправильними діями працівників (персоналу), стихійними лихами або іншими причинами, які могли призвести або призвели до опромінення туристів вище за встановлені норми або до радіоактивного забруднення навколишнього середовища.

Радіаційна безпека населення — стан захищеності сьогоденного та майбутніх поколінь людей від шкідливого для їхнього здоров'я впливу іонізуючого випромінювання.

Радіаційний контроль — контроль за дотриманням норм радіаційної безпеки та основних санітарних правил роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючого випромінювання, а також одержання інформації про рівні опромінення туристів і про радіаційну обстановку на об'єкті та у навколишньому середовищі.

Радіонукліди — радіоактивні елементи, продукти поділу інших радіоактивних елементів (урану, торію тощо).

Район надзвичайного стану — територіально-адміністративне утворення або окрема місцевість, на якій уведений правовий режим тимчасового державного управління, обумовлений державними законами України, нормативними указами президента України з метою забезпечення безпеки населення при обставинах, викликаних надзвичайною ситуацією або масовим безладдям.

Рафтинг — сплав по гірських ріках на човнах, катамаранах або плотах, не оснащених моторними засобами.

Реабілітація — процес, спрямований на відновлення або поліпшення функціонального стану пацієнта.

Регенерація — відновлення структури ушкоджених органів чи тканин організму.

Реєстраційна картка — видаваний у ряді країн прикордонною владою тимчасовим відвідувачем (туристам, транзитним пасажиром тощо) при в'їзді в країну документ, який повертається ними прикордонній владі при в'їзді із країни і підтверджує реєстрацію цих відвідувачів владою даної країни.

Рекреаційні ресурси — це природні та антропогенні геосистеми, тіла і явища природи, які мають специфічні властивості та можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей у певний час або сезон за допомогою існуючих технологій і наявних матеріальних можливостей.

Ресурси туристичні (туристично-рекреаційні ресурси) — природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, що включають об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил.

Рецидив — повернення клінічних проявів хвороби після ремісії.

Ризик виникнення надзвичайної ситуації — ймовірність або частота

виникнення джерела надзвичайної ситуації, обумовлена відповідними показниками ризику.

Рівень надзвичайної ситуації — масштаб (величиша) надзвичайної ситуації, що визначається її територіальним поширенням, обсягами заподіяних або очікуваних економічних збитків, кількістю туристів, які загинули або отримали травми.

Робоче місце — місце, на якому працівник повинен перебувати або в яке йому необхідно прибути у зв'язку з його роботою і яке прямо або побічно перебуває під контролем роботодавця.

С

Санация — комплекс заходів, проведених в інтересах підприємства (організації) з метою поліпшення його фінансового становища, запобігання його банкрутству, підвищення його стійкості на ринку, його конкурентоспроможності (наприклад: аудит, випуск нових акцій, реорганізація, відновлення технологій, збільшення банківських кредитів тощо).

Санітарно-захисна зона — територія навколо джерела іонізуючого випромінювання, на якій рівень опромінення туристів в умовах нормальної експлуатації даного джерела може перевищити встановлену межу дози опромінення для населення. У санітарно-захисній зоні забороняється постійне та тимчасове проживання людей, вводиться режим обмеження господарської діяльності та проводиться радіаційний контроль.

Сезонні норми — розмаїтість цін на різні послуги, що змінюються залежно від сезону.

Сель — бурхливий руйнівний потік (у руслах гірських річок) води, насиченої глиною, піском, валунами.

Середовище перебування людини — сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього (природного та штучного) середовища, що визначає умови життєдіяльності людини.

Сертифікація за природоохоронними вимогами — процедура підтвердження відповідності, за допомогою якої незалежна від виготовлювача (продавця, виконавця) і споживача (покупця) організація засвідчує в писемній формі, що об'єкт відповідає встановленим природоохоронним вимогам.

Сертифікація продукції — процедура прийняття та реалізації міжнародних норм оцінки та контролю якості продукції, що поставляється в інші країни.

Симбіоз — у біології — тип взаємин організмів різних систематичних груп; спільне існування, взаємовигідне, періодично обов'язкове співжиття особин двох або більше видів.

Система — сукупність взаємопов'язаних компонентів, які взаємодіють між собою таким чином, що досягається певний результат (мета).

Система управління — сукупність адміністративних ланок, наділених певними повноваженнями управління, і яка упорядковано функціонує для досягнення головної мети діяльності. Принципова схема системи управління

містить у собі суб'єкт і об'єкт управління, цілеспрямовані дії та зворотний зв'язок.

Система охорони здоров'я — комплекс офіційних і неофіційних заходів медичного, економічного та організаційного характеру, спрямованих на надання населенню профілактичної та лікувальної допомоги.

Система протипожежного захисту — сукупність організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на туристів небезпечних факторів пожежі та обмеження матеріального збитку від нього.

Система якості — сукупність організаційної структури, відповідальності, процедур, процесів і ресурсів, що забезпечує здійснення загального керівництва якістю.

СКІ-ПАСС — документ, що підтверджує право туриста на користування певним підприємцем (підприємцями) у певному місці при катанні на гірських лижах або сноуборді.

СНІД — синдром набутого імунodefіциту.

Сноуборд — спуск по снігу з гірського схилу на спеціально обладнаній дошці.

СОЗ — система охорони здоров'я, сукупність взаємопов'язаних підсистем: санітарно-профілактичних, лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих, санітарно-курортних, аптечних, санітарно-епідеміологічних.

Соціальне середовище — компонент життєвого середовища, який утворюють люди, їхня діяльність та взаємини.

Спостереження — збір первинних даних при спостереженні за людьми, що цікавлять дослідника, і подіями.

Стратегія — план реалізації стратегічної концепції туристичного підприємства, припускає визначення основних напрямів розподілу її обмежених ресурсів. Результатом стратегічних рішень повинна бути поява в туристичній компанії довгострокових конкурентних переваг.

Страхова виплата — сума, виплачувана страховиком страхувальникові у відшкодування збитків, викликаних настанням страхового випадку, передбаченого договором страхування.

Страхова відповідальність — передбачена умовами страхування сукупність подій або окрема подія, при настанні яких виплачується страхове відшкодування.

Страхова подія — потенційно можливе заподіяння збитку об'єкту страхування на випадок якого укладений договір страхування.

Страхова премія — застосовувана в міжнародній практиці назва страхового внеску.

Страхова сума — грошова сума, визначена договором страхування або встановлена законом, виходячи з якої встановлюються розміри страхового внеску і страхової виплати.

Страхове забезпечення — грошова сума, що виплачується у випадку заподіяння шкоди життю або здоров'ю застрахованої особи.

Страховий брокер — юридичні або фізичні особи, зареєстровані у встановленому порядку як підприємців що здійснюють посередницьку діяльність із страхування від свого імені на підставі доручень страхувальника або страховика.

Страховий випадок — передбачена договором страхування подія, при настанні якої в страхової компанії виникає обов'язок виплатити страхове відшкодування.

Страховий внесок — сума, вищачена або підлягаюча виплаті, нерідко вроздріб, страховикові або платникові третьої сторони за охоплення страховкою за умовами страхового поліса. Страхові внески виплачуються за умовами страхування незалежно від того, користувалися послугами чи ні.

Страховий збиток — вартість повністю загиблої або знеціненої частини ушкодженого майна за страховою оцінкою. Виходячи з підрахованої суми страхового збитку, визначають величину страхового відшкодування, що підлягає виплаті. При цьому до уваги беруться умови, на яких був укладений договір страхування. Сума страхового збитку дорівнює сумі страхового відшкодування. Процедурою визначення страхового збитку займається страховик або призначений за його доручення довірений експерт (аджастер). При цьому до уваги беруться умови, на яких був укладений договір страхування. Вивчається страхова сума, виходячи з якої, обчислюють страхове відшкодування.

Страховий ризик — небезпеки та випадковості, внаслідок можливого настання яких страховик бере на себе зобов'язання виплатити постраждалій стороні страхове відшкодування.

Страховий тариф — нормований стосовно страхової суми розмір страхових платежів; ціна страхового ризику. Визначається в абсолютному грошовому вираженні або у відсотках від страхової суми.

Страховик — юридична особа, страхова компанія, що бере на себе ризик виплати страхового відшкодування або забезпечення при настанні страхового випадку.

Страховка — умови страховки докладно обумовлюються в страховому полісі. Страховий поліс є документом, що забезпечує гарантоване медичне обслуговування у випадку хвороби або травми. Для в'їзду до деяких країн наявність страховки є обов'язковою.

Страхувальник — фізична або юридична особа, яка уклала договір страхування, що має інтерес у цілості майна, прийнятого на страхування.

Страхування життя — одержання доходу по закінченні терміну дії договору та страхове забезпечення у випадку смерті.

Т

Температурно-сенсорна система — частина шкіряного аналізатора, спрямована на підтримання терморегуляційних процесів в організмі.

Тероризм — політика залякування, пригнічення супротивника силовими

засобами; залякування стратами, убивствами тощо. Головні ознаки тероризму — анонімність і заперечення будь-яких норм.

Технічний норматив викиду — норматив викиду шкідливої (забруднюючої) речовини в атмосферне повітря, що встановлюється для пересувних і стаціонарних джерел викидів, технологічних процесів, устаткування та відбиває максимально припустиму масу викиду шкідливої (забруднюючої) речовини в атмосферне повітря, розраховану на одиницю продукції, потужності пробігу транспортних або інших пересувних засобів і інші показники.

Техногенна небезпека — стан, властивий технічній системі, промислово-му або транспортному об'єкту, реалізований у вигляді вражаючих впливів джерела техногенної надзвичайної ситуації на людину та навколишнє середовище при його виникненні, або у вигляді прямого або непрямого збитку для людини та навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів.

Техногенне середовище (матеріально-культурне середовище, техносфера) — компонент життєвого середовища, утворений людиною, сукупність досягнень суспільства в результаті матеріального і духовного розвитку.

Технологія охорони здоров'я — процес застосування наукових знань у медичній практиці. Технології охорони здоров'я містять у собі лікарські засоби, медичні апаратури та пристосування, процедури або хірургічні методи, а також інновації в галузі систем управління та інформації.

Техносфера — регіон біосфери, перетворений людиною за допомогою прямого або непрямого впливу технічних засобів з метою найкращої відповідності своїм матеріальним і соціально-економічним потребам.

Травма — це порушення анатомічної цілісності або фізіологічних функцій тканин або органів людини, викликана раптовим зовнішнім впливом. Звичайно, буває наслідком раптового впливу на працівника якого-небудь небезпечно-го виробничого фактора. Відповідно до виду впливу підрозділяються на механічні (забиті місця, переломи, рани та ін.), теплові (опіки, обмороження, теплові удари), хімічні (хімічні опіки, гостре отруєння, задуха), електричні, комбіновані та ін. (напр., викликані яким-небудь випромінюванням). За ступенем важкості можуть бути легкими, важкими та смертельними. Крім того, можуть бути груповими (якщо травмовано два та більше працівники).

Трансфер — будь-яке перевезення туриста усередині туристичного центра (доставка з вокзалу, аеропорту або морського порту в готель і назад; з одного вокзалу, аеро- або морського порту на інший; з готелю в театр і назад).

Туристична індустрія — сукупність готелів і інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів громадського харчування, об'єктів і засобів розваги, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську та турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів.

Туристична послуга — економічне благо, спожите туристом і виражене в

результаті виконання відповідним виконавцем договору відшкодованих послуг з перевезення, розміщення, харчування, екскурсійного та іншого обслуговування туриста.

Туристичне агентство (турагентство) — туристична фірма, що займається реалізацією турів населенню, організованих оптовими туристичними фірмами, а також продажем споживачам окремих туристичних послуг (транспортних квитків, екскурсій тощо).

Туристичний агент — фізична або юридична особа, що має з готелем довірні відносини на постачання клієнтів.

Туристичний ваучер — супровідний документ, який встановлює право туриста на туристичні послуги, що входять до складу тура, що встановлює їхній обсяг, якість і інші характеристики та підтверджує факт їхнього надання.

Туристичний пакет (турпакет) — сукупність прав на туристичні послуги, що входять до складу турпродукту (зокрема, одиничне право на туристичну послугу).

Туристичний продукт — право на тур, призначене для реалізації туристом. Його складає туристична фірма і передає туристові комплекс майнових прав (прав вимоги, зобов'язальних прав), при наявності яких турист вправі вимагати від боржників (авіаперевізника, готелю, ресторану та т. п.) виконання зобов'язань із надання відповідних послуг на користь туриста.

Туристичний ринок — прогнозний або реалізований попит на туристичні послуги.

Туристичні ресурси — природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, що включають об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреб туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил.

Туроператор — юридична особа або індивідуальний підприємець, що здійснює діяльність із формування, просування та реалізації туристичного продукту на підставі ліцензії. Компанія, що спеціалізується на плануванні, складанні турів (туристичних маршрутів) і що продає турпутівки за допомогою турагентів або безпосередньо туристові.

Туроператорська діяльність — діяльність із формування, просування та реалізації туристичного продукту, здійснювана на підставі ліцензії юридичною особою або індивідуальним підприємцем (туроператором).

У

Ультразвук — це механічні коливання пружного середовища високої частоти, що перевищує верхню межу чутності — 20 кгц. Характеризується ультразвуковим тиском, інтенсивністю та частотою коливань. Джерела ультразвуку — установки для очищення, обробки матеріалів, зварювання, пайки, дефектоскопії та ін.

Ультра-всє-входить (схема харчування в готелі) — надання постояльцєві чотириразового харчування та можливості вживання закусок, включаючи

безалкогольні напої та алкогольні напої місцевого виробництва, протягом світлового дня (зазвичай до 00:00 годин).

Ультрафіолетове випромінювання (УФ) — спектр електромагнітних коливань з довжиною хвилі 200—400 нм.

Урагани — вітри, що мають велику швидкість та руйнівну здатність (тропічні циклони, торнадо, тайфуни тощо).

Утилітарні потреби — потреби, породжені практичними аспектами володіння товаром або користування послугою.

Ф

Франчайзинг — контрактне партнерство між виробником, оптовиком або сервісною організацією та незалежними бізнесменами, які купують право володіти та управляти однією або кількома фірмами в системі франчайзингу.

Франшиза — певна частина збитків страхувальника, яка не підлягає відшкодуванню страховиком відповідно до договору страхування. Франшиза може встановлюватися у вигляді певного відсотка від страхової суми або в певній сумі.

Франшиза умовна — згідно з нею страховик звільняється від відповідальності за збиток, якщо його розмір не перевищує розміру франшизи, і збиток підлягає відшкодуванню повністю, якщо його розмір перевищує франшизу. У цьому випадку франшиза встановлюється як абсолютна величина.

Функціональне охоплення — це практичне охоплення, що відповідає зонам практичної діяльності установ, виражається у використанні медичних установ населенням (пасивне охоплення) або у використанні медичними установами виїзних форм обслуговування населення (активне охоплення). Слугує для характеристики діяльності медичних установ.

Х

Хімічна аварія — аварія на хімічно небезпечному об'єкті, що супроводжується витоком або викидом небезпечних хімічних речовин, здатна призвести до загибелі або хімічного зараження туристів, або до хімічного зараження навколишнього природного середовища.

Хімічне забруднення ґрунту — зміна хімічного складу ґрунту, що виникла під прямим або непрямым впливом фактора землекористування (промислового, сільськогосподарського, комунального), що викликає зниження його якості та можливу небезпеку для здоров'я населення.

Хімічний вогнезахист — вогнезахист, заснований на хімічній взаємодії антипірену з матеріалом, що обробляється.

Ц

Централізація — зосередження або концентрація функцій управління в центрі системи.

Централізоване планування — планування усередині системи або для неї

здійснюється зверху вниз за певними правилами та спрямоване на усунення розходжень серед одержувачів ресурсів.

Ціаноз — синюшність шкіри при порушенні кровообігу.

Цунами — гігантські морські хвилі, що виникають внаслідок підводних землетрусів.

Ч

Чартер — оренда літака для перевезення пасажирів або вантажу. Чартерні перевезення призначаються на конкретний час, у конкретний день, до конкретно замовленого місця.

Ш

Швидка медична допомога — оперативне виїзне надання первинної або спеціалізованої медичної допомоги за екстремними (життєво важливими) показниками. На даний час в Україні існує об'єднана швидка та невідкладна допомога.

Шкідлива речовина — речовина, що при потрапленні в середовище здатна створити небезпеку для здоров'я туристів, завдати шкоди живим ресурсам, погіршити умови відпочинку або перешкодити іншим видам правомірного використання середовища відпочинку.

Шкідливий вплив вод — затоплення, підтоплення та інший шкідливий вплив поверхневих і підземних вод на певні території та об'єкти.

Шкідливий вплив на людину — вплив факторів середовища перебування, що створює загрозу життю або здоров'ю людини або загрозу життю або здоров'ю майбутніх поколінь.

Шкідливий чинник — чинник життєвого середовища, який призводить до погіршення самопочуття, зниження працездатності, захворювання та навіть до смерті як результату захворювання.

Шкода — якісна або кількісна оцінка збитків, заподіяних небезпекою.

Шок — загрозовий для людини стан організму, який виникає в результаті реакції на біль, травму, опік, порушення серцевої діяльності, втрату крові та характеризується слабкістю, зниженням артеріального тиску, пригніченням центральної нервової системи, порушенням обміну речовин.

Штучне дихання — комплекс заходів, спрямованих на відновлення дихання в людини, що втратила його.

Шум — сукупність звуків різноманітної частоти та інтенсивності, що виникають у результаті коливального руху частинок у пружних середовищах (твердих, рідких, газоподібних).

Я

Якість — вид, ознака або властивість чого-небудь, що робить це щось гарним або поганим, гідним похвали або осудження; отже, це ступінь переваги розглянутого; сукупність ознак і інших характеристик продукту або послуги,

що належить до його (її) здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби; сукупність властивостей продукту, що визначають його здатність задовольняти конкретні потреби споживачів, відповідати пропонованим вимогам.

Якість атмосферного повітря — сукупність фізичних, хімічних і біологічних властивостей атмосферного повітря, що відбивають ступінь його відповідності гігієнічним нормативам якості атмосферного повітря та екологічних нормативів якості атмосферного повітря.

Якість води — характеристика складу та властивостей води, що визначає придатність її для конкретних видів водокористування.

Якість життя — показник, що відноситься до тривалості життя з урахуванням впливу порушень, фізичного, соціального та психологічного функціонального стану, світоглядів і можливостей, на які вплинули захворювання, травма, лікування або політика. У даному контексті це поняття відоме і як якість життя, пов'язана зі станом здоров'я.

Якість медичної допомоги — сукупність характеристик, що підтверджують відповідність наданої медичної допомоги наявним потребам пацієнта (населення), його очікуванням, сучасному рівню медичної науки та технології.

Якість навколишнього природного середовища — сукупність показників, що характеризують стан навколишнього природного середовища.

Яскравість — характеристика світла — відношення сили світла в якому-небудь напрямку до площі проекції світної поверхні на площину, перпендикулярну до цього напрямку; вимірюється в нитах (нт); має основне значення для зорового сприйняття предметів.

Прийняті скорочення

БЖ — безпека життєдіяльності
ВООЗ — Всесвітня організація охорони здоров'я.
ВР — вибухова речовина
ВЧ — високочастотні випромінювання
ГДВ — гранично допустимий викид
ГДД — гранично допустима доза
ГДЗ — гранично допустимі значення
ГДК — гранично допустима концентрація
ГДР — гранично допустимий рівень
ГДТН — гранично допустиме техногенне навантаження
ГР — горюча рідина
ДБН — Державні будівельні норми
ДСанПіН — Державні санітарні правила і норми
ДСТУ — Державний стандарт України
ДНС — джерело надзвичайної ситуації
ДПЗ — добровільний пожежний загін
ЕМП — електричні магнітні поля
ЗІЗ — засоби індивідуального захисту
К. 3. — коротке замикання
КЗП — кодекс законів про працю
ЛЕП — лінія електропередач
ЛЗР — легкозаймиста рідина
МНС — Міністерство з питань надзвичайних ситуацій
МОЗ — Міністерство охорони здоров'я України
НВ — нещасний випадок
НС — надзвичайна ситуація
НТР — науково-технічна революція
ОВП — охоронно-вимикаючий пристрій
ОП — охорона праці
ОР — отруйні речовини
ПУЕ — правила устрою електроустановок
СДОР — сильнодіючі отруйні речовини
СЗБЖ — система забезпечення безпеки життєдіяльності
СН — санітарні норми

СРМ — середовище робочого місця
ССВП — система стандартів безпеки праці
ССС — серцево-судинна система
СУОП — система управління охороною праці
ТБ — техніка безпеки
УВЧ — ультрависокочастотні випромінювання
ЦНС — центральна нервова система

Додаток III

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «АЛТОСАН»

Україна, 04214, м. Київ, вул. Північна, 5
тел.: (044) 412-00-29; 411-05-84 тел./факс: 411-49-88
www.altosan.kiev.ua e-mail: altosan@i.kiev.ua

Нові можливості гасіння пожеж від фірми «Алтосан»

Вступ

Отже, від будь-якого лиха треба й можна захиститися й захистити інших, надати необхідну допомогу, щоб зберегти життя, майно, власну репутацію. Не є винятком захист від вогню й пожеж, які, на жаль, можуть виникнути і на землі, й на воді, і в дорозі.

Статистика свідчить про досить сумну картину збільшення кількості пожеж та їх жертв. Вона засвідчує й інше: людина не завжди в змозі застосувати первинні засоби пожежогасіння, як-от: пісок, пожежну коніму, вогнегасник, воду. В багатьох випадках спрацьовує фактор страху, коли людині хочеться втекти подалі від вогню, крім того, не завжди ці засоби — навіть звичайний вогнегасник, можуть бути в наявності поблизу людини. На пам'яті старшого покоління страшна пожежа в московському готелі «Росія» або ж недавнє вогнище на телецентрі «Останкіно», який, до речі, вважається приміщенням підвищеної пожежонебезпеки й захищений, згідно з існуючими правилами, вогнегасниками, пожежними кранами з рукавами й стволами тощо. Проте коли горить електромережа, звичайному телеінженеру діяти досить складно, навіть якщо він здавав відповідний екзамен з «Правил ПТБ».

Туристична ж індустрія — сфера специфічна саме в цьому плані. Адже туроператор не має права навіть розраховувати на те, що люди, які приїхали на відпочинок, в екстремальній ситуації будуть виконувати не притаманні їм функції пожежних. Застосування первинних засобів пожежогасіння, як правило, малоефективне. А пожежні, коли й зможуть швидко приїхати на допомогу, заллють водою те, що ще не встигло згоріти, довершивши руйнацію майна.

Чи ж не існує в світі в час прогресивних технологій таких засобів пожежогасіння, які б могли більш надійно захищати від вогню людей і майно? Більш оперативно попереджати про небезпеку?

Звичайно, такі засоби є на сьогодні і в Україні. Їх, зокрема, пропонує підприємство «Алтосан».

Це підприємство діє з 1989 року. Воно на сучасному рівні вирішує завдання будь-якої складності, будь-якого напрямку пожежної та технічної безпеки, здійснює розробку проектною документації захисту об'єктів. «Алтосан» залучають державні органи до редагування й створення нормативних документів. Постійний аналіз сучасних технологій пожежогасіння, який проводить «Алтосан», дозволяє втілювати в життя прогресивні засоби гасіння й ліквідації пожеж. В їх числі — й власні розробки. Зокрема, система пожежогасіння на базі генераторів вогнегасного аерозолу, система на базі газової суміші «INERGEN», комплекс приладів «АЛТО 2000», який є узагальненням досвіду в цій сфері.

Фахівці фірми визнані в Україні й багатьох інших державах, про що свідчать відповідні міжнародні професійні сертифікати. Завдяки бездоганній репутації, високому науковому та діловому авторитету фірмі довіряють представляти свої інтереси відомі виробники засобів протипожежного призначення: НПГ «Саламандра», КБ «Прибор» (Росія), «ANSIL» (США), «BTZ» (Німеччина). Провідні українські виробники тісно й успішно співпрацюють з «Алтосаном». Розробленими та змонтованими підприємством системами технічної безпеки надійно захищені від вторгнення та пожеж в Україні й за кордоном виробничі й офісні споруди, банки, виставкові центри, цивільні будинки, підземні та багатоповерхові автопаркінги, великі промислові підприємства, складські приміщення, депо метрополітену, вагони електропотягів, енергетичні об'єкти, блочні електростанції, модульні контейнери стільникового зв'язку й ін.

Фірма — дійсний член міжнародної асоціації «Пожежна безпека України», співзасновник Всеукраїнського благодійного фонду «Сприяння державній пожежній охороні» та «Українського Союзу виробників протипожежної продукції та послуг»

Постійне вдосконалення систем технічних засобів безпеки й гасіння вогню на підприємстві «Алтосан» вважають своїм головним завданням, а якість, надійність, безпека — основні критерії діяльності.

Продукція «Алтосану» може знайти успішне використання в системі захисту життя людини й майна у сфері туристичної діяльності.

І, насамперед, тому, що системи, створені фірмою «Алтосан», можуть виявити пожежу в приміщенні за час, що становить від кількох секунд до хвилини, і відразу після цього настає локалізація й гасіння пожежі. Системи працюють у діапазоні температур від мінус 50 до плюс 50 градусів за шкалою Цельсія. Вони автономні, енергонезалежні, компактні, варіантні. В основі цих систем — генератори вогнегасного аерозолу — ГВА.

Що таке генератор вогнегасного аерозолю ГВА?

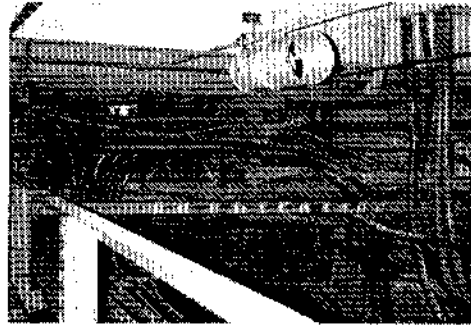

Фото 1. ГВА (ФГС-7/2) здатний захистити 134 кубічні метри умовно герметичного об'єму в кабельному тунелі готельного комплексу

ГВА застосовуються для ліквідації пожеж підкласу А2 (горіння твердих речовин, яке не супроводжується тлінням,

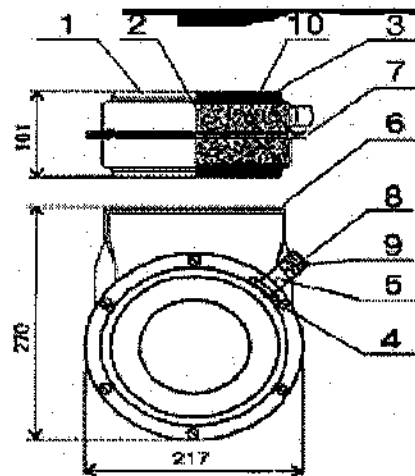

Фото 2

класу В (горіння рідких речовин) та локалізації пожеж підкласу А1 (за ГОСТ 27331), а також для гасіння об'єктів під напруженою струму до 40,00 кВ без їх відключення від мережі живлення.

ГВА виконані як у стаціонарному виконанні (фото 1), так і оперативному застосування (фото 2). Зовнішній вигляд ГВА оперативного застосування АГС-5 представлений на фото 2.

Генератор вогнегасного аерозолю призначений для локалізації або ліквідації пожеж об'ємним способом у будівлях, спорудах та приміщеннях. Це визначено «Правилами проектування, монтажу та експлуатації автоматичних установок аерозольного пожежогасіння, затвердженими наказом МНС України від 16.09.2003 року № 348-НК і погодженими з Державним комітетом будівництва, архітектури та житлової політики України 27.10.2003 р. № 2/7-594.

Мал. 1. ГВА (АГС-5): 1 — кришка, 2 шт., 2 — аерозолеутворюючий заряд, 3 — шар теплозахисного матеріалу, 4 — різьбова втулка, 5 — вузол запуску таймерний, 6 — рукоятка для носіння та метання, 7 — кільцеве циліндроподібне сопло, 8 — мотузкова петля вузла запуску, 9 — захисний ковпачок для захисту мотузкової петлі запуску, 10 — суміш, яка заповнює кільцеве циліндроподібне сопло і захищає аерозолеутворюючий заряд від дії зовнішніх факторів

Технічні характеристики АГС-5:

Маса (не більше кг)	— 5,4
Умовно герметичний об'єм, що захищає (куб. м)	— 60,0
Об'єм, що рекомендовано до захисту (куб. м)	— 40,0
Час затримки таймера	
Спрацювання вузла запуску (сек.)	— 6,4—9,6
Час роботи (видачі аерозолю) — сек.	— 20,0 — 28,0
Значення температур у зонах (не більше)	— 400°C до 0,25 м 200°C до 0,50 м 75°C до 1,60 м

Умови експлуатації: значення температур від мінус 50 до плюс 50 градусів за Цельсієм. Термін придатності, враховуючи складське зберігання, — 10 років.

Простота в застосуванні АГС-5 дає змогу в разі необхідності скористатися ним і людині, яка не має досвіду боротьби з пожежами. Проте основною вимогою виробника є проходження інструктажу про правила застосування АГС-5.

В основі дії всіх ГВА є генерація вогнегасного аерозолю, до складу якого входить до 40% твердих часток і 60% газоподібних продуцентів. Цей аерозоль входить до складу спресованої багатокомпонентної таблетки, для запалювання якої використовується пристрій запуску. Під час горіння й утворюється аерозоль, який виходить назовні через спеціальні сопла. Газоподібна фаза аерозолу складається з NA , CO , Cl , парів H_2O і незначної кількості вуглецю. Тверді частинки — це солі, переважно солі калію $2\text{K}_2\text{CO}_3$, діаметр яких — від 1,0 до 3,0 мікрон, під тиском 0,1 МПа частки такого розміру набувають швидкості близько 104 см/сек. відповідно до закону Стокса. Вогнегасна здатність аерозолу в заповненому об'ємі зберігається до 50 хвилин. А після цього починається процес коагуляції та седиментації частинок аерозолу. В приміщенні рівень кисню не знижується. Частки, що осіли на поверхнях, видаляються легко за допомогою ганчірки, пиловсмоктувача, вологого прибирання.

Дослідження фізико-хімічних властивостей аерозолу свідчать: ця нетоксична, екологічно безпечна речовина, не завдає шкоди слизовим оболонкам живих істот, не призводить до утворення «парникового ефекту».

Аерозоль безпечний для електронного й комутаційного обладнання, при застосуванні не завдає шкоди клемам контактів, електронним пристроям, деталям, поверхням.

ГВА ефективні при локалізації й гасінні пожеж класів «А», «В», «С», «Е» та їх підкласів. Нині ГВА повністю відповідають сучасним вимогам пожежогасіння.

Успішно використовуються при гасінні пожеж не лише аерозолі, а й газова суміш INERGEN та газ CO_2 низького тиску, що їх пропонує разом з «Алтосан» американська фірма ANSIL. Система на основі суміші створена як альтернатива гасінню пожеж на основі галонів і хладонів, оскільки важливу роль

відіграє справа захисту навколишнього середовища. Вона нешкідлива, в її склад входять лише гази, які є в атмосфері Землі — 52% азоту, 40% аргону, 8% двоокису вуглецю. Вона не руйнує озоновий шар землі, не має строку існування в атмосфері. Під час роботи системи пожежогасіння, до складу якої входить суміш INERGEN, відбувається звичайне змішування її компонентів з повітрям, включення їх у нормальний кругообіг речовин.

Так само двооксид вуглецю — ефективний вогнегасний засіб, що використовується для локалізації й гасіння поверхневих пожеж. При його дії йде витіснення кисню, що й призводить до зникнення пожежі. Двооксид вуглецю термічно стабільний, електронепровідний і не залишає по собі значних осадів.

Системи пожежогасіння із застосуванням ГВА, INERGEN, CO₂ набувають у світі інтенсивного розвитку з 1987 року, що було зумовлено підписанням Монреальського протоколу, яким заборонялося виробництво й застосування озоноруйнуючих вогнегасних засобів типу хладон.

Виявлення й початок гасіння пожежі

Виявити пожежу можна по-різному. Зазвичай пожежу в приміщенні виявляють тоді, коли добре горить. Навіть за наявності пожежної сигналізації часом допомога надходить запізно. Водночас, існує два варіанти для виявлення й початку гасіння пожежі, які пропонує ТОВ «Алтосан».

1. Класичний

У приміщенні встановлюються датчики-оповісники, які працюють з приладами приймально-контрольними пожежними. Структурна схема класичної системи автоматичного пожежогасіння наведена на мал. 2.

Де: 1, 2 — оповісники: димовий, тепловий, або вогно.

3. Шлейфи передачі сигналу від оповісників до приладу пожежного управління.

4. Прилад управління пожежний.

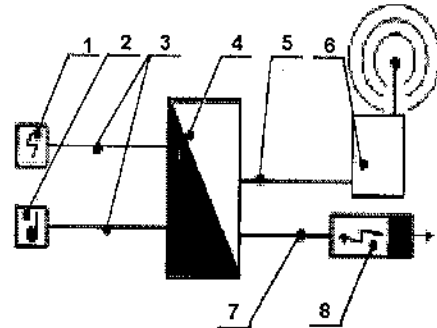
5. Лінія видачі сигналу про спрацювання пожежної автоматики.

6. Прилад, що надсилає сигнал.

7. Лінія запуску ГВА.

8. ГВА.

Датчики реагують на зміну температури, появу диму чи вогно. Щоб забезпечити безперерйну їх роботу, необхідно мати резервну систему електрожив-

Мал. 2. Класична схема автоматичної системи пожежогасіння

лення, яка забезпечить їх роботу принаймні протягом доби. Час визначення й початок гасіння пожежі при використанні оповісника ручного пожежного (СРП), теплового, диму може коливатися від кількох секунд до 15 хвилин. Залежно від модифікації прилади управління пожежі, крім подачі команди на запуск вогнегасних систем, можуть забезпечити подачу сигналу і на пульт централізованого нагляду пожежної охорони, повідомити господаря телефоном, зокрема мобільним, передати сигнал за допомогою радіопровідної мережі.

2. Термохімічний

Основою його є теплочутливий шнур (далі — термошнур), який передає вогневий імпульс на вузол запуску. Термохімічний вузол запуску (фото 3) для ГВА (назва відповідно до технічних умов АГС-3, АГС-4, АГС-6, АГС-7, АГС-8) забезпечить автономний пуск при досягненні в приміщенні температури 120°C і більше за шкалою Цельсія, або у випадку дії на термошнур відкритого полум'я.

Для забезпечення запуску ГВА в приміщеннях об'ємом понад 50 м куб. термошнур прокладають таким чином, щоб він проходив поруч з пожежонебезпечними пристроями або в місцях найбільшої кількості горючих матеріалів. У менших приміщеннях (до 50 м куб.) застосовують вузли запуску з термошнуром довжиною від одного до 5 сантиметрів.

У найновіших ГВА — 11-ї серії, елемент запуску знаходиться всередині. Термошнур вмонтований зовні в щілині, з якої буде виходити аерозоль (фото 4). ГВА цієї серії, як і всі інші, застосовують для локалізації, гасіння пожеж в умовно герметичних приміщеннях. ГВА 11-ї серії слід встановлювати в найбільш пожежонебезпечному місці, щоб забезпечити його запуск у як найкоротший строк. Слід зазначити, що при дії на термошнур відкритого полум'я займання термошнура відбувається миттєво.

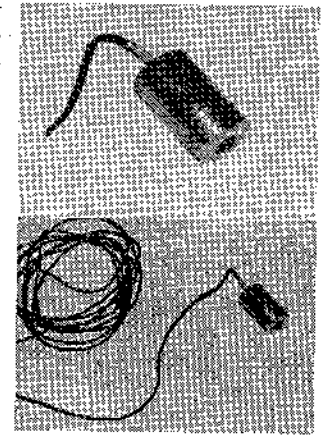

Фото 3. Термохімічні вузли запуску з різною довжиною термошнура

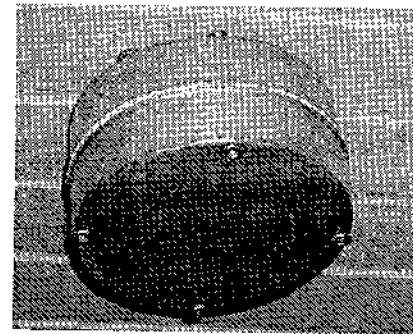
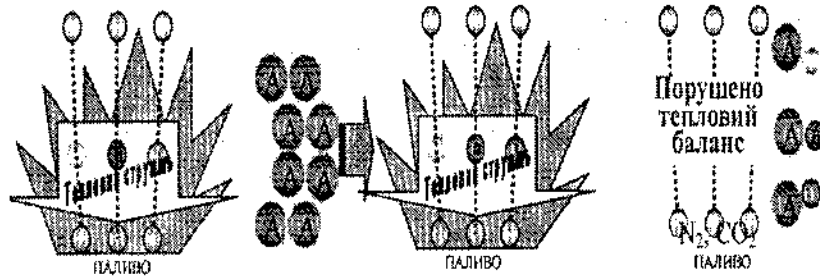

Фото 4. АГС-11/6 з вмонтованим у щілину виходу аерозолі термошнуром. Захистить 50 м³

Схематично уявити принцип дії аерозолі, що його видає ГВА, можна за допомогою малюнка 3.

Схематично уявити принцип дії аерозолі, що його видає ГВА, можна за допомогою малюнка 3.

Під час стабільного горіння тепловий струмінь з факела і вогнища надходить в конденсовану фазу, де і проходить підготовка палива та його газифікація.

Частинки дисперсного аерозолу, разом з повітряним потоком, що повисли живити вогнище киснем, потрапляють до зони горіння, зв'язують вільні радикали.

Припиняється киснево-відновлювальна реакція вільних радикалів з киснем повітря. Додатково, завдяки термічному розпаду твердих часток аерозолу проводиться часткове охолодження вогнища, на поверхні розжареного палива утворюється тонкий, до 2,0 мм шар з суміші інертних газів N_2 та CO_2 . Внаслідок порушення теплового балансу, ізоляції поверхні вогнища шаром інертних газів, охолодженню — реакція горіння припиняється.

Мал. 3. Принцип дії аерозолу, що його видає ГВА

3. Електричний

Для забезпечення можливості електричного запуску ГВА використовуються електричні вузли запуску ГВА (фото 5) та обладнання, розроблене фахівцями «Алтосан». Блоки автономного запуску генераторів (фото 6) — АБГЗ, які працюють при температурах від мінус 50 градусів до плюс 50 за Цельсієм. Їх можна виконати у стаціонарному й виносному варіантах. Достатньо подати на контакти термохімічного підсилювача струм запуску, що становить за значенням близько 0,5 А, і діє впродовж 10 мілісекунд для приведення його в дію. Це може бути кнопка під зсувною кришкою чи контакт на герконовому перемикачі датчика типу П-105 (фото 7). При використанні датчи-

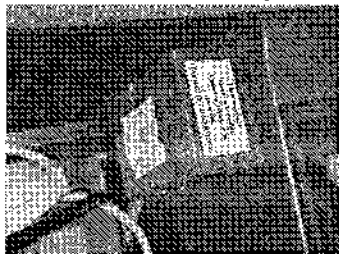

Фото 6

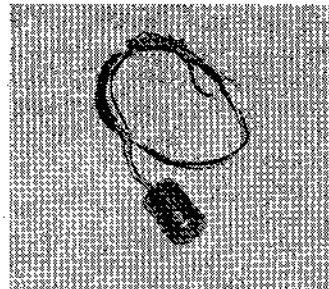

Фото 5

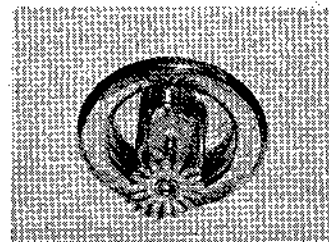

Фото 7

ком запуску системи спринклера, або ж теплового запобіжника, значно розширюється робочий діапазон температур застосування системи. Час спрацювання залежить від потужності пожежі. Один АБГЗ здатний видати енергію для забезпечення пуску до 20 ГВА з електропуском.

Принцип дії ГВА оперативного застосування (АГС-5)

Як привести в дію АГС-5 і що робити з ним?

Необхідно однією рукою взяти ГВА за рукоятку для носіння й метання (мал. 1. п. 6), вільною рукою зняти з вузла запуску таймерного (п.5) захисний ковпачок для захисту мотузкової петлі запуску (п.9), розпустити мотузкову петлю вузла запуску (п.8), взятися за неї рукою, при цьому АГС-5 повинен бути в другій руці, яку бажано не згинати в ліктьовому суглобі. Різко смикнути за мотузкову петлю вузла запуску. При цьому необхідно переконатися, що після висмикування мотузкової петлі з вузла запуску таймерного з'явився струмінь диму. Лише в цьому випадку ГВА закидається в приміщення, де виникла пожежа.

АГС-5 — колективний засіб пожежозахисту

Насамперед, АГС-5 мають бути використані оперативними підрозділами пожежно-рятувальної охорони, добровільних пожежних дружин, чергового персоналу як засіб оперативного пожежогасіння при локалізації та гасінні пожеж в умовно-герметичних приміщеннях.

Особливо необхідним стає АГС-5, коли доступ до цих приміщень ускладнений або існує потенційна загроза особовому складу.

При розрахунках необхідної кількості АГС-5 для конкретного об'єкта визначають об'єм найбільшого приміщення за формулою:

$$N = (V/40) + 1, \quad (1)$$

де N — кількість АГС-5, що їх необхідно закинути в приміщення в разі виникнення пожежі,

V — об'єм приміщення в куб. метрах, причому отримане значення слід заокруглити в бік збільшення до цілого.

Якщо в приміщеннях є наскрізні відкриті отвори, розбиті шибки вікон, незачинені люки, дверей тощо, кількість АГС-5, що закидають в таке приміщення, необхідно збільшити, а для цього треба мати резерв.

За всієї уявної простоти АГС-5 — це вогнегасний засіб, який потребує уважного ставлення до себе під час його застосування. Суттєвим є й те, що середовище аерозолу з необхідною вогнегасною концентрацією (від 50,0 г/куб.м) — практично непрозоре, людина в ньому бачить не далі, як на відстані до 0,5 метра. Тому бажано до закінчення евакуації людей з приміщення, в якому розпочалася пожежа, не закидати туди АГС-5. Важливо, що протягом 5 хвилин

аерозоль не впливає на здоров'я людини навіть за відсутності засобів захисту органів дихання — достатньо застосування носовичка чи іншої щільної тканини.

Основна перевага АГС-5: розпочати гасіння пожежі можна, не заходячи в неї й не ризикуючи життям, а просто закинувши туди АГС-5!

У туристичному бізнесі АГС-5 незамінні в готелях, виключається необхідність встановлювати ГВА в кожну кімнату, достатньо мати їх запас у чергового на поверсі. В садибі приватного підприємця, який займається туристичним бізнесом, необхідно мати запас АГС-5, розрахований на гасіння приміщення найбільшого об'єму.

До всього слід додати, що застосування ГВА їх експлуатація не пов'язані зі значними фінансовими затратами. ГВА будь-якого типу придатні до застосування впродовж 10 років. АБЗГ потребує заміни джерела струму запуску підсиловача струму термохімічного один раз на п'ять років, а загалом строк його придатності теж 10 років.

Вогнезахисні матеріали

Збереження функцій конструкцій споруд, забезпечення дії електромереж при пожежах у готелях — один з головних показників. Людей краще евакуювати з палаючого приміщення шляхами, якими вогонь не поширюється. Важливо і, це стосується, насамперед, багатоповерхових готельних комплексів, забезпечити евакуацію за допомогою ліфтів.

Щоб не горіла деревина, панелі, підлога, двері, тканина, аби металеві конструкції споруд не падали під дією вогню (на жаль, це сталося з міжнародним торговим центром у США) слід застосовувати вогнезахисні матеріали.

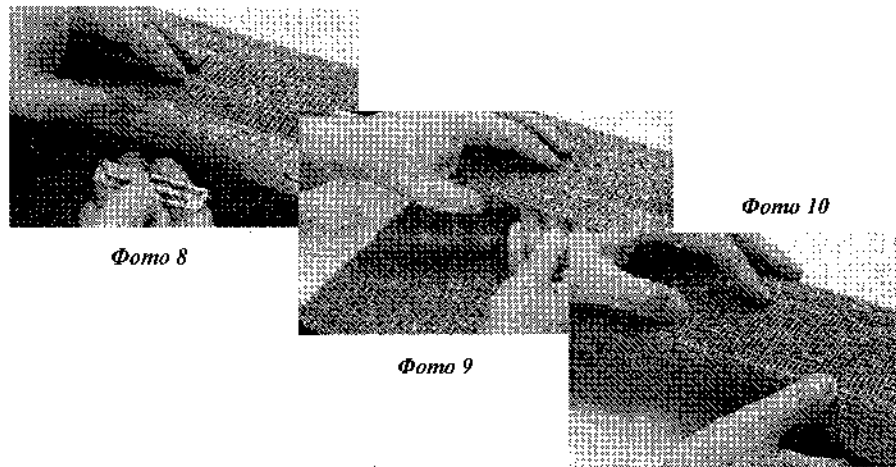
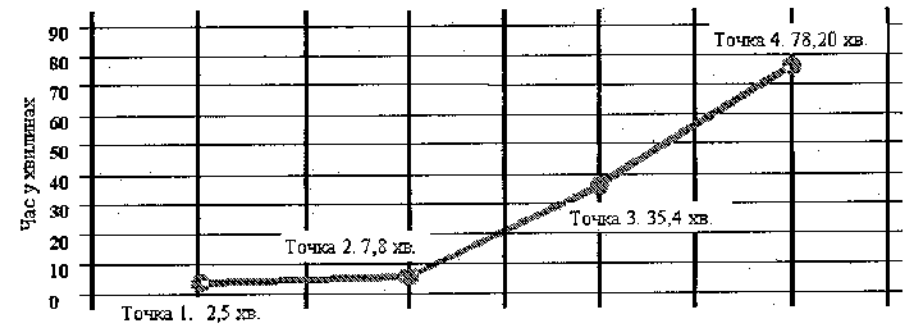

Фото 8

Фото 9

Фото 10

Мал. 4

«Алтосан» пропонує і такий вид захисту від пожеж, як «пасивний пожежозахист».

Серед вогнезахисних матеріалів на перший план виходить тканина Наруфлам — функціональна, надійна, проста в застосуванні. Для виконання монтажу цього тканинного засобу достатньо ножа й ножиць, немає потреби у фахівцях високої кваліфікації. Температура, вологість навколишнього середовища не впливає на якість монтажу тканинного вогнезахисного засобу.

Для тканинного захисного матеріалу відсутній показник терміну придатності при нанесенні. Під час усього строку експлуатації тканину можна зняти і встановити знову. Приклади прийомів роботи з тканиною Наруфлам наведені на фото 8; 9; 10.

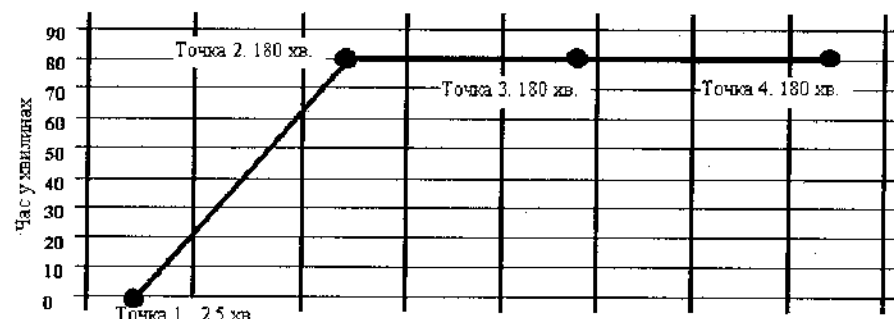
Конструкція Наруфлам дозволяє виконувати захист кабелів, кабельних каналів, не знижуючи їх струмові навантаження.

Діаграми, наведені на малюнку 4 і 5, переконливо доводять, як вогнезахисна тканина Наруфлам забезпечує пожежостійкість кабелів та кабельних трас. Випробування проводились у Німеччині за міжнародними нормами IEC 331 1970.

На малюнку 4 представлена діаграма випробувань вогнезахисного матеріалу: точка 1 — кабельний пучок не захищено; точка 2 — кабельний пучок захищено розчинною сумішшю Наруфлам, шар товщиною 0,4 мм; точка 3 — кабельний пучок захищено комплексним захисним покриттям — суміш Наруфлам, шар товщиною 0,4 мм і один шар вогнегасної тканини Наруфлам; точка 4 — кабельний пучок захищено комплексним захисним покриттям — суміш Наруфлам, шар товщиною 0,4 мм і два шари вогнегасної тканини Наруфлам. Проведено порівняльні випробування. Чотири однакові пучки кабелів із різними типами ізоляції, в тому числі з ізоляцією з гуми та ПВХ пластику. Всі кабельні пучки підлягали випробуванню в печі.

Випробування проводилося при температурі середовища 950°C, напруга на проводах кабелю 600 В.

За цих досить складних умов було підтверджено: пожежостійкість кабельного пучка і кабелів при виконанні додаткового захисту за допомогою шару

Мал. 5

розчинної суміші Наруфлам товщиною 0,4 мм — збільшилася в 4,5 раза в порівнянні з кабельним пучком та кабелями, незахищеними зовсім, пожежостійкість кабелів захищених шаром розчинної суміші Наруфлам товщиною 0,4 мм, та шаром вогнезахисної тканини Наруфлам — збільшилася у порівнянні з незахищеними у 14 разів, пожежостійкість кабелів захищених шаром розчинної суміші Наруфлам товщиною 0,4 мм, та двома шарами вогнезахисної тканини Наруфлам — збільшилася у порівнянні з незахищеними у 31 раз.

На малюнку 5 подана діаграма випробувань вогнезахисного матеріалу розчинної суміші Наруфлам та вогнезахисної тканини Наруфлам. Методика захисту кабельного пучка відповідає умовам першого випробування. Пучки кабелів з різними типами ізоляції (гума та ПВХ-пластикат) виготовлені за схемою першого випробування.

Випробування проводились при температурі середовища 750°C, напруга на проводах кабелю 250 В.

Результати випробувань дозволяють стверджувати, що в межах трьох годин пожежі кабелі захищені матеріалами Наруфлам мають повноцінний захист. Гарантований строк експлуатації тканини Наруфлам — щонайменше 10 років.

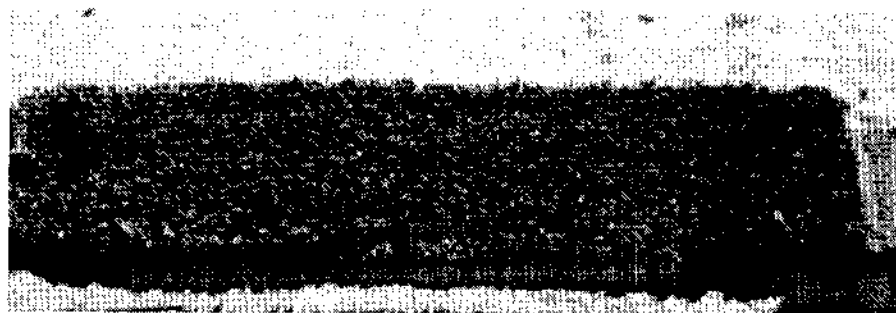

Фото 11

Щорічні після десятирічного терміну експлуатації вогневі випробування тканини Наруфлам доводять можливий значно більший строк придатності тканини без втрати захисних властивостей.

При тривалій взаємодії з водою тканина не змінює властивостей. Допускається намерзання льоду на поверхні з подальшим відтаюванням. Один квадратний метр важить усього 1100 грамів. Випускається в листах розміром 500 x 1500 мм, 1000 x 1500 мм, товщиною до 1,1 мм. При цьому виконання робіт із захисту від пожежі й вогню за допомогою тканини Наруфлам обходиться на 25—30% дешевше, ніж за допомогою вогнезахисних фарб або панелей.

На фото 11 зображений шар мінімальної піни, що утворилася з діючої речовини, якою вкрита тканина Наруфлам, — результат дії вогню та температури на кабельний пучок, прокладений у лотку. Безпека, зручність, надійність — ось що таке Наруфлам.

Засоби оповіщення

Одним із сучасних засобів оповіщення, що пропонує на ринку України «Алтосан», є оповісник пожежний серій «Пульсар-1» і «Пульсар-2».

Ось їх стислі технічні характеристики.

Таблиця 1

Параметр	Діапазон значень	Типове значення
Час спрацювання (на замовлення)	3,0—15,0 сек.	4,5 сек.
Фонове освітлення		
Лампи розжарювання	750 лк.	300 лк.
Розсіяне сонячне світло	15000 лк.	6000 лк.
Напруга живлення	9,0—28,0 В	24,0 В
Струм у режимі чергування	0,28—0,35 мА	0,30 мА
Струм і режимі «Пожежа»	16,0—24,0 мА	20,0 мА
Відстань визначення модельного вогнища ТП5 (нафтопродукти)*	30,0—35,0 м	32,0 м
Відстань визначення модельного вогнища ТП6 (спирти)*	12,0—14,0 м	13,0 м
Кут зору для Пульсар 1 (на замовлення)**	30—120 кутових градусів	120 кутових градусів
Кут зору для Пульсар 2 (на замовлення)**	30—90 кутових градусів	90 кутових градусів

* Модельні вогнища ТП5 та ТП6 являють собою квівету з площею палаючої рідини 0,1 м².

** За замовленням передбачено зменшення кута зору до 30 кутових градусів.

Таблиця 2

Параметр	Звичайне виконання	Промислове виконання
Габаритні розміри електронного блоку (мм)	150x80x45	280x155x70
Габаритні розміри виносного датчика (мм)	12x12x20	35x35x78
Вага (кг)	0,6 3,5	
Ступінь захисту оболонки електронного блоку	IP41	IP55
Ступінь захисту оболонки виносного датчика	IP50	IP66
	Нормальне виконання (Н)	Спеціальне виконання (С)
Робочий температурний діапазон у градусах за шкалою Цельсія	Мінус 10, +55	Мінус 50, +55

Струм споживання до 10 мА дозволяє за умови навантажувальної здатності шлейфу та при коефіцієнті запасу 1,5 підключити до одного шлейфу 19 оповісників.

Базова модель **Пульсар 1-01** (фото 12). Чутливий елемент вбудований у корпус. Розетка оповісника кріпиться на стіну, стелю або спеціальний кронштейн, стійку. Оповісник кріпиться на розетку трьома гвинтами через монтажні отвори в передній панелі. Після монтажу отвори закриваються засувкою.

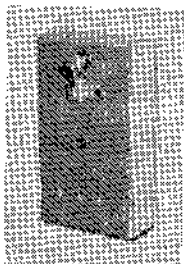

Фото 13

Пульсар 1-010 (фото 13) подібний до Пульсар 1-01, але чутливий елемент встановлено на лицьовій панелі на поворотному кронштейні, за допомогою якого оптичну вісь чутливого елемента можна скерувати під кутом до площини встановлення оповісника. Кут повороту становить: у вертикальній площині 15, у горизонтальній ± 30 кутових градусів.

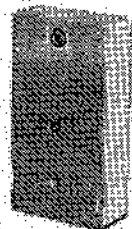

Фото 12

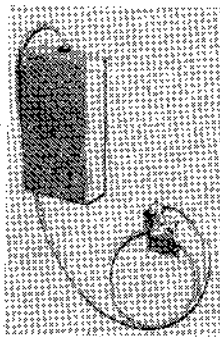

Фото 14

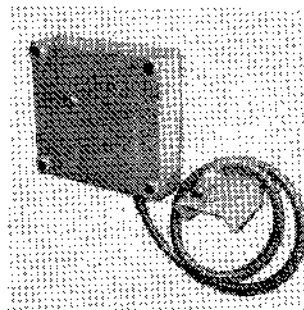

Фото 15

Пульсар 1-011П (фото 15) — виконаний у промислового варіанті. Ступінь захисту оболонки IP55. Ущільнення металорукава, який проходить через бокову стінку оповісника, виконано спеціальним сальником.

Оповісник **Пульсар 2**. Випускається в одній модифікації з Пульсар 2-012. Виготовляється у варіанті промислового виконання (фото 16). Чутливий елемент встановлений всередині електронного блоку. Оптичний сигнал на нього потрапляє по оптоволоконному кабелю, який знаходиться в металорукаві і на вільному місці якого є оптична приймальна система. Довжина кабелю — до 25 метрів. Приймальна оптична система та оптоволоконний кабель мають інтервал робочих температур у мсжах від мінус 50 до плюс 200 градусів за Цельсієм. Їх функціонування не пов'язане з використанням електроенергії, що виключає виділення тепла та виникнення іскри.

Завдяки такому технічному рішенню можливий контроль зони з широким діапазоном температури та застосування у вибухонебезпечних приміщеннях навіть там, де можуть бути такі гази, як метан, пропан-бутан, ацетилен.

Середній час роботи пожежного оповісника Пульсар будь якого типу становить не менш ніж 60 тисяч годин.

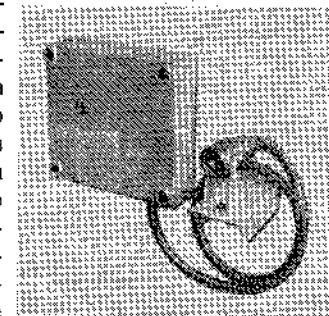

Фото 16

Застосування новітніх пожежозахисних методик у туристичній індустрії

1. Готелі, туристичні бази, інші приміщення невеликих розмірів

Засіб, речовину, що гасить пожежу та ще й при цьому не шкодить майну, запропонувати важко. Проте найкращим у цьому випадку може бути генератор вогнегасного аерозолю, про який йшлося. Застосувавши ГВА для захисту номерів у готелях, невеликих турбаз, дискотек, їдалень, кухонь, кінозалів у готелях, залів ресторанів, ви можете бути спокійні: втрати від пожежі, що може виникнути у приміщенні, будуть зведені до мінімуму. Чому?

1. Пожежа буде виявлена буквально за секунди завдяки чутливості системи на базі ГВА. А відразу після виявлення пожежі настане її локалізація й гасіння.

2. Завдячуючи властивостям аерозолі, що його видає в умовно-герметичне приміщення, де виникла пожежа, ГВА, припинення активної фази горіння відбудеться за 7 хвилин. Подальший розвиток буде блокований аерозолем, що 40 хвилин може бути в газоподібному стані, заповнюючи кожну шпаринку.

3. Система, як уже зазначалося, може бути повністю автономною від енергомережі. Вона компактна й при необхідності може бути змонтована фахівцями «Алтосану» без порушення цілісності інтер'єру приміщення.

Через те, що у готелях та інших приміщеннях туристичної індустрії завжди присутній черговий персонал, слід навчити його користуватися цими вогнегасними приладами, щоб почати гасити пожежу до прибуття спецпідрозділів пожежної охорони. Головне ж у тому, що коли вчасно виявлена пожежа за допомогою генераторів буде локалізована й почнеться її гасіння, то споруді, майну, а отже, й репутації фірми чи готелю не буде завдано відчутної шкоди. Важливо, що після застосування ГВА для прибирання приміщення можна використати звичайний пилосос та вологу ганчірку.

2. Кораблі, судна, яхти

Туризм приваблює мільйони людей. Об'єктом зацікавлення українських та іноземних громадян стають найцікавіші, найчарівніші місця України, до яких часом добиратися треба й по воді, зокрема, на кораблях чи яхтах. Мабуть, настане час, коли туристичні кампанії матимуть і власні морські чи річкові судна, а зараз навіть наймані слід захищати від пожеж і вогню не лише традиційними вогнегасниками, а й новітніми засобами, про які ми ведемо мову. Чи можливе їх застосування в даному випадку? Звичайно!

Цілі системи можна змонтувати з будь-якою кількістю напрямів пожежогасіння в суднових приміщеннях. Цьому є чимало прикладів. Адже створення корабельних, суднових вогнегасних систем на базі ГВА було логічним розвитком успішного застосування вогнегасних систем у багатьох країнах світу, зокрема, в Україні, Росії, Греції, Італії, Туреччині, Естонії й ін.

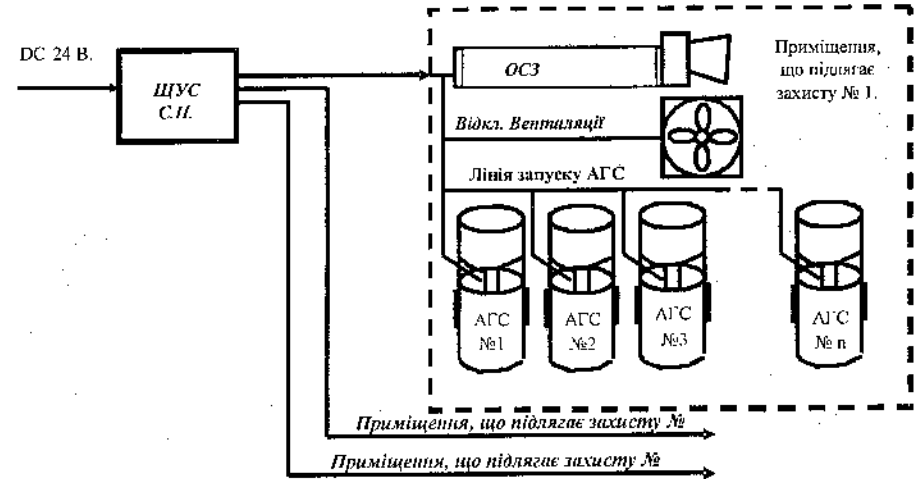
Можливе застосування — для захисту від імовірної пожежі машинних відділень, радіорубок, комор, кают тощо.

Схема корабельної, суднової вогнегасної системи наведена на малюнку 6.

Система пожежогасіння складається із щита сигналізації та управління ЩУС, генераторів ГВА, приладів ОСЗ (світло-звукового оповіщення). ГВА розташовані у приміщеннях, що підлягають захисту відповідно до вимог MSC/Circ.1007. ЩУС розташовують у приміщенні з постійною вахтою. За допомогою ЩУС передбачено дистанційний запуск ГВА,

Фото 17

Мал. 6

контроль цілісності електричних мереж запуску та шлейфів пожежних оповісників, автоматичного включення сигналізації обладнання в приміщеннях, де здійснюється гасіння.

Варіант гасіння ймовірної пожежі за допомогою ГВА оперативного застосування АГС-5 — дивись на фото 17. При подачі команди на ліквідацію пожежі вахтовий підносить АГС-5 до приміщення, яке горить, приводить його до дії й закидає у приміщення через будь-який отвір — двері, люмінатор тощо. Після чого отвір закривається, щоб зберегти повністю дію аерозолі. За наявності відкритих отворів кількість АГС має бути збільшена. Таким чином, можна не лише локалізувати пожежу на кораблі й не дати їй поширитися, а й повністю погасити. Адже застосування АГС-5 просте, досконале й надійне.

Автомобілі, паркінги, гаражі

За 16 років упровадження в Україні систем пожежогасіння з вогнегасними пристроями ГВА тільки в Києві змонтовано та введено в дію понад 18 підземних та багатоповерхових автопаркінгів. Активно починають застосовувати системи на базі ГВА власники автосалонів, підприємства, що мають свої автогосподарства, фермери. Відносно новим напрямом стає захист від імовірної пожежі безпосередньо автомобіля. Випробування, проведені в Росії й Туреччині, переконливо довели: ГВА надійно захищають підкапотний об'єм, багажне відділення та пасажирський салон автобуса й автомобіля. Автомобілю, захищеному за допомогою системи пожежогасіння (СПГ), виконаної на базі ГВА,

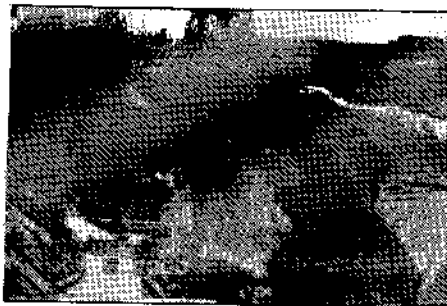

Фото 18. Модельне вогнище палає

Фото 20. Гасіння пожежі закінчено фахівець демонструє від'єднаний колектор подачі газу, що міг стати причиною загоріння

не загрожує лихо (фото 18, 19, 20). До речі, під час випробувань у Туреччині ті автомобілі, які брали участь у цьому, не зазнали ушкоджень і своїм ходом повернулись додому.

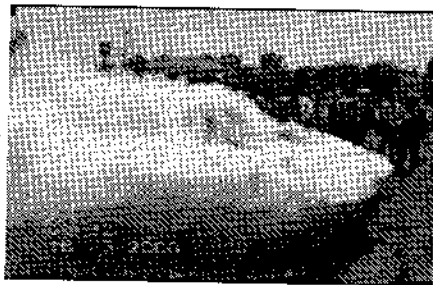
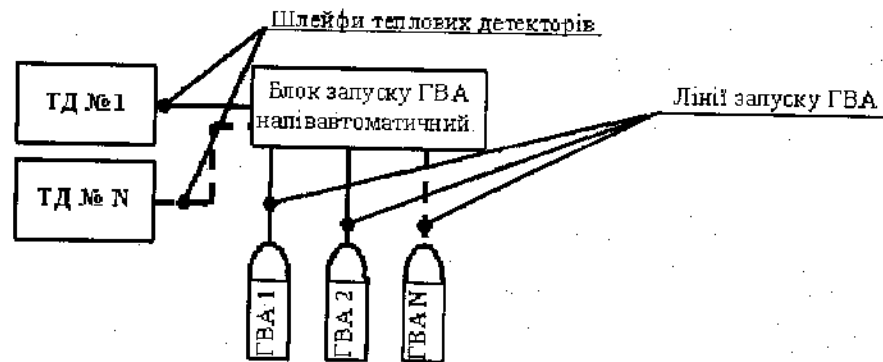

Фото 19. Активна фаза виходу аерозолу

Отже, використавши ГВА, можна уникнути трагедії. До того ж фахівці ТОВ «Алтосан» спільно з провідними виробниками постійно вдосконалюють пристрої виявлення пожежі на автомобілях та запуску до дії СПГ, створеної на базі ГВА.

Що стосується гаражів, то тут гасити пожежу так само складно й небезпечно традиційними засобами. Система на базі ГВА складається з таких основних блоків (див. малюнок 7).

Мал 7. Система на базі ГВА

СПГ при пожежі спрацює таким чином: при досягненні у приміщенні критичної температури ввімкнеться тепловий детектор (ТД) й подасть сигнал на блок запуску ГВА (БЗГ). БЗГ впродовж 120 секунд, час можна коригувати, подаватиме звукові й світлові сигнали, а якщо нікого в приміщенні не буде, щоб привести його до дії вручну, БЗГ автоматично видасть напругу, необхідну для запуску ГВА. І почеться активне гасіння пожежі, яке, і це доведено практикою, настане уже на сьомій хвилині. Жоден підрозділ пожежної охорони так швидко не зреагує на виклик. Один БЗГ спроможний запустити до 10 ГВА. СПГ автономна й не потребує додаткових джерел живлення впродовж п'яти років. Загальний строк придатності запропонованої системи — 10 років. Система не потребує складного технічного обслуговування.

ВИСНОВКИ

Отже, підіємо підсумки стосовно застосування систем пожежогасіння на базі ГВА в туристичній індустрії. Необхідність їх вмотивована:

1. Високою вогнегасною ефективністю, надійністю, відносною безпечністю під час роботи.
2. Простотою в застосуванні, можливістю модернізації.
3. Компактністю, незначною масою, достатнім — 10 років — періодом експлуатації.
4. Жорсткими умовами експлуатації, зокрема, діапазоном температур від мінус 50 градусів до плюс 50 за Цельсієм, а в спеціальному виконанні — до плюс 100 градусів. Нечутливістю навіть до 100-відсоткової вологості. Генератори можуть працювати в агресивному та вибухонебезпечному середовищі, вогнегасний аерозоль, який випускає ГВА до об'єму, що захищається, не завдає шкоди електроприладам, електронній техніці, що знаходиться під електронапругою до 40 кВТ без її відключення.
5. У разі потреби можливістю перебування в середовищі аерозолу живих істот — людей, які не зможуть евакуюватися і можуть бути в номері готелю, на дискотечі чи в салоні автобуса.
6. Повною екологічною безпечністю.

Список використаних та рекомендованих законів України

1. Конституція України. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Закон України «Про захист прав споживачів». — ВВР. — 1994. — № 1. — Ст. 1; 2002. — № 17. — Ст. 120.
3. Закон України «Про аварійно-рятувальні служби». — ВВР. — 2000. — № 4. — Ст. 25.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — додаток до № 51. — Ст. 1122.
5. Про внесення змін до Закону України «Про ветеринарну медицину». — ВВР. — 2002. — № 8. — Ст. 62.
6. Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку». — ВВР. — № 19. — Ст. 257.
7. Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів». — ВВР. — 2000. — № 28. — Ст. 222.
8. Про внесення змін до Закону України «Про туризм». — ВВР. — 2004. — № 13. — Ст. 180.
9. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002—2010 роки. Постанова КМУ від 29 квітня 2002 р. № 583.
10. Закон України «Про відходи». — ВВР. — 2000. — № 5. — Ст. 34.
11. Закон України «Про екологічну експертизу». — ВВР. — 1995. — № 8. — Ст. 54.
12. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». — ВВР. — 1994. — № 27. — Ст. 218.
13. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки». — ВВР. — 2000. — № 47. — Ст. 405.
14. Про внесення змін до Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань». — ВВР. — 2001. — № 30. — Ст. 139.
15. Закон України «Про захист населення і територій в надзвичайних ситуаціях техногенного і природного характеру». — ВВР. — 2000. — № 40. — Ст. 337.
16. Закон України «Про захист рослин», із змінами, внесеними згідно із Законом № 1628-IV від 18.03.2004. — ВВР. — 2004. — № 26. — Ст. 362.
17. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». — ВВР. — 2000. — № 42. — Ст. 348.
18. Про внесення змін до Закону України «Про карантин рослин». — ВВР. — 2003. — № 28. — Ст. 212.
19. Закон України «Про міліцію». — ВВР. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про охорону атмосферного повітря». — ВВР. — 2002. — № 50. — Ст. 366.
21. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». — ВВР. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
22. Про внесення змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». — ВВР. — 2003. — № 35. — Ст. 269.
23. Про внесення зміни до Закону України «Про охорону праці». — ВВР. — 2004. — № 14. — Ст. 205.
24. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами». — ВВР. — 1995. — № 27. — Ст. 198.
25. Закон України «Про пожежну безпеку». — ВВР. — 1994. — № 5. — Ст. 21.
26. Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України». — ВВР. — 2000. — № 4. — Ст. 26.
27. Закон України «Про рослинний світ». — ВВР. — 1999. — № 22—23. — Ст. 198.
28. Закон України «Про Службу безпеки України». — ВВР. — 1992. — № 27. — Ст. 382.
29. Закон України «Про екологічну експертизу». — ВВР. — 1995. — № 8. — Ст. 54. (Вводиться в дію Постановою ВР № 46/95-ВР від 09.02.95 — ВВР. — 1995. — № 8. — Ст. 55).
30. Про внесення змін до Закону України «Про страхування». — ВВР. — 2002. — № 7. — Ст. 50.
31. Закон України «Про тваринний світ». — ВВР. — 2002. — № 14. — Ст. 97.
32. Закон України «Про угоди про розподіл продукції». — ВВР. — 1999. — № 44. — Ст. 391.
33. Закон України «Про Цивільну оборону України». — ВВР. — 1999. — № 19. — Ст. 171.
34. Лісовий кодекс України. — ВВР. — 1994. — № 17. — Ст. 99.
35. Водний кодекс України. — ВВР. — 1995. — № 24. — Ст. 189.
36. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». — ВВР. — 1997. — № 10. — Ст. 85.
37. Указ Президента України «Про вдосконалення системи реагування на надзвичайні ситуації на водних об'єктах». — 3 червня 1999 року № 602/99.
38. Про внесення змін до Закону України «Про ветеринарну медицину». — ВВР. — 2002. — № 8. — Ст. 62.
39. Про внесення зміни до Закону України «Про дорожній рух». — ВВР. — 2004. — № 22. — Ст. 317.
40. Указ Президента України «Про концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій». — 26 березня 1999 року № 284/99.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: Навч. посібник / Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова. — К.: Знання України, 2002. — 358 с.
2. Аристов О. В. Управление качеством: Учебник для студ. вузов. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 238 с.
3. Арустамов Э. А., Волощенко А. Е., Гуськов Г. В. и др. Безопасность жизнедеятельности: Учебник для студ. (3. изд.). — М.: Издательский Дом «Дашков и К^о», 2001. — 677 с.
4. Арустамов Э. А., Волощенко А. Е., Гуськов Г. В., Прокопенко Н. А. Обеспечение здорового и безопасного образа жизни как условие успешной учебы. — М.: МУПК, 2001. — 74 с.
5. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация. — Киев: ВИРА-Р, «Альтерпрес», 2001. — 208 с.
6. Бакка М. Т., Редчиць В. С., Сивко В. Й. Основи безпеки життєдіяльності людини: Навч. посібник для студ. вузів технічного та економічного профілю / Житомирський інженерно-технологічний ін-т. — Житомир: РВВ ЖІТІ, 1997. — 338 с.
7. Балюк А. А. Пожарная безопасность на железнодорожном транспорте: Учеб. пособие для студ. всех спец. и форм обуч., изучающих курс БЖД / Дальневосточный гос. ун-т путей сообщения. Кафедра «Безопасность жизнедеятельности». — Хабаровск: Издательство ДВГУПС, 2000. — 92 с.
8. Барабаш В. И., Шкрабак В. С., Шкрабак В. В. Профессиональный отбор и профессиональная ориентация в целях безопасности жизнедеятельности. — СПб: СПбГАУ, 1999. — 91 с.
9. Баринюв А. В. Чрезвычайные ситуации природного характера и защита от них: Учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. 033300 «Безопасность жизнедеятельности». — М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — 496 с.
10. Бедрий Я. І., Болярська В. М., Голубев А. К. та ін. Безпека життєдіяльності: Посіб. для студ. техн. вузів. — Л., 1997. — 275 с.
11. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. / С. В. Белов, А. В. Ильницкая, А. Ф. Козьяков и др.; Под общ. ред. С. В. Белова. — М.: Высш. шк., 1999. — 448 с.
12. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Э. А. Арустамов, А. Е. Волощенко, Г. В. Гуськов и др. — М., 1998. — 244 с.
13. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие для студ. вузов / Л. А. Муравей (ред.). — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 431 с.
14. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие. Ч. 2 / Е. А. Резчиков, В. Б. Носов, Э. П. Пышкина и др. — М., 1997. — 255 с.

15. Безопасность жизнедеятельности: Учебник / Под ред. проф. Э. А. Арустамова. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: Изд. дом «Дашков и К», 2000. — 678 с.
16. Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Безопасность промышленного комплекса / Колл. авт. — М.: МГФ «Знание», ГУП «НТЦ «Промышленная безопасность», 2002. — 464 с.
17. Безопасность России: Словарь терминов и определений. — М.: МГФ «Знание», 1999. — 368 с.
18. Безпека життєдіяльності туристів, екскурсантів, відпочивальників та працівників туризму (аспекти) / Н. В. Левун (наук. ред.), В. І. Ляшенко (уклад.), Д. А. Рибалко (уклад.). — Д.: Промінь, 2002. — 116 с.
19. Безпека життєдіяльності / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний. За ред. Є. П. Желібо: Навч. посібник. — Львів: Новий Світ-2000, 2001. — 320 с.
20. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. / За ред. М. Назарука. — Львів: За вільну Україну, 1997. — 275 с.
21. Безпека життєдіяльності: Курс лекцій / Харківська держ. академія культури. Кафедра фізичної культури і здоров'я / І. Г. Бондалетов (уклад.). — Х.: ХДАК, 2003. — 120 с.
22. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник / Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Фельковича / С. Д. Микитюк (уклад.). — Чернівці: Рута, 1999. Ч. 2: Безпека життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій. — 2000. — 158 с.
23. Безпека життя і діяльності людини — освіта, наука, практика: Матеріали І науково-методичної конференції / Національний авіаційний ун-т / О. І. Запорожець (відп. ред. редкол.). — К., 2002. — 202 с.
24. Безпека життя і діяльності людини — освіта, наука, практика: Матеріали II наук.-метод. конф. / Програма розвитку ООН в Україні; Науково-методичний центр вищої освіти; Національний авіаційний ун-т / О. І. Запорожець (відп. ред.). — К.: НАУ, 2003. — 204 с.
25. Безпека життя і діяльності людини — освіта, наука, практика: Матеріали III Всеукр. наук.-метод. конф. / Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення; Український держ. ун-т водного господарства та природокористування / В. Й. Чабан (відп. ред.). — Рівне: УДУВГП, 2004. — 292 с.
26. Белов С. В. Безопасность жизнедеятельности. — М.: Высшая школа, 2003. — 357 с.
27. Белов С. В. и др. Безопасность жизнедеятельности. Учебник для вузов. — М.: Высшая школа, 1999. — 448 с.
28. Белов СВ., Ильницкая А. В., Козьяков А. Ф. и др., Безопасность жизнедеятельности: Учебник для вузов/Под ред. Белова СВ.; 3-е изд. — М.: Высшая школа, 2001. — 485 с.

29. Белова С. В. Безопасность жизнедеятельности / Под общ. ред. проф. С. В. Белова. — М.: Высш. шк., 1999. — 448 с.
30. Березуцкий В. В. Теоретические основы безопасности жизнедеятельности / Харьковский гос. политехнический ун-т. — Х., 1999. — 170 с.
31. Бегун В. В., Науменко І. М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. — К., 2004. — 328 с.
32. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. — К.: Эльга, 2003. — 483 с.
33. Боков В. А., Луцки А. В. Основы экологической безопасности: Учеб. пособие. — Симферополь: СОНАТ, 1998. — 224 с.
34. Василенко А. П., Проскурин С. А. и др. Социальная безопасность. Часть I и 2. Учебное пособие. — М.: ТОДЖИ, 1999. — 470 с.
35. Веснин В. Р. Менеджмент персонала: Учеб. пособие для уч-ся сред. спец. учеб. заведений / 3 изд., испр., доп. — М.: Элит-2000, 2003. — 300 с.
36. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник для студ., обучающихся по спец. и направлению «Менеджмент». — 2 изд., перераб. и доп. — М.: Гардарики, 2003. — 292 с.
37. Волков Ю. Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес. — М.: Феникс, 2003. — 348 с.
38. Волков Ю. Ф. Технология гостиничного обслуживания. М.: Феникс, 2003. — 384 с.
39. Волков Ю. Ф. Экономика гостиничного бизнеса. — М.: Феникс, 2003. — 384 с.
40. Валовин В. Академия выживания. — М.: Толк, 1996. — 366 с.
41. Волошин В. С., Семенченко П. М. Проблемы развития городской среды: экологические, социальные и экономические аспекты / Международная академия наук экологии и безопасности жизнедеятельности; Приазовский гос. технический ун-т. — Мариуполь, 1997. — 191 с.
42. Временная методика определения предотвращенного экологического ущерба. — М: Госкомитет РФ по охране окружающей среды, 1999. — 60 с.
43. Гаприленко О. П. Основы экології та безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. — 117 с.
44. Гайченко В. А., Коваль Г. М. Основы безопасности жизнедеятельности людини: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Міжрегіональна академія управління персоналом. — К.: МАУП, 2002. — 232 с.
45. Гаозденко А. А. Основы страхования в туризме. Учебник. М.: РМАТ, 1997. — 354 с.
46. Гендлер С. Г., Павлов И. А., Соловьев В. Б. Безопасность жизнедеятельности: Практикум / Санкт-Петербургский гос. горный ин-т им. Г. В. Плеханова (технический ун-т). — СПб., 2001. — 106 с.

47. Галотин Г. И., Зубанова И. В. Теория горения и взрыва: Учеб. пособие к практ. занятиям / Южно-Уральский гос. ун-т. Кафедра «Безопасность жизнедеятельности» / А. И. Сидоров (ред.). — Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2000. — 82 с.
48. Гостиничный и туристический бизнес / Под ред. проф. Чудновского А. Д. — М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ», изд. ЭКМОС, 1998. — 352 с.
49. Гостюшин А., Щубина С. Азбука выживания. — М: Знание, 1995. — 270 с.
50. Государственный доклад о состоянии защиты населения и территорий Российской Федерации от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера в 2001 г. — М.: ВНИИ ГОЧС, 2002. — 172 с.
51. Государственный доклад о состоянии и охране окружающей среды Российской Федерации в 2001 г. — М.: Государственный центр экологических программ, 2002. — 452 с.
52. Дементий Л. В., Авдеенко А. П. Справочное пособие к лекционному курсу «Безопасность жизнедеятельности»: Учеб. пособие для студ. вузов / Институт содержания и методов обучения; Донбасская гос. машиностроительная академия. — Краматорск, 1999. — 183 с.
53. Дехтяр В. Д. Основы оздоровчо-спортивного туризма: Навч. посібник / В. Д. Дехтяр. — К.: Науковий світ, 2003. — 204 с.
54. Джигирей В. С., Жидецкий. Безпека життєдіяльності. — Львів: — Афіша, 1999. — 254 с.
55. Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. природознавчих фак. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Видавничий центр «Київський ун-т», 1999. — 210 с.
56. Дорогуницов С. І., Гречанинов Б. Ф. Загальні вимоги до розвитку і розміщення потенційно небезпечних виробництв з урахуванням ризику надзвичайних ситуацій техногенного походження. — К.: НАН України РВПСУ, 1995. — 120 с.
57. Дорофеев Э. А., Злобин А. В. Правовые основы государственного управления инфраструктурами безопасности жизнедеятельности: Учеб. пособие / Московский гос. Автомобильно-дорожный ин-т (технический ун-т). — М., 2001. — 91 с.
58. Дуднікова І. І. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Європейський ун-т. — К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2002. — 238 с.
59. Дуднікова І. І. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Європейський ун-т. — 2. вид., доп. — К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2003. — 268 с.
60. Дурович А., Анастасова Л. Маркетинговые исследования в туризме: Учеб.-практ. пособие — М.: ООО «Новое знание», 2002. — 348 с.
61. Дурович А. П. Маркетинг в туризме: Учеб. пособие для студ. спец. «Эконо-

- мика и управление социально-культурной сферой» вузов. — 2. изд., перераб. и доп. — Минск: ООО «Новое знание», 2001. — 495 с.
62. Дьяков В. И., Горбунов А. Г. Безопасность жизнедеятельности. Безопасность в чрезвычайных ситуациях: Курс лекций / Ивановский гос. энергетический ун-т. — Иваново, 2001. — 102 с.
63. Емелина З. Г., Емелин Д. В. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Красноярский гос. технический ун-т. — Красноярск: ИПЦ КГТУ, 2000. — 182 с.
64. Ефективність і техногенна безпека машин: Науково-метод. матеріали: У 2 кн. / Міжнародна академія наук екології та безпеки життєдіяльності; Транспортна академія України / В. В. Нічке (ред.). — К.: Науковий світ, 2000. — 292 с.
65. Ефимова О. П., Ефимова Н. А. Экономика гостиниц и ресторанов. — М.: Новое знание, 2004. — 391 с.
66. Ещенко А. И. Основы теории риска: Учеб. пособие для студ., изучающих дисциплины «Охрана труда», «Безопасность жизнедеятельности», «Основы экологии» / Институт содержания и методов обучения; Сумский гос. ун-т. — Сумы, 1998. — 147 с.
67. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти України I—IV рівнів акредитації / Євген Петрович Желібо (ред.). — 3. вид. — К.: Каравела, 2003. — 327 с.
68. Забегаев А. В. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. для студ., обучающ. по спец. 060800 «Экономика отрасли» (строительство). — М.: Издательство Ассоциации Строительных Вузов, 2001. — 132 с.
69. Загурская Л. А., Бурченко Л. А., Челюканов И. П. Медицинские аспекты обеспечения безопасности жизнедеятельности в чрезвычайных ситуациях. Оказание доврачебной медицинской помощи пострадавшим: Конспект лекций / Киевский международный ун-т гражданской авиации. — К.: КМУГА, 1999. — 70 с.
70. Зайцева Н. А. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме: Учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. 230500 «Социально-культурный сервис и туризм». — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 224 с.
71. Запесоцкий А. С. Стратегический маркетинг в туризме: Учеб. пособие для студ. вузов по спец. «Социально-культурная деятельность» / Санкт-Петербургский гуманитарный ун-т профсоюзов. — СПб.: СПбГУП, 1999. — 384 с.
72. Заплатинський В. М. Безпека життєдіяльності: Опорний конспект лекцій. — К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1999. — 207 с.
73. Заплатинський В. М. Основы кримінологічної безпеки сучасного бізнесу: Навч. посіб. для вузів. — К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 2000. — 141 с.
74. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності: На допомогу керівникам навч. закл. / ДЦ профспілки працівників освіти і науки України /

- Л. С. Сачков (ред.), М. В. Васильчук (упоряд.). — К.: УАННП «Фенікс», 2000. — 891 с.
75. Зеркалов Д. В., Лоза В. Г. Техногенна безпека: Словник-довідник / Транспортна академія України; Міжнародна академія наук екології та безпеки життєдіяльності. — К.: Науковий світ, 2001. — 131 с.
76. Зеркалов Д. В., Мельниченко О. І., Дорошенко М. В. Правова основа безпеки життєдіяльності: Навч. посіб. / Національний транспортний ун-т; Дніпропетровський держ. технічний ун-т залізничного транспорту; Транспортна академія України; Міжнародна академія наук екології та безпеки життєдіяльності. — К.: Науковий світ, 2001. — 166 с.
77. Иванов Б. С. Человек и среда обитания: Учеб. пособие по безопасности жизнедеятельности. — М., 1999. — 90 с.
78. Історія екскурсійної діяльності в Україні / В. К. Федорченко та ін. — К.: Кондор, 2004. — 165 с.
79. Кабушкин Н. И., Бондаренко Г. А. Менеджмент гостиниц и ресторанов. Учебник. — М.: Новое знание, 2002. — 368 с.
80. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма: Учебник для студ. спец. «Экономика и управление социально-культурной сферой вузов». — 3 изд., испр. — Минск: ООО «Новое знание», 2002. — 409 с.
81. Касьянов М. А., Ревенко Ю. П., Тищенко Ю. А. Защита населения в условиях чрезвычайных ситуаций. — Луганск: Изд-во Восточноукр. нац. ун-та, 2001. — 171 с.
82. Ковешніков В. С. Вплив світової глобалізації на економічну безпеку індустрії туризму в Україні / В. С. Ковешніков // Формування ринкових відносин в Україні. — Київ, 2003. — Вип. 11(30). — С. 86—89.
83. Кодацький В. П. Финансовый менеджмент. — Х.: Харьковское отд-ние издательства «Экономика» при Харьковском н-и. экономическом ин-те, 2002. — 212 с.
84. Кожин В. Н. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Восточноукраинский гос. ун-т. — Луганск: Издательство ВУГУ, 1999. — 99 с.
85. Коротков П. А., Новоселець М. К., Сигаловський Д. Ю. Радіаційна безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Житомирський інженерно-технологічний ін-т. — Житомир, 2002. — 310 с.
86. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм. — М.: ЮНИТИ, 2003. — 1063 с.
87. Красногорская Н. Н., Фащевская Т. Б. Безопасность жизнедеятельности: Задачник / Уфимский гос. авиационный технический ун-т. — Уфа, 2001. — 130 с.
88. Кривошеин Д. А., Муравей Л. А., Роева Н. Н. и др. Экология и безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие для студ. вузов / Л. А. Муравей (ред.). — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 447 с.

89. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Навч. посіб. — К.: КНБУ, 2000. — 232 с.
90. Кукин П. П., Латин В. Л., Подгорных Е. А. Безопасность жизнедеятельности. Безопасность технологических процессов и производств (Охрана труда): Учебное пособие для вузов. — М.: Высшая школа, 1999. — 318 с.
91. Латин В. М. Безпека життєдіяльності людини. — Львів: Львівський банківський коледж, 1998. — 192 с.
92. Латин В. М. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Національний банк України. Львівський банківський ін-т. — 5 вид., стер. — Л.: ЛБІ НБУ, 2002. — 186 с.
93. Лебедев В. И. Экстремальная психология. Психическая деятельность в технических и экологически замкнутых системах. Учебник. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 431 с.
94. Літвак С. М., Михайлюк В. О. Безпека життєдіяльності. Навч. посібник. — Миколаїв: ТОВ «Компанія ВІД», 2001. — 230 с.
95. Логачева Л. Н., Крот В. И. и др. Проблемы обеспечения безопасности на производстве в системе управления безопасной жизнедеятельностью населения региона / НАН Украины; Институт экономики промышленности. — Донецк, 1997. — 59 с.
96. Лоза О. Б. Особиста безпека дитини: Посіб. для батьків та вихователів з курсу «Захист життя та здоров'я дітей, норми поведінки у надзвичайних ситуаціях». — Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. — 84 с.
97. Лук'янова Л. Г., Дорошенко Т. Т., Мініч І. М. Уніфіковані технології готельних послуг: Навч. посіб. / за ред. проф В. К. Федорченка. — К.: Вища шк., 2001. — 237 с.
98. Луковников А. В., Григорьев Н. Д., Вергазов В. Г. Практикум по охране труда. — М.: Агропромиздат, 1988. — 160 с.
99. Луковников А. В., Шкрабак В. С. Охрана труда. — М.: Агропромиздат, 1991. — 320 с.
100. Лук'янова Л. Г. Уніфіковані технології готельних послуг: Навч. посібник / Л. Г. Лук'янова, Т. Т. Дорошенко, І. М. Мініч; Ред. В. К. Федорченко. — К.: Вища шк., 2001. — 238 с.
101. Лук'янова Л. Г. Рекреационные комплексы: Учеб. пособие / Л. Г. Лук'янова, В. И. Цыбух. — К.: Вища шк., 2004. — 346 с.
102. Лушкін В. А., Торкатюк В. І. та ін. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Харківська держ. академія міського господарства. — Житомир, 2001. — 672 с.
103. Луценко В. Л., Бутко Д. А. та ін. Термінологічний словник з безпеки життєдіяльності: Навч. посібник для викл. і студ. вищ. навч. с.-г. закладів III-IV рівнів акредитації. — К.: Урожай, 1995. — 140 с.
104. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. — К.: «Альтерпрес», 2002. — 436 с.

105. Макарова Л. А., Максеева Т. И., Моисеева Ю. Б., Зюба Т. В. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Академия гражданской авиации. — СПб., 2001. Ч. 1: Законодательные и организационные вопросы управления охраной труда на воздушном транспорте. — 2001. — 89 с.
106. Маренго А. К. Трудоохранная культура: педагогическая теория и практика Монография. — СПб.: Алетейя, 2001. — 251 с.
107. Миргородский В. Р. Безопасность жизнедеятельности: Курс лекций / Московский гос. ун-т печати / Н. Н. Пахомов (ред.). — М.: Издательство МГУП, 2001. Разд. 3: Защита объектов печати в чрезвычайных ситуациях. — 2001. — 288 с.
108. Мищенко І. М. Безпека життєдіяльності: організаційно-економічні та соціальні аспекти управління / НАН України; Інститут економіки промисловості. — Донецьк: ІЕП НАН України, 2004. — 380 с.
109. Муравей Л. А. Безопасность жизнедеятельности. — М.: «ЮНИТИ», 2003. — 431 с.
110. Мясченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. — Бердянськ, 2001. — 484 с.
111. Наукові записки КІТЕП. Вип. 2: Щорічник. — К.: Знання України, 2002. — 340 с.
112. Наукові записки КУТЕП. Вип. 3: Щорічник. — К.: Знання України, 2003. — 569 с.
113. Національний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги: [Вияги] //Новости турбизнеса. — 2004. — № 2. — С. 6—7.
114. Неотложная медицинская помощь при авариях и катастрофах / Можаяев Г. и др. — К.: Здоровье, 1995. — 272 с.
115. Нечаюк Л. І., Телеш Н. О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Центр навчальної літератури; Київський національний ун-т культури і мистецтв. — К.: Центр Навчальної Літератури, 2003. — 346 с.
116. Общая экология. Экологический туризм. Экология и безопасность жизнедеятельности: Программы учеб. дисциплин / РМАТ — туристский ун-т. Кафедра менеджмента экологического туризма / Т. А. Триселева (сост.). — М., 2001. — 38 с.
117. Опольцев И. И. Маркетинг в туризме: обеспечение рыночной позиции: Учеб. пособие. — М.: Советский спорт, 2003. — 187 с.
118. Основи безпеки життєдіяльності (Пожежна безпека): Навч. посіб. / Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України; Хмельницький обласний ін-т удосконалення вчителів; УДПО МВС України у Хмельницькій області / А. П. Юхименко (уклад.). — Хмельницький, 2001. — 142 с.
119. Основы безопасности жизнедеятельности: Сб. нормативных и правовых

- документов по основам военной службы / В. Н. Латчук (сост.). — М.: Издательство НЦ ЭНАС, 2001. — 140 с.
120. *Охріменко О. О.* Страхування у сфері туризму та готельного господарства: Навч. посібник / О. О. Охріменко; Київський університет туризму, економіки і права; Передм. В. К. Федорченка. — К.: Вища шк., 2003. — 258 с.
121. *Пістун І. П.* Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. — Суми: Університетська книга, 1999. — 301 с.
122. *Пістун І. П., Кім Ю. В., Березовецький А. П.* Практикум з безпеки життєдіяльності: Навч. посіб. / Ігор Павлович Пістун (заг. ред.). — Суми: Університетська книга, 2000. — 232 с.
123. *Плахтій П. Д., Мендерецький В. В., Болібрех Б. В., Юхименко А. П., Савчук А. М.* Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. для студ. вищих закл. освіти / П. Д. Плахтій (заг. ред.). — Кам'янець-Подільський: Медобори, 2003. — 303 с.
124. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посібник / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: Парламентське вид-во, 2002. — 328 с.
125. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188-98-ВР «Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки».
126. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні.: Станом на 1 травня 2002 року / За ред. В. К. Федорченка. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 640 с.
127. Про стан та перспективи розвитку туризму в Україні: (інформаційно-аналітичний матеріал до парламентських слухань) / В. І. Цибух, Г. П. Науменко, В. К. Федорченко. — К.: Вид-во КІТЕП, 2000. — 87 с.
128. Проблемы прогнозирования, предотвращения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций: Материалы всероссийской науч.—техн. конф. от 16—19 мая 2000 года, г. Уфа / НИИ безопасности жизнедеятельности Республики Башкортостан / Л. Р. Шакирова (ред.). — Уфа, 2000. — 254 с.
129. *Протоерейский А. С.* Безопасность жизнедеятельности. Охрана труда: Учеб.-метод. пособие к практ. занятиям для студ. всех спец. / Киевский международный ун-т гражданской авиации. — К.: КМУГА, 1999. — 84 с.
130. Радиоактивные загрязнения и их измерения / М. Т. Максимов, Г. О. Оджагов: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Энергоатомиздат, 1989. — 304 с.
131. *Разживина Г. П., Абрамова В. Н., Хрусталева Б. Б.* Социально-экономические вопросы безопасности жизнедеятельности: Учеб. пособие / Пензенская гос. архитектурно-строительная академия. — Пенза: Издательство

- ПГАСА, 2001. Ч. 1: Охрана труда в новых экономических условиях. — 2001. — 171 с.
132. Региология туризма / За ред. Д. М. Стеченка. — К.: Вид-во КУТЕП, 2004. — 200 с.
133. *Розлев Х. Й., Маркелов В. Л.* Організація обслуговування в готельних комплексах / Київ, ун-т туризму, економіки і права; За ред. Мініч І. М. — К.: Вид-во КУТЕП, 2004. — 163 с. — (Серія «Гостинність»).
134. Руководство по обеспечению безопасности личности и предпринимательства: Практ. пособие. — М.: ВикоМ, 1996. — 223 с.
135. *Русак О. Н.* и др. Безопасность жизнедеятельности. Учебное пособие. — СПб.: Лань, 2000. — 447 с.
136. *Рыжков Ф. Н., Томаков В. И.* Надежность технических систем и управление риском: Учеб. пособие для студ., обуч. по спец. «Безопасность жизнедеятельности», «Инженерная защита окружающей среды», «Безопасность технологических процессов и производств», «Защита в чрезвычайных ситуациях» / Курский гос. технический ун-т. — Курск: Курский гос. техн. ун-т, 2000. — 346 с.
137. *Северин Л. І., Северин С. Л., Дудатьев А. В.* Безпека життєдіяльності: Навч. посібник для студ. усіх спец. / Вінницький держ. технічний ун-т. — Вінниця: ВДТУ, 2002. — 194 с.
138. *Сенин В. С.* Организация международного туризма. — М.: Финансы и статистика, 2003 — 400 с.
139. *Систер В. Г., Мирный А. Н.* Твердые бытовые отходы (сбор, транспорт, обезвреживание). Справочник. — М.: АКХ, 2001. — 319 с.
140. *Скобло Ю. С., Соколовська Т. Б., Мазоренко Д. І., Тищенко Л. М., Троянов М. М.* Безпека життєдіяльності: Навч. посібник: Для вищих навч. закл. III—IV рівнів акредитації. — К.: Кондор, 2003. — 421 с.
141. *Скопєнь М. М.* Інформаційні системи і технології бухгалтерського обліку в туризмі: Навч. посібник / М. М. Скопєнь. — К.: Вища шк., 2003. — 275 с.
142. *Смолянинов Н. Г., Тагасов В. И.* Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие. — М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1997. — 317 с.
143. Соціальна психологія: Метод, рекомендації для студ. спец. 7.030403 «Міжнародні економічні відносини» / Сост. ОН. Лукашевич. — К.: КУТЕП, 2003. — 63 с.
144. *Стеблюк М. І.* Цивільна оборона. Підручник. — К.: Знання, 2002. — 430 с.
145. *Степанова И. П.* Безопасность жизнедеятельности: проблемы и перспективы. — Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. — 176 с.
146. *Стеченко Д. М.* Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посібник / Д. М. Стеченко. — К.: Вища шк., 2002. — 254 с.
147. *Стеченко Д. М.* Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посібник / Д. М. Стеченко. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вікар, 2002. — 374 с.
148. *Стрелков Ю. К.* Инженерная и профессиональная психология. Учебное

- пособие для студентов высш. учеб. зав. — М.: Изд. центр «Академия», «Высшая школа», 2001. — 360 с.
149. *Стрий Л. А.* Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Под ред. В. Г. Небабина. — Одесса: ОИУМ, 1997. — 52 с.
150. *Сусло С. Т.* Безпека життя і діяльності людини: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України I-IV рівня акредитації / Національний транспортний ун-т. — К.: НТУ, 2001. — 288 с.
151. Туризм и гостиничное хозяйство / Под ред. Чудновского А. Д. — М., 2003. — 447 с.
152. Туризмоліогія: економічні, правові, соціокультурні, духовні аспекти: Матеріали У-х аспірантських читань. — К.: Вид-во КУТЕП, 2003 — 113 с.
153. *Уокер Дж. Р.* Введение в гостеприимство: Учебник / Пер. с англ. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 463 с.
154. *Федорченко В. К.* Історія туризму в Україні: Навч. посібник / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. — К.: Вища шк., 2002. — 196 с.
155. *Федорченко В. К.* Підготовка фахівців для сфери туризму: Теоретичні і методологічні аспекти: [Монографія] / В. К. Федорченко — К.: Вища шк., 2002. — 350 с.
156. *Федорченко В. К.* Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: [Монографія] / В. К. Федорченко. — К.: Слово, 2004. — 507 с.
157. *Філіпчук Г. Г.* Словник термінів з питань екології та безпеки життя і діяльності: Навч. посібник. — Чернівці: Зелена Буковина, 2003. — 752 с.
158. *Хенли Э. Дж., Кумamoto X.* Надежность технических систем и оценка риска: Пер. с англ. — М.: Машиностроение, 1984. — 528 с.
159. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень: Навч. посібник / Г. С. Цехмістрова; Київський університет туризму, економіки і права. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2003. — 240 с.
160. *Чернышев С. Т., Думбатов У. X.* Учебно-материальная база курса «Основы безопасности жизнедеятельности»: Учеб. пособие. — Ульяновск: ИПК ПРО, 2001. — 72 с.
161. Чижова М. А., Назмутдинова Ф. Г. и др. Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / Казанский гос. технологический ун-т. — Казань, 2001. — 132 с.
162. *Чирва Ю. О., Баб'як О. С.* Безпека життєдіяльності: Навч. посіб.. — К.: Атіка, 2001. — 304 с.
163. *Шайдоров А. А., Гладких С. Н., Минина Е. С., Николаева Н. И., Платонов В. П.* Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие / А. А. Шайдоров (ред.). — Великий Новгород, 2000. — 133 с.
164. *Шарапов В. И., Кудряшова Л. В.* Безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие. — Калининград: БИЭФ, 2000. — 191 с.
165. *Шатунова Г. И., Ручкин В. Б., Нарусова Е. Ю.* Безопасность жизнедея-

- тельности: Учеб. пособие / Московский гос. ун-т путей сообщения. Юридический ин-т. — М.: Юридический ин-т МИИТа, 2000. — 273 с.
166. Швидка медична допомога: Навч. посіб. / Л. П. Чепкий, О. Ф. Возіанов, О. Й. Грицюк та ін.; За ред. Б. Г. Апанасенка, Л. П. Чепкого. — К.: Вища шк., 1998. — 311 с.
167. *Шеломенцев В. М.* Етикет і сучасна культура спілкування / В. М. Шеломенцев; За ред. В. К. Федорченка. — К.: Лібра, 2003. — 416 с.
168. *Шириков А. И., Тизенберг Г. М.* Практикум по безопасности жизнедеятельности / Иркутская гос. экономическая академия. — Иркутск: Издательство ИГЭА, — 2001. — 103 с.
169. *Шкрбак В. С., Луковников А. В., Тургиев А. К.* Безопасность жизнедеятельности в сельскохозяйственном производстве: Учебник для студ. вузов по агроинж. спец. — М.: Колосс, 2002. — 512 с.
170. *Шутенко Л. М.* Міський житловий фонд: його життєвий цикл і радіаційна безпека. — К.: Техніка, 2002. — 251 с.
171. Экологические проблемы и риски воздействий ракетно-космической техники на окружающую природную среду/Под ред. В. В. Адушкина, С.И. Козлова и А. В. Петрова. — М.: Изд-во «АнКил». 2000 — 640 с.
172. Экология: безопасность нации: Сб. ст. / Науч. ред. Э. Тагиров. — Казань, 1998. — 183 с.
173. *Юрьев А. П.* Безопасность жизнедеятельности в туризме: Учеб. пособие. — Донецк: ДИТБ, 2001. — 100 с.
174. *Янкевич В. С., Безрукова Н. Л.* Маркетинг в гостиничной индустрии и туризме: российский и международный опыт. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 416 с.
175. *Яроцький П. Л.* Релігієзнавство: Навч. посібник / П. Л. Яроцький. — К.: Кондор, 2004. — 308 с.
176. *Ярочкин В. И.* Секьюритология — наука о безопасности жизнедеятельности. Монография. — М.: Ось-89, 2000. — 399 с.
177. *Ярошевська В. М.* Безпека життєдіяльності: Підручник для студ. вищих навч. закл. / Український держ. ун-т водного господарства та природокористування. — Рівне, 2003. — 404 с.
178. *Ярошевська В. М., Ярошевський М. М., Москальов І. В.* Безпека життєдіяльності. — К.: НМЦ, 1997. — 292 с.
179. *Ярошевський М. М., Ярошевська В. М., Диноаський Д. М.* Словник термінів і понять з безпеки життєдіяльності: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів всіх спец. / Український держ. ун-т водного господарства та природокористування; Київський ун-т права. Рівненська філія; Рівненський держ. аграрний технікум. — 2-ге вид. — Рівне, 2002. — 216 с.
180. *Ярошенко І. Ф.* Безпека життєдіяльності в інженерних рішеннях: Навч. посібник. — Суми: Довкілля, 2003. — 388 с.

Навчальне видання
КОЗИНЕЦЬ ВІТАЛІЙ МУСІЙОВИЧ
БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ТУРИЗМУ
Навчальний посібник

Редактор
Вдовиченко Валентина Миколаївна

Коректор
Кліменчук Євгенія Василівна

Комп'ютерна верстка:
Петриченко Валентин Володимирович

Дизайн обкладинки:
Лук'яненко Дмитро Олександрович

Підписано до друку 01.11.2005 р. Формат 60 × 84¹/₁₆.

Друк офс. Папір офс. Гарнітура тип таймс.

Умовн. друк. арк. 34,62. Обл.-вид. арк. 33,24.

Наклад 1000 прим. Зам. № 142

Видавництво «Кондор»
03057, м. Київ, пров. Польовий, 6, тел. / факс (044) 456-60-82, 241-83-47.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1157 від 17.12.2002 р.